

TESAM
II. ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

“QUA VADİS TÜRKİYE?”
“Ekonomik, Siyasal, Sosyal ve Güvenlik Boyutlarıyla Türkiye'nin Gelecekteki Konumu”

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
METE CENGİZ KÜLTÜR MERKEZİ
1 - 2 KASIM 2017 BURSA/TÜRKİYE

EDİTÖR
Muhammet AYDOĞAN, TESAM

DÜZENLEME KURULU
Prof. Dr. Hasan KÖNİ, İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet YÜCE, Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM, Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Önder KUTLU, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Tayyar ARI, Uludağ Üniversitesi

TESAM
II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi
“Quo Vadis Türkiye? (Ekonomik, Siyasal, Sosyal ve Güvenlik
Boyutlarıyla Türkiye'nin Gelecekteki Konumu)”
1-2 Kasım 2017 Bursa / Türkiye

TESAM Kitapları

ISBN: 978-605-82651-1-0

© TESAM (Ekonomik Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi), 2018

1. Baskı, Ocak 2018, viii + 233 sh.

Her hakkı saklıdır. Bu kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre **TESAM** (Ekonomik Siyasal ve Stratejik Araştırmalar Merkezi)'in önceden iznini almaksızın elektronik, mekanik, fotokopi veya herhangi bir sistemle basılamaz, çoğaltılamaz ve bilgisayar ortamında tutulamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Bu kitapta yer alan tüm yazıların etik, dil, bilim ve hukuki açıdan sorumluluğu yazarlarına aittir.

Editör: Muhammet AYDOĞAN, TESAM

Sayfa Tasarımı: Revizyon Medya

Kapak Tasarımı: Mesut NAMLIKAYA

Basım ve Cilt: Renkvizyon Matbaacılık

İletişim

Tel : +90 (224) 256 72 00 | Fax : +90 (224) 252 86 40

Üçevler Mahallesi, Burçak Sokak No:6 Nilüfer/ BURSA

www.tesam.org.tr | tesamcongress@gmail.com

TESAM Akademi Dergisi İletişim

www.tesamakademi.com | tesamakademi@gmail.com

BİLİM KURULU

Ahmet ÖZKİRAZ, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi**
Alparslan CEYLAN, **Atatürk Üniversitesi**
Barış ÖZDAL, **Uludağ Üniversitesi**
Doğan ŞENYÜZ, **Uludağ Üniversitesi**
Dosay KENJETAY, **Eurasian National University, Kazakistan**
Ekaterina CLİMENKO, **Stanford University, ABD**
Erdal BAYRAKÇI, **Necmettin Erbakan Üniversitesi**
Ferhat PİRİNÇÇİ, **Uludağ Üniversitesi**
Fırat PURTAŞ, **Gazi Üniversitesi**
Fikri PALA, **Uludağ Üniversitesi**
Hasan ONAT, **Ankara Üniversitesi**
İlhami DURMUŞ, **Gazi Üniversitesi**
Jibril Hamman YOLA, **Bayero University, Nijerya**
Kamuran REÇBER, **Uludağ Üniversitesi**
Kemalettin KUZUCU, **Marmara Üniversitesi**
M. Ozan BAŞKOL, **Uludağ Üniversitesi**
Mehmet Ali AYDEMİR, **Selçuk Üniversitesi**
Mehmet Sait DİLEK, **Atatürk Üniversitesi**
Mehmet Seyfettin EROL, **Gazi Üniversitesi**
Mefail HIZLI, **Uludağ Üniversitesi**
Murat ŞENTÜRK, **İstanbul Üniversitesi**
Mustafa Nail ALKAN, **Gazi Üniversitesi**
Meşti İSMAİLOV, **Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan**
Müşfika Nazan ARSLANEL, **Gaziosmanpaşa Üniversitesi**
Metin ÖZDEMİR, **Uludağ Üniversitesi**
Oktay TANRISEVER, **Ortadoğu Teknik Üniversitesi**
R. Kutay KARACA, **Nişantaşı Üniversitesi**
Sevinç RUİNTAN, **Bakü Devlet Üniversitesi, Azerbaycan**
Şenol KANTARCI, **Akdeniz Üniversitesi**
Tuncay ÖĞÜN, **Muğla Üniversitesi**
Ulvi KESER, **Girne Amerikan Üniversitesi, KKTC**
Vadim ATNACHEV, **Nort-West Institute of Administration, Rusya Federasyonu**
Yıldız Deveci BAŞKUŞ, **Yıldırım Beyazıt Üniversitesi**

İÇİNDEKİLER

- Edward Snowden Olayı Kapsamında Rusya Federasyonu ve Amerika Birleşik Devletleri Arasındaki Siber Mücadelenin Analizi **9**
Analysis of the Cyber Struggle between the United States of America and the Russian Federation within the Context of Edward Snowden Case
Ali Burak DARICILI
- Türkiye'nin Geleceğinde Kentleşme Politikalarının Sosyo-Ekonomik Rolü **27**
Socio-Economic Role of Urbanization Policies in Turkey's Future
Azize Serap TUNÇER - Muhammet KARAÇİVİ - Suzan SERT
- Arap Baharı Sürecinde Ortadoğu'nun Güvenlik Dengelerinde İran'ın Rolü **45**
Role of Iran for the Balance of Security During the Arap Spring
Bilal KARABULUT
- Göç Ülkesi Türkiye: Göç Politikaları Çerçevesinde Türkiye ve Almanya Karşılaştırması **63**
Turkey which is Migration Country: Comparison of Turkey and Germany Migration Policy
Emel TOPÇU
- İran'ın Reel Dış Politikası: Ermenistan Örneği **95**
Iran's Real Foreign Policy: Armenian Examination
Haydar ÇAKMAK
- Türkiye'nin IŞİD İle Mücadele Politikası **107**
Turkey's Struggle Policy against ISIS
İskender KARAKAYA
- Katılımcı Bütçelemenin Türkiye'de Uygulanabilirliği: Politik Kültür Bağlamında Bir Analiz **117**
Applicability of Participatory Budgeting in Turkey: An Analysis within the Context of Political Culture
M. Zahid SOBACI - M. Furkan KORKMAZ

Türk Dış Politikasında Ortadoğu Merkezli Tehditler ve Denge Arayışları <i>Middle East - Centered Threats and Balance Seeks in Turkish Foreign Policy</i> Mehmet Seyfettin EROL	139
Creating a Path to the Solution of the Cyprus Conflict <i>Kıbrıs Çatışmasının Çözümüne Bir Yol Aralamak</i> Muzaffer Ercan YILMAZ	155
Deniz Güvenliğinin Değişen Gündeminde Türkiye Cumhuriyeti'nin Konumu <i>The Position of the Republic of Turkey in the Changing Agenda of Maritime Security</i> Nasih Sarp ERGÜVEN	169
Mitolojilerde İran-Turan Çatışması ve Alp Er Tunga Destanı <i>Iran-Turan Conflict and Alper Tunga Epic in Mythologies</i> Nuray BİLGİLİ	185
Çin'in Etkisinde Yeni Bir Çağ Mı; Türk-Çin İlişkileri Özelinde Bir Değerlendirme <i>A New Age in the Effect of China; An Evaluation in Turkish - Chinese Relations</i> Ragıp Kutay KARACA	193
Medeniyetler Arası İttifak Mı Çatışma Mı? <i>Alliance of Civilization or Conflict of Civilization?</i> Ramazan ALTINTAŞ	209
Alliance of Civilization or Conflict of Civilization? <i>Ethical Structure and Turks in Iran</i> Yeşim DEMİR	219

SUNUŞ

TESAM ve Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ortaklığında 1 -2 Kasım 2017 tarihlerinde “Quo Vadis Türkiye?” “Ekonomik, Siyasal, Sosyal ve Güvenlik Boyutlarıyla Türkiye’nin Gelecekteki Konumu” ana başlığı altında TESAM II. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi’ni düzenlemiş olmanın mutluluğunu yaşamaktayız.

Uludağ Üniversitesi Mete Cengiz Kültür Merkezi’nde bu yıl ikincisini düzenlemiş olduğumuz kongremize yüz’den fazla yerli ve yabancı bilim insanı başvuruda bulunmuştur. Bilim kurulunda yer alan başta Türkiye olmak üzere altı farklı ülkeden hocalarımızın yaptığı değerlendirmeler sonucunda, elli beş yerli ve yabancı bilim insanının başvuruları kabul edilmiştir. Kongre “Türkiye’nin Uluslararası Boyuttaki Konumu” konusunu ana hatlarıyla çizen açılış oturumu ile başlamış, kapanış oturumuyla birlikte toplamda on üç oturumda tamamlanmıştır. Her bir oturumda “Türkiye’nin Gelecekteki Konumu” konusu farklı bir disiplin alanı açısından ele alınmış ve sorunlara çözüm önerileri getirilerek bir gelecek projeksiyonu çizilmiştir. Yapılan sunumların öz metinleri kongre öncesi basılmış ve dağıtım yapılmıştır.

Katılımcılar arasından kongrede sunduğu bildirin tam metnini gönderenlerin bildirimleri düzenleme kurulunca incelenerek bu kitapta yayımlanmıştır. Kitapta yer alan yazıların tüm etik, dil, bilim ve hukuki açıdan sorumluluğu ise yazarlarına aittir. Kongre sırasında sözlü sunumu yapılmayan bildirimler değerlendirilmeye alınmamış, 10 Kasım 2017 tarihine kadar gönderilmeyen bildirimlere ise maalesef kongre kitabında yer verilmemiştir.

Uluslararası nitelikteki bu kongreye katılarak katkı veren tüm akademisyenlere, etkinliğin düzenlenmesinde emeği geçen Uludağ Üniversitesi yöneticilerine, program ortağımız Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi yönetimi ve akademik kadrosuna ve tüm TESAM kadrosuna; ayrıca kongremize sponsor olarak destek veren Bursa Büyükşehir Belediyesi’ne, Osmangazi Belediyesi’ne, Nilüfer Belediyesine ve TESAD’ın değerli yönetimine desteklerinden dolayı teşekkür ederiz.

Editör
Muhammet AYDOĞAN

TAM METİNLER

FULL TEXT

EDWARD SNOWDEN OLAYI KAPSAMINDA RUSYA FEDERASYONU VE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ ARASINDAKİ SİBER MÜCADELENİN ANALİZİ

Ali Burak DARICILI¹

Öz

Dünya kamuoyu, 20 Mayıs 2013 tarihi sonrasında yoğun bir şekilde Edward Snowden adlı otuz yaşındaki Amerikalı genci konuşmaya başlamıştır. Snowden'i bir anda dünya gündemine taşıyan olay ise Ulusal Güvenlik Ajansı (National Security Agency / NSA)'ndaki görevi kapsamında elde ettiği gizli bilgileri The Guardian Gazetesi yetkililerine vermesi ve bu belgelerin bir kısmının yayınlanmasıdır.

Snowden tarafından sızdırılan bilgiler tüm dünyada adeta bir deprem etkisi yaratmıştır. Bunun üzerine Amerika Birleşik Devletleri (ABD), ilk etapta Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)'den koruma isteyen Snowden'i bu ülkeden istemiştir. ÇHC, ilk olarak ABD'nin iade talebine direnmiştir. Daha sonra ABD tarafından gelen yoğun baskılara dayanamayan ÇHC yönetimi Snowden'in Hong Kong'tan ayrılmasını sağlayarak, anılanı Rusya Federasyonu (RF)'na göndermiştir. Uzun bir süre RF'de Sheremetyevo Uluslararası Havalimanı'nın transit yolcu bölümünde kalan Snowden, daha sonra RF'den sığınma talebinde bulunmuş ve bu talebi kabul edilmiştir. Bu gelişme ise ABD ve RF arasındaki ilişkilerin ciddi bir şekilde gerilmesine neden olmuştur.

Diğer yandan bu olay, söz konusu dönemden bu yana uluslararası kamuoyunda ağırlıklı olarak magazinsel ve dinleme skandalı boyutuyla ele alınmaktadır. Gerçekte ise bahse konu olayın arka planında günümüz ağ teknolojilerinin temelini oluşturan Soğuk Savaş dönemi ABD ve Sovyetler Birliği askeri rekabetinin izleri bulunmaktadır. Bu çerçevede bu çalışmada Snowden Olayı'nı tüm yönleriyle irdelenerek, RF ve ABD arasındaki siber mücadele reelpolitik bir perspektifle analiz edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya Federasyonu, Amerika Birleşik Devletleri, Edward Snowden Olayı, Ulusal Güvenlik Ajansı, Siber Mücadele

¹ Dr., Bursa Teknik Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. e-mail: daricili@yahoo.com.

Analysis of the Cyber Struggle between the United States of America and the Russian Federation within the Context of Edward Snowden Case

Abstract

The world public began to intensely talk about a 30-year-old American named Edward SNOWDEN after May 20, 2013. The case that brought Snowden to the world agenda is the submission of the confidential information obtained by the National Security Agency (NSA) within the scope of his duties to the authorities in Guardian Newspaper and the publication of some of these documents.

The information leaked by Snowden has created an almost earthquake effect all over the world. Upon this, the United States of America (the USA), in the first step, demanded Snowden who requested protection from the People's Republic of China (PRC) from this state. The PRC initially refused the demand of the USA. Later, the PRC administration, unable to withstand intense pressure from the United States, sent Snowden to Hong Kong, leaving him to the Russian Federation (RF). Snowden, who had been in the transit passenger section of the Sheremetyevo International Airport for a long time in RF, then requested RF asylum and this request was accepted. This development has led to a serious deterioration of relations between the USA and the RF.

On the other hand, this case has been evaluated mainly in terms of magazine and listening scandal in the international public opinion during that period. In fact, the backdrop of the subject is the traces of the Cold War-era the USA and Soviet Union military rivalries, which form the basis of modern networking technologies. In this context, this study will try to evaluate the Snowden Case in all its aspects and the cyber struggle between RF and US will be tried to be analyzed in a reelpolitical perspective.

Keywords: The Russian Federation, The United States of America, Edward Snowden Case, National Security Agency, Cyber Struggle

Giriş

Günümüzde devletlerin güvenliği ile ilgili konuların teknolojik gelişmelerle ne denli bağlantılı olduğu düşünüldüğünde, siber uzayın devletler açısından ciddi bir güvenlik zafiyeti yaratacağı açıktır. Bu noktada konu bağlamında en güncel gelişme olarak ele alabileceğimiz vaka ise 2017 Mayıs ayı içinde tüm dünyada etkili olan “WannaCry” isimli virüs ve bu virüsün ortaya çıkardığı olumsuz gelişmelerdir.

“WannaCry” yazılımının da gösterdiği üzere, günümüzde gerek devletler gerekse de bireyler ve özel şirket siber uzay kaynaklı tehditler ile doğrudan karşı karşıya kalabilmektedirler. Eşi görülmemiş büyüklükte bir fidye yazılımı saldırısı olan “WannaCry”, tüm dünyadaki organizasyonları ve bireysel kullanıcıları etkileyebilmiştir. “WannaCry”, küresel ölçekte en çok sağlık, üretim, enerji (petrol ve gaz), teknoloji, gıda ve içecek, eğitim, kamu, medya ve iletişim sektörlerinde olumsuz etkisini hissettirmiş ve büyük çapta maddi zarara neden olmuştur.² Bu örnekle daha iyi anlaşılabilceği üzere, devletlerin güvenliklerini sağlama noktasında, geleneksel güvenlik anlayışına göre şekillenmiş tüm kurum ve stratejilerini, etkili bir siber saldırı ve siber savunma kapasitesi oluşturmak adına yeniden organize etmesi gerekmektedir.

Bu değerlendirme ile uyumlu şekilde, ABD ve RF'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde, özellikle de 2000'li yılların başı itibarıyla gerek ordularını ve istihbarat birimlerini, gerekse de kurumsal yapılarını siber uzayın sağladığı yeni imkânlar kapsamında etkili bir siber savunma ve saldırı kapasitesine sahip olmak amacıyla yeniden organize etmeye çalıştıkları görülmektedir. Öte yandan bu yeniden organizasyon sürecinin, iki devlet arasında Soğuk Savaş dönemi boyunca süregelen askeri kapasitelerini artırmaya yönelik rekabetin günümüzde de devam eden bir yansıması olduğu ileri sürülebilir.

RF ve ABD'nin güncel siber savunma ve saldırı stratejilerinin temelleri, 2000'li yıllarla birlikte başlayan aktif faaliyetlerin ötesinde, Soğuk Savaş dönemindeki askeri rekabetin ve uzay yarışının bir sonucu olarak geliştirilen planlamalarla atılmıştır. Bu dönemde iki devlet arasında öncelikle askeri alanda ve sonrasında ise uzay teknolojilerinde yaşanmış

2 Türk İnternet Sitesi, “Türkiye’de WannaCry Bağlantılı 166 çeşit Fidye Yazılımı Tespit edildi”, <http://www.turk-internet.com/portal/yazigoster.php?yaziid=56130>, Erişim tarihi: 02.10.2017.

olan yoğun rekabet, başta internet olmak üzere günümüz siber uzay merkezli teknolojilerin temelini oluşturan gelişmelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. 2000'li yıllarla birlikte başlayan iki devletin siber savunma ve saldırı kapasitelerini geliştirmeye yönelik aktif faaliyetlerinin temel dayanak noktası ise ABD ve RF tarafından dünya kamuoyuna ilan edilmeye başlanan siber güvenlik stratejileri ve doktrinleri oluşturmaktadır. Bu dokümanların tonu, konjonktürel durumlara göre yumuşak veya sert vurgulara sahip olmakla birlikte, muhteviyatlarında iki devletin birbirlerine yönelik tehdit algılamalarının izlerini de içermiştir.³

ABD, 1990'ların ikinci yarısından itibaren siber güvenlik alanı ile ilgili olarak çok sayıda resmi plan, belge, strateji, doktrin ve başkanlık emri ortaya koyduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak ise ABD'nin federal sistemi, bu sistemden kaynaklanan birbirinden bağımsız karar mekanizmalarının varlığı, siber güvenlik alanında faaliyet gösteren kurum ve kuruluş sayısının fazlalığı, iktidara gelen yönetimlerin yıllar içinde değişen politika öncelikleri, görece olarak daha açık yönetim yapısı gösterilebilir.⁴

Söz konusu belgeler ile ilgili olarak genel bir değerlendirme yapılacak olması halinde Clinton'ın başkanlık dönemine denk gelen 1998-2001 yılları arasında yayımlanan dokümanlarda, kritik altyapıların korunması, uluslararası siber suç ile mücadele ve bu konuda devletler arasında işbirliği hususlarına vurgu yapıldığı açıkça görülebilecektir. Bush'un iktidarda olduğu 2000-2009 yılları için ise siber güvenlik alanına ilişkin olarak, bu alanı militarize eden ve daha fazla askeri anlam yükleyen belgelerin ortaya konulduğu görülmektedir. 11 Eylül 2001 sonrasında ise ABD'nin kendisini küresel terör ile bir savaş ortamında kabul etmesinden ötürü, siber güvenlik strateji belgelerinde de siber uzayın ABD askeri gücüne destek sağlayan ve bu gücü pekiştiren bir alan olduğu hususu gündeme getirilmiştir. 2009 sonrasında Obama iktidarında yayımlanan dokümanlarda ise siber güvenlik alanı görece olarak daha ılımlı bir üslupla ve kritik altyapıların korunması, ABD siber savunma sisteminin merkezileştirilmesi, siber casusluk faaliyetlerine karşı konulması, siber uzayda küresel işbirliğinin sağlanması, siber suçlarla mücadele edilmesi, siber farkındalığın ulusal ve uluslararası düzeyde sağlanması gibi önceliklerle hazırlandığı görülmektedir.⁵

3 Ayrıntılı bilgi için bkz. Darıcı, B. A., "Demokrat Parti Hack Skandalı Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu'nun Siber Güvenlik Stratejilerinin Analizi". *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 2017, 1(1), ss. 19-20.

4 Ayrıntılı bilgi için bkz. *Ibid.*, ss.5-10

5 Ayrıntılı bilgi için bkz. Bisson D., "A Cyber Study of the U.S. National Security

RF'de ise ABD'deki sistematikten farklı olarak, çok sayıda kurum ve kuruluş yerine belli bir standardizasyon içinde RF savunma-güvenlik-istihbarat bürokrasisi tarafından siber güvenlik resmi belge, doktrin ve dokümanlarının hazırlandığı görülmektedir. Söz konusu belgelerde incelendiğinde RF'nin temel olarak siber uzaya ilişkin planlamalarında gerçek niyetini gizlediği, uluslararası işbirliğinin önemine vurgu yaparak, barışçıl bir söylem izlediği iddia edilebilir.⁶ Belirtilen standart yaklaşımın tek istisnası ise RF Genel Kurmay Başkanı Valery Gerasimov tarafından kaleme alınan, 2012 yılında "*Military Industrial Kurier Dergisi'nde*" yayınlanan "*The Value of Science in Prediction*" isimli makale ile kamuoyuna ilan edilen ve Rus Askeri İstihbarat Örgütü (Glavnoye Razvedyvatel'noye Upravleniye /GRU)'nün söz konusu dönemdeki direktörü Igor Sergun'un başarılı yöneticiliği ile 2014-2015 Ukrayna müdahalesi esnasında etkili bir şekilde tatbik edilen Gerasimov Doktrini'dir. Bahse konu makale hakkındaki tartışmaları mezkur dönemden günümüze kadar hararetli bir şekilde sürdüren temel neden, Gerasimov'un yaklaşımına uygun bir tarzda Rus Silahlı Kuvvetleri'nin 2014 yılındaki Ukrayna müdahalesi esnasında gösterdiği çok yönlü sıcak çatışma performans ile ilgilidir. Bu kapsamda Rus Silahlı Kuvvetleri Ukrayna müdahalesi sırasında, organize bir şekilde yönlendirilen ekonomik tedbirleri, siber saldırı yöntemlerini, yerel Rus azınlıkla koordineli bir şekilde gerilla faaliyeti gerçekleştiren özel piyade kuvvetlerinin operasyonlarını ve psikolojik savaş yöntemlerini kullanma imkan ve kabiliyetini sahip olduğunu göstermiştir.⁷

Genel bir ifadeyle 2013 yılına kadar daha çok örtülü gizli servis operasyonları ve faaliyetleri kapsamında devam eden RF ve ABD arasındaki siber mücadele, Edward Snowden Olayı'nın ifşası ile birlikte, dünya kamuoyu tarafından belirgin bir şekilde gözlenmeye başlanmıştır. Diğer yandan söz konusu siber mücadele 2015 yılından sonra literatürde Demokrat Parti Hack Skandalı olarak bilinen RF'nin ABD'nin başkanlık seçim sürecine siber saldırı yöntemleri ile manipüle ettiği yönündeki iddialar ile birlikte günümüzde adeta açık bir siber çatışma haline evrilmiştir.⁸

Öte yandan, NSA ve Merkezi Haber Alma Servisi (Central Intelligence Service / CIA) ile irtibatlı bir şirkette görevli (sistem mühendisi ve benzeri

Strategy Reports", <http://www.tripwire.com/state-of-security/government/a-cyber-study-of-the-u-s-national-security-strategy-reports/>, Erişim tarihi: 02.10.2017.

6 Ayrıntılı bilgi için bkz. Darıcılı, op.cit., ss.11-13

7 Ayrıntılı bilgi için bkz. Darıcılı B. A. ve Özdal B. , "Enformasyon Savaşı Bağlamında Rusya Federasyonu ve Türkiye İlişkilerinin Analizi", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, 4 (1), ss. 23-24.

8 Darıcılı, op.cit., s.16.

görevler) Edward Snowden'ın dünya siyasetinin gündemine oturmasının temel sebebi, ABD ve İngiltere hükümetleri tarafından kullanılmakta olan kitle takip programlarını (PRISM ve Tempora) ve NSA'nın bazı örtülü faaliyetlerini 2013 yılında kamuoyuna ifşa etmesidir. Bu ifşa süreci akabinde yaşanan krizin RF ve ABD ilişkilerinde ki etkileri hala sürmektedir. Hatta bu gerginlik, Demokrat Parti Hack Skandalı ile iyice derinleşerek bir siber çatışmaya doğru evrimleşmektedir. Bu olayı daha da dikkat çekici kılan bir diğer özellik ise ABD'nin sahip olduğu ve sadece hasım ülkeleri değil aynı zamanda müttefiklerini de hedef alabilen küresel siber kapasitesinin ifşasıdır.

Bununla birlikte, Snowden hâlihazırda geçici sığınma hakkıyla RF hükümetinin himayesindedir. RF'nin, Snowden'e ABD'nin tüm baskılarına rağmen siyasi sığınma hakkı vermiş olması ise aslında siber uzay alanındaki güç mücadelesinin bir yansımasıdır. RF, Snowden'e verdiği siyasi destek ve sığınma hakkı ile adeta siber uzayda ABD'nin tek egemen güç olmasına direneceğini ve bu alanda ABD karşıtlığının öncüsü olacağını bizce ilan etmiştir.

Edward Snowden Olayı Kapsamındaki Gelişmeler

4 Kasım 1952 tarihinde kurulmuş olan NSA, ABD Savunma Bakanlığı bünyesinde siber güvenlik alanında faaliyet bir kuruluştur. Bu kuruluşun adı Snowden Olayı kapsamında dünya kamuoyunda oldukça sık gündeme gelmiş ve gelmeye de devam etmektedir. NSA, ABD'nin küresel izleme, şifre çözme, veri toplama, veri analizi, sinyal toplama, çeviri ve yabancı istihbaratlara karşı istihbarat yapma amaçları için tesis ettiği istihbarat kuruluşu ve örgütüdür. ABD'nin ağ savaşları kapsamındaki haberleşme ve bilgi veri sistemlerinin korunmasından da sorumludur.⁹ NSA'nın elektronik sistemleri dinlemek için edindiği misyonunu, gizli yöntemler ve subversif yazılım araçları ile sistemleri sabote edecek şekilde kullandığı da iddia edilmektedir.

NSA'nın personel sayısının 30-40 bin kadar olduğu ileri sürülmektedir. Bütçesi de çalışan sayısı gibi gizli tutulmaktadır. Ancak 2013 yılındaki bütçesinin 10,8 milyar dolar olduğu tahmin edilmektedir.¹⁰ NSA, ABD Or-

9 National Security Agency, "60 Years of Defending Our Nation", http://www.nsa.gov/public_info/_files/cryptologic_histories/origins_of_nsa.pdf, Erişim tarihi: 05.10.2017.

10 Ayrıntılı bilgi için bkz. Barton G. ve Miller G., "U.S. Spy Network's Successes, Failures and Objectives Detailed in 'Black Budget' Summary", The Washington Post, <http://www.washingtonpost.com/world/national-security/black-budget-summary-deta->

dusu ve diğer istihbarat servisleri için kriptanaliz desteği sağlamaktadır. Söz konusu destek verilmeden, ABD gizli servislerinin operasyonel çalışma planlamaları yasa ile önlenmiştir. 1972 yılında, NSA'nın diğer istihbarat servisleri ile arasındaki işbirliğinin kolaylaştırmak amacıyla Merkezi Güvenlik Servisi (National Security Service / CSS) isimli organizasyon kurulmuştur.¹¹ NSA'nın bilgi toplamak için internet, telefon görüşmeleri ve e-postaları da izlemektedir. Snowden Olayı kapsamında, yeryüzündeki en büyük telefon ve e-posta iletişim arşivinin bu ajansa ait olduğu iddia edilmiştir. Bu olay ile ayrıca NSA'nın elindeki güç ve yetkiyi, yasal dayanak olmaksızın ABD'de mukim sivillerin telefon görüşmelerini takip ettiği ve dünya genelinde siber espionaj operasyonları planlamak amacıyla kullandığı da gündeme gelmiştir.¹²

Snowden, 21 Haziran 1983 yılında Kuzey Carolina'da doğmuş ve Elizabeth City'de büyümüştür. Annesi Baltimore Federal Mahkemesi'nde çalışan bir kâtip, babası ise Pennsylvania'da yaşayan emekli bir sahil güvenlik memurudur. Snowden, orta öğretimini yarıda bırakarak Arundel Community College'a bilgisayar öğrenimi için müracaat etmiştir. Daha sonra askere giden Snowden burada dört ay kadar özel kuvvetlerde eğitim almış ve ayağının kırılmasından sonra bu eğitimini de yarıda bırakmıştır. Snowden NSA'da ilk kez güvenlik uzmanı olarak 2004 yılında görev yapmaya başlamıştır. Daha sonra bileşim uzmanı olarak CIA ile irtibatlı olarak çalışmaya başlamış, 2007 yılında kapalı bir görev için Cenova'ya diplomatik bir kimlikle gönderilmiş ve burada 2009 yılına kadar görev yapmıştır. 2009 yılında CIA ile irtibatını sona erdiren Snowden, NSA'ya bağlı olarak iş yapan özel firmalarda çalışmaya başlamış ve bu şirketlerden biri olan Booz Allen adlı bir şirkette görev yaparken The Guardian muhabiri Glenn Greenwald'a Mayıs 2013 itibariyle ABD'nin istihbarat yöntemleri hakkında bilgi sızdırmaya başlamıştır. Bu olay sonrasında ise dünya kamuoyu, yoğun bir şekilde Snowden'i konuşmaya başlamıştır.¹³

ils-us-spy-networks-successes-failures-and-objectives/2013/08/29/7e57bb78-10ab-11e3-8cdd-bcdc09410972_story.html, Erişim tarihi: 30.06.2017.

11 Ayrıntılı bilgi için bkz. National Security Agency, "The Creation of NSA", https://archive.org/stream/The_Creation_of_NSA_Part_3-nsa/The_Creation_of_NSA_Part_3_djvu.txt, Erişim tarihi: 05.10.2017.

12 Ayrıntılı bilgi için bkz. Sezgin F, "Edward Snowden Olayı'nın ABD-Rusya İlişkileri Üzerindeki Etkileri", Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, <http://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=TR2016021741>, Erişim tarihi: 05.10.2017, ss. 1-8.

13 Ayrıntılı bilgi için bkz. Biography Web Page, "Edward Snowden", <http://www.biography.com/people/edward-snowden-21262897>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

Snowden tarafından sızdırılan bilgiler tüm dünyada büyük tartışmalara neden olmuştur. Olayın patlak verdiği esnada Hong Kong'ta bulunan Snowden'i ABD, ÇHC'den istemiştir. ÇHC ilk etapta ABD'nin iade talebine direnmiştir. Daha sonra ABD tarafından gelen yoğun baskılara dayanmayan ÇHC yönetimi Snowden'in Hong Kong'tan ayrılmasını sağlayarak, RF'ye göndermiştir. Uzun bir süre RF'de Sheremetyevo Uluslararası Havalimanı'nın transit yolcu bölümünde kalan Snowden, daha sonra RF'den sığınma talebinde bulunmuş ve bu talebi kabul edilmiştir. Bu gelişme ise ABD ve RF arasındaki ilişkilerin ciddi bir şekilde gerilmesine neden olmuştur. Anlaşılacağı üzere Snowden Olayı'nın patlak vermesi ile birlikte, ABD yönetimi ilk etapta olayı yatıştırma politikası gütmüştür. Bu kapsamda, ÇHC'ye yapılan diplomatik baskılar ile birlikte, ABD ile ilişkilerinde gerginlik istemeyen ÇHC yönetimi, bir orta yol bularak, Snowden'in RF'ye geçmesine izin vermiştir.¹⁴ Diğer yandan ABD yönetimi için Snowden Olayı'nın RF ile ilgili kısmı ise çok daha sancılı ve sıkıntılı bir süreci ihtiva etmiştir.

RF, ABD'nin sert tepkilerine rağmen ilk etapta, Snowden'e 1 yıllık geçici sığınma, sürenin dolmasından sonrasın da ise 1 Ağustos 2014 tarihinden itibaren ise 3 yıllık geçici oturma hakkı vermiştir.¹⁵ Krizin ilk aylarında RF, Snowden'in Sheremetyevo Uluslararası Havalimanı'nın da uluslararası medya temsilcileri, sivil toplum görevlileri ve tanınmış aktivistlerle temas etmesini sağlayarak, Snowden Olayı'nın ABD aleyhine dünya kamuoyunda tartışılmasını ve gündemde tutulmasını sağlamıştır.¹⁶ Tüm baskılara rağmen, Snowden'i ABD'ye iade etmeyen ve oturma süresini uzatan RF'nin bu tavrı Cumhuriyetçi Senatör John McCain tarafından: "*her Amerikalının yüzüne atılan şamar*" şeklinde tanımlanmıştır. Aynı konuda The New York Times ise 2 Ağustos 2013 tarihinde yayımlanan bir makaleye, "*Meydan Okuyan Rusya*" başlığını atmıştır.¹⁷ Bu tepkiler karşısında RF geri adım atmayarak, Snowden'i adeta ABD'nin kirli yüzünü ifşa eden bir demokrasi kahramanı şeklinde dünya kamuoyuna lanse etmeye

14 Ayrıntılı bilgi için bkz. Kshetri N., "Cybersecurity and International Relations: The U.S. Engagement with China and Russia", <http://docplayer.net/2657945-Cybersecurity-and-international-relations-the-u-s-engagement-with-china-and-russia.html>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

15 Ayrıntılı bilgi için bkz. Haberus İnternet Haber Portalı, "Snowden Rusya'dan Ayrılmayı Düşünmüyor", <http://haberrus.com/politics/2015/08/15/snowden-rusyadan-ayrilmayi-dusunmuyor.html>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

16 Ayrıntılı bilgi için bkz. Uluslararası Politika Akademisi, "Edward Snowden Olayı", <http://politikaakademisi.org/2013/06/28/edward-snowden-olayi/>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

17 Ayrıntılı bilgi için bkz. Sezgin, loc.cit.

gayret etmiştir. Bu kapsamda, Putin'in konuyla ilgili olarak, alaycı bir ifadeyle "Snowden'in kendisini bir demokrasi kahramanı olarak gördüğünü, gizli ve karanlık bilgilerin deşifresi için çalıştığını ilan ettiğini, bu durum da herkesin-böyle bir şahsı karşı tarafa verebilir miyim?- şeklindeki soruyu kendisine sorması gerektiğini" beyan etmiştir.

Öncelikle Snowden Olayı'nın ABD dış politikası açısından olumsuz yönde ciddi sonuçları olduğu ifade edilmelidir. Her şeyden önce, yoğun baskılara rağmen ÇHC ve RF'nin Snowden'i ABD'ye iade etmemesi, ABD'nin caydırıcı gücünün değerlendirilmesi noktasında ciddi bir prestij kaybı olarak görülmelidir. Ayrıca ABD'nin Snowden Olayı kapsamında, 2009 yılında yapılan G-20 zirvesine katılan dünya liderlerinin iletişim bilgilerini dinlediğinin deşifre edilmesi, ABD'ni söz konusu ülkeler nezdinde izahı oldukça zor olan bir duruma düşürmüştür. Snowden'in yaptığı açıklamalar, başta Fransa ve Almanya yönetimleri olmak üzere, ABD'nin müttefiki ülkelerde dahi büyük bir endişe ve tepkiyle karşılanmıştır. Bu dönemde The Guardian Gazetesi'nde Snowden'in itirafları başlığı altında çıkan haberler, ABD'nin birçok müttefiki ile ilişkisini olumsuz yönde etkilemiş ve yaşanan iltica krizi, ÇHC ve RF başta olmak üzere bu süreç çerçevesinde rol oynayan ABD'nin sistemsel rakiplerine kendisine karşı ileri sürebilecekleri bir koz vermiştir.¹⁸

Sızdırdığı bilgilerin dünya kamuoyunu yoğun bir şekilde meşgul etmesinin ve Snowden'in susturulmasının veya ABD'ye iade edilmesinin sağlanması kapsamında, ABD'nin bu denli ısrarcı olmasının nedenleri ise Snowden'in ABD'nin yıllardan bu yana teknolojik imkânlardan azami istifade etmek suretiyle sürdürmekte olduğu siber espionaj kapasitesini ifşa etmesi bağlamında değerlendirilmelidir.

Snowden tarafından sızdırılan bilgilerin incelenmesi neticesinde ABD'nin, NSA'nın geliştirdiği siber kapasiteyi kullanmak suretiyle küresel düzeyde kendi vatandaşlarının yanı sıra müttefiklerinin ve hasım kabul ettiği devletlerin vatandaşlarının, politikacılarının ve önemli şahsiyetlerinin internet, cep telefonu ve diğer özel yazılım programları üzerinden gerçekleşen iletişim bilgilerini, her hangi bir yasal dayanak bulunmadan izleyebilmekte ve kayıt altına alabilmekte olduğu anlaşılmaktadır.¹⁹

Bu kapsamda NSA, bu siber kapasiteyi kullanabilmek amacıyla "Tempora" ve "PRISM" adlı iki özel program geliştirmiştir. Tempora Programı,

¹⁸ Kshetri, loc. cit.

¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sezgin, loc.cit.

İngiltere'nin ABD ile işbirliği halinde dünya genelinde telefon ve internet haberleşmesini takip etmek amacıyla geliştirdiği gizli faaliyetin adıdır. Muadili NSA tarafından kullanılmakta olan PRISM Programı'na göre daha geniş kapsamlı, etkin ve yaygın bir gizli siber casusluk faaliyetidir. PRISM Programı ise NSA tarafından 2007 yılında faaliyete geçirilen ve Microsoft, Yahoo, Apple, Google, Facebook, Skype vb. kaynaklardaki bilgilere doğrudan ulaşabilme amacını güden, ABD hükümetinin gizli bir faaliyeti olarak tanımlanabilecektir. ABD'nin Tempora, İngiltere'nin de PRISM programına giriş izninin olduğu iddia edilmektedir.²⁰

ABD ve İngiltere arasında süre gelmekte olan söz konusu siber espiyonaj alanındaki işbirliği ise UKUSA Anlaşması (United Kingdom - United States of America Agreement)'nin bir gereği olarak sürdürülmektedir. UKUSA Anlaşması, Five Eyes (Beş Göz) olarak da bilinmektedir. Bu anlaşmaya Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'da dâhildir. Bu anlaşma, ilk olarak İngiltere ve ABD tarafından Mart 1946'da imzalanmıştır. Daha sonra Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Günümüzde bu anlaşmanın güncel işlevi hakkında sınırlı bilgi mevcuttur. Bununla birlikte Snowden tarafından sızdırılan bilgiler kapsamında örneğin Avustralya'nın Asya-Pasifik Bölgesi ile ilgili sinyal ve elektronik istihbarat toplama vasıtaları konusunda ABD ile işbirliği halinde olduğu bilinmektedir. Orijinal UKUSA Anlaşması'nın taraf devletlere sadece ülke dışındaki hedeflere yönelik istihbarat paylaşımı yetkisi verdiği bilinmekle birlikte, Snowden Olayı dahilinde NSA'nın UKUSA üyesi diğer devletlerin bazı ulusal verilerine de erişebildiği deşifre edilmiştir.²¹

Öte yandan, Snowden'ın bahse konu bilgileri ani bir şekilde ifşa etmeye karar vermesinin, istihbarat tekniği açısından en makul açıklaması ise Snowden'ın Hong Kong'ta bulunduğu dönemlerde yabancı istihbarat servisleri (ÇHC ve RF) tarafından bağımsız bir şekilde ve/veya müştereken sürdürülen bir angaje operasyonu neticesinde ele alınmış olması kapsamında analiz edilebilecektir. Her ne kadar söz konusu itiraflarını demokrasinin gelişimini desteklemek şeklindeki bir hedef ile gerçekleştirdiğini iddia etse bile, Snowden'ın bu iddiası yıllardır bu bilgilere sahip olan anılanın neden bunca yıl beklediği gerçeği karşısında anlamsızlaşmak-

20 Ayrıntılı bilgi için bkz. Huhne C., "Prism and Tempora: The Cabinet was told nothing of the surveillance state's excesses", <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/oct/06/prism-tempora-cabinet-surveillance-state>, Erişim tarihi: 05.10.2013.

21 Farrell P., "History of 5 Eyes Explainer" <https://www.theguardian.com/world/2013/dec/02/history-of-5-eyes-explainer>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

tadır. Bu itibarla Snowden'ın iş ve özel hayatı kapsamında sık sık gittiği Hong Kong'ta, ÇHC veya RF istihbaratı tarafından birbirinden bağımsız veya müştereken sürdürülen bir taraf değiştirme operasyonu kapsamında ele alındığı, bu ele alınma sürecinin angaje ile tamamlanmasına yakın bir dönemde, söz konusu gizli faaliyetin ABD kontr/espionajı tarafından deşifre edildiği, bunun üzerine de yasal takibattan kurtulmak adına Snowden'ın kasıtlı olarak bahse konu ifşa sürecini, kendisini ele alan servislerin de bilgisi dahilinde başlattığı, istihbarat tekniği açısından en makul açıklama olarak değerlendirilebilecektir. Bunla birlikte, Snowden Olayı'nın diğer casusluk veya bilgi sızdırma olaylarından temel farkı ise günümüzde daha çok siber espionaj faaliyetleri üzerinden yürütüldüğü bilinen RF ve ABD istihbarat servisleri arasındaki mücadeleyi açıkça betimleyen önemli bir vaka olmasıdır.

Siber güvenlik açısından ise Snowden Olayı dijital ortamda ve ağ teknolojileri kullanılmak suretiyle toplanan, arşivlenen ve istihbari bilgi olarak analiz edilen her türlü bilginin 21. yy. dünyasında gizli kalmasının oldukça zor olduğunu göstermiştir. Bu nedenle de söz konusu tarzda skandalların ortaya çıkmasının engellenmesi amacıyla, devletlerin mümkün olduğunca şeffaf ve demokratik yöntemler ile siber istihbarat çalışmalarını sürdürmesi gerektiği gerçeği bir kez daha açıkça kanıtlanmıştır.

Snowden Olayı, ABD ve RF gibi küresel siber güçlerin bilgi güvenliklerini sağlama ve siber kapasitelerini ifşayı hedefleyen sızma faaliyetlerine karşı koyma kapsamındaki planlamaları açısından da önemli bir vakadır. Bu vaka kapsamında ifşa edilen bilgiler her ne kadar ABD'nin siber kapasitesinin deşifresi anlamına gelse bile ortaya çıkan gelişmelerin RF gibi en az ABD kadar etkili bir siber güce sahip olan ülkelerin siber güvenlik sistemlerindeki zafiyetleri göstermesi bakımından bizce detaylıca irdelenmelidir. Bu itibarla aşağıda yapılan değerlendirmeler konunun anlaşılması noktasında bizce önemlidir;

- Snowden Olayı kapsamında açığa çıkan bilgilerin yayımlanması, hızla gelişen iletişim teknolojisinin, kişilerin ve devletlerin gizli hayatlarını açığa çıkarmak amacıyla kullanılabilceğini, bu kapsamda ortaya çıkan bilgilerin ise uluslararası ilişkiler ve devlet-toplum ilişkileri açısından çok ciddi sonuçlar meydana getirebileceğini ortaya koymuştur.
- Snowden Olayı'nın siber güvenlik literatürüne yeni tartışmalar kazandırdığı açıktır. Bu itibarla bu skandal, alınan tüm tedbirlere rağmen,

dijital ortamda saklanan hiçbir bilginin gizliliğinin garanti edilemeyeceğini ve sistemdeki insan unsurunun her zaman sızıntılara neden olabileceği gerçeğini göstermiştir.

- Snowden Olayı, internet bazlı gazetecilik anlamında yeni bir model ortaya koymuştur. Bu çerçevede, bu olay kapsamında yapılan ifşalar ve haberler günümüz dünyasında artık, internet teknolojileri kaynaklı sızıntı gazeteciliğinin en etkili örneğini oluşturmuştur. Bu modeli savunan yeni nesil gazeteciler, konu kapsamında kar amacı gütmedikleri için diğer basın yayın kuruluşları ile işbirliği içerisinde çalıştıklarını, yani geleneksel yöntemlerden farklı olarak diğer medya kuruluşları ile yarışa girmediklerini iddia etseler bile bu tür gazeteciliğin istihbarat servislerinin bilgi akışı desteği ve manipülasyonu olmadan beslenemeyeceği ve varlığını idame ettiremeyeceği de açıktır. Ayrıca, dünya genelinde WikiLeaks, Türkiye’de Taraf Gazetesi’nin 2014 yılına kadar sürdürdüğü yayın politikası ile kamuoyunda “*Panama Belgeleri*” olarak tanımlanan skandalın da bu tür sızıntı gazeteciliğinin birer örneğini oluşturduğu ileri sürülebilir.

- Snowden Olayı, bilginin bir güç olduğunu, bir devletin sahip olduğu bilginin herkes tarafından bilinmesinin, o devletin gücünü azaltacağını ortaya koymuştur. Bu itibarla, ABD gibi dev bir teknolojik gücün, ihtiyaç duyduğu bilgiye ulaşması için gerekli olan kapasitesinin detaylarını muhafaza ederken zorlanmasının, günümüz dünyasında siber güvenliğin sağlanmasının devletlerin bekası için nedeni önemli olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Bu itibarla Snowden Olayı süresince, ABD’nin siber espionaj kapasitesinin sağladığı imkanlara hakim olmakta zorlanan bir ülke görüntüsü vermesi, tüm bu sürecin de RF tarafından açıkça manipüle edilebilmiş olması ABD’nin küresel hegemonyasına bir darbe olarak da okunabilecektir.

Reelpolitik Paradigmalar Kapsamında ABD ve RF Arasındaki Siber Mücadele

Snowden Olayı ile ilgili tespitlerimizde de açıkça görüldüğü üzere uluslararası sistemde ABD ve RF gibi küresel güç olan devletler, siber saldırıları ve yeni nesil enformasyon savaşı tekniklerini önemli bir stratejik savunma ve rakibe zarar verme yöntemi olarak okumaya başlamışlardır. Siber alandaki faaliyetlerin kolay ve arkada iz bırakmadan yapılabilir oluşu da bu yöntemi teşvik eden en temel faktörlerden birisidir.

Bu kapsamda siber alanda yaşanan gelişmeler yeni güvenlik risklerini beraberinde getirmiştir. Bu riskleri bertaraf etme noktasında ise devletlerin önemi daha da artarken, devletler bu konuda strateji geliştirmekte zorlanmıştır. Zira küçük gruplar ve bireylerin kaynaklık ettiği siber saldırılar ile de uluslararası sistemin yapısı, realist paradigmalara uygun şekilde eskisinden daha belirsiz ve anarşik bir hale dönüştürülmeye başlamıştır.

Bu itibarla siber uzay alanının doğası gereği, tehdidin kaynağını belirsiz kılmasının, benzer şekilde tehdidin yeri, zamanı, kökeni hakkında önceden kestirilemeyen şartları mahiyetinde barındırmasının, uluslararası sistemi ABD ve SSCB arasında yoğun bir askeri rekabetin ve uzay yarışının yaşandığı Soğuk Savaş dönemine kıyasla çok daha anarşik bir yapıya dönüştürdüğü ileri sürülebilir. Ayrıca siber uzay alanını düzenleyen evrensel nitelikte kesin ve nihai bir uluslararası hukuk düzenlemesinin hala yapılmaması, siber uzayda devletler arasında işbirliği yerine daha rekabetçi politikaların hakim olması ve bu rekabetin şiddetinin giderek artması hususları dikkate alındığında, uluslararası sistemin eskisinden çok daha fazla belirsiz ve güvensiz bir hal aldığı değerlendirilmesi de yapılabilir.

Benzer bir şekilde ABD ve RF gibi küresel güçlerin siber güvenlik stratejilerinin temel itibarıyla gizli olması, bu bağlamda bir devletin gerek hasım olduğu gerekse de müttefik olarak kabul ettiği bir devlete yönelik gizli bir siber faaliyet yürütüp yürütmediğinin kesin olarak bilinmemesi de uluslararası sisteminin anarşik yapısının derinleşmesine neden olan etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Siber uzayın yarattığı imkânların uluslararası sistemde devlet dışında aktörlerin (çok uluslu şirketler, çıkar ve baskı grupları, hükümet dışı aktörler, medya destekli sosyal hareketler, bireyler vb.) çeşitliliğini ve önemini arttırdığı gerçeğine rağmen, reelpolitik paradigmaya uygun bir bakış açısıyla siber uzaydaki gelişmelerin aynı zamanda devletin rolünü daha da pekiştirdiği de ileri sürülebilecektir. Zira bağımsız kabul edilseler bile devlet dışı aktörlerin uluslararası sistemde kalıcı bir tesir yaratabilmeleri, büyük ölçüde devlet destekli bir planlamaya dahil edilebilmeleriyle mümkün olabilmektedir. Bu itibarla çalışmamızda da irdelendiği haliyle Snowden'in faaliyetlerinin arka planında yer aldığı iddia edilen RF ve ÇHC kaynaklı teşvik ve yönlendirmeler hatırlanmalıdır.

Kısacası, sistemde devletlerin karar süreçlerine etkisi hala oldukça belir-

leyicidir. Bu itibarla da RF ve ABD'nin siber uzaydaki güç mücadeleleri ve bu konuda attıkları adımların küresel siber uzayının şekillenme sürecine doğrudan tesir edebilmektedir. Zira siber uzay alanındaki genişlemeye bağlı olarak, ABD ve RF gibi etkili siber kapasiteye sahip devletler düşman devletlerden veya devlet dışı aktörlerden gelecek olan tehditlere siber güvenlik stratejileri kapsamında siber ordular ve siber güvenlik kurumları tesis ederek, ayrıca siber uzmanlar ve akademisyenler yetiştirerek reaksiyon göstermektedirler. Bu bağlamda gerek bireylerden gerekse de hasım devlet destekli olarak siber uzaydan gelebilecek tehditlere ancak merkezi bir devlet yapılanması ile karşı konulabileceği ve etkili bir siber savunma sistemi gerçekleştirilebileceği tartışmasızdır.²² Bununla birlikte, ulusal internetin, ulusal interneti denetleyen mekanizmaların, ağ teknolojilerinin ve buna bağlı olarak planlanan güvenlik stratejilerinin devletler tarafından kontrol edildiği dikkate alındığında, uluslararası sistemde reelpolitik paradigmalara uygun bir şekilde ABD ve RF gibi güçlü devletlerin başat rolü hala kesin ve nettir.²³ Tüm bu gelişmelerin de devletlerin uluslararası sistemdeki hâkim aktör rolünü pekiştiren faktörler olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.²⁴

Snowden Olayı kapsamında irdelenmesi gereken diğer bir husus ise Joseph Samuel Nye tarafından da güç dağılımı (diffusion of power) kavramı ile analiz edilen tespitlerdir. Bu kapsamda Nye siber uzayı, gücün dağılımına etki eden “*enformasyon devrimi*”ne en uygun örnek olarak tanımlamaktadır. Nye, konu ile ilgili olarak ise “*enformasyon devrimi ile birlikte, seyahat ve iletişim imkânlarının geçmişe göre oldukça kolaylaştığını, bir zamanlar küçük şirketlerin ya da bireylerin erişiminin yüksek maliyetli, hatta imkânsız olduğu bilgisayar teknolojilerinin, artık herkes için ulaşılabilir hale geldiğini, bunun sonucu olarak artık dünya siyasetinde sadece devletlerin değil diğer aktörlerin de (terörist gruplar, bireyler, uluslararası şirket ve örgütler, sivil toplum kuruluşları vs.) etkin olmaya başladığını*” ifade etmektedir.²⁵

22 Ayrıntılı bilgi için bkz. Lewis J. A., “The Cyber War Has Not Begun, Center for Strategic and International Studies”, <https://www.csis.org/analysis/cyber-war-has-not-begun>, Erişim tarihi: 06.10.2017.

23 Ayrıntılı bilgi için bkz. Ventre D., “A Constructivist Approach of Cybersecurity/ Cyberdefense Concepts: Lessons of Security Studies Theories and Discursive Analysis”, http://www.fvv.um.si/knjigarna/eknjige/pdf/Crime_Social_Control_and_Legitimacy.pdf, Erişim tarihi: 05.10.2017.

24 Ayrıntılı bilgi için bkz. Eriksson J. ve Giacomello G., “The Information Revolution, Security, and International Relations: (IR) Relevant Theory?”, *International Political Science Review*, 2006, 27 (3), pp. 221-244.

25 Ayrıntılı bilgi için bkz. New Times Haber Portalı, “Röportaj/Joseph Nye:Bugün

Bununla birlikte Nye, siber uzay alanı kaynaklı yeni gelişmelerin ortaya çıkardığı söz konusu güç dağılması durumunun son noktada asla devletlerin uluslararası sistemdeki temel aktör rolünü değiştirmeyeceğini de savunmaktadır. Nye savunduğu bu duruma, bir devletin kritik altyapılarını tamamen çökertmeye yönelik bir saldırının düzenlenmesini hedefleyen sofistike planlamaların ve bu planlamalara ait maliyetlerin günümüzde sadece devletlerin bilgi birikimi, tecrübeleri ve bütçeleri ile karşılanabiliyor olması, örnek olarak gösterilebilir.²⁶ Snowden'in faaliyetlerinin en başından bu yana özellikle RF, kısmen ise ÇHC tarafından nasıl himaye edildiği de çalışmamızda ana hatlarıyla özetlendiği haliyle tekrar irdelenmelidir.

Sonuç

ABD, özellikle 1990 yılların ikinci yarısı itibarıyla elinde bulundurduğu teknolojik imkânlar, ekonomik gelişmişlik düzeyi ve kurumsal örgütlenmeleri kapsamında siber uzay alanında etkili rol oynayan ilk hegemon güç olmuştur. İnternetin sivilleşerek ticari bir alan haline dönüşmeye başladığı 1990'lı yıllar ile birlikte, ABD bu mecrayı ilk etapta ekonomik ve kültürel üstünlüğünü kabul ettirebileceği bir alan olarak değerlendirmiştir. Bu değerlendirme kapsamında da ABD'nin çalışmamızda daha önce bahse konu edildiği üzere 1990 yıllarda ortaya koyduğu siber güvenlik ile ilgili resmi belgelerinin ve başkanlık emirlerinin tamamına yakını internetin ticari kapasitesinin geliştirilmesi, korunması ve ABD'nin kültürel hegemonyasının sürdürülmesi adına küresel düzeyde yaygınlaştırılması odaklı hazırlanmışlardır.

Öte yandan SSCB'nin dağılması sonrasında 1990 ve 2000 yılları arasında siyasi ve ekonomik toparlanma süreci yaşayan RF ise 2000'li yıllar ile birlikte ortaya koyduğu strateji ve planlamalar ile birlikte, günümüzde siber uzayda ABD karşıtlığını ve çıkarlarını hedef alan güçlü ve agresif bir etkinliğe ulaşmıştır. RF 2000'li yıllar ile birlikte siyasi ve ekonomik istikrarını sağlamış olmasının verdiği güçle siber uzayda etkinlik sağlamayı hedeflemiştir.

bireylerin güç pastasından aldıkları pay, geçmişe göre çok daha büyük", <http://newtimes.az/tr/interview/3042/>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

26 Ayrıntılı bilgi için bkz. Nye S. J., "Cyber Power", Harvard Kennedy School, Belfer Center for Science and International Affairs, <http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/cyber-power.pdf>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

RF ve ABD arasında önceleri örtülü siber operasyon ve saldırılar sonrasında ise Snowden Olayı'nın açıkça ortaya çıkan siber rekabet, "*Demokrat Parti Hack Skandalı*" kapsamındaki iddialar ile birlikte adeta bir siber çatışma eşiğine doğru dünyayı yaklaştırmıştır. Bu kapsamda 2013 yılında patlak veren "Snowden Olayı", ABD ve RF'nin gelecek dönemde siber uzayda yaşayacağı rekabet ve gerginliğin ilk safhasını oluşturmuştur.

Günümüzde dozu giderek şiddetlenen bir şekilde RF ve ABD arasında yaşanmakta olan siber mücadele, bu devletlerin ulusal siber güvenlik yapılanmalarının şekillenmesine de etki etmektedir. Bu itibarla ABD ve RF, birbirlerinin siber güvenlik alanındaki her yeni hamlesini yakından takip etmektedir.

Gelece dönemde halihazırda ABD ve RF arasındaki yaşanmakta olan siber mücadelenin çok daha sofistike yöntem ve planlamalarla derinleşeceği tahmin etmek zor olmayacaktır. Ayrıca bu tahminin de ötesinde, ABD'nin 2018 yılında yapılacak olan RF Başkanlık Seçimleri'ni etkilemeye yönelik kapsamlı enformasyon savaşı stratejileri ve siber saldırıları şimdiden planlamakta olduğu da rahatlıkla öngörülebilecektir. Bu öngörüye birlikte, RF'nin de kendisine yönelik olası ABD kaynaklı olası siber saldırıları karşı koyma noktasında planlamalarına hız vereceği beklenmelidir.

ABD ve RF arasındaki söz konusu rekabet halinin ise "*başta internet olmak üzere, iletişim ağları, dış dünyaya kapalı askeri ağlar, enerji hatları ağları, cep telefonları yazılım altyapılı telsizler, elektronik komuta sistemleri, cep teflonları, uydu sistemleri, insansız hava araçları sistemleri gibi birçok yazılım ve donanım elemanları toplamının oluşturduğu insan eliyle yapılmış dijital bir alan*" şeklinde tanımlayabileceğimiz siber uzayın geleceğini de şekillendireceği açıktır.²⁷

Kaynakça / References

Akyazı U., "Uluslararası Siber Güvenlik Stratejisi ve Doktrinler Arasında Alınabilecek Tedbirler", 6. *Uluslararası Siber Güvenlik ve Kriptoloji Konferansı*, 2013, <http://www.iscturkey.org/s/2226/i/2013-paper105.pdf>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

²⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Akyazı U., "Uluslararası Siber Güvenlik Stratejisi ve Doktrinler Arasında Alınabilecek Tedbirler", 6. *Uluslararası Siber Güvenlik ve Kriptoloji Konferansı*, 2013, <http://www.iscturkey.org/s/2226/i/2013-paper105.pdf>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

Barton G. ve Miller G., "U.S. Spy Network's Successes, Failures and Objectives Detailed in 'Black Budget' Summary", The Washington Post, http://www.washingtonpost.com/world/national-security/black-budget-summary-details-us-spy-networks-successes-failures-and-objectives/2013/08/29/7e57bb78-10ab-11e3-8cdd-bcdc09410972_story.html, Erişim tarihi: 30.06.2017.

Biography Web Page, "Edward Snowden", <http://www.biography.com/people/edward-snowden-21262897>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

Bisson D., "A Cyber Study of the U.S. National Security Strategy Reports", <http://www.tripwire.com/state-of-security/government/a-cyber-study-of-the-u-s-national-security-strategy-reports/>, Erişim tarihi: 02.10.2017.

Darıcı, B. A., "Demokrat Parti Hack Skandalı Bağlamında Amerika Birleşik Devletleri ve Rusya Federasyonu'nun Siber Güvenlik Stratejilerinin Analizi". *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, 2017, 1(1), ss. 1-24.

Darıcı B. A. ve Özdal B. , "Enformasyon Savaşı Bağlamında Rusya Federasyonu ve Türkiye İlişkilerinin Analizi", *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2017, 4 (1), ss.19-40.

Eriksson J. ve Giacomello G., "The Information Revolution, Security, and International Relations: (IR) Relevant Theory?", *International Political Science Review*, 2006, 27 (3), pp. 221-244.

Farrell P., "History of 5 Eyes Explainer" <https://www.theguardian.com/world/2013/dec/02/history-of-5-eyes-explainer>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

Haberus İnternet Haber Portalı, "Snowden Rusya'dan Ayrılmayı Düşünmüyor", <http://haberrus.com/politics/2015/08/15/snowden-rusyadan-ayrilmayi-dusunmuyor.html>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

Huhne C., "Prism and Tempora: The Cabinet was told nothing of the surveillance state's excesses", <http://www.theguardian.com/commentisfree/2013/oct/06/prism-tempora-cabinet-surveillance-state>, Erişim tarihi: 05.10.2013.

Kshetri N., "Cybersecurity and International Relations: The U.S. Engagement with China and Russia", <http://docplayer.net/2657945-Cybersecurity-and-international-relations-the-u-s-engagement-with-china-and-russia.html>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

Lewis J. A., "The Cyber War Has Not Begun, Center for Strategic and International

Studies”, <https://www.csis.org/analysis/cyber-war-has-not-begun> , Erişim tarihi: 06.10.2017.

National Security Agency, “60 Years of Defending Our Nation”, http://www.nsa.gov/public_info/_files/cryptologic_histories/origins_of_nsa.pdf, Erişim tarihi: 05.10.2017.

National Security Agency, “The Creation of NSA”, https://archive.org/stream/The_Creation_of_NSA_Part_3-nsa/The_Creation_of_NSA_Part_3_djvu.txt , Erişim tarihi: 05.10.2017.

New Times Haber Portalı, “Röportaj/Joseph Nye:Bugün bireylerin güç pastasından aldıkları pay, geçmişe göre çok daha büyük”, <http://newtimes.az/tr/interview/3042/>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

Nye S. J., “Cyber Power”, Harvard Kennedy School, Belfer Center for Science and International Affairs, <http://belfercenter.ksg.harvard.edu/files/cyber-power.pdf>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

Sezgin F., “Edward Snowden Olayı’nın ABD-Rusya İlişkileri Üzerindeki Etkileri”, Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, <http://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=TR2016021741>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

Türk İnternet Sitesi, “Türkiye’de WannaCry Bağlantılı 166 çeşit Fidyeye Yazılımı Tespit edildi”, <http://www.turk-internet.com/portal/yazigoster.php?yazi-id=56130>, Erişim tarihi: 02.10.2017.

Uluslararası Politika Akademisi, “Edward Snowden Olayı”, <http://politikaakademisi.org/2013/06/28/edward-snowden-olayi/>, Erişim tarihi: 05.10.2017.

Ventre D., “A Constructivist Approach of Cybersecurity/Cyberdefense Concepts:-Lessons of Security Studies Theories and Discursive Analysis”, http://www.fvv.um.si/knjigarna/eknjige/pdf/Crime_Social_Control_and_Legitimacy.pdf, Erişim tarihi: 05.10.2017.

TÜRKİYE'NİN GELECEĞİNDE KENTLEŞME POLİTİKALARININ SOS- YO-EKONOMİK ROLÜ

Azize Serap TUNÇER¹
Muhammet KARAÇİVİ²
Suzan SERT³

Öz

Giderek kentleşen dünyanın yönetim düzlemlerinde, kentsel politikalar şimdiye kadar hiç olmadığı boyutta önem kazanmaktadır. Tarih boyunca yerel unsurların yaşam tercih ve öncelikleri ile şekillenen kentler, bugün küresel metropolitan ağların sinir uçları olarak, dış etkenlerle de şekillenmekte ve işlev kazanmaktadır. Bu çerçevede, bulunduğu stratejik konumun ve toplumsal kodlarında oluşan değişimlerin etkisiyle, Türkiye politikasında, başat öge durumuna gelen kent yönetimleri, çok ağır bir görevi yüklenmiş durumdadırlar. Ölçeği giderek büyüyen kent yönetimlerinin, geleneksel demokratik içeriklerinde yaşanan seyrelmeye karşın; büyük çaplı hizmet projelerinin yarıştığı tekno-yönetsel kurumlar olarak algılanmaları, büyük –ve hatta çılgın- projeler üzerinden yürüyen bir yönetsel sistematığı öne çıkarmaktadır. Ülke ekonomisinin de parlayan sektörü haline gelen inşaat sektörü, TOKİ'nin yaygın ağı ve Kentsel Dönüşüm uygulamalarının ivmelemesiyle geleceğin mekansal şekillenmesinin gövde gösterisini oluşturmaktadır. Diğer yandan küresel iklim değişikliklerinin de olası etkileriyle yaşanacak muhtelif ekonomik ve siyasal kargaşaların ürünü olan göç olgusunun, ülkenin bulunduğu coğrafyanın, gelecekte daha da fazla göçmen baskısı altına girmesine yol açması beklenmektedir. Bu sürecin inşaat olgusu ile buluşmasının yaratacağı ivmeleyici etki “modern” kentsel silüeti besleyecektir. Ancak aynı süreç, ülkenin geleneksel muhafazakar kodlarının da yeniden ve yoğun şekilde parlatıldığı bir dönemselliği tanımladığından; ortaya çıkan “sentez”, yine en belirgin olarak kentsel düzlemde gözlenmekte ve yaşanan sosyo-kültürel değişimin ipuçları burada açığa çıkmaktadır. Dünyada giderek yaygınlaşan kentsel eylemlerin çözümlemesi de bu anlamda önem taşımaktadır. Bütün bu noktalardan hareket eden çalışma; Türkiye'nin geleceğinde kentleşme politikalarının

1 Doç. Dr. Ahi Evran Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. e-mail: serap@seraptuncer.com.

2 Ahi Evran Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

3 Ahi Evran Üniversitesi İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

sosyo-ekonomik rolünü irdeleme amacına yönelmiştir. Özellikle güncel verilerin derlenmesi yoluyla ülkenin kentleşme politikalarının sosyo-ekonomik çözümlenmeleri yapılacak; yasal değişim ve uygulamalar makro perspektiften değerlendirilecektir. Büyüyen kentlerin ülke geleceğine olası etkileri çözümlenirken, literatürün ünlü gelecek bilimcileri tarafından Türkiye'ye ilişkin öngörülleri ve gelecek senaryoları da ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: TOKİ, Kentsel Dönüşüm, Teknokrasi, Sosyo-Kültürel Değişim, Kentsel Hareketler

Socio-Economic Role of Urbanization Policies in Turkey's Future

Abstract

In the management platform of increasingly urbanized world, urban politics is gaining importance at a level that has never existed before. Cities that have been shaped by the life preferences and priorities of local elements throughout history have been shaped and functioned with external factors as the nerve endings of global metropolitan networks today. In this frame, the city administrations which came to dominant position in the Turkish politics by the effect of changes in their strategic location and social codes, have a very heavy duty. Despite the dilution experienced in the traditional democratic content of urban governments, which are growing in scale, that they are perceived as techno-administrative institutions competed by large-scale service projects highlights a managerial system that moves through big-or even crazy-projects. The construction sector, which has become a shining sector of the country's economy, constitutes the show of strengths of future spatial shaping with Housing Development Administration's widespread network and the acceleration of Urban Transformation applications. On the other hand, it is expected that the immigration phenomenon, which is the product of various economic and political turmoil to be experienced by the effects of the global climate change, will cause the geography of the country to be under the pressure of the immigration in the future. The accelerating effect of this process of meeting the construction phenomenon will feed the "modern" urban skyline. However, since the same process defined a period in which the traditional conservative codes of the country were polished again and intensively, the "synthesis" that emerges, again most obviously, is observed in the urban frame, and the clues of the socio-cultural change is now being revealed. The analysis of the increasingly widespread urban actions in the world is also important in this sense. The study, moving from all these points has tended to examining of the socio-economic role of urbanization policies in the future of Turkey. Especially socio-economic analysis of urbanization policies of the country will be done through compilation of current data; legal changes and applications will be evaluated from a macro perspective. While the possible effects of the growing cities on the future of the country are being resolved, the future scenarios of Turkey will be discussed by famous future scholars of literature.

Keywords: Housing Development Administration, Urban Transformation, Technocracy, Socio-Cultural Change, Urban Movements

Giriş

1980'lerden bu yana tüm dünyayı saran küreselleşme, teknolojik ilerlemeler göz önüne alınarak mekan boyutunda küresel modeli; New York, Londra gibi büyük ölçekli kentlerin üzerine konumlandırılmış ve sonrasında dünyada iktisadi açıdan büyük ivme kazanan metropol kentlere yönünü çevirmiştir.⁴

1990'lardan itibaren ise, küre-yerelleşme ile yerel yönetim sistemi, diğer kentlerde olduğu gibi metropoliten kentlerde de etkisini göstermiştir. Metropoliten kentler, merkezden uzak, izole kentlere evrilmiştir.⁵

Çalışmada önce, genel olarak Türkiye'nin yakın ve uzak tarihlerde yaşayacaklarını senaryolaştıran bazı çalışmalara bakılacak; daha sonra doğrudan konumuz itibariyle kentleşme politikalarının ülkenin geleceğinin şekillenmesinde nasıl bir rol oynayacağı irdelenecektir.

Türkiye'nin Geleceği Senaryoları

Dünyanın önde gelen gelecek bilimcilerinden George Friedman, gelecek 100 yılda Türkiye'nin gücü konusunda cömert öngörülerde bulunmaktadır. Ona göre, önümüzdeki birkaç on yıl içinde ortaya çıkacak güçlerin birincisi Japonya'dır. O, dünyadaki 2. Büyük ekonomiye sahiptir ve yüksek derecede bağımsız ve en istikrarlı ekonomik yapıdır... Ardından Türkiye gelmektedir. Türkiye şu anda dünyanın 17. Ekonomik gücüdür... Kaoslar ortasında sağlam bir platforma sahiptir. Balkanlar, Kafkaslar ve güneydeki Arap dünyası durağan bir yapıya sahip değildir. Türkiye'nin gücü arttıkça -ve onun ekonomik ve askeri yapısı hali hazırda bölgedeki en güçlü konumdadır- Türkiye'nin etkinliği artacaktır. ⁶

Düşününün "Yeni Dünya Savaşı" senaryosu ise, Türkiye'yi parlatan bir sonuç yaratmaktadır. Buna göre: "Türkiye'nin, Rusya geriledikçe, kararlılıkla kuzeye, Kafkaslara doğru ilerleyeceği... Türk etkisinin kaçınılmaz olarak kuzeye doğru yayılacağı, Kafkasları aşarak Rusya ve Ukrayna'ya ulaşacağı ve siyasi olarak istikrarsız olan Don ve Volga havzalarında ken-

4 Kemal Demir ve Suat Çabuk, Türkiye'de Metropoliten Kentlerin Nüfus Gelişimi,1.cilt, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,2010, s. 193-215.

5 : "KBAM Sempozyum Bildiri Kitabı",KBAM,2012, http://files.kbam.metu.edu.tr/sempozyum_kitaplari/KBAM%202012-Bildiri%20Kitabi%20Web.pdf. (03.10.2017)

6 George Friedman, *The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century*. New York: Doubleday,2009

disini öne sürerek oradan da doğuya, Rusya'nın tarımsal kalbine doğru ilerleyeceği" ileri sürülmektedir. Bunun doğal sonucu olarak da "Müslüman Türkiye, Müslüman Kazakistan'ı etkileyecek, Türk gücünü Orta Asya'ya yayacak. Karadeniz, bir Türk gölü haline gelecek, Kırım ve Odesa, Türkiye ile ticaretini önemli oranda artıracak. Bu bölgede yoğun Türk yatırımları olacak" diye bir gelecek perspektifi çizilmektedir.⁷

Ancak Türkiye'nin geleceği için bu denli parlak tablolar çizmeyen görüşler de vardır. Gwynne Dyer'in "İklim Savaşları" isimli ve gelecek senaryolarının incelendiği eserde ise Türkiye, "su savaşları"nın ve "göç baskısı"nın daha da yoğun yaşayacak bir ülke olarak çizilmektedir. Bu senaryoya göre: "Ortadoğu'da hızla artan nüfus ve azalan su kaynakları, her yerde var olan düşmanlığı iyice yoğunlaştıracak. Filistin-İsrail barış anlaşması için yürütülen çabalar, "su kaynaklarını paylaşma sorununu kalıcı biçimde çözümsüz addeden ortak fikir nedeniyle" süresiz olarak terk edilecek. Hatta İsrail ile Ürdün arasında su yüzünden savaş çıkması bile akla yatkın geliyor. Irak, Suriye ve Türkiye, Dicle ve Fırat'ın su başlarının Türkiye'nin denetimi altında olması üzerine 'tansiyonu yükselen bir kavgaya' saplanıp kalacaklar. Körfez ülkelerinde deniz suyunu tuzdan arıtmak için nükleer güç kullanımı hızla yaygınlaşacak ve bu da 'saldırganlığa karşı sigorta olarak nükleer silahların bölgesel anlamda yaygınlaşmasını' kolaylaştıracak.⁸ Dyer, savaşın sonunda ise yine Türkiye'nin zaferini öngörmektedir: "Suriye-Irak ortak saldırısı tam bir fiyasko oldu. Türkler bunu uzun zamandır bekledikleri için, uygun düzenlemeleri yapmışlardı. Arap orduları bir tuzağa düşürülerek Türk tankları ve uçakları tarafından darmadağın edildi. Türklerin 2035'in sonlarındaki karşı-saldırıları Fırat üzerinde Ar Rakkah'a ve Dicle üzerinde Duhok'a kadar ilerledi ve hem Şam hem de Bağdat hükümetlerinin düşmesine neden oldu... 2036 yılında, Türkiye hala dünyanın şanslı ülkelerinden biriydi. Sınırlarını korumaya devam ediyordu, halkın karnını doyurabiliyordu (gerçi fazla et yemiyorlardı) ve aniden çok sayıda yabancı iş gücünün kaybıyla biraz sarsıldıysa da ekonomisi halen Avrupa'nın en sağlıklılarından biriydi."⁹

Türkiye'nin geleceğindeki sorunları öngören bir diğer çalışma Noam Chomsky'nin görüşleridir. Yazar, Amerika'nın Türkiye'ye sattığı silahlar konusunu eleştirirken; bu silahların kullanma yerine dikkat çekerek, Türkiye'nin politikalarını da eleştiren ve Kuzey Irak müdahalelerini İsrail sal-

7 Friedman, s.209

8 Gwynne Dyer, *İklim Savaşları (Dünya Aşırı Isınırken Hayatta Kalma Mücadelesi)* Paloma Yayınevi, İstanbul, 2013, s.32

9 Dyer, s.258-260

dırıkları ile karşılaştıran görüşler ileri sürmektedir.¹⁰

Dünya ekonomi tarihindeki güç ve refah” ilişkilerini değerlendirdikleri 700 sayfalık eserlerinde, “Ticaret ve savaş madalyonunun iki yüzünden başka bir şey değildir” yargısıyla konuyu özetleyen Ronald Findlay ve Kevin H. O’Rourke ise 19. yüzyıl 20.’inci yüzyıldan daha çok küreselleşen bir yüzyıldı” dedikten sonra; “Osmanlı ve Safavi imparatorluklarının bugünkü halefleri olan Türkiye ve İran’ın, Küresel Balkanlardaki rekabette en önemli oyuncular olduklarını” belirtmektedirler.¹¹

Söz konusu çalışma, bölgedeki enerji çatışmaları için de şu yorumu yapmaktadır: “Rusya’nın geniş enerji rezervlerinin yüksek fiyatlarından cesaret alan Vladimir Putin, Rusya’nın “yakın çevre” sinde ve hatta daha ötesinde nüfuzunu kuvvetle tekrar tesis etmekte ve aynı zamanda Çin’in yükselen ekonomik gücü ile işbirliği yapmaktadır. Bu eser kaleme alınırken, endişeli Avrupalılar BTC boru hattı ile Avusturya’daki Baumgarten arasında doğrudan kara bağlantısı sağlayan “Nabucco” adlı boru hattını yapmayı planlıyordu... Kimi gazetecilerin adlandırdıkları “Yeni İpek Yolu” üzerindeki kontrolünü zayıflatacak bu girişime karşılık Rusya, “Nabucco” nun oluşturduğu potansiyel tehdidi bu boru hattına bağlama gibi kolay bir çare ile etkisiz hale getirmeye düşündüğü, Karadeniz’in altından geçerek Türkiye’ye uzanan ayrı bir boru hattı planlamaktadır. Özetle Türkiye her durumda enerji çatışmalarının potansiyel taraflarındandır. “BTC boru hattının bitim yeri olan Türkiye’nin Akdeniz’deki Ceyhan limanının, Rusya’ya enerji kaynaklarından dolayı giderek daha çok bağımlı hale gelen AB için hayati önem taşımakta olduğunu; O halde Türkiye’nin bu örgüte girmesini engelleyecek eski korkular ve önyargılara neden yer verildiği konusunun hayrete şayan olduğunu” da belirtirler.¹²

Yine bu çalışmaya göre, “Keza İran’ın Orta Asya’daki Tacikleri etkilemesinden korkuluyorsa, o zaman elbette Özbekler ve Türkmenler üzerinde daha çok etkisi olan Türkiye’yle işbirliğini korumak mantıklı olur.” diye de eklerler. Ama Türkiye için önemli bir sorun vardır: “Vakıa Türkiye de Rusya gibi artık bir ulus devlettir ama bir zamanlar çok etnikli bir imparatorluktu ve bu itibarla kendi kimliği ve gelecekte izleyeceği yolla ilgili süredir çatışmaları vardır.” diye eklemek suretiyle Türkiye’nin gelecek dö-

10 Noam Chomsky, *Amerikan Müdahaleciliği*, Çev. Taylan Doğan-Barış Zeren Aram yay., İstanbul, 2002, s. 57, 92-93, 150.

11 Ronald. Findlay ve Kevin H. O’Rourke, *Güç ve Refah (İkinci Binyılda Ticaret, Savaş ve Dünya Ekonomisi)* Küre Yayınları, İstanbul, 2009, s. 110, 488, 650

12 Findlay ve O’Rourke, s.651

nem için de devam edecek en önemli sorunlarından birisini vurgularlar.¹³

Değınmek istediğımız son belge ise bir kitap olmasa da 145 sayfalık boyutu ile kitap özelliğı taşıyan bir rapor olan “ABD 2017-2027 raporu”. Rapora göre; “global düzlemde diğerk ülkeleri geride bırakma özelliğini yitiren ABD'nin, 2017'den itibaren 10 yıllık süre içerisinde Türkiye'de bir iç savaş beklenildiğı ve bu durum karşısında ABD'nin kendi çıkarları doğrultusunda Türkiye'deki karışıklığa askeri anlamda el atacağı öngörülmektedir. Raporun Türkiye'deki askeri çevrelerce yorumlanmasıyla şu gerçekler gün yüzüne çıkmıştır: ABD'nin global anlamda güç kaybetmesi, 90'lı yıllarda Brzezinski'nin “Büyük Satranç Tahtası” adlı eserinde de belirtildiğı gibi Avrasya'daki gücünü kaybeden ABD'nin global düzlemde de geri planda kalmasına yol açacaktır; bu yüzden Avrasya kilit noktadadır. Bununla birlikte, ABD'nin bu üstünlüğünün sona erdiği ancak yine de bu sürece ABD'nin yön verdiğini; yani önder konumda olduğu vurgulanmıştır. Bu durum raporda da doğrulanmıştır. Aklımızda kuşku uyandıran bir diğerk soru ise; Ortadoğuda yükselen İran ile Çin ve Rusya gibi ülkelerin güçlenmesi karşısında ABD'nin önder konuma nasıl erişeceğidir. Rapor ABD'nin; Rusya, Çin, İran ve Kuzey Kore yanında Türkiye'yi de hasımlarından biri olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır. 15 Temmuz Darbe Girişimi ile de Türkiye'nin Avrasya noktasında Batı ile çatıştığı doğrulanmıştır. Ayrıca, Türkiye'nin tüm Müslüman ülkelerin himayesini sağlama da ve Ortadoğu üzerindeki oyunları yıkmada tek etkili devlet olduğu düşünölmektedir.¹⁴

Bütün bu genel çerçeve içerisinde ülkenin kentleşme politikalarının rolünün ne olacağı ise yine güncel yıllık raporların taranması ise araştırılmıştır.

Türkiye'nin Geleceğinde Kentleşme Politikaları

Kentleşme Politikalarında Nüfus Artışının Etkisi

Türkiye kentleşmesinde başat öğelerden biri nüfus artış eğilimidir. Ülkenin resmi politikasıyla da desteklenen nüfus artışının kentlerin büyüme sürecini süregelenleştirmesi doğaldır. United Nations 2017 Revision Dünya Nüfus Beklentileri raporuna göre; 2020'de Türkiye nüfusunun 83 milyon

¹³ Findlay ve O'Rourke, s.650

¹⁴ Tefvik Kadam,Berk Özer “ABD'den 2017-2027 raporu: 23 beklenti 8 müdahale” <https://www.aydinlik.com.tr/dunya/2017-temmuz/abd-den-2017-2027-raporu-23-beklenti-8-mudahale>

836 bin olacağı ve 2025'te bu sayının 86 milyon 836 bine ulaşacağı öngörülmektedir.¹⁵

Sürecin doğal sonuçlarından birisi, metropol kentlerin de hem sayıca hem de nüfus olarak artması beklentisidir. 1950'de 500 bini aşkın nüfusa sahip şehir sayısı 2 iken, 1984'te kabul edilen Büyükşehir Belediyesi Yasası sonrasında İstanbul, Ankara ve İzmir Büyükşehir Belediyesi olarak kabul edilmiş ve bu sayı giderek yükselerek 2014'te 30 olmuştur. Giderek endüstrileşen ve büyüyen kentlerde planlı bir gelişim sağlanmadığından ortaya çıkan problemleri (konut, alt yapı eksikliği, trafik, fakirlik...) çözmek için 2010 yılında kabul edilen KENTGES Bütünleşik Kentsel Gelişme Stratejisi ve Eylem Planı (2010-2023) ortaya konulmuş; genel anlamda kentleşme ve konut plan yetersizliği problemlerini aşmak için 2011'de Çevre ve Şehircilik Bakanı teşekkür edilmiştir. Ayrıca çarpık kentleşmeye çözüm noktasında kabul edilen Kentsel Dönüşüm Yasası etkili olmuştur. İl sınırlarına uzanan büyükşehir belediyelerinin nüfus alanlarının genişlemesi, 2014'ten itibaren uygulanan yeni Büyükşehir Yasası ile gerçekleşmiştir.¹⁶ Kamuoyunda "Bütünşehir" Yasası olarak bilinen 6360 sayılı bu yasa ile resmi rakamlarda Türkiye kentsel nüfusu fiilen %90'a ulaşmıştır. Şehircilik Bakanı, yakınlarda verdiği bir beyanatta, "30 olan sayının genişletileceğini" bildirmiş olduğundan, oranın daha da yukarı çıkacağı anlaşılmaktadır.

Daha ılımlı yaklaşımlara göre, 2020'de Türkiye'de kentsel nüfus oranı % 72.5 olacağı ve bu oranın 2025'te %75.5'e ulaşacağı öngörülmektedir. 2050 yılına gelindiğinde ise bu oranın % 82.8'e ulaşacağı tahmin edilmektedir.¹⁷

Türkiye'deki kentsel nüfus oranının fazla olması; nüfus artışının büyük kentlere (metropol) toplanması beklentisini de beraberinde getirmektedir. Örneğin TÜİK verilerine göre; İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa gibi büyük kentlerimizde 2023 yılına kadar olan yıllık ortalama nüfus artış oranlarının sırasıyla %16.3, %16.1, %8.6 ve %12.2 olması beklenmekte-

15 . "World Population Prospects The 2017 Revision",United Nation, 2017, https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_Volume-I_Comprehensive-Tables.pdf. 2017 (03.10.2017)

16 "TÜRKİYE HABİTAT III ULUSAL RAPORU",T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı,2014, http://www.csb.gov.tr/db/mpgm/editordosya/file/HABITAT/HABITAT%20III%20ULUSAL%20RAPOR_TURKCE.pdf. 2017, s.1,2. (03.10.2017)

17 "Population of Turkey",Worldometers,2017,<http://www.worldometers.info/world-population/turkey-population>. 2017 (03.10.2017)

dir.¹⁸ Bu sürecin kentsel yapılaşmada itici bir faktör olacağını öngörmek mümkündür.

Gerek kentsel nüfus artışını, gerekse metropol kentlerin büyümesini ivmeleyen bir diğer gelişme ise göç olgusudur. Göç Politika ve Projeleri Başkanlığı tarafından hazırlanan 2016 Türkiye Göç Raporu'nda ikamet izni bulunan yabancıların sayısı 461.217 olarak gösterilmekte ve sayıca vatandaşlarının en fazla Türkiye'de ikamette bulunduğu ülkelerden ilk üçü sırasıyla; Irak, Suriye ve Azerbaycan olarak sıralanmaktadır.¹⁹ Buna ek olarak, 2015'ten 2016'ya kadar Türkiye'de ikamet izni olanların sayısında % 9'luk bir artış mevcuttur. Bunlardan 2016 yılı sonu baz alındığında; kayıt altına alınan yabancıların 1.323.054'ü kadın ve 1.511.387'si erkektir.²⁰

IPSOS (Global Market and Opinion Research Specialist) verilerine göre; ülkelerin çoğu göçün son beş yılı geçkindir artmakta olduğunu düşünmektedir. Türkiye'deki kamu oylaması sonuçlarına göre, %90lık bir kesim göçmen sayısının arttığını söylemektedir. Bu görüş, 2011den günümüze %9luk bir artış göstermiştir ve göçün ülkemiz için olumlu bir etkiye sahip olduğu görüşü, %3lük bir artış göstermiştir. Ayrıca, ülkemizdeki göçmen sayısının oldukça fazla olduğu; hatta 2013ten itibaren bu oranın %20lik bir artışla ciddi bir sıçrayış yakaladığı toplum tarafından ortak bir kanaat haline gelmiştir. Son olarak; ülkedeki %77lik bir oran göçmen sayısının artması ve bu durumun ülkeye herhangi bir faydasının bulunmasından ötürü, göçe karşı olumsuz düşünceye sahiptir.²¹ Suriye savaşı da dahil olmak üzere, küresel ısınmanın yoksullaştırıcı etkileri ile artan savaş siyasetinin gelecek vizyonunda göç senaryoları önemli yer işgal etmeye devam edecektir.

Hızlı nüfus artışı ve göçün yarattığı en doğrudan sonuç, kentsel yoksullukta görülen tırmanıştır. TÜİK 2009 yılı verilerine göre gıda yoksulluğu oranı Türkiye genelinde %0.48, yoksulluk oranı ise, %18.08'dir. Aynı yıl, kent bazında gıda yoksulluğu oranı %0.06 ve yoksulluk oranı %8.86'dır. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert gelirine göre hesaplanan 2016 yok-

18 "Nüfus istatistikleri",TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>. (03.10.2017)

19 "2016 Türkiye Göç Raporu", T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf. (03.10.2017)

20 "2016 Türkiye Göç Raporu", T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf. (03.10.2017)

21 "Global Advisor Immigration",Ipsos, [https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/201709/GlobalAdvisor Immigration. pdf](https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/201709/GlobalAdvisor%20Immigration.pdf).(03.10.2017)

sulluk oranı ise %8.4'tür.²² TÜİK Sosyal Koruma İstatistikleri verileri incelendiğinde şartlı ve şartsız yardımların toplamı, 2000 yılında sırasıyla 1.099 milyon TL ve 12.031 milyon TL iken; 2015 yılında sırasıyla 25.409 milyon TL ve 249.453 milyon TL olduğu görülmüştür.²³ Bu yardımların toplamı her geçen yıl artmaktadır. Bu yardımların toplamı her geçen yıl artmaktadır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın 2014 verilerine göre 3 milyon haneye yapılan sosyal yardım, 20.4 milyar TL ve bu yardımların gayri safi yurt içi hasılaya oranı %1.38'dir. Ayrıca, 2014'te 675 bin 193 haneye yapılan gıda yardımı 226 milyon TL'dir.²⁴

Kalkınma'da Yeni Dinamikler-Türkiye'nin Kentlerinden Kentlerin Türkiye'sine" adlı raporda, globalleşmenin değişik şekillerde etki ettiği on iki kent (Adana-Mersin, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Eskişehir, Gaziantep, İzmir, Kayseri, Konya, Samsun ve Van) sosyo-ekonomik yönden incelenmiştir. Rapor, bu kentleri bir kent bölgesi olarak veya ileriki yıllarda bu konuma ulaşacağını ileri sürmüştür. Raporun beklentisi özgür demokrasi, ülkenin ve kentlerin makro-ekonomik yönden sürdürülebilir şekilde büyümesini sağlayan bir politika, kentler arasında yükselen rekabet ve çeşitlilikler bakımından zengin bir toplum yaratmaktır. Bunu sağlamak ise yerel demokrasiyi güçlendirmekten geçer.²⁵

Türkiye'de Kentleşme Politikalarında TOKİ'nin Yeri

Türkiye'de iş imkanları arayışı içerisinde gelişen endüstrinin yoğun olduğu şehirlere uzanan göç faktörü ve nüfus miktarının giderek artış göstermesi, beraberinde konut gereksinimini açığa çıkararak, bu yönde bir inşaa sürecini ve arzını zorunlu hale getiren bir strateji izlenmesine neden olmuştur. Bu noktada, kamu adına konut gereksinimini büyük ölçüde karşılayan Toplu Konut İdaresi (TOKİ), kentlerin plansız bir şekilde yapılanmasını önlemek ve konut gereksinimini tedarik etme amacıyla 1930 yılından 1984 yılına kadar çıkarılan kanunların yanı sıra; 1984'te konut problemini minimize etme yolunda ortaya koyulan Konut Fonu'nun te-

22 "Gıda Yoksulluğu Oranı", TÜİK, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>. (03.10.2017)

23 "Sosyal Koruma İstatistikleri", TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1040. (03.10.2017)

24 Cem Kılıç, "Sosyal Yardımlar Çığ Gibi Büyüyor", Milliyet, 21.03.2015, <http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/cem-kilic/sosyal-yardimlar-cig-gibi-buyuyor-2032106/> (03.10.2017)

25 "Kent-Bölge: Yerel Kalkınmada Yeni Dinamikler Türkiye'nin Kentlerinden Kentlerin Türkiye'sine", TÜRKONFED, İstanbul Nisan 2017, <http://www.turkonfed.org/Files/ContentFile/turkiyenin-kentlerinden-kentlerin-turkiyesine.pdf>, (03.10.2017)

melleri üzerine bina edilmiştir.²⁶

TOKİ, 1988'den sonraki yıllarda daha çok belediye tasarıları ve mahal-
li tatbikler geliştirerek konut için kooperatiflere sağladığı para ve kredi
imkanlarında daraltmaya gitmiştir. Bunun yerine, kendisine ait olan alan-
larda özel kesimin teşrik-i mesaisi ile konut inşasına yönelmiştir. Ayrıca;
konut gereksinimi problemini azaltmaktan çok inşaat alanında niteliksel
bir iyileşmeye doğru yol almak suretiyle, yarımlar için umut vaat eden bir
konum kazanmıştır.²⁷

1980'den itibaren neoliberal politikalar kentler üzerinde hakim bir güce
sahip olması, plasmanları gayrimenkul kesimine yönelterek 2000'den
sonraki yıllarda kentlerde konut arazilerini genişletmiştir. 2000'lerden
sonra, TOKİ'ye daha geniş bir etki alanı tanınmıştır. Konut tedarigi ve
konut arazilerin satışını geliştirmede etkili olması sağlanmıştır. Kuruluş
mantığı itibariyle “sosyal konut” üreticisi olarak başlayan TOKİ; bugün şık
rezidans ve gökdelen inşaatları gerçekleştirmekte; yoksul kesimin kent
çeperine yerleştirilmesi ve büyük kentlerin ikili yapısının pekiştirilmesi
sürecinde rol üstlenmiştir.²⁸

TOKİ, 10. Kalkınma Planı'nda belirtilen ilk sırada afet riski barındıran
araziler ile yaşam alanları ve standartlarının niteliğini artıran projele-
re yönelmiştir. Mevcut izlenen politika ise, çeşitli ekonomik kesimleri
bir araya getirerek toplumsal birliği sağlamayı amaçlamaktadır.²⁹ 2003
yılı Ocak ayından bu yana Türkiye'deki konut gereksinimi problemini
aşma yönünde teşekkül edilen Acil Eylem Planı aracılığıyla konut ve
kentsel dönüşüm uygulamalarında ivme kazanılmıştır. 500.000'lik konut
hedefine 2011'de ulaşılmıştır. Ayrıca 2023 yılına gelindiğinde 700.000
konut eklenerek toplamda 1.200.000 konuta erişilmesi planlanmıştır.³⁰

Ancak TOKİ konutları “arsa sahipleri” dahil olmak üzere, avantaj yarat-
mayan ve piyasa rayıcı düzeyinde hatta üzerinde bedeller tahsil eden bir
mekanizmaya dönüşmüştür. Bu durumda kamu eliyle fiyatların yükseltil-

26 Muharrem Es ve Tolga ORAL, *Toplu Konut İdaresi (TOKİ) Uygulaması Üzerine Bir İnceleme: Kocaeli Gölcük İlçesi*, 3. Cilt, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, 2014, s. 90-109

27 Neslihan Dostoğlu ve Miray Gür, *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 15. Cilt, , 2010 , s. 139- 153

28 Hakan Arslan, *Türkiye'nin Kentleşme Sürecinde Konut Politikalarının Evrimi*, *Akademik Bakış Dergisi*, 2014, s.40

29 “Kentsel Yenileme”, TOKİ, <http://www.toki.gov.tr/kentsel-yenileme> (03.10.2017)

30 “Sosyal Konutlar”, TOKİ, <http://www.toki.gov.tr/sosyal-konutlar> (03.10.2017)

diğini söylemek olanaklıdır. 2017 FORBES Türkiye Dergisi Emlak Raporu'nda kentsel dönüşüm projeleri ve büyük projelerin çevrelere taşıdığı olumlu etki, konut sektöründeki fiyat yükselmesini belirlemiştir. Misal olarak, Balıkesir'de 2017'de konut fiyatlarının yükselmesinde Körfez Geçiş Projesi ile Bursa'nın Körfezray etkili olmuştur. İş Bankası işbirliği ile elde edilen Reidin fiyat verileri kapsamında oluşturulan rapora göre; sırasıyla en çok Balıkesir'de %20, Tekirdağ'da %21.4, Bursa'da %20.2 oranında konut fiyat yükselişi gözlenmiştir. Bu oran İstanbul'da %7.9'dur.³¹

Gayrimenkul ve Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı Derneği (GYODER) gayrimenkul sektörün alt basamaklarını üçer aylık dönemler şeklinde analiz ettiği GYODER Gösterge Türkiye Gayrimenkul Sektörü 2017 1. Çeyrek Raporu'nda son 15 yılda konut sektöründe hızlı bir ilerleme kaydedildiği, sosyo-ekonomik açıdan ele alındığında konut fiyatlarındaki reel artışın ekonomik büyüme ile bağlantılı olduğu vurgulanmıştır. Ocak 2012- Ocak 2017 arasında konut fiyatlarının %43.09 arttığı ve bu durumun sektörün hareketliliğinin ve talebin devamlılığının göstergesi olduğuna işaret edilmiştir. Köyden kente göçün devam edeceği ve 2023 yılına gelindiğinde kentleşen nüfusun 71 milyon olması ve kentleşme oranının %84'lerin üzerine çıkması öngörülmektedir. Ayrıca göçün getirdiği kentleşme, 2025'e gelindiğinde bu kentlerde konut talebinin süreceğini ve inşaat sektörünün Türkiye'de dünya ile karşılaştırma yapıldığında güçlü bir noktaya ulaşacağını göstermektedir.³²

Ocak 2012- Ocak 2013 arasında tamamlanan ve finansmanı Dünya Bankası'nın sağladığı Türkiye Kentleşme Arazisi Projesi ile Türkiye'de kentsel dönüşümü analiz etmek ve kentsel yatırımın ilk etapta nereye yönlendirilmesi gerektiği noktasında politikalar ve araçlar geliştirmek hedeflenmiştir. Projede, "mekânsal organizasyon yönetimi, kentsel ulaşım, kentsel rekabet, kentlerin finansmanı, arazi, emlak ve kentsel planlama" konuları üzerinde durulmuştur.³³ Onuncu Kalkınma Planı "Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre" sloganını benimsemiş ise de bu dönemde, şehirleşme, nüfus artışı, yenileme ve afetten kaynaklanan konut ihtiyacının

31 Melih Baş, "FORBES Emlak Raporu 2017", Aydınlık, 28.08.2017, <https://www.aydinlik.com.tr/forbes-emlak-raporu-2017-melih-bas-kose-yazilari-agustos-2017> (03.10.2017)

32 Handan Güneş, "GYODER: Türkiye'de yılda 1 milyon konut el değiştirdi", Anadolu Ajansı, 05.06.2017, <http://aa.com.tr/tr/ekonomi/gyoder-turkiyede-yilda-1-milyon-konut-el-degistirdi/834974?amp=1> (03.10.2017)

33 "DB - Türkiye Kentleşme Analizi Projesi", TEPAV, <http://www.tepav.org.tr/tr/proje/s/95>. 2017 (03.10.2017)

toplam 4,1 milyon olacağı tahmin edilmektedir.³⁴

İklim Değişikliği Durumu

Hızlı kentleşme ve nüfus artışı ve yoğun yapılaşmanın ivmelediği sorunlardan biri de enerji kullanımı olduğu görülmektedir. Bütün bu unsurlar bir arada günümüzde iklim değişikliğine kadar varan olumsuz sonuçlar yaratan bir durumu beslemektedir. Ülkedeki tüm temiz enerji söylem ve çalışmalarına karşın, kömür ithalatında artış saptanmaktadır. 2017 Kömür ve İklim Değişikliği Raporu'na göre; Türkiye'de kömür ithalatının doğalgaz ve petrole rağmen arttığını, 2010'dan itibaren bu ithal yakıtların her üçüne de bağlı olduğu tespit edilmiştir. 2016'daki 2 milyar TL'lik teşvikin kömür projelerine ayrıldığı ve teşviklere rağmen kömürün rüzgarla kıyaslandığında daha pahalı olduğu belirlenmiştir.³⁵

Konuyla ilgili önlem paketleri üretmeyi amaçlayan uluslararası anlaşmaların yürürlüğü ise güçlükle sağlanabilmektedir. Haziran 2017'de 153 ülkenin taraf olduğu Paris İklim Antlaşması'ndan çıkmak istediğini belirten ABD'nin tepkisi karşısında, akabinde G20 zirvesinde Türkiye de antlaşmaya taraf olmayacağını ifade etmiştir. Türkiye'nin 1990 ve 2015 yılında sırasıyla 214 milyon ton ve 475.1, milyon sera gazı salması; ayrıca antlaşma öncesinde 929 milyon ton sera gazı salmayı hedefleyen 2030 beklentisi karşısında 2015-2030 arasında 454 milyon ton salınımı artırmak istemesi antlaşmayı onaylamamasına etken olmuştur.³⁶ Bütün bu sürecin ülkenin enerji gereksinimini artıracığı, dolayısıyla İklim Değişikliği anlaşmalarının gerekliliklerine uyumun mümkün olmayacağı açığa çıkmaktadır.

6. Rüzgar Enerjisi Zirvesi'nde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Albayrak, Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması'nın (YEKDEM) 2020'de sona ereceğini ve YEKDEM'in yürütüldüğü dönemde ülke ekonomisine ciddi katkıları olduğu; ancak o dönemin şartlarına uygun olduğu ve süresini doldurduğunu belirtmiş, 2002'den bu tarafa son 15 yılda Türkiye'nin enerji sektöründe %7'lik büyüme ile başarılı bir konumda olduğunu; yerli ve yenilenebilir enerji politikasıyla bu konumun daha üst

34 "Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)", TCMB, Temmuz 2013, http://www.tcmb.org.tr/images/file/10_%20kalkinma%20plani%20ozeti.pdf (03.10.2017)

35 Önder Algedik, "Kömür ve İklim Değişikliği 2017 Raporu Çıktı!", 03.08.2017 [http://www.onderalgedik.com/komur-2017/\(03.10.2017\)](http://www.onderalgedik.com/komur-2017/(03.10.2017))

36 Önder Algedik, "Kömür ve İklim Değişikliği 2017", Ağustos 2017, <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/k/o/komur-ve-iklim-degisikligi-2017.pdf> (11.11.2017)

seviyelere taşınabileceğini vurgulamıştır. 2016'dan itibaren %55'lik ve 2017'de %64'lük yenilenebilir enerji kaynaklarından oluşan bir pay edindiğini; ayrıca rüzgar enerjisinde 2016'da Avrupa'da üçüncü ülke olduğumuz ve 10 yıl içerisinde hem güneş hem de rüzgar enerjisinde bu çitayı daha da yükseltmeyi hedeflendiği belirtilmiştir.³⁷

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye'nin gelecekteki kentleşme politikalarının sosyo-ekonomik durumu ele alınarak; güncel veriler ışığında, kentlerin sosyo-ekonomik durumları ve büyüyen kentlerin ülke geleceğinde muhtemel etkileri üzerinde durulmuştur. Bu amaçla, kentleşme konusunda yasal değişim ve uygulamaların irdelenmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

Kentleşmenin giderek önem kazandığı dünyamızda, dış etkenlerle şekillenen kentlerin yönetimi, Türkiye'nin bölgesel konumu itibari ile Türkiye politikasında önemli bir yer edinmiştir. Ayrıca TOKİ ve kentsel dönüşüm uygulamalarının etkisiyle inşaat sektörü geleceğin mekânsal şekillenmesinde büyük bir rol üstlenmiştir. Bunun yanında; küresel iklim değişikliğinin sebebiyet vereceği ekonomik ve siyasal kargaşalar sonucu ortaya çıkan göç olgusu ile inşaat sektörünün buluşması ile oluşan süreç, gelecekteki kentsel görünümü belirleyecektir.

Türkiye'nin gücü üzerinde gelecek bilimcileri tarafından ortaya atılan görüşler arasında hem olumlu ve hem de olumsuz yönde olanlar mevcuttur. Yapılan öngörülerden şunu çıkarabiliriz ki; Türkiye'nin jeopolitik konumu itibari ile siyasal ve ekonomik çalkantılar ile göçün ve iklim değişikliğinin getirdiği sonuçların etkisiyle tüm dünyada çıkarların çatıştığı ortamda, önemli bir aktör olarak yer alacağı açıktır.

Nüfusun artmasıyla birlikte kentlerin büyüme süreci hızlanarak devam etmektedir. Bu da büyüyen kentlerde planlı bir gelişimin sağlanamamasından kaynaklanan problemleri giderme noktasında çeşitli yasal düzenleme ve uygulamaları gerekli kılmaktadır. Ülkemizde sayısı her geçen gün artan göçmen nüfusunu göz önüne alırsak; kent nüfusunun artmasında önemli bir etken olan dış göç, gelecekte de kentleşme politikalarının belirlenmesinde merkezde olmaya devam edecektir. Bununla birlikte, kentlerde artan yoksulluk oranı karşısında ciddi manada önlemler alınması

37 "Enerji Bakanı Berat Albayrak: YEKDEM 2020'de sona erecek", Ahaber, 01.11.2017, <https://www.ahaber.com.tr/ekonomi/2017/11/01/enerji-bakani-berat-albayrak-yekdem-2020de-sona-erecek> (06.11.2017)

gerekmekte; sosyal yardımların miktarı artırılmaktadır. Konut ihtiyacı noktasında ise, TOKİ ve kentsel dönüşüm uygulamaları giderek ivme kazanmıştır. Bu durum, konut sektöründeki fiyat yükselmesini belirlemiş; kentleşme oranının giderek arttığı ülkemizde, göçün de etkisiyle konut talebinin süreceğine ve inşaat sektörünün hız kesmeden büyüyeceğine işaretler.

Sonuç olarak; giderek kentleşen dünyada olduğu gibi Türkiye’de de bu eğilimin süreceği açıktır. Bölgesel stratejik konumu nedeniyle tüm uluslararası ağlar bakımından önemli olan ülke, savaşlar, çatışmalar, ekonomik krizler, su savaşları, iklim göçleri gibi süregelen sorunlar nedeniyle göçe daha çok maruz kalacak ve bu da kentsel nüfus oranlarını artırırken, bu nüfus içindeki göçmen sayısının artışıyla daha çokkültürlü metropoller yaratacaktır. Bu baskılar nedeniyle önümüzdeki dönem kimi kentsel-siyasal hareketlerin odağında metropol kentler bulunacaktır. Ülkede inşaat sektörü odaklı büyüme politikası, göçmen akışı ile de paralel şekilde sürecek, toprak rantı-ucuz emek ikiliğinin parlattığı sektör, kent topraklarını daha da önemli kılacaktır. Hizmet projeleri odaklı borçlanmaya dayalı yerel hizmet anlayışı, ekonomik kriz için tehlike noktaları olmaya devam edeceklerdir. Merkezi yönetimin güncel müdahaleleri ekonomik sorunların siyasal sonuç üretmesini engellemeye dönük olarak okunmalıdır. Dünya kenti olma çabaları inşaat sektörü işbirliği ile birlikte TOKİ ve kentsel dönüşüm uygulamaları kentlerin şekillenmesinde belirleyici dinamikler olmaya devam edecektir.

Kaynakça / References

Arslan, H. (2014). “Türkiye’nin Kentleşme Sürecinde Konut Politikalarının Evrimi”, Akademik Bakış Dergisi,

Chomsky, N. (2002), Amerikan Müdahaleciliği (5. Baskı). Çev. Taylan Doğan-Barış Zeren İstanbul: Aram yay.

Çabuk, S., Demir, K. (2010). “Türkiye’de Metropolen Kentlerin Nüfus Gelişimi”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:1, S:28

Dostoğlu, N., Gür, M. (2010). “Bursa’daki Alt ve Orta Gelire Yönelik TOKİ Konutlarında Memnuniyet Araştırması”, Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, C:15, S:2, ss. 139- 153.

Dyer, G. (2013). İklim Savaşları (Dünya Aşırı Isınırken Hayatta Kalma Mücadele-

si). İstanbul: Paloma Yayınevi.

Es, M., Oral, T. (2014). "Toplu Konut İdaresi (TOKİ) Uygulaması Üzerine Bir İnceleme: Kocaeli Gölcük İlçesi", HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, C:3, S:6

Findlay, R., O'rourke, K. H. (2009). Güç ve Refah (İkinci Binyılda Ticaret, Savaş ve Dünya Ekonomisi). İstanbul: Küre Yayınları.

Friedman, G. (2009). The Next 100 Years: A Forecast for the 21st Century. New York: Doubleday.

http://files.kbam.metu.edu.tr/sempozyum_kitaplari/KBAM%202012-Bildiri%20Kitabi%20Web.pdf (03.10.2017)

<https://www.aydinlik.com.tr/dunya/2017-temmuz/abd-den-2017-2027-raporu-23-beklenti-8-mudahale> (03.10.2017)

https://esa.un.org/unpd/wpp/Publications/Files/WPP2017_Volume-I_Comprehensive-Tables.pdf (03.10.2017)

http://www.csb.gov.tr/db/mpgm/editordosya/file/HABITAT/HABITAT%20III%20ULUSAL%20RAPOR_TURKCE.pdf, s.1,2. (03.10.2017)

<http://www.worldometers.info/world-population/turkey-population> (03.10.2017)

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (03.10.2017)

http://www.goc.gov.tr/files/files/2016_yiik_goc_raporu_haziran.pdf (03.10.2017)

<https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/201709/GlobalAdvisor%20Immigration.pdf> (03.10.2017)

<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (03.10.2017)

http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1040 (03.10.2017)

<http://www.milliyet.com.tr/yazarlar/cem-kilic/sosyal-yardimlar-cig-gibi-buyuyor-2032106/> (03.10.2017)

<http://www.turkonfed.org/Files/ContentFile/turkiyenin-kentlerinden-kentlerin-turkiyesine.pdf>. 2017 (s. 22). (03.10.2017)

<http://www.toki.gov.tr/kentsel-yenileme> (03.10.2017)

<http://www.toki.gov.tr/sosyal-konutlar> (03.10.2017)

<https://www.aydinlik.com.tr/forbes-emlak-raporu-2017-melih-bas-kose-yazilari-agustos-http://aa.com.tr/tr/ekonomi/gyoder-turkiyede-yilda-1-milyon-konut-el-degistirdi/834974?amp=1>(03.10.2017)

<http://www.tepav.org.tr/tr/proje/s/95> (03.10.2017)

http://www.tcma.org.tr/images/file/10_%20kalkinma%20plani%20ozeti.pdf (03.10.2017)

<http://www.onderalgedik.com/komur-2017/> (03.10.2017)

<http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/k/o/komur-ve-iklim-degisikligi-2017.pdf>

<https://www.ahaber.com.tr/ekonomi/2017/11/01/enerji-bakani-berat-albayrak-yekdem-2020de-sona-erecek> (06/11/2017).

ARAP BAHARI SÜRECİNDE ORTADOĞU'NUN GÜVENLİK DENGELERİNDE İRAN'IN ROLÜ

Bilal KARABULUT¹

Öz

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta bir gencin kendini yakması ile başlayan Arap Baharı süreci, hem bölgesel hem de küresel dengelerde önemli değişimlere yol açabilecek boyutta önemli bir tarihsel kırılma noktasıdır. 2010 yılından günümüze kadar geçen zaman diliminde Suriye, Irak ve Yemen gibi ülkeler başta olmak üzere Ortadoğu bölgesinin geleceği açısından son derece önemli gelişmeler yaşanmaktadır. Küresel ve bölgesel güçler, doğal olarak, bu süreçten ulusal çıkarları adına maksimum faydayı elde etme çabındadırlar. İran da Ortadoğu'daki bu değişim sürecini kendi lehine çevirmek isteyen ülkelerden biridir. Bölgenin özellikle güvenlik dengelerinde önemli bir rolü olan İran, her ne kadar İran Devrimi sonrası izlediği genel Ortadoğu stratejisinden farklı bir söylem ortaya koyamasa dahi yine de dış politikasında bir takım taktik değişikliklere gitmektedir. Bu çalışmanın temel amacı 1979 sonrası İran'ı özellikle güvenlik boyutu kapsamında irdelemek ve bu bağlamda Ortadoğu'nun güvenlik dengelerinde İran'ın rolünü analiz etmektir.

Anahtar Kelimeler: İran, Arap Baharı, Güvenlik, Ortadoğu

1 Doç. Dr., Gazi Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü. e-mail: bilalkarabulut@yahoo.co.uk.

Role of Iran for the Balance of Security During the Arab Spring

Abstract

Arab Spring that started with self-immolation of a young person in Tunisia became an important turning point to great extent which might result in change of regional and global balance. Since 2010, we have been witnessing important developments for the future of Middle East, especially in countries such as Syria, Iran and Yemen. Regional and global powers naturally has been struggling to maximize their benefits for their national interests. Iran has been one of the countries that have been struggling to shape the transformation process in the Middle East for their favor. Iran that has especially an important role for the balance of security in the region has been pursuing some tactical changes in the foreign policy without changing its Middle East politics narratives pursued since the Revolution. This paper mainly aims to study Iran after the Revolution, especially in the security context, and analyze its role for the balance of security in the Middle East.

Keywords: Iran, Arab Spring, Security, Middle East

Giriş

Soğuk Savaş'ın bitiminin hemen ardından, 1991 yılında, Irak'a yapılan ABD müdahalesi ile başlayan süreçten günümüze kadar Ortadoğu bölgesinde sular hiç durulmadı. Ortadoğu bölgesi özellikle zengin enerji kaynakları nedeniyle, ABD başta olmak üzere küresel güçlerin en fazla önemsedikleri bölge konumundadır. Arap Baharı süreci de 1991'de başlayan küresel müdahaleler silsilesinin son ve belki de en tehlike darbesi olarak nitelendirilebilir. Ortadoğu bölgesi belki de tarihin hiçbir döneminde bu denli yara almamış, bu denli büyük bir kaosa sürüklenmemiştir. Bu kapsamda Ortadoğu'nun güvenlik dengeleri hem bölgesel hem de küresel güçler adına son derece önemli bir konudur. Bölgenin kaderinin çizildiği Arap Baharı sürecinde kartlar yeniden dağıtılmakta ve bölgede etkin olan aktörler ulusal çıkarlarını maksimize etme gayreti içinde, bölgeye yönelik stratejiler üretmektedirler.

İran da hiç kuşkusuz Ortadoğu bölgesindeki kilit ülkelerden biridir. Özellikle bölgede mezhep temelli çatışmaların ve Ortadoğu'yu bir şiddet sarmalı içine sürükleyen kimlik temelli çatışmaların arkasında İran'ı görmek mümkündür. 1979 yılında gerçekleşen İran İslam Devrimi sonucu Şiilik ekseninde dini söylemlerle bölgede söz sahibi olmak isteyen İran legal ve illegal tüm yolları kullanarak devrim ihracı çabalarını sürdürmektedir. Böylesi bir anlayış zaten kırılğan olan Ortadoğu güvenlik dengelerini iyiden iyiye içinden çıkılmaz, kaotik bir duruma sokmaktadır. İran'ın bu çatışmacı ve kutuplaştırıcı anlayışı Ortadoğu'nun geleceğini olumsuz yönde etkileyen en önemli unsurlardan biridir.

Ortadoğu'nun küresel bağlamdaki en önemli oyuncusu olarak kabul edilen ABD açısından da İran oldukça önemli bir sorundur. ABD'nin yanı sıra İsrail, Suudi Arabistan, Körfez ülkeleri ve Türkiye için İran farklı zamanlarda ortaya çıkardığı krizlerle bu ülkelerin dış politikalarını olumsuz yönde etkilemektedir. Özellikle Rusya ile iyi ilişkileri olan İran'ın "İslam dışı" yani Dar-ül Harp kapsamında yer aldığı söylenebilecek "Hıristiyan" bir ülke ile hareket edip, Dar'ül İslam içinde yer alan Suudi Arabistan, Türkiye, Mısır ve Irak gibi ülkelere karşı hasmane bir tutum sergilemesi İran'ın İslami söylemlerini boşa çıkarabilecek nitelikteki örneklerdir. O nedenle sözde teokratik bir yapıya sahip olan ve İslam dünyasının bayraktarlığı misyonunu her fırsatta dile getiren İran'ın bu tarz söylemlerinin inandırıcılığı tartışmaya açıktır. Pragmatist bir anlayışla yeri geldikçe ABD'den silah alan (İrangate) ya da bir Müslüman-Hıristiyan savaşında

(Azerbaycan-Ermenistan Savaşı) Hıristiyan devleti destekleyen İran, söylem ve eylem zıtlığının en önemli örneklerinden biridir.

Son dönemde nükleer silahlanma konusundaki baskılara daha fazla dayanamayan ve bu konuda taviz vermek zorunda kalan İran'ın, ülkesine yönelik ambargoların kalkması sonucu dış politikasında nasıl bir değişime gideceği ise oldukça fazla soru işaretini barındıran bir konudur. Daha ılımlı, işbirlikçi ve diyaloga açık bir İran mı? Yoksa ambargonun kalkmasıyla daha geniş bir manevra alanına sahip olduğunu düşünen agresif bir İran mı? Bu soruların yanıtları günümüz konjonktüründe henüz muğlaktır. Bu kapsamda çalışmada İran'ın sözde İslami söylemlerinin ardında yatan gerçek İran analiz edilmeye çalışılacak ve ambargonun kalkması sonrası dönemde İran'ın atabileceği muhtemel adımlar irdelenecektir. Çalışmanın ilk bölümünde 1979 İran İslam Devrimi'nden, 2010 Arap Baharı sürecine kadar geçen zaman diliminde, İran'ın dış politika, ekonomi ve güvenlik bağlamında bir değerlendirmesi yapılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde ise İran Arap Baharı sürecinde Ortadoğu'nun güvenlik dengelerinde oynadığı rol analiz edilecektir.

Dış Politika, Ekonomi ve Güvenlik Bağlamında Devrim Sonrası İran

Tarihsel süreçte İran için en önemli kırılma noktalarından birisi hiç kuşkusuz 1979 yılında vuku bulan İran İslam Devrimi'dir. Yüzünü Batı'ya dönmüş, oteriter ve seküler bir anlayışa sahip olan Şah rejiminin yıkılıp, yerini "süper liderlik" makamı olan Ayetullah'a bırakınca İran hızlı ve keskin bir dönüşümle teokratik bir devlet olarak ortaya çıkmıştır.² Kendisini tüm dünya Müslümanlarının temsilcisi ve hatta kurtarıcısı olarak deklare eden Ayetullah yönetimi, bu söylemle birlikte devrim ihracının da meşrulaştırma pratiğini ortaya koymaktaydı. Tüm İslam alemine karşı sorumluluğu olan İran'ın bu savaştan er ya da geç galibiyetle çıkacağı anlayışı 1979'dan günümüze İranlı siyasetçi ve yöneticilerce bıkip usanmadan kullanılan bir söylem haline gelmiştir.³ İran'da gerçekleşen bu devrim İngiltere ve özellikle ABD açısından da önemli bir kırılma noktası olmuştur. Ortadoğu ve özellikle Körfez bölgesindeki ulusal çıkarlarını müttefikleri Suudi Arabistan ve İran vasıtasıyla koruyan ABD devrim sonrası Ortadoğu politikasını baştan aşağı yenilemek durumunda kalmıştır.⁴ Ortadoğu

2 Kenneth Katzman, "Iran's Foreign and Defense Policies", *Congressional Research Service (CRS) Report*, Washington, August 2017, s.2.

3 Kayhan Barzegar and Abdolrasool Divsallar, "Political Rationality in Iranian Foreign Policy", *The Washington Quarterly*, Volume: 40, No: 1, Spring 2017, s.39.

4 Helia Ighani, "Managing the Saudi-Iran Rivalry", *Council on Foreign Relations' Center*

dengeleri içinde ortaya çıkan bu yeni teokratik devlet zamanla en büyük düşman olarak ABD ve İsrail'i gördüğünü ortaya koymuştur. Arap ülkeleri ile sorunlu ilişkileri olan İsrail için yeni bir cephe açılmıştır.

İran, Pehlevi Hanedanlığı'nın (1925-1979) iktidarda bulunduğu ve Soğuk Savaş'ın başladığı dönemde Batı odaklı bir dış politika izlemeye yönelmiş ve SSCB'ye karşı Batı Bloğu içinde yer almıştır. Humeyni'nin 1979'da yaptığı devrimle Şah yönetiminin iç politikasına olduğu kadar dış politikasına da bir tepki olarak kurulan dini rejimin yeni dış politika stratejisi "Batı karşıtlığı" üzerine inşa edilmiştir. Anayasal monarşiyi kaldırarak iç ve dış politikada Şah döneminden bir kopuşu simgeleyen dini rejim, ABD'den giderek uzaklaşmış ve Batı dünyasıyla ilişkilerini koparma noktasına getirmiştir. Yeni rejimin daha ilk günlerinde İranlı öğrencilerin Tahran'daki Amerikan Büyükelçiliği'ni basmalarıyla 4 Kasım 1979'da başlayan ve 21 Ocak 1981'de sona eren 444 günlük "rehineler krizi", İran'ın değişen dış politika vizyonunun Batı karşıtlığı ekseninde kurgulandığını gösteren önemli bir örnek olmuştur. Şah yönetiminin ABD ile kurduğu yakın ilişkilerden ve Batı odaklı dış politika anlayışından büyük rahatsızlık duyan Humeyni'nin yeni tehdit listesinde ABD "Büyük Şeytan", SSCB "Küçük Şeytan" ve İsrail de "Siyonist Şeytan" olarak yerlerini almışlardır. Tehdit eksenli oluşturulan realist dış politika anlayışından hareketle Humeyni dönemi İran dış politikasının dayandığı iki temel parametreden birisi "Batı karşıtlığı" iken, diğeri "İslam kimliği" olmuştur. Oluşturulan tehdit kategorizasyonunda "Şeytan" metaforuna yapılan vurgu, Humeyni rejiminin dini kimliğini gösterir niteliktedir. Öte yandan Humeyni'nin kurduğu dini rejimi yayma isteği, dış politika enstrümanı olarak "devrim ihracı"nı gündeme getirmiştir.⁵ Bu tarz İslami söylemler ilk dönemlerde inandırıcı kabul edilse de zaman içinde çoğu devlet İran'ın yalnızca söylem düzeyinde İslam'ı kullandığını ve aslında son derece pragmatist bir anlayışla hareket ettiğini görmüşlerdir.

1979 öncesi ve sonrası İran'a bakıldığında her ne kadar en önemli değişiklik unsurunun bu islami kimlik olduğu öne sürülse de asıl değişim, İran halkının hayat standartları ve şartlarındaki değişimdir. İran'ın baskıcı yönetimi halkını tektipleştirmek adına son derece anti-demokratik uygulamalarda bulunmuştur. Ayrıca 1979'dan sonra İran'da kişi başına düşen milli gelirden önemli bir düşüş olduğu bir gerçektir. Uygulanan am-

for Preventive Action Workshop Report, Washington, October 2016, s.2.

5 Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emeklier, "İran'ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri", *Uluslararası Orta Doğu Kongresi Bildiri Kitabı*, Hasret Çomak, İttr Aladağ Görentaş ve Derya Özveri (Ed.), Cilt: 1, No: 1, 2012, Kocaeli, s.423-424.

bargolar, İran-İrak Savaşı, hızla artan nüfus gibi faktörler bu düşüşte son derece önemli rol oynamaktadır. Günümüz İran'ın da genç nüfus oldukça yoğundur ve bu ekonomik sorunlar nedeniyle gençlerde yönetime karşı ciddi bir tepki vardır. İran'ın nüfusunun yaklaşık % 50'si 18 yaş altı gençlerden oluşmakta ve 1979'da % 10 olan işsizlik rakamları 2000'li yıllardan sonra % 25'ler seviyesine tırmanmıştır.⁶ Bu durum zaten etnik açıdan kırılğan bir ülke olan İran'ın her an toplumsal bir patlamaya karşı karşıya kalabileceği gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Tarihsel olarak İran ulusal kimliğinin (İranlılık) dilsel, topraksal, etnik ve dini pek çok yinelenmesi mevcuttur. Başka bir deyişle, İran siyaseti belirli tarihi anlarda sadece tartışmalı olmamış, aynı zamanda bu tartışma ulusal kimlik açısından ağır seçimlere ve radikal kaymalara da yol açmıştır. Bir zamanlar dil İran'ı tanımlayan başlıca niteliklerden biriyken, bir başka noktada din, "İranlılık"ın başlıca işareti haline gelmiştir. Ayrıca İslam Devrimi sonrasında milliyetçiliğin revizyonist yorumu İran ulusal çıkarlarıyla İslam'ı birbirine bağlayan yeni bir "jeopolitik söylemin" de devreye girmesine neden olmuştur. Özellikle devrim sonrası dış politikada "ana akım" söylemlerden biri haline gelen "Ümmül-Kura" kuramı, ulusal çıkar ile İslami maslahatın çeliştiği durumlarda nasıl bir çözüm getirileceğini göstermesi bakımından çarpıcı bir misal oluşturur. Burada Ortadoğu'nun ve İslam dünyasının "merkezi" bir ülkesi olarak İran'ın ulusal çıkarlarının İslam Dünyası'nın "yaşam ve bakasına" bağlanması söz konusudur. Bu durum büyük ölçüde, İslam toplumunun Batıya karşı ve ona ragmen, kuruluşunun İran ulusal çıkarlarının garanti altına alınmasıyla mümkün olacağını ileri süren bir dış politika söylemini dolaşıma sokmuştur. İran'ın yönetici elitlerinin diline yer etmiş bu birlikteliğin kaynağı tartışmasız bir biçimde Anayasa'nın çeşitli maddelerine dayanmaktadır. Nitekim Anayasa'ya göre İran'daki dini rejim, "dünyadaki bütün Müslümanların haklarının savunucusu olduğunu, anayasanın bir kuralı haline getirmiştir.⁷ Fakat realitede anayasada dahi yer alan bu iddialı söylemin pek de karşılığı yoktur. İran'ın bütün Müslüman halkları kucaklama ve onlara önderlik etme söylemi Şiilik temelli mezhepçilik duvarında paramparça olmuştur.

Yapılan araştırmalara göre dünyadaki Şii nüfus Müslüman nüfusun yaklaşık %10-13'ünü oluşturmaktadır. Bu oran 154 ile 200 milyon arasında

6 Alan Richards, "Economic Reform in The Middle East: The Challenge to Governance", Nora Bensahel and Daniel L. Byman (Ed.), *The Future Security Environment in the Middle East Conflict, Stability, and Political Change*, RAND Corporation, 2004, s.99-100.

7 Murat Yeşiltaş, "İran'ın Nükleer Söylem Siyasetini Anlamak: Eleştirel Bir Değerlendirme", *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 8, Sayı: 2, 2014, s.47.

bir nüfusa tekabül etmektedir. Şiiilerin nüfus olarak en yoğun oldukları yerler İran, Hindistan, Pakistan ve Irak'tır. İran'da yaklaşık 70 milyon Şii yaşarken sayılan diğer ülkelerin her birinde en az 16 milyon Şii yaşamaktadır.10 Ancak İran'ın etki alanına girebilecek Şii nüfus başta Irak olmak üzere Ortadoğu ülkelerindedir. İran'dan sonra bölgede en büyük Şii nüfus Irak'ta bulunmaktadır. Irak'taki Şii nüfus, toplam nüfusun %60-65'idir. Bahreyn'de Şii nüfus oranı %70, Yemen'de %35 (Zeydi), Lübnan'da %35, Kuveyt'te %30, Katar'da %20, Birleşik Arap Emirlikleri'nde %16, Suriye'de %10-12 (Nusayri) ve Suudi Arabistan'da %5'dir. Bu gruplardan Suriye, Irak, Lübnan ve Körfez ülkelerindeki Şii nüfus İran'ın etki alanı içindedir.⁸ Bu istatistiksel verilerden hareketle İran'ın anayasasında yazdığı gibi tüm Müslümanların savunucusu olduğu yalanı yerine yaklaşık 200 milyonluk Şii nüfusun hamiliğini yaptığı söylenebilir. Hatta İran'ın tüm Şiiiler tarafından da tasvip edilmediği gerçeği göz önünde bulundurulursa, bu sayının oldukça azalacağı bir gerçektir.

İran İslam Devrimi'nin son 30 yılına bakıldığında, devrim ihracı çabalarının sınırlı/etkisiz kaldığı çok rahatlıkla söylenebilir. Bu sürede, İran benzeri bir devrim İslam dünyasında meydana gelmemiştir. Bu sonuca yol açan faktörler şunlardır: 1) Devrimin ve yeni devletin Şii ve Fars niteliği, 2) İslam ülkelerindeki mevcut rejimlerin radikal hareketlere karşı mücadelede kazandıkları tecrübeler, 3) İran İslam Cumhuriyeti'nin ekonomik ve askeri gücünün sınırlılığı, 4) Devrimin evrensel mesajlarının müslüman olmayan dünyada yankı bulmaması, 5) ABD'nin İran'ı kuşatma politikasının başarısı, 6) İran rejiminin yanlışları (ABD ile silah ticareti, Sovyetler Birliği ile yakın ilişkiler, baskıcı Suriye yönetimi ile yakın ilişkiler, Irak Savaşında mutlak zafer ısrarı, Ermenistan ile yakın ilişkiler, vs.). Devrim ihracı çabalarının etkisizleştiren reelpolitik, İran'ın sadece ideolojiye dayalı bir dış politika izleyememesi sonucunu da doğurmuştur. Çünkü, her ne kadar ideoloji dış politikaya yön veren etkenler arasında önemli bir yer tutsa da, hiçbir ülkede dış politikanın tek belirleyicisi olmaz.⁹ Bu ve benzeri nedenlerden ötürü İran'ın devrim ihracı politikası çökmüş vaziyettedir. Gerek İran'daki gerekse diğer ülkelerdeki Şii unsurlar barış ve refah istemektedir. İran'ın şiddete ve çatışmaya dayalı kutuplaştırıcı siyaseti artık tabanda tepkiyle karşılanmaktadır.

İran'ın mezhep temelli bu çatışmacı dış politika anlayışı aslında iç

8 Atilla Sandıklı ve Emin Salihi, "İran, Şii Hilali ve Arap Baharı", *Bilgesam Raporu*, No: 35, İstanbul, Ağustos 2011, s.6.

9 Ünal Gündoğan, "Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 29, Mayıs 2011, s.99.

yapısının kırılma noktasından kaynaklanmaktadır. İran'ın toplumsal, mezhepsel ve etnik bölünmüşlüğü, İranlı yöneticilerin, ülkelerinin, "dış güçler tarafından parçalanması için girişimlerde bulunabileceği" düşüncesine sahip olmasına neden olmakta ve bu grupların, diğer devletler ile işbirliği içerisinde olabileceğini öngörmektedir. O nedenle İran, dış politikasında şüpheli bir tutum edinmektedir. Sonuçta, İran, etnik çeşitliliğinden ötürü, aşırı güvensizlik duyan, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığı konusunda hassas ve diğer devletlerin bu topluluklar üzerine yaptığı açıklamalardan aşırı rahatsız olan bir ülkedir.¹⁰ Kendi içinde böylesine heterojen bir yapıya sahip olan İran'ın başka bölge ülkelerininin iç işlerine, etnik ve mezhepsel ayrılıkçı hareketlere destek vererek, müdahale etme gayreti ise son derece ironik ve irrasyonel bir davranıştır.

Arap Baharı Süreci ve İran'ın Ortadoğu'nun Güvenlik Denklemindeki Rolü

2010 yılının sonlarına doğru patlak veren, 2011 yılında hemen hemen Kuzey Afrika ve Ortadoğu'nun tümünü etkisi altına alan ve uluslararası literatürde Arap Baharı olarak nitelendirilen toplumsal hareketler/devrim dalgası, bölgede aktif rol oynayan bölgesel oyuncular (Türkiye, İran, Suudi Arabistan ve İsrail) ve bölgede menfaatleri bulunan küresel aktörlerin (ABD, AB, Rusya ve Çin) Arap dünyası ve Ortadoğu'ya yönelik politikalarını gözden geçirecekleri yeni bir bölgesel düzenin temellerini atmış bulunmaktadır. Dolayısıyla Arap ayaklanmaları, Ortadoğu'nun ve bilhassa Arap halkları tarihinin yönünü değiştirmiş ve bölge siyasetini yeniden şekillendirmiştir. 2010 yılından beri Ortadoğu'da meydana gelen gelişmeler Tunus, Mısır Libya ve Yemen'de yönetimleri değiştirmiş; Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt, Ürdün ve Fas'ta rejim karşıtı gösterileri meydana getirmiş ve en önemlisi Suriye'de Ortadoğu'nun en kanlı iç savaşının fitilini ateşlemiş bulunmaktadır.¹¹ Arap Baharı olarak nitelendirilen sürecin belki de en önemli yönlerinden biri de "göç sorunu"dur. Savaş ve yoksulluktan kaçan Arap halkları akın akın Avrupa'ya göç etmeye çalışmaktadır. Çoğu yasa dışı olan bu göç dalgası hem Ortadoğu'nun hem de Avrupa'nın demografik dengelerini bozacak boyutlara ulaşmıştır.

Arap baharına mezhepsel açıdan bakıldığında Sünni-Şii farklılığının ve gerginliğinin derinleştiği söylenebilir. Hamas'ın İran liderliğindeki kamp-

10 Ertan Efeğil, "İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 4, Sayı: 48, Aralık 2012, s.56.

11 İsmail Akdoğan, "Arap Baharı'nın İran-Suudi Arabistan İlişkileri Üzerindeki Etkisi", *Ortadoğu Yılığ*, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Ed.), Açılım Kitap, İstanbul, 2012, s.465.

tan ayrılması Sünni köklerine dönüş olarak görülebilir. Bu küçük ama etkisi büyük bir olaydır. İran liderliğindeki kampta kalanlar Şii veya Şii kökenlidir. Suriye krizinde başlangıçta mezhepçilik karşıtı yaklaşımlar kısa sürede Sünni-Şii/Nusayri ayrımı üzerine söylemlere dönüşmüştür. Suriye'de Sünni olmayanlar, rejim değişikliği durumunda Sünnilerin intikam ve misillemesinden korktuklarından Esad yönetimine daha sıkı sarılmaya başlamışlardır. Bu nedenle Suriye muhalefeti bölünmüştür. Körfez ülkelerinde de mezhepçilik ivme kazanmıştır. Bahreyn'deki Sünni azınlık yönetimi 2011 Mart'ındaki Şiiilerin ayaklanmasına karşı Suudi Arabistan'ın askeri müdahalesi ile ayakta kalabilmiştir. Diğer taraftan Suudi Arabistan da Şii nüfusun hak taleplerden ve iç çalkantılardan bağışık değildir.

Ortadoğu'da mezhep ve mezhebi yaklaşımdan söz edildiğinde, ilk aklı gelen iki ülke İran ve Suudi Arabistan'dır. Her iki ülkenin de Arap Baharı meselesinde, mezhebi hassasiyetlerle hareket ettikleri kabul edilmektedir. Tahran ve Riyad'ın; Bahreyn, Suriye ve son olarak da Yemen krizinde nerdeyse tüm politikalarını mezhebi çıkarlar üzerine inşa ettikleri gözden kaçmamaktadır. 1990 ve 2000'lerde İran ve Suudi çekişmesi sakin bir seyir şeklinde devam etti. Çünkü İran daha çok dikkatini Saddam Hüseyin'den gelebilecek tehdide vermiş bulunmaktaydı. Bu dönemde diğer ülkelerdeki Şii topluluklara ulaşabilecek kapılar kapalı görünüyordu ve İran sadece Hizbullah ve Hamas gibi örgütlere sınırlı bir yardımda bulunuyordu. ABD'nin Saddam'ı devirmesi, İran'ın Şii toplumlara ulaşabilme kapılarını araladı ve böylece İran ve Suudi Arabistan yavaş yavaş karşı karşıya gelmeye başladılar. Arap Baharı sürecinde ise İran ve bölgedeki vekilleri 2011 yılından beri Esat yönetiminin iktidarını koruması için Suriye'ye silah ve insan göndermektedirler. İran'ın Suriye önceliği veya ilgisi üç temel faktöre bağlanmaktadır: 1) Hizbullah'ın silah transit rotasını güvence altına almak, 2) Uzun vadede, Suriye'nin Lübnan'daki Şii hareketi tehdit edecek bir platforma dönüşmesini engellemek, 3) İran'ın yükselen jeopolitik gücünü kırmak ve kuşatmak isteyen Suudi Arabistan'ın bölgesel üstünlük mücadelesi karşısında durmak. Tahran'daki bazı devlet görevlileri, Suriye'ye yardımın bir gerekçesi olarak da, 8 yıllık İran-İrak savaşında Hafız Esat'ın İran'a sunmuş olduğu destek ve vefa borcunun ödenmesi şeklinde izah etmektedirler. İran'ın diğer bir korkusu da, Suriye'nin düşmesi durumunda, ülkede iktidarı ele geçirecek Sünni bir yönetimin, anti Şii, anti İran ve anti Hizbullah özelliklere sahip radikal Sünni gruplarla işbirliği içine girmesidir.¹² İran, Suriye politikasında şimdiki sürece kadar göreceli olarak başarılı adedilebilir. Bu başarı

12 Abdullah Kıran, "Mezhebi Rekabet mi, Mezhep Savaşları mı?", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Haziran 2015, s.180-181.

İran'ın gücünden değil, Rusya faktörünün devreye girmesinden kaynaklanmaktadır.

Arap baharı çerçevesinde, Mart 2011'de Suriye'de başlayan halk ayaklanması ve ardından gelen iç savaş sürecinde, İran'ın başından beri güçlü bir şekilde Suriye rejiminin yanında yer alması, uzun yıllara dayanan bu ittifakı taçlandırmıştır. İran'ın Ortadoğu'da bir "Şiî Hilali" çizerek, kendi hâkimiyetinde jeopolitik bir Şiî nüfuzu sağlama yönündeki projesinin bir parçası olarak görülen Suriye'nin, bu süreçte İran tarafından hayatî derecede sahiplenilmesi, İran'ın Suriye politikasına yeni bir boyut getirmiştir. İran-Suriye bölgesel ittifakı, Ortadoğu dengelerinin anlaşılabilirliği açısından hayatî öneme sahiptir.¹³ Suriye'de İran-Rusya işbirliği aslında Esat rejimini korumanın çok daha ötesinde anlamlar barındırmaktadır. ABD-İsrail-Suudi Arabistan blokuna karşı Rusya'nın bölgesel aktörleri kullanarak bir meydan okuması söz konusudur. O nedenle İran-Suriye işbirliğinin kilit ülkesi Rusya'dır. Bu bağlamda Ortadoğu'nun güvenlik dengelerinde Rusya'nın olmadığı hesaplar çok da gerçekçi değildir.

Kanıtlanmış dünya petrol rezervlerinin %10'unu ve kanıtlanmış dünya doğalgaz rezervlerinin %16'sını elinde bulunduran İran, zengin jeoekonomik kaynaklara sahiptir. Dünya enerji kaynaklarının ana merkezi olarak kabul edilen Orta Asya, Hazar Denizi Havzası ve Ortadoğu üçgeninin tam ortasında yer alan coğrafi konumuyla da son derece stratejik bir noktada bulunmaktadır. Jeoekonomik faktörler ve jeostratejik konum, İran jeopolitiğini belirleyen çok boyutlu değişkenlerden ikisi olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca dinsel-mezhepsel kimliğiyle Şii jeopolitiğinde önemli bir rol oynayan İran, dış politika vizyonuna jeokültürel faktörleri de eklemeye çalışmaktadır.¹⁴ Bunun yanı sıra İran, Ortadoğu'nun en güçlü ordularından birine sahiptir. Yaklaşık 545.000 kişilik bir asker sayısına sahiptir. Yine elinde yaklaşık 1300 mil menzili olan Kowsar ve Shehab-e gibi balistik füzelere sahiptir.¹⁵ Ama bu tabloya başka bir açıdan bakılacak olursa, İran'ın askeri gücü büyük ölçüde dışa bağımlıdır. Yine İran ekonomisi petrol ve doğalgaz gelirleriyle ayakta durmaktadır. Ülkede sanayi yatırımları yok denenecek kadar azdır. Bu durum İran'ı Ortadoğu'da önemli bir güç olarak kabul edilse de mevcut koşullarda bölgeyi domine eden bir

13 Yusuf Korkmaz, İran-Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması, Matbuat Yayınları, İstanbul, 2015, s.2.

14 Atilla Sandıklı ve Bilgehan Emeklier, *a.g.m.*, s. 420.

15 Gawdat Bahgat, "Iran and the United States: The Emerging Security Paradigm in the Middle East", *Parameters*, Volume: 37, No: 2, Summer 2007, s.7-8.

güç olarak tanımlamayı zorlaştırmaktadır.¹⁶ Enerji ihracatına dayalı bir ekonomi pamuk ipliğine bağlı demektir. Petrol ve doğalgaz fiyatlarındaki olası bir yüksek düşüş İran'ı içinden çıkılmaz sorunlarla baş başa bırakabilir. Zaten mevcut ekonomik koşullardan hoşnut olmayan İran halkının böylesi bir ekonomik krizle karşı karşıya kaldığında sesini çok daha fazla yükselteceği söylenebilir.

İran'ın Ortadoğu bölgesinin güvenlik denklemindeki rolüne ilişkin değinilmesi gereken bir diğer konu Basra Körfezi bölgesinin güvenliğidir. Özellikle ABD açısından bu bölge hayati bir öneme sahiptir. Körfez güvenliği söz konusu olduğunda ABD'nin çıkarları ana hatları ile üçe ayrılabilir: Petrol akışının sürekliliğini garanti altına almak, gemilerinin Körfezde serbest dolaşımını temin etmek, terörizm ve anti-Amerikan güçlerin Körfezdeki etkisini önlemek. Eş Başkanlığını Zbigniew Brzezinski ve Robert M.Gates'in yaptığı Bağımsız Çalışma Grubu'nun 2004 yılında ABD Dış İlişkiler Konseyine sunduğu İran ile ilgili raporda da aynı temalar işlenmektedir: Brzezinski ve Gate ABD'nin İran ile ilgili çıkarlarını; Ortadoğu'da demokrasi ve refahın sağlanması ile İran Körfezi'nden istikrarlı petrol akışının teminatı olarak sıralamaktadırlar. ABD politikaları, ABD'nin operasyonel olarak bölgede hazır olmasını bunun için de bölgede askerî üsler sahip olmasını dikte etmektedir. ABD, enerji hatlarının güvenliğini sağlamak, istediği yer ve zamanda bölgedeki menfaatlerini korumak için Körfez'de askerî varlığa ihtiyaç duymaktadır. Körfez bölgesindeki en önemli askeri üssün ise Bahreyn'de bulunduğu söylenebilir. ABD Deniz Kuvvetlerinin resmî web sitesinin 2014 yılı verilerine göre, Bahreyn'deki Beşinci Filo bir Taarruz Grubu, Amfibi Hazırlık Grubu veya Keşif Grubu ile diğer gemi ve uçakları içeren yaklaşık 25.000 kişi ve 3.000 destek personelinin barındırılmaktadır. Bu güçlü grup Körfez'in ve deniz enerji trafiği güvenliğinin bir nevi garantisidir.¹⁷ Son dönemde Katar ile yaşanan kriz ABD'nin Körfez bölgesindeki gücünü sekteye uğratsa da yine de bu bölgede çok önemli müttefiklere sahiptir.

Körfez Arapları'nın ciddi bir güvenlik sorunu vardır. Körfez Arap ülkeleri ne kadar yüksek savunma harcamaları yaparlarsa yapsınlar, İran veya Irak karşısında hiçbir zaman tam anlamıyla caydırıcı bir güç olamayacaklardır. Bunun sebepleri birden fazla olmasına rağmen, sorunun temelini-

16 Thomas Juneau, "Iran's Failed Foreign Policy: Dealing from a Position of Weakness", *Middle East Institute Policy Papers Series*, April 2015, s.19.

17 Ali Demir, "İran'ın Basra Körfezi'ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı'ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analizi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Mayıs 2014, Cilt: 13, Sayı: 1, s.114-115.

de nüfus problemi vardır. Körfez Arap ülkeleri varolan yerel nüfuslarıyla oluşturabilecekleri askeri güç her zaman sınırlı olacaktır. Mesela, 2012 yılında İran'ın kara gücü 350 bin asker iken, Suudi Arabistan'ın 75 bin, Bahreyn'in 6 bin, Kuveyt'in 11 bin, Umman'ın 25 bin, Katar'ın 8.5 bin, BAE'nin ise 44 bindir. Bununla bağlantılı olarak, Körfez Arap ülkeleri petrol ve doğal gaz gelirleri ile varolan nüfuslarını dünya ortalamasına göre son derece yüksek hayat standartlarına ve lükse alıştırmıştır. Dolayısıyla disiplin gerektiren askerlik Körfez Arapları için çekici bir meslek değildir. Asker ve polis gibi devlet güvenliği için kritik hizmetlerde bile Körfez ülkeleri ciddi oranda yabancıları, özellikle Pakistanlı ve Yemenlileri, istihdam etmektedirler. Herhangi bir savaş durumunda bu yabancı askerlerin ne kadar etkin bir güç olacakları tartışmalıdır.¹⁸ Ancak bu karşılaştırmalı analize ABD unsuru eklendiğinde tüm dengeler Arap ülkeleri lehine değişecektir. İran'a karşı Arap müttefiklerini yalnız bırakma ihtimali son derece düşük olan ABD, İran'ın bölgede hakimiyet kurmasını engelleyecek en önemli güç unsurudur.

Arap Baharı öncesinde İran'ın ABD tarafından en önemli tehditlerden birisi olarak görüldüğü ise herkesin malumudur. Gerek nükleer silahlar peşinde koşması, gerek kendi dini yönetim tarzını ve ideolojisini ihraç etmek istemesi, gerek körfezde ABD ile işbirliği yapan emirliklere ve krallıklara gözdağı vermesi, gerek İsrail'in varlığını ve meşruiyetini en acımasız şekilde sorgulayan ülke olması, gerekse de Saddam'ın devrilmesinden sonra hem Irak hem de bölgenin genelinde Şii eksenli nüfuz politikaları takip etmesi İran'ın neredeyse bütün Amerikan yönetimleri tarafından en önemli bölgesel tehdit olarak görülmesini mümkün kılmıştır.¹⁹ Son seçimlerde ABD başkanı olan Donald Trump'ın da ABD'nin İran'a yönelik bakışını sürdüreceği söylenebilir.

İran her ne kadar dini söylemler üzerine inşa edilmiş bir Ortadoğu politikası izlese de gerçek aslında çok farklıdır. İran'ın klasik realizmin "güç maksimizasyonu" ve saldırgan realizmin "garanti" ilkelerinden hareketle salt ulusal çıkarları için hareket eden bir ülke çok rahatlıkla söylenebilir. Bencil ve çıkarıcı bu dış politika anlayışı tamamen materyalist öğeler üstüne kuruludur.²⁰ Ahmedinejad döneminde her ne kadar dini

18 Birol Başkan, "Körfez'in İran Sorunu: Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler", *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 7, Sayı: 14, 2013, s.62-63.

19 Tarık Oğuzlu, "Arap Baharı ve Yansımaları", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 36, Aralık 2011, s.11.

20 Mahdi Mohammad Nia, "A Holistic Constructivist Approach to Iran's Foreign Policy", *International Journal of Business and Social Science*, Volume: 2, No: 4, March 2011, s.280.

söylemlerin tonu yükselmiş ve duygusal reflektörler verilmiş olsa da Ruhani yönetimi bu ufak sapmayı hemen düzeltmiş ve İran'ı pragmatizme yeniden döndürmüştür. Ruhani dönemi ile Rafsancani dönemi bu açıdan birbirlerine oldukça benzerdir.²¹ İran'ın Ermenistan ve Rusya'yla kurduğu yakın ilişkiler bu pragmatik ve salt çıkar üzerine kurulu dış politika anlayışına örnek gösterilebilir. Bu nedenden ötürü söylem-eylem farklılığı göz ardı edilmemeli ve İran'ın teolojik dış politikasının yanılıcı yapısı doğru analiz edilmelidir.

Arap Baharı'nın İran'ın Ortadoğu güvenliğindeki rolüne ilişkin vurgulanması gereken bir diğer nokta, bu sürecin Ortadoğu güç dengesinde önemli bir boşluk yarattığı gerçeğidir. Bu süreçte her ne kadar Arap ülkeleri ve özellikle Sünni Araplar ağır darbe almış olsalar da diğer küresel aktörler terazinin diğer kefesini dengelemeye çalışacaklardır. Diğer bir anlatımla Arapların aldığı bu ağır darbe sonrasında İran'da da yüksek sesle dillendirildiği gibi "sıra bize geldi" söylemi güç kazanmış olabilir.²² Özellikle İsrail ve ABD'nin yönünü İran'a dönmesi ve enerjilerini bu ülkeye kanalizetme ihtimali oldukça yüksektir. Trump'ın iktidara geldikten sonra ilk dış gezilerini Suudi Arabistan ve İsrail'e yapmış olması, İran'ın karşısında çok güçlü bir blokun olduğunun göstergesidir. ABD yönetimi bölgedeki kilit ülkelerle işbirliğini güçlendirerek İran'ı Ortadoğu'daki bölgesel güç konumundan uzaklaştırma gayreti içindedir.²³ İşte bu noktada Rusya, Türkiye ve hatta Çin gibi ülkeler devreye girmektedir. İran'ın geleceği bir ölçüde bu üç devletle ilişkilerinin seyrine bağlıdır. ABD-İsrail-Suudi Arabistan bloku karşısında İran'ın tek şansı Türkiye ve Rusya ile işbirliği içinde hareket etmektir.

Tüm bu devletler arasında İran'ın belki de en fazla tehdit algıladığı ve rakip/hasım olarak gördüğü ülke ise Suudi Arabistan'dır. Kendisini Şii blokun, Suudi Arabistan'ı ise Sünni blokun lideri olarak gören İran için en önemli mesele bu mezhebi rekabettir. Diğer bir konu ise İran'ın Suudi Arabistan'ı ABD'nin Ortadoğu'daki en önemli müttefiki olarak değerlendirmesi ve Suudi Arabistan ve peyki ülkeler ile ABD'nin kendi ülkesine saldırması

21 Javad Haghgo, Zahed Ghaffari Hashjin and Mohammad Aghaei, "A Review of the Turnaround in Iranian Foreign Policy during President Hassan Rohani's Administration", *Journal of History Culture and Art Research*, Volume: 6, No: 3, June 2017, s.249.

22 Hamid Ahmadi, "Iran and the Arab Spring: Why Haven't Iranians Followed the Arabs in Waging Revolution?", *Asian Politics & Policy*, Volume: 5, No 3, 2013, s.417.

23 Daniel Byman, "Nuclear Deal Fallout: The Global Threat of Iran", *House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Terrorism, Nonproliferation, and Trade*, Washington, May 2017, s.1-2.

tehdidini her an hissetmektedir.²⁴ İran-Suudi Arabistan rekabetindeki en kritik ülkeler ise Irak ve Suriye'dir. İki devlet de gerek Irak'ta gerekse Suriye'de mezhebi yaklaşarak kendi mezheplerinden grupları desteklemektedirler. İran için özellikle Irak, hem bölgesel güç konumu pekiştirmek hem de iç politika malzemesi olarak kullanma adına oldukça önemli bir ülkedir.²⁵ Bu iki ülkenin yanısıra Bahreyn'i de unutmamak gerekir. Denilebilir ki Bahreyn Suudi Arabistan'ın "kırmızı çizgisi"dir ve Bahreyn'de İran'ın girişebileceği olası müdahalelerde Suudilerin sesi daha yüksek çıkacaktır. Buna örnek olarak 2011 yılında Suudi Arabistan'ın öncülük ettiği Körfez İşbirliği Konseyi'nden gelen şu açıklama gösterilebilir: "Körfez ülkelerinin Bahreyn'le derin bir bağları vardır ve İran'ın Bahreyn'in iç işlerine müdahale etmesi Körfez ülkeleri adına ulusal güvenlik tehdidi olarak algılanacaktır."²⁶ İran kanadına bakıldığında ise İran'ın Suudi Arabistan Vahabi akımı ihraç çabaları nedeniyle eleştirdiği görülmektedir. İran Dış İşleri Bakanı Mohammad Javad Zarif 2016 yılında New Times yazdığı bir makalesinde Suudi Arabistan'ı Vahabiliğin ve dolayısıyla Ortadoğu'daki aşırılıkçı şiddetin başat sebebi olarak gördüklerini ifade etmiştir. Zarif'e göre hemen her gün güçlenen fundamentalist İslami terörün beslendiği ana kaynak bu Vahabi damardır.²⁷ Ancak tüm bunların yanında iki ülke arasındaki temel rekabet konusu ise enerji ihracatıdır. Bu alanda fiyat belirlenmesi, dağıtım, pazarlama gibi hemen her alanda iki ülkenin karşı karşıya geldiği görülmektedir. İran'a yönelik ambargonun kalkması ile bu rekabetin daha da şiddetleneyeceği öngörülebilir.

Sonuç

Dış politikanın sosyal bir süreç olduğu dikkate alındığında ise İran özelinde karar verici elitlerin; dünya hakkındaki değerlendirme, beklenti ve varsayımlarını otokratik bir mantık içerisinde dış politikaya yansıttıkları görülmektedir. Bu bağlamda mutlak karar mercii olan Rehber'in algı ve

24 Jiraroj Mamadkul, "Saudi Arabia-Iran's Foreign Policy Crisis: A Case Study of Execution of Saudi Shia Cleric Shaikh Nimr al-Nimr", *Rangsit Journal of Social Sciences and Humanities*, Volume: 4, No: 1, January-June 2017, s.77.

25 Sara Bazoobandi, "Iran's Regional Policy: Interests, Challenges and Ambitions", *Italian Institute for International Political Studies -ISPI- Report*, Analysis No: 275, November 2014, s.6.

26 Reza Ekhtiari Amiri, Mohammad Agus Yusoff and Fakhreddin Soltani, "Arab Spring: Geopolitical Implications For Iran", *International Journal of Asian Social Science*, Volume: 2, No: 9, 2012, s.1536.

27 Afshon Ostovar, "Sectarian Dilemmas in Iranian Foreign Policy: When Strategy and Identity Politics Collide", *Carnegie Endowment for International Peace Working Paper*, November 2016, s.4.

kavrayışı üzerine inşa edilen İran dış politikası; liderin kişiliği, algılama potansiyeli, bilişsel kapasitesi, dış politika hedefleri ve değer yargıları ile şekillenmektedir. Dış politikayı şekillendiren temel faktörlerin başında tarih ve coğrafya gelmekle birlikte İran özelinde bu iki etmenden daha önemli olan yegâne faktör teopolitiktir. Zira Şii ideolojik doktrinin (Velayet-i Fakih) Anayasa'yla kurumsallaştığı İran, dünyadaki tek Şii Müslüman devlettir ve bu özelliği ile –dini elitlerin Rejimdeki hâkimiyeti ile– ulus devlete karşı sınırı olmayan bir İslam Ümmetini savunmaktadır. Bununla birlikte İran tüm dini/mezhebi eğilimine rağmen dış politikasını Makyavelist temelli, reel politik denge siyaseti üzerine bina etmiştir.²⁸ İran bu bağlamda değerlendirilecek olursa söylem düzeyinde başka, eylem düzeyinde bambaşka bir ülke profili karşımıza çıkmaktadır. Arap Baharı sürecinde İran'ın Ortadoğu'nun güvenlik dengeleri içindeki rolünü bu gerçeklikten bağımsız düşünmemek gerekmektedir. İran çıkarları değiştiğinde ABD veya İsrail'le, Türkiye ya da Suudi Arabistan'la işbirliğine girebilecek bir ülke olarak düşünülmelidir.

İran devletinin ve halkının çevreleme ve ambargolardan yorulduğu ve yepyeni bir başlangıç yapmak istediği yönünde yorumlar da vardır. Dünyayla daha entegre, barışçıl ve işbirliğine açık bir İran, halkın en büyük beklentisidir.²⁹ Ama İran'ın nükleer silahlara ilişkin verdiği taviz sonucu onyıllardır süregelen ve İran ekonomisi bir hayli zorlayan uluslararası yaptırımların 2016 yılında kaldırılmış olması, İran'ın ekonomik yönden güçlenmesi sonucunu doğurabilir. Böylesi bir ekonomik ferahlama İran'ın hem ulusal silahlanma hem de destek verdiği devlet ya da örgütleri silahlandırması bağlamında önemli sonuçlar doğurabilir. Nükleer silahlanma girişiminden şimdilik vazgeçmiş gibi gözükken İran konsansiyonel silahlara yönelerek, Ortadoğu'nun güvenlik dengelerindeki rolünü sağlamlaştırmaya çalışabilir.

İran hemen her platformda kendisini önemli bir “bölgesel güç” olarak sunmaktadır. Ortadoğu'da Suudi Arabistan, Mısır, Avrupa Birliği ve ABD gibi önemli bir unsur olduğunu ve Lübnan, Filistin, Irak ve Afganistan gibi bölgelerde kendisinin de diğerleri kadar güçlü olduğuna vurgu yapmaktadır. Saddam'ın devrilmesi, Taliban rejiminin yıkılması, 2006 savaşı sonrası Hamas'ın kendisine yakınlaşması bu söylemi oldukça güçlendirmiştir.³⁰

28 Onur Okyar, “İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi?”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 12, Sayı: 45, Bahar 2015, s.66-69.

29 Iqra Jathol, Muhammad Qazafi and Tahir Husain, “Iran's Changing Foreign Policy Trends”, *Asian Social Science*, Vol: 13, No: 6, 2017, s.100.

30 Volker Perthes, “Ambition and Fear: Iran's Foreign Policy and Nuclear Programme”,

Ama son yıllarda İran'ın illegal faaliyetlerle örülü bu bölgesel güç olma stratejisi büyük ölçüde inandırıcılığını kaybetmiş ve gerilemeye başlamıştır. İran ekonomisi tüm bu büyük söylemlerin altını doldurabilecek kapasitede değildir. Sanayi ve teknoloji alanlarında oldukça geride olan ve ekonomisi neredeyse tamamen enerji ihracatına bağlı olan İran'ın bölgesel güç olma hayali, bir hayal olarak kalmaya mahkûmdur. Bölgesel güç olmanın ötesinde, İran'ın mevcut konumunu ve ülkesel bütünlüğünü koruyabilmesi dahi büyük bir başarı olarak görülebilir.

Kaynakça / References

Ahmadi Hamid, "Iran and the Arab Spring: Why Haven't Iranians Followed the Arabs in Waging Revolution?", *Asian Politics & Policy*, Volume: 5, No 3, 2013, s.407-420.

Akdoğan İsmail, "Arap Baharı'nın İran-Suudi Arabistan İlişkileri Üzerindeki Etkisi", *Ortadoğu Yılığ*, Kemal İnat ve Muhittin Ataman (Ed.), Açılım Kitap, İstanbul, 2012, s.463-482.

Amiri Reza Ekhtiari, Mohammad Agus YUSOFF and Fakhreddin SOLTANI, "Arab Spring: Geopolitical Implications For Iran", *International Journal of Asian Social Science*, Volume: 2, No: 9, 2012, s.1533-1547.

Bahgat Gawdat, "Iran and the United States: The Emerging Security Paradigm in the Middle East", *Parameters*, Volume: 37, No: 2, Summer 2007, s.5-18.

Barzegar Kayhan and Abdolrasool DİVSALLAR, "Political Rationality in Iranian Foreign Policy", *The Washington Quarterly*, Volume: 40, No: 1, Spring 2017, s.39-53.

Başkan Birol, "Körfez'in İran Sorunu: Güvenlik İkileminde Çoklu İlişkiler", *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 7, Sayı: 14, 2013, s.40-63.

Bazoobandi Sara, "Iran's Regional Policy: Interests, Challenges and Ambitions", *Italian Institute for International Political Studies -ISPI- Report*, Analysis No: 275, November 2014.

Bingöl Oktay, "Arap Baharı ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, Kış 2013, s.25-49.

Survival, Volume: 52, No: 3, June-July 2010, s.96.

Byman Daniel, "Nuclear Deal Fallout: The Global Threat of Iran", *House Committee on Foreign Affairs Subcommittee on Terrorism, Nonproliferation, and Trade*, Washington, May 2017.

Demir Ali, "İran'ın Basra Körfezi'ni Bloke İhtimali ve Hürmüz Boğazı'ndan Geçişlerin Uluslararası Hukuk Açısından Analizi", *Savunma Bilimleri Dergisi*, Mayıs 2014, Cilt: 13, Sayı: 1, s.107-140.

Efegil Ertan, "İran'ın Dış Politika Yapım Sürecini Etkileyen Unsurlar", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 4, Sayı: 48, Aralık 2012, s.53-68.

Gündoğan Ünal, "Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 29, Mayıs 2011, s.93-99.

Haghighoo Javad, Zahed Ghaffari HASHJİN and Mohammad AGHAEİ, "A Review of the Turnaround in Iranian Foreign Policy during President Hassan Rohani's Administration", *Journal of History Culture and Art Research*, Volume: 6, No: 3, June 2017, s. 245-263.

Ighani Helia, "Managing the Saudi-Iran Rivalry", *Council on Foreign Relations' Center for Preventive Action Workshop Report*, Washington, October 2016.

Jathol Iqra, Muhammad QAZAFİ and Tahir HUSAİN, "Iran's Changing Foreign Policy Trends", *Asian Social Science*, Vol: 13, No: 6, 2017, s.95-101.

Juneau Thomas, "Iran's Failed Foreign Policy: Dealing from a Position of Weakness", *Middle East Institute Policy Papers Series*, April 2015.

Katzman Kenneth, "Iran's Foreign and Defense Policies", *Congressional Research Service (CRS) Report*, Washington, August 2017.

Kıran Abdullah, "Mezhebi Rekabet mi, Mezhep Savaşları mı?", *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 1, Haziran 2015, s.171-191.

Korkmaz Yusuf, İran-Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansıması, Matbuat Yayınları, İstanbul, 2015.

Mamadkul Jiraroj, "Saudi Arabia-Iran's Foreign Policy Crisis: A Case Study of Execution of Saudi Shia Cleric Shaikh Nimr al-Nimr", *Rangsit Journal of Social Sciences and Humanities*, Volume: 4, No: 1, January-June 2017, s..75-82.

Nia Mahdi Mohammad, "A Holistic Constructivist Approach to Iran's Foreign Policy", *International Journal of Business and Social Science*, Volume: 2, No: 4, March 2011, s.279-294.

Oğuzlu Tarık, "Arap Baharı ve Yansımaları", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 3, Sayı: 36, Aralık 2011, s.8-16.

Okyar Onur, "İran ve Arap Baharı: Çift Taraflı Aynadaki Asimetri mi?", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 12, Sayı: 45, Bahar 2015, s. 61-82.

Ostovar Afshon, "Sectarian Dilemmas in Iranian Foreign Policy: When Strategy and Identity Politics Collide", *Carnegie Endowment for International Peace Working Paper*, November 2016.

Perthes Volker, "Ambition and Fear: Iran's Foreign Policy and Nuclear Programme", *Survival*, Volume: 52, No: 3, June-July 2010, s.95-114.

Richards Alan, "Economic Reform in The Middle East: The Challenge to Governance", Nora BENSANEL and Daniel L. Byman (Ed.), *The Future Security Environment in the Middle East Conflict, Stability, and Political Change*, RAND Corporation, 2004, s.57-129.

Sandıklı Atilla ve Bilgehan EMEKLİER, "İran'ın Dış Politika Vizyonu ve Jeopolitik Hedefleri", Uluslararası Orta Doğu Kongresi Bildiri Kitabı, Hasret ÇOMAK, İtir ALADAĞ GÖRENTAŞ ve Derya ÖZVERİ (Ed.), Cilt: 1, No: 1, 2012, Kocaeli, s.419-448.

Sandıklı Atilla ve Emin SALİHİ, "İran, Şii Hilali ve Arap Baharı", *Bilgesam Raporu*, No: 35, İstanbul, Ağustos 2011.

Yeşiltaş Murat, "İran'ın Nükleer Söylem Siyasetini Anlamak: Eleştirel Bir Değerlendirme", *Akademik Orta Doğu*, Cilt: 8, Sayı: 2, 2014, s.41-72.

GÖÇ ÜLKESİ TÜRKİYE: GÖÇ POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE VE ALMANYA KARŞILAŞTIRMASI

Emel TOPÇU¹

Öz

Göç Çağı olarak adlandırılan çağımızda insanlar kitleler halinde göç etmeye başlamışlardır. BM verilerine göre Dünyada 245 milyondan fazla insan, “ana vatanlarından” farklı yerlerde yaşarken, 60 milyon insan da mecburi olarak göç etmişlerdir. Suriye savaşı dolayısı ile 2011 yılından beri büyük bir göç dalgası ile karşı karşıya kalan Türkiye de, artık bir göç ülkesi olmak durumuna gelmiştir. 1951 yılında yapılan Cenevre Anlaşması’na, 1961 yılında taraf olan Türkiye, anlaşmanın 1967 yılında yapılan düzenlemesini onaylamayarak, mültecilik konusunda coğrafi sınır durumunu muhafaza etmiştir. Böylece, Cenevre Anlaşması çerçevesinde, Türkiye’de mülteci hükmü taşımayan Suriyeliler için, “misafir” tanımlaması yapılmış, ama 2013 yılında çıkarılan 6458 sayılı kanun ile geçici koruma altına alınmışlardır.

Yapılan göç araştırmaları göstergelerine göre, göç eden kişilerin büyük bir çoğunluğu anavatanlarına geri dönmek düşüncesi ile hareket etmelerine rağmen, ortalama beş yıldan sonra yeni gelinen ülkede kalma eğilimi gittikçe artmaktadır. Suriyeliler geleli beş yılı geçmiş ve büyük çoğunluğu artık yerleşme durumuna geçmişlerdir. Bu durumda, ileriye yönelik olarak, sosyal rahatsızlıkların olmaması adına, Türkiye’nin hızla, hukuki, sosyal, kültürel ve eğitim alanında birçok yeni uygulamayı hayata geçirmesi gerekmektedir.

Göç sadece olumsuz tarafları olan değil, aynı zamanda yeni bir hareket ve bakış açısı getiren bir olgudur. OECD verilerine göre dünyada en çok göç edilmek istenen ülke ABD olarak gözükürken, ikinci sırada ise Almanya gelmektedir. Bu her iki ülke de, dünyada birçok bakımdan ön sıralarda yer alan ülkelerdir ve göçü fırsata dönüştürmüşlerdir. Türkiye de artık, bölgesel konumu dolayısı ile göç hedef ülkesi olarak yeni bir dönem içine girmektedir.

1 Doç. Dr., Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi. e-mail: emeltopcu2007@gmail.com

Bu çalışmada Almanya göç politikaları ile karşılaştırma çerçevesinde Türkiye'deki göç politikaları incelenecek ve muhtemel gelişmeler öngörülme çalışılacaktır. Çalışmanın metodu literatür taraması çerçevesinde karşılaştırmalı analizdir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Göç Ülkesi, Göç Politikaları, Suriyeliler, Türkiye, Almanya

Turkey which is Migration Country: Comparison of Turkey and Germany Migration Policy

Abstract

In our age called Migration Age, people started to migrate in masses. According to UN data, more than 245 million people in the world live in different places from their “motherland”, while 60 million people have forced to migrate. Because of war with Syria since the year 2011 with a huge wave of migration faced in Turkey, has now become a country of immigration status to be. Geneva Convention held in 1951, Turkey in 1961, the parties, the agreement by approving the arrangements made in 1967, has maintained the geographical borders in refugee situations. Thus, under the Geneva Convention, for the provision of Syrian refugees in Turkey, transport, the “guests” made identification, but are granted temporary protection by Law No. 6458 issued in 2013.

According to demographic surveys, migrants tend to stay in the newly-arrived country after an average of five years, although a large majority of migrants move with the thought of returning to their homeland. The Syrians have been past five years, and the vast majority have now passed through settlement. In this case, prospectively, on behalf of the lack of social discomfort, Turkey’s fast, legal, social, cultural and educational areas in many new applications are required to implement.

Migration is not only a negative side, but also a new movement and perspective. According to the OECD data, the most desired country to emigrate to the world appears to be the United States, while Germany is second. Both of these countries are in the foreground in many respects in the world and they have transformed immigration. Turkey is now, as the country due to regional migration target location is entering into a new era.

In this study, a comparison with Germany within the framework of immigration policy immigration policy in Turkey will be examined and likely will try to anticipated developments.

The method of study is a comparative analysis within the literature survey.

Keywords: Migration, Migration Country, Migration Policy, Syrians, Turkey, Germany

Giriş

Dünya tarihi göçler ile şekillenmiş olmasına rağmen, milli devletlerin kurulmasından sonra ülkelerin sınırları daha keskinleşmeye ve giriş çıkışlar denetlenmeye başlanmıştır. Göç politikaları ve milli devlet oluşumu arasında çok yakın bir ilişki bulunmaktadır. 16. ve 17. yy'larda oluşmaya başlayan milli devlet anlayışı, 18. ve 19. Yy'da milli devletlerin kurulması ile kendini belirginleştirmiştir. Milli devletler, vatandaşlık kavramı çerçevesinde ülkelere giriş ve çıkışları belirli kurallara bağlamış, böylece göç olayı belirli denetimler altında ülkesel ya da uluslararası politika haline gelmiştir.

Milli devlet, millet duygusu üzerine kurulmuş, bir kültürel kimlik geliştirmiş, belirli bir toprak parçasında şekillenmiş, egemenliği ve meşruluğu olan siyasi bir yapıdır. Bu yeni devlet yapısının, teoride, diğer devletlerin egemenliklerine uzanmayan bir yönetim şekli olan demokratik yönetim şeklinin de gelişmesine ortam hazırlamıştır². Daha önceleri kişiler tarafından, ya da belirli bir grup tarafından yönetilen devlet yapıları, teokratik, oligarşik, askeri, şehir devleti, feodal, ya da imparatorluk yapılarında iken, modern zamanlarla beraber milli devletler oluşmaya ve demokratik yönetimler yaygınlaşmaya başlamıştır.³ Milli devlet, anayasal bir yapı geliştirerek yöneticilerin halka karşı sorumlu olma kuralını geliştirmiştir. Gelişen yıllarda milli devlet ekonomileri, birbiri arasında ticaret yapmaları ile gelişmiş, refahın halk arasında paylaşımı sağlanmış ve böylece sivil toplumun oluşumu güçlenmiştir. Bu sivil toplum, ortak dil, din, sosyal yapı ve ortak tecrübeler çerçevesinde kendine ait bir kimlik geliştirmiştir. Ancak milli devletler ülke içinde serbest dolaşım hürriyetini verirken, ülkelerarası dolaşım için önemli kısıtlamalar getirmişlerdir. Kişiler, ancak gidilen ve çıkılan ülkenin izni dahilinde ülkeler arası hareket edebilme hakkına sahip olmaya başlamışlardır. Böylece milli devletler kendi içinde daha homojen bir yapıya bürünürken, devletlerarası seviyede de, sosyal, ekonomik, kültürel olarak farklılıklar gösteren bir yapıya sahip olmaya başlamışlardır. Aynı zamanda kim bir ülkenin vatandaşı olabilir, kim olamaz gibi konular politikanın konusu olmuş, vatandaşlık verme, milli devletlerin elinde politika haline dönüşmüştür.⁴ Milli devlet olma

2 Brubaker, R. (2010), Migration, Membership, and the Modern Nation State: Internal and External Dimensions of the Politics of Belonging, Journal of Interdisciplinary History, xli:1 Summer, S.62, Ss. 61-78.

3 Pick, C. A. (2011), The Nation State , <http://www.thenationstate.co.uk/TheNationState.pdf>, s. 3.

4 Brubaker, R. (2010), a.g.e. s 62.

çerçevesinde belirli gruplara vatandaşlık verme, diğerlerini reddetme gibi durumlar, daha sonra inceleyeceğimiz gibi, Türkiye’de ara ara uluslararası göçlere sebebiyet vermiştir.

Milli devlet oluşum süreci, normal seyri içinde devam ederken, birinci dünya savaşının başlaması ile bu süreç iyice hızlanmıştır. Aslında birinci dünya savaşı milli devletlerarasında değil, aksine imparatorlukların kendi aralarında, ya da imparatorluklar ve milli devletlerarasında gerçekleşmiştir. Birinci dünya savaşı ile Avusturya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu ve Rus imparatorlukları ortadan kalkmış, yerlerine yeni milli devletler kurulmuştur. Türkiye de, Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması ile birinci dünya savaşı sonrası kurulan milli devletlerden biridir. O yüzden, dünyada, birinci dünya savaşına kadar olan devreyi milli devlet oluşum süreci olarak adlandırmak yerinde olacaktır.⁵

Milli devlet oluşum sürecinin, anlaşmalar çerçevesinde tarihçesine bakalım olursak, kısa zamanda ne kadar hızlı bir şekilde geliştiğini daha iyi anlayabiliriz. 1815 Viyana anlaşması sekiz imzacı tarafından imzalanmıştır. Bunlardan beşi (Britanya, Fransa, İspanya, Portekiz ve İsveç) milli devlettir. Geri kalan ikisi (Avusturya ve Rusya) imparatorluk, sekizinci (Prusya) krallıktır (kişi yönetimi). 1878 Berlin anlaşmasında yedi imzacı vardır ve bunlardan dördü (Britanya, Fransa, Almanya ve İtalya) milli devlet, diğer üçü (Avusturya, Rusya, Osmanlı) İmparatorluktur. 1919 Versailles anlaşmasında 32 imzacı olup, Hindistan (bağımsız bir milli devlet değil) hariç hepsi bağımsız milli devletlerdir. 1920 yılında 42 milli devletin imzası ile kurulan Milletler Cemiyeti, daha sonra en yüksek sayısı olan 58 milli devlet üye seviyesine ulaşmıştır.⁶

Milletler Cemiyeti, bir yandan, dünyada milli devlet dönemine geçildiğinin önemli bir göstergesi olarak algılanırken, diğer taraftan, özellikle mültecilik konusunda, milli devlet üstü bir rolün olduğunun da ilk belirtileridir. Milletler Cemiyeti, 1920 yılında Fridtjof Nansen’i, savaştan kaçan kişilerden sorumlu olarak görevlendirmiştir. O yıllarda, özellikle Rus İhtilali’nden kaçan kişiler için Nansen, bir pasaport düzenlemiş (Nansen Pasaportu) ve bu pasaport sayesinde kişiler, başka ülkelere seyahat etme hakkına kavuşmuşlardır. Böylece takriben dört yüz bin kişi, karşı oldukları Rus İhtilali’nden kaçarak, Avrupa ülkelerine sığınmışlardır. Pek bilinmeyen Nansen Pasaportu, mültecilik konusunu ve mültecilik hakkını uluslararası

5 Pick, C. A. (2011), a.g.e. s. 5

6 A.g.e. s.5

gündeme taşımıştır.⁷

Birinci dünya savaşından sonra barış amacı ile kurulan Milletler Cemiyeti, ikinci dünya savaşının çıkmasına engel olamamış ve ömrünü 1946 yılında tamamlamıştır. Milli devlet oluşum sürecinde, Almanya ve Japonya gibi milli devletler, anayasal bir devlete dönüşemedikleri için, daha sonra askeri yönetim eline geçmişlerdir. Rusya'nın da, anayasa anlayışına ters bir rejim ile yönetilmesi gibi olaylar, birinci dünya savaşı sonrasındaki evreyi, serbest dolaşımın engellendiği ve etnik kırımın yapıldığı bir dönem haline getirmiştir⁸. Bu sebeplerle ikinci dünya savaşı patlak vermiş, milyonlarca insan hayatını kaybetmiş ya da yerlerinden yurtlarından edilmişlerdir. Savaş bittiğinde, 1945 yılında, yine dünyada barış sağlamak düşüncesi ile bu defa da Birleşmiş Milletler kurulmuştur. Böylece göç, özellikle zorunlu göç, ulus-devlet üstü bir durum olarak kabul edilip, bu çerçevede, mültecilik konusu, 1951 yılında imzalanan Cenevre Anlaşması ile hukuki bir durum kazanmıştır.

Ancak gelişmiş ülkeler, göç ve mültecilik konusundaki politikalarını, zaman içinde sertleştirmeye ve kısıtlayıcı tedbirler almaya başlamışlardır. 1980-1990 yıllarında Avrupa ülkeleri, 1951 yılında mültecilik için getirilen hakları bile kısıtlayıcı tedbirler uygulamaya başlamışlardır. Bu çerçevede mülteci konumunda olan kişilere daha çok geçici koruma hakkı verilmeye başlanmıştır.⁹

Yukarıda anlattıklarımızı bir özet halinde verecek olursak, ulus devlet olma aşamaları ve göçmen ve mültecilik konusu arasında yakın bir ilişki olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede, dünyadaki milli devletleşme gelişimini şu ana zaman dilimleri halinde sınıflandırmak mümkün olacaktır:¹⁰

1918'e kadar: ulus-devlet inşası anlayışı,

1919-1945; sınırları aşan serbest dolaşım hakkının kısıtlanması, "etnik

7 Hieronymi, O. (2003), The Nansen Passport: A Tool of Freedom and of Movement and of Protection, Refugee Survey Quarterly, Vol. 22. Nu.1

8 A.g.e. s.6

9 Ed. Massey S.D. Oxford, J.E. (2004), a.g.e. s. 9

10 İçduygu, A. Erder, S. Gençkaya, Ö.F. (2014), Türkiye'nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere, MiReKoç Proje Raporları 1/2014 TÜBİTAK 1001_106K291, Eylül 2009, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi, s.50-51

kıyım”,

1946-1989; “milli devlet”, “devlet sınırları” ve “ milliyet” kavramlarının öne çıkması,

1990 sonrası; “küreselleşme”, “millet sonrası” ve “millet aşırı” kavramlarının öne çıkması.

Bu çerçevede uygulanan göç politikaları da;

1945-1970, asimilasyon

1970-1990, integrasyon

1990-2000, çok kültürlülük,

2000-,asimilasyona geri dönüş eğilimleri, ama aynı zamanda kültürlerarası etkileşim, kültürlerarası öğrenme politikalarının gelişimi.

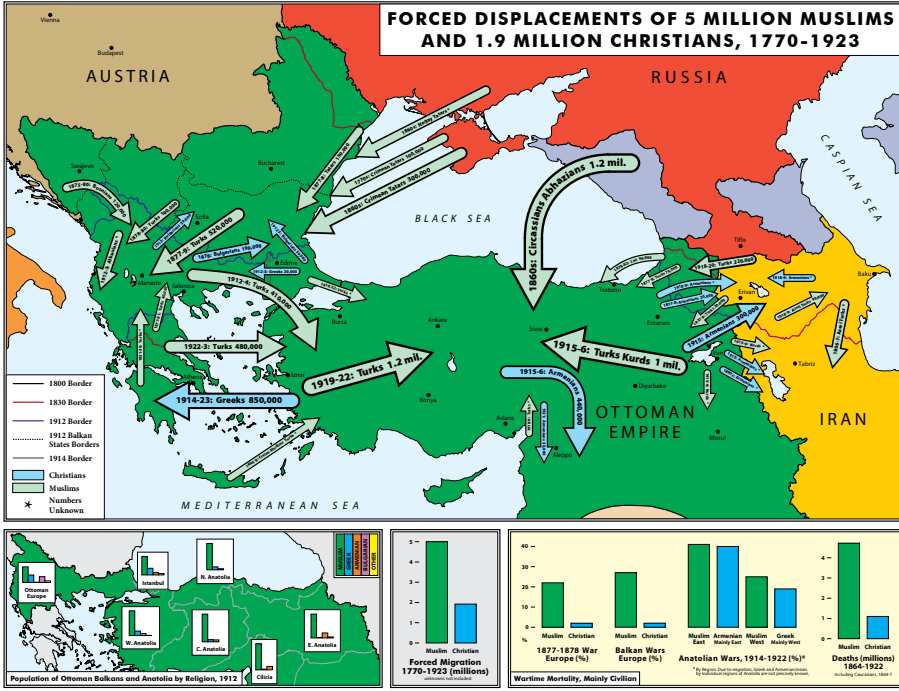
Dünyadaki son iki yüzyıllık değişim sürecine ve bu sürecin göç ve mültecilik olayını etkileyişine kısaca göz attıktan sonra, şimdi de, daha detaylı olarak Türkiye ve Almanya'nın göç politikalarına tarihi çerçeve içinde bakabiliriz.

Türkiye ve Almanya'da Yıllara Göre Göç Hareketleri

Türkiye her ne kadar 1923 yılında kurulmuş bir milli devlet olsa da, parçalanmış Osmanlı İmparatorluğu'nun üzerine kurulmuş bir devlet olarak bir nevi onun devamı sayılabilir. O yüzden, diğer konularda olduğu gibi, göç konusunda da, önce o devirlere bakmakta yarar olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında, savaşlar dolayısı ile zorunlu yer değiştiren kişilerin sayısı, dini aidiyetleri, yıllara göre dağılımı ve göç yönleri aşağıdaki haritada detaylı olarak verilmiştir.¹¹

11 McCarty, J. (2010), Forced Migration and Mortality in the Ottoman Empire, An Annotated Map, Turkish Coalition of America.

Haritada görüldüğü gibi savaşlar dolayısı ile 5 milyon Müslüman ve 1.9 milyon Hristiyan, 1770-1923 yılları arasında zorunlu olarak yer değiştirmek durumunda kalırken, altı milyon kişi de hayatını kaybetmiştir. Geniş bir araziye yayılmış olan Osmanlı İmparatorluğu Batı ülkeleri ve Rusya tarafından savaşlarda yenilgiye uğratarak, sahip olduğu topraklardan çekilmek durumunda bırakılmış ve her yenilgede, Müslüman halk Osmanlı'nın elinde olan topraklara mecburi göç durumunda bırakılırken, Hristiyan halk ta Osmanlı toprakları dışına gitmişlerdir.

Bu göçler Osmanlının geniş topraklarında kendine lazım olan nitelikli nüfus kaybına sebebiyet vermiştir. O devirde, Fransa Rusya ve güney Amerika ülkeleri, dışardan insan getirip ülkelerine yerleştirmek için, toprak vaadi, vergi muafiyeti ve tarım hayvancılık kredisi vermektedirler. Osmanlı o zamana kadar böyle bir girişimde bulunmamıştır ama 1856 yılında, Osmanlının Viyana Maslahatgüzarlığına çok sayıda Prusyalı, memleketlerinde yaşanan ekonomik kriz sebebi ile başka bir ülkeye göç etmek istediklerini, Osmanlı padişahının tebaası arasında ayırım yapmadığını duyduklarını, o yüzden Osmanlıyı tercih ettiklerini belirterek, kendilerine, Babiali'de cadde üzerinde, ya da nehir kenarında arazi verilmesini isteyen dilek-

çe ile müracaat etmişlerdir. Bu arada Berlin Sefaretine de aynı zamanlı müracaatlar olmuştur. Bu konu 1 Ocak 1857'de, Meclis-i Tanzimat'da ele alınır ve Osmanlı topraklarına yerleşmek isteyen Avrupalı ailelere izin verilip, bunların vatandaşlığa kabul edilmelerini karara bağlayan "Muhacerat Nizamnamesi" hazırlanır¹². Bu düzenlemenin yapılmasını gerektirendirmek üzere, Osmanlının nüfusa ihtiyacı olduğu, o yüzden yapıldığı gibi iddialar bulunsa da, Almanya'nın bu konuda baskı yaptığı, sömürgesi olan diğer Avrupa ülkelerinin, kendi vatandaşlarını o ülkelere yerleştirerek hakimiyet sağlama politikasını, kendisinin de Osmanlıya uygulamak için böyle bir adım attığını iddia eden görüşler de bulunmaktadır.¹³ 1844 yılında Osmanlı İmparatorluğunda, Asya, Avrupa ve Afrika topraklarında toplam 35.350.000 kişi yaşamaktadır. Bunların 21.000.000'u Müslüman, 14.350.000'i Rum Ortodox, Katolik, Yahudi ve diğer inançlardandır. Bütün nüfusun, Avrupa topraklarındaki kısmında 4.550.000 Müslüman ve 10.710.000 Rum Ortodoks, Katolik ve Yahudi yaşamaktadır.¹⁴ Bu nüfus dağılımı ve çeşitliliği ile Osmanlının, Avrupa'dan, nüfus çoğaltma adına yeni göçmen getirme isteği pek mantıklı görünmemektedir. Ayrıca gelmek isteyenler kırsal kesimde değil İstanbul'da tam merkezde yer istemektedirler. Osmanlı imparatorluğunda din ve milliyet bakımından gerçek anlamda çok kültürlülük yaşanmakta, Müslüman ve Müslüman olmayanlar hemen hemen aynı oranda bulunmaktadır.

Daha önce bahsettiğimiz gibi Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı İmparatorluğundan sonra kurulan milli devletlerden biridir ve o devirdeki genel akıma paralel ve aslında biraz da zorlama ile tek bir *kültür* etrafında toplanan millet oluşturma çalışmaları içine girmiştir. 1923 yılında imzalanan Lozan Anlaşması çerçevesinde, Yunanistan ile Rum ve Müslüman nüfus değişimi yapılmış, bu çerçevede, 1923-1927 arası, 149.851 Rum, *Türkiye'den Yunanistan'a göçmüş*, buna karşılık (1923-1927) 504.964 Müslüman Türk, ülkeye göç etmiştir¹⁵. Daha sonra bu Türk ve Müslüman olmayanların başka ülkelere gidişi ve Türk ve Müslüman olanların ise Türkiye'ye gelişi sürekli devam etmiştir.

Aynı yıllarda, Almanya'da ise 1818-1939 yılları arasında yaklaşık 5.5 mil-

12 Gülsoy, U. (1996), Osmanlı Topraklarına Avrupa'dan Muhacir İskanı (1856-1859), İlmi Araştırmalar, 3, Ss51-65.

13 İçduygu, A. Erder, S. Gençkaya, Ö.F. (2014), a.g.e.

14 Ubicini, M.A. (1856), Letters on Turkey, an Account of the Religious, Political, Social and Commercial Condition of the Ottoman Empire, (translated by, Lady Easthope), John Murray, London

15 Geray, C. (1961), Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin yerleştirilmesi, SBF, İskan ve Şehircilik Enst.x. İskan ve Şehircilik Konferansı, Ss. 8-36

yon insan, Avrupa'daki genel dalgaya uygun olarak Amerika kıtasına yoğun bir şekilde göç etmektedirler.¹⁶ Daha sonra 1880-1918 yılları arasında sanayileşen Almanya, işçiye ihtiyacından dolayı komşu ülkelerden göç almıştır. Bu tarihten itibaren Almanya, ABD'den sonra en önemli göç alan ülke olarak anılmaya başlanmıştır. 1890 yılında beş yüz bin civarında olan yabancı işçi sayısı, 1905 yılında bir milyonu geçmiştir. Gelen işçiler, Avusturya-Macaristan, Rusya, İtalya ve Hollandalı olarak kayıtlara geçmiş ve komşu ülkelerden oldukları için, genelde işçi ihtiyacı mevsimine göre git gel yapmışlardır. Birinci dünya savaşı ile bu yabancı işçilerin Almanya dışına çıkmaları yasaklanmış ve savaş boyunca zorunlu olarak çalıştırılmışlardır. Bu arada Almanya'nın işgali altında olan Belçika ve Rusya gibi bölgelerden, on binlerce insan Almanya'ya getirilmiş ve savaş endüstrisinde zorunlu olarak çalıştırılmışlardır. Savaş boyunca, Almanya'da zorunlu olarak çalıştırılan işçi sayısı 3 milyonu bulmuştur. Birinci dünya savaşı, Avrupa'da büyük bir mülteci krizine yol açmış, takribi 9.5 milyon insan yerinden yurdundan olmak zorunda kalmıştır. Bunda ulus devlet olma sürecinin önemli bir rolü olmuştur. Bir ülkede olup da aynı milliyet ya da dinden olmayan insanlar, genelde takip edilmiş, baskı ve işkence sebepleri ile kaçmak zorunda kalmışlardır. Daha sonraki yıllardaki, 1917 Bolşevik İhtilali, Rus-Polonya savaşları ve açlıklar, birinci dünya savaşından sonra da mülteci hareketliliğinin yoğun bir şekilde sürmesine sebep olmuştur.¹⁷

İkinci dünya savaşından yenik çıkan Almanya, demokrasi denemesi ile Weimar Cumhuriyetini kurmuş, Cumhuriyet 1918-1933 yılları arası sürmüş, bu dönemde zorunlu olarak çalıştırılan işçi sayısı yok denecek kadar azalmıştır. Bu arada, savaş sonrası Rusya'daki devrim dolayısı ile kaçanlar, uzun bir süre Berlin'i mekân tutmuşlardır. Savaş yenilgisi dolayısı ile yüklü tazminat ödemek durumunda kalan Almanya'nın, ekonomisi sarsılmış, yüksek seviyeli enflasyon baş göstermiştir. Daha demokratik bir yapı oluşturmaya çalışan Weimar Cumhuriyeti dönemi, ekonomik kriz ve belirsizlikler sebebi ile insanların daha keskin, radikal milliyetçi görüşlere meyletmesine yol açmıştır. Ekonomik belirsizliklerle başlayan ve radikal eğilimlere sebep olan bu dönem, daha sonra Adolf Hitler yönetimindeki Nazi devrine kapı aralamıştır. 1933-1945 dönemi, Almanya'da Nazilerin hâkim olduğu dönemdir. Bu dönemde binlerce Yahudi ve diğer siyasi takip altında olan kişiler Almanya'dan kaçmış, takribi altı milyon Ya-

16 Wagner, J. A. (2006), *History of Migration from Germany to Canada, 1850-1939*, UBC Press Vancouver Toronto; Trevisiol, O. (2004), *Die Einbürgerungspraxis im Deutschen Reich 1871 - 1945*, (Doktora Tezi), Universität Konstanz Fachbereich Geschichte und Soziologie, p.18-22

17 Trevisiol, O. (2004), a.g.e., s.22

hudi ve Roman öldürülmüştür. Almanya'nın komşu ülkelere müdahalesi ile ikinci dünya savaşı başlamış, 10-12 milyon yabancı işçi de zorunlu olarak, aynı birinci dünya savaşında olduğu gibi, Alman savaş endüstrisinde çalıştırılmıştır.¹⁸

Türkiye'de ise bu dönemde mübadele anlaşması çerçevesinde zorunlu göçler devam etmektedir. 1927-1950 arası bu göçler devam etmiş ve 156.830 Türk ve Müslüman Türkiye'ye göç etmiştir. 1948-1950 arası İsrail'in kurulması ile de, 30.352 Yahudi İsrail'e göç etmiştir.¹⁹ Birinci dünya savaşı sırasında Müslüman olmayan uyruk, Osmanlı sınırları dışında kalmış veya çıkmış, geride kalanlar da, Lozan Anlaşması çerçevesinde, Yunanistan ile mübadele edilmiştir. Bu dönemdeki Türkiye'deki göç hareketleri ve sebepleri Almanya ile karşılaştırılınca çok küçük ve zararsız boyutlarda görünmektedir.

İkinci dünya savaşından sonra zorla yerinden edilmiş kişiler, ya geri eski ülkelerine dönmeye başlamış ya da ABD'ye göç etmişlerdir. Almanya, ikinci dünya savaşının çıkmasına sebep olmuş bir ülke olması dolayısı ile biraz olsun telafi edebilmek adına, 1949 yılında yaptığı Anayasasının 16. Maddesi ile savaş mağduru olan kişilere, Almanya'ya mülteci olarak başvuru hakkı getirmiştir.²⁰

Bu arada tekrar sanayileşmeye başlamış ve 1955 yılında Akdeniz kıyısındaki ülkelere işçi alımı için başvuruda bulunmuştur. Bu çerçevede 1955-1973 yılları arasında Almanya'ya "Misafir İşçi" (Gastarbeiter) ismi adı altında, 14 milyon işçi giriş yapmıştır. Daha sonra yıllara dağılımlı olarak, bunların 11 milyonu kendi ülkelerine geri dönmüşlerdir. 1961 yılında Türkiye ile de işçi anlaşması yapılmış ve Türkiye'den de işçiler gitmiştir.²¹

Bu dönemde Türkiye göç hareketliliği bakımından bir değişiklik yaşamaya başlamış, sadece dışardan Türk ve Müslüman olanları almaya devam etmemiş, aksine, dışarıya ekonomik sebeplerle göç vermeye başlamıştır. Bu göç yıllara göre değişmekle beraber toplam 2.5 milyon civarındadır. Al-

18 Oltmer, J. (2005), Deutsche Migrationsgeschichte seit 1871, BPB, <http://www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration/56355/migration-1871-1950> (er.tar. 14.11.2017)

19 Geray, C. (1961), a.g.e.

20 Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 23.Mai.1949, <http://www.documentarchiv.de/brd/1949/grundgesetz.html> (er.tar. 14.11.2017)

21 Einwanderungsland Deutschland, (2016), BertelsmannStiftung

manya 1973 yılında işçi alımını durdurmasına rağmen, *işçilerin bir kısmı geri dönerken diğer bir kısmı da ailelerini Almanya'ya götürmeye başlamışlardır.*

*Türkiye göç hareketlerinde değişim yaşamaya devam ederek, 1980 yılından sonra ilk defa yabancı milliyet ve dinden insanların geçiş ülkesi olarak bile olsa göç ettiği ülke durumuna gelmiştir. Afganistan, Somali, Irak, İran gibi ülkelerden birçok insan, Türkiye'ye gelmiş ve Avrupa ülkelerine geçene kadar Türkiye'de kaçak olarak yaşamışlardır.*²²

2011 yılı ise Türkiye için göç konusunda gerçek bir dönüm noktası olmuştur. Suriye'de patlak veren kriz sebebi ile 3 milyonun üzerinde Suriyeli savaştan kaçarak Türkiye'ye gelmiş, bunlardan bir kısmı Avrupa ülkelerine giderken, 3 milyon civarında Suriyeli Türkiye'de kalmıştır. Bu kadar büyük miktarda insan, sadece birkaç yıl içinde Türkiye'ye gelmiş ve altı yıldır burada yaşamaktadırlar. Bu durum, *Türkiye için, göç bakımından yepyeni bir durum oluşturmuştur.* Türkiye, bu duruma hazırlıksız yakalanmış olup, önceleri insani sebeplerle sınır kapısını açmış ve gelenleri de misafir olarak adlandırmış ama daha sonra bu konuda düzenlemeler yapmak durumunda kalmıştır.

Türkiye ve Almanya'nın Göç Politikaları Bakımından Karşılaştırması

Almanya 1880 li yıllardan sonra sanayileşmeye başlamış ve komşu ülkelere mevsimlik olarak girip çıkan işçi göçü almaya başlamıştır. Ekonomik olarak bu işgücüne ihtiyacı olduğundan, bu insanları kabul etmiş ve bu konuda herhangi bir politika geliştirme ve uygulama ihtiyacı içinde olmamıştır. Daha sonra birinci dünya savaşının çıkması ile bu işçilerden büyük kısmının geri ülkelerine gidişi engellenmiş ve savaş endüstrisinde zorunlu olarak çalıştırılmışlardır. Hatta ihtiyacı karşılamak için Belçika ve Rusya'dan insanlar getirilip zorunlu olarak çalıştırılmışlardır. Savaştaki ihtiyaçlarını karşılamak için Almanya insanları zorunlu işçi olarak kullanmıştır.

Savaş sonrası göç bakımından tekrar büyük bir hareketliliğin yaşandığı dönemdir. Bu sefer de savaşta takip dolayısı ile ülkeden kaçanlar geri dönmeye başlamışlardır. Bu arada yeni bir durum oluşmuş, komşu ülke Rusya'da yaşanan Bolşevik İhtilal'den kaçışlar başlamıştır. Bu yüzden Berlin bir dönem Rusya'dan kaçan insanlara ev sahipliği yapmak durumunda

22 İçduygu, A. Erder, S. Gençkaya, Ö.F (2014). A.g.e.

kalmıştır. Bütün bu hareketlilikler, girişler, çıkışlar belirli bir politika dahilinde değil, aksine zamanın şartları dolayısı ile oluşan göçler olup, Almanya’da bu konuda bir politika izlenmemiştir.

Türkiye ise 1923-1950 yılları arasında Lozan Anlaşması çerçevesinde Yunanistan ile yaptığı Mübadele çerçevesinde Türk ve Müslüman olanların ülkeye girişini, Müslüman olmayan vatandaşların da ülkeden çıkmasını kabul etmiştir. Buradaki uygulamalarda milli devlet anlayışı çerçevesinde, aynı kültüre sahip bir millet inşası politikası tespiti yapmak yanlış olmayacaktır. 1934 yılında çıkarılan 2510 sayılı İskan Kanunu, Türk kültürüne sahip ve saygılı insanlardan oluşan bir millet oluşturulmaya çalışıldığının en büyük göstergelerinden biridir. İskan Kanunu 1. Maddesi: “Türkiyede Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfus oturuş ve yayılışının, bu kanuna uygun olarak, İcra vekillerince yapılacak bir programa göre, düzeltilmesi Dahiliye Vekilliğine verilmiştir” ifadesi ile bunu açıkça belirtmektedir²³. Türkiye’de kültür birliği adına Türkleştirme politikaları uygulanırken, Almanya’da 1933-1945 yılları arasında özellikle Yahudilere ve Romanlara yönelik olmak üzere, bütün siyasi muhaliflere etnik kıyım politikası uygulanmıştır. Ayrıca 10-12 milyon yabancı işçi, ikinci dünya savaşı sırasında, zorla Alman savaş endüstrisinde çalıştırılmışlardır. Bu dönemde, Alman Irkının üstün ırk olduğu anlayışı çerçevesinde, yabancı düşmanlığı ve kıyımı politikalarının uygulandığı görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra yerinden edilen 10-12 milyon insan tekrar eski yerlerine dönmeye başlamışlardır. Almanya bu geri dönüşleri aynen birinci dünya savaşından sonra olduğu gibi bir politika çerçevesinde değil, aksine mecburi olarak kabul ederken, bu arada önemli politik bir adım atmıştır. 1949 Anayasasındaki, 16. Madde ile, savaş mağduru olan kişilere Almanya’ya mülteci olarak başvuru hakkını, 1951 Cenevre Anlaşması’ndan bile önce vermiştir. Gerçi bu hassasiyet, sebep olduğu ikinci dünya savaşı ve maddi ve manevi tahribatlar dolayısı ile insanlıktan küçük bir af

23 İskan Kanunu, sayı 2510, (1934), Resmi Gazete, (ertar:14.11.2017) <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>,

MADDE 1: Türkiyede Türk kültürüne bağlılık dolayısıyla nüfus oturuş ve yayılışının, bu kanuna uygun olarak, İcra vekillerince yapılacak bir programa göre, düzeltilmesi Dahiliye Vekilliğine verilmiştir.

MADDE 4: Türk kültürüne bağlı olmıyanlar, B : Anarşistler, C : Casuslar, Ç : Göçebe çingeneler, D : Memleket dışına çıkarılmış olanlar Türkiyeye muhacir olarak alınmazlar, Bulaşık hastalıklılar doğrudan doğruya Hükümet hastanelerine gönderilip orada parasız tedavi olunurlar.

dileme girişimi olarak ta değerlendirilebilir.

Bu arada Türkiye’de Türkleştirme politikaları devam ederken, ekonomik sebeplerden dolayı Avrupa, Avusturalya ve Ortadoğu’ya işçi gönderme politikaları devreye girmiştir. Ama bunun yanında, bu dönemde *dışarıya işçi göçü verdiği halde, Türkiye*, Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 1949 tarihli ve 97 numaralı “Çalışma İçin Göç”ve 1975 tarihli ve 143 numaralı “Göçmen İşçiler” *sözleşmelerini* imzalamamıştır.²⁴ Bu tutumlar, başlanan girişimlerin, belirli, hesaplanmış politikalar çerçevesinde değil, o zamanki ihtiyaç ya da gelişmeler doğrultusunda uygulamaya konulduğunun göstergesidir.

O dönemde aslında, genelde, göç konusunda belirli ve bilinçli politalara rastlanmamaktadır. Aynı şekilde Almanya, 1955 yılında işçi almaya başlamış, gelenleri “Misafir İşçi” (Gastarbeiter) olarak adlandırmış, yani belirli bir süre kalıp gideceklerini düşünerek, bu işi herhangi bir plan program dahilinde değil, sadece o zamanki işçi ihtiyacını karşılamak üzere yapmıştır. Fakat gelen işçilerin geri dönmemesi, üstelik eş ve çocuklarını da getirmeye başlamaları üzerine, 1973 yılında, petrol krizi ile dünyadaki ekonomik gerileme de işin içine girince işçi alımını durdurmuştur.

1968 yılında Almanya’da sürekli yaşayan yabancı sayısı 1.9 milyon iken, 1973 yılında bu sayı 4 milyona ulaşmıştır. Bunların 1 milyon kadarı ise çocuk ve gençlerden oluşmaktadır. İçeride, yavaş yavaş yabancı işçiler, özellikle Müslüman Türk işçiler konusunda huzursuzluklar başlaması, bu durumun Alman kültürünü tehlikeye soktuğu tartışmaları, sadece işçi alımını durdurma değil, aynı zamanda geri göndermeyi teşvik politikalarının gelişmesine yol açmıştır. Bu süre içinde Türk işçilerin bütün teşviklere rağmen geri dönmemeleri ve aile birleşimi ile daha büyük bir grup oluşturmaları üzerine, madem gönderemiyoruz, hiç değilse entegre edelim anlayışı kendini göstermeye başlamıştır.

Entegrasyon konusu, daha çok, Sosyal Demokratlar tarafından gündeme getirilen bir konudur ve yabancının belirli haklar çerçevesinde yaşamalarını, bunun bir düzenlemeye kavuşturulması gerektiğini öne sürmektedir. Bu doğrultuda Almanya’da ilk defa Federal düzeyde yabancılardan sorumlu bir birim geliştirilir ve bunun başına SPD’den (Sosyal Demokrat Parti) Heinz Kühn getirilir. Heinz Kühn o zamana göre

24 İçduygu, A. Erder, S. Gençkaya, Ö.F (2014). A.g.e.

çok ileri seviyede sayılabilecek, daha şimdilerde yeni yeni düşünülen ve uygulamaya konulan politikalar öneren 60 sayfalık bir rapor hazırlar. Almanya'nın artık göç ülkesi olduğunu, bunu kabul etmesi gerektiğini, bu doğrultuda sonuca yönelik ve sürekli entegrasyon politikaları uygulaması gerektiğini belirtir. Artık bu yabancı işçilerin kalıcı olduğu düşünüldüğü için de "Misafir İşçi" (Gastarbeiter) kavramından vaz geçilmesini, ikinci neslin, özellikle eğitim imkanı, iş bulma ve ev edinme konularında Alman vatandaşları ile aynı seviyede imkanlara sahip olmaları gerektiğini, belirtip artık yabancılara vatandaşlık verilmesinin düşünülmesi gerektiğini anlatır. Vatandaşlık konusunun, özellikle Almanya'da doğan ve orada yetişen gençler için ve seçim olarak önlerine sunulması gerektiğini savunur. Hatta Müslüman çocuklar için dini eğitim konusunu da gündeme getirir. Devlet tarafından entegrasyon için yardımcı olacak birimlerin kurulması gerektiğini, entegrasyon danışmanları atanması gerektiğini belirtir. Planın uygulanmaya konabilmesi için 600 milyon Mark'a (eski Alman para birimi) ihtiyaç vardır. Yabancı işçiler Almanya'ya geleli 20 yıl olmuş olmasına rağmen, bu tekliflerin hepsi, özellikle Hristiyan Demokratlar (CDU) tarafından kabul edilemez olarak değerlendirilir. Hatta SPD içinden bile eleştiriler alır. O zamanki SPD/FDP koalisyonu, yabancılar sorumlusu Heinz Kühn'ün önerilerinin çok gerisinde bir politika izlemeye devam eder.²⁵

1980'li yıllar Avrupa için yeni bir mülteci dalgası olan yıllardır. Afganistan, İran, Somali, ve Irak'tan kaçan kişiler, Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine geçmektedirler. Bu kişiler Türkiye'yi geçiş ülkesi olarak kullanmaktadırlar ama yine de Avrupa'ya geçene kadar belirli bir süre Türkiye'de kalırlar. Böylece Türkiye ilk defa yabancı denebilecek nitelikte insanları ülkeye almaktadır ama, bu gelenler kaçak olarak geldikleri için bu konuda resmi herhangi bir uygulama yapmamakta sadece yakalandıkları zaman sınır dışı etme politikası uygulamaktadır. Ancak bu yeni durum, Almanya'da yabancının entegrasyonu konusunun dile getirildiği bir dönemde tekrar göçmenler konusunda kısıtlayıcı tedbirlerin konuşulduğu bir ortam oluşturur. Yabancılar aleyhine Hristiyan Demokratların öncülüğünü yaptığı ve basın tarafından yönelendirilen negatif bir dönem başlar.

Siyasi yönetim olarak 1974-1982 yılları arasındaki Sosyal Demokratların yönetiminde olduğu dönem bitmiş, 1982-1998 Helmut Kohl başbakanlığındaki Hristiyan Demokrat dönem başlamıştır. Özellikle "göç ülkesi olma"

25 Motte, J. Ohliger, R. (2009), Rückblick: 30 Jahre Kühn-Memorandum, BPB, (er.tar) www.bpb.de/gesellschaft/migration/newsletter/57143/rueckblick-30-jahre-kuehn-memorandum.

kavramı negatif anlamlar yüklenerek konuşulmaktadır. Basında sıkça, hayret içerisinde “biz bir göç ülkesiyiz!” (Wir sind ein Einwanderungsland!) ifadesi yer alır. Böylece Almanya, göç alan, ama göç ülkesi olmayı inkar eden çelişkili bir durum içinde geçirir 1980’li yıllarını.²⁶

Milliyetçilik akımının gittikçe güçlenmesi ile Bulgaristan’da Türklere karşı Bulgarlaştırma politikaları başlatılmış, 1984 yılında Bulgarlar tarafından uygulanan isim değiştirme zorunluluğuna karşı Türklere direnme başlatmışlardır. Ölümle sonuçlanan olaylar, 1989 yılında doruk noktasına ulaşınca 370000 Bulgar Türkü üç ay gibi kısa bir sürede, bütün malvarlıklarını kaybederek Türkiye’ye göç etmişlerdir.²⁷ Türkiye az sayılmayacak orandaki bu göçü üç ay gibi kısa bir sürede kabul etmiş ve az çok yönetmeyi başarmıştır. Bu göç yine Türkleştirme politikaları çerçevesinde gerçekleşmiştir.

Görüldüğü gibi milliyetçilik akımlarının yoğunlaştığı 1980-1990 yılları arası Almanya’da yabancılara karşı olumsuz bir hava ve uygulamalar başlarken, Türkiye de bu akımlardan etkilenen Avrupa’da yaşayan Türklerin göçüne maruz kalmıştır.

1990’lı yılların başları Almanya için göç bakımında yeni dönemlerin başladığı yıllardır. Demir Perde ülkelerinin dağılması sonucu Doğu Almanya ile tekrar bütünleşme süreci içine girilmiştir. Bu durum eski Doğu Almanya’ya ait olan eyaletlerden yoğun bir şekilde Batı Almanya eyaletlerine iç göçe sebep olurken, diğer taraftan da eski demir perde ülkelerinde yaşayan Aussiedler (Rusya’da yaşayan Almanlar)²⁸ denilen grubun ve Yahudilerin, Almanya’ya göç dalgasını başlatmıştır. Bu grup normal göçmen olarak Almanya’ya gelirken, eski Yugoslavya bölgesinde çıkan savaş dolayısı ile özellikle Bosna bölgesinden 350000 civarında mülteci olarak gelenler de vardır. Bu dalga mülteci hakkı konusunun sert bir şekilde tartışılmasına yol açmış, Almanya’da o zamana kadar herhangi bir belli başlı bir çerçeve olmadığı için seçmen korkusu ile hükümet, sanki felç olmuş bir duruma gelmiştir. Ama bütün bunlara rağmen, 1990 yılında tekrar Hristiyan Demokratların içişleri bakanı olan Wolfgang Schäuble, 1965 yılında yapılan yabancılar kanununda, yabancıların da haklara sahip olmasını sağlayan

26 Bade, K. J. (2017), Migration Flucht Integration Kritische Politikbegleitung Von Der ‚Gastarbeiterfrage‘ Bis Zur ‚Flüchtlingskrise‘.Osnabrück, (er.tar:15.11.2017), https://www.imis.uni-osnabrueck.de/fileadmin/4_Publikationen/PDFs/Bade_Migration.pdf.

27 Zafer, Z. (2010), Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi, Akademik Bakış Cilt 3 Sayı 6 Ss. 27-44.

28 Schneider, J. (2005), Aussiedler, BPB, (er.tar 15.11.2017), <http://www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration/56394/aussiedler>

maddeler getirmiş, özellikle gençlerin lehine olacak şekilde düzenlemeler yapmayı başarmıştır.²⁹ Yabancılar konusundaki bu olumlu adıma rağmen, 1993 yılında, yabancılara karşı gelişen aşırı düşmanlık ve saldırıların gölgesinde, 29 Mayıs 1993'te Solingen'de Türklerin yaşadığı evin kundaklanması sonucu beş Türkün ölümü ile sonuçlanan olaylar neticesi, meclis etrafı yabancı düşmanı protestocularla dolu olarak, sığınma hakkını kısıtlayan yeni kanunu kabul etmek durumunda kalmıştır. Bu yeni kanuna göre; Mülteciler, AB ülkeleri üzeri ya da Almanya'nın komşusu olan ülkeler üzeri Almanya'ya giriş yaparsa sığınma hakkı için başvuramayacaklardır. Bu kural sebebi ile Alman sınırlarında birçok mülteci baştan bu hakkı kaybetmiş olmaktadır. Havaalanı yolu ile gelenler de sığınma taleplerinin işleme konduğu 19 gün içinde tutuklu kalacaklardır.³⁰

Milli devletlerde yabancılara karşı bu tür olumsuz havalardan gelişmesi üzerine, uluslararası camia bu konuda adım atılması gerektiği düşüncesi ile bazı yeni oluşumlar içine girmiştir. BM'nin gözlemci statüsünde olduğu, Avusturya ve İsviçre'nin öncülüğünde, Uluslararası Göç Politikaları Geliştirme Merkezi (International Centre for Migration Policy Development/ICMPD), 1993 yılında kurulmuştur ve bugün 15 üyesi bulunmaktadır ama Türkiye ve Almanya bu kuruluşa üye değildir. Göç politikalarıyla ilgilenen hükümetler için danışmanlık görevi çerçevesinde kısa ve uzun vadeli proje üretmeyi hedeflemektedir.³¹

2000'li Yıllar: Göç Politikalarında Dönüşüm

2000'li yıllara gelindiğinde Almanya'da göç olayı daha ılımlı bir hava içinde tartışılır ve kabul edilir duruma gelmiştir. Daha önce sadece anne ya da babasından biri Alman vatandaşı olan kişilere verilen vatandaşlık hakkı, 2000 yılında vatandaşlık kanununda yapılan değişikliklerle, geriye yürüyecek şekilde, 1990 sonrası Almanya'da doğmuş olan kişilere de verilmiştir. Böylece yabancılar Almanya'da doğmuş olmak şartı ile, çifte vatandaşlığı elde etmiş ama, kanunun o zamanki yapısına göre, bu kişiler 18-23 arası bu vatandaşlıktan birini seçmek durumunda bırakılmıştır. Bu kanunda, 2014 yılında yapılan değişikliklerle, Almanya'da doğmuş olan kişiler, çifte vatandaşlık hakkını ömür boyu sürdürebilmektedirler.³²

29 Bade, K. J. (2017), a.g.e.

30 BPB, (2013), Vor zwanzig Jahren: Einschränkung des Asylrechts 1993, <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/160780/asylkompromiss-24-05-2013>.

31 ICMPD, <https://www.icmpd.org/about-us/>

32 BPB, (2013), <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/160780/asylkompromiss-24-05-2013>.

Yabancılara karşı politikaların yumuşamasında tekrar SPD'nin (Sosyal Demokrat Parti) 1998 yılında iktidara gelmesinin rolü olmuştur. 1998-2005 arası başbakanlık yapan Gerhard Schröder, bir göç komisyonu oluşturarak, komisyonun çalışmaları ve raporu doğrultusunda, ABD'deki Green-Card uygulamasına benzer bir uygulama ile özellikle bilgisayar alanında uzman, iyi yetişmiş kişiler için geçici olarak çalışma izni verilmesini karara bağlamıştır. Aslında, Almanya'da nesil gittikçe yaşlandığı, genç nüfus azaldığı için, "Almanya'nın göçmene ihtiyacı" var cümlesi ile başlayan rapor doğrultusunda, 2002 yılında Almanya'nın ilk *Göç Kanunu* çıkarılmıştır. Çıkarılan göç kanunu ile puanlama ile göçmen işçi alımına da izin verilmiştir.³³

Almanya, 2005 yılında yapılan seçimlerle, Hristiyan Demokratların çoğunlukta olduğu, ama Sosyal Demokratlarla koalisyon yaptığı, Angela Merkel başbakanlığında yeni bir hükümet dönemine geçmiştir. Bu hükümet ile göç ve mültecilik alanında çalışan eski personel değişerek, yeni personel ile yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Böylece yeni adımlar atılmış ve en temel adım olarak da *Göç Bakanlığı* kurulması olmuştur. 1990 yılında kurulmuş olan daha önce bahsettiğimiz Heinz Kühn'ün ilk sorumlu görevlisi olduğu, federal düzeydeki *Göç Sorumluluğu* makamı yerine Göç Bakanlığı kurulmuştur. Yeni koalisyon hükümeti, ülke içindeki göçmenlere destek için birçok imkan getirirken, yeni göçleri engellemek için de kurallar getirmiştir. Yeni politika "*Destek ve Beklenti*" (Fördern und Fordern) sloganı üzerine kurulmuştur. Yani göçmenler devlet tarafında desteklenecek ama buna karşılık devletin de onlardan beklentileri olacaktır. 2005 yılında çıkarılan *Göç Kanunu* ile göçmenleri desteklemek devletin görevleri arasında yer almıştır. Devletin destek görevlerinin en başında ise, göçmenlere Almanca öğretmek ve Alman sistemini öğretmek üzere *entegrasyon kursları* vermek gelmektedir. 2006 yılında Merkel başkanlığında, göçmenlerle, sorunları ve beklentileri konularında diyalog geliştirmek üzere, *Entegrasyon Zirvesi* düzenlenmiştir. Bu çerçevede ilgili kuruluşlar ve aktörlerle beraber *Milli Entegrasyon Planı* hazırlanmıştır. Ayrıca 2006 yılı yaz aylarında, yine işleri bakanı olan Wolfgang Schäuble başkanlığında, Müslümanlarla da diyalog içine girilerek, bir de İslam Zirvesi düzenlenmiştir. Bu çerçevede, İslami dernek ve cami teşkilatları temsilciler ve kanaat önderleri durumunda olan Müslümanlarla çalışmalar başlatılmıştır.

Bu arada AB'nin göç ve mültecilik konusunda yeni düzenlemeler getir-

33 Ette, A.(2003), Germany's Immigration Policy 200-2002. Understanding Policy Change with a Political Process Approach, Center on Migration, Citizenship and Development, Working Papers. No.3.

mesi üzerine kanunları AB standartlarına uydurmak adına 2005 yılındaki Göç Kanununda göçmenlerin lehine olacak şekilde yeni düzenlemeler yapılmıştır. Böylece Almanya bir göç ülkesi olduğunu kanun ile belirlemiş olup, göç ve göçmenlik konusunda çalışma hayatından sosyal ve insani alana kadar her alanı düzenleyecek kurallar getirmektedir.

Türkiye’de ise her ne kadar yeni göçler yaşanıyor ise de, göç ve göçmenlik konusunda bir çalışma bulunmamaktadır. Bu arada kaçak mültecilerin yanında, Türkiye’ye çevre ülkelerden özellikle kadınlara, evlerde çocuk bakımı ve temizlik işlerinde çalışmak için gelmeye başlamışlardır. Bu durum iyice yaygınlaşınca, hükümet 2003 yılında, yabancılar için çalışma kanunu³⁴ yayınlanarak denetim altına almaya çalışmıştır. Böylece yabancılar, çalışma konuları Türkiye gündeminde yer almaya başlamıştır.

Bu arada İskân Kanunu 2006 yılında yeniden düzenlenmiş ama 1934 yılındaki ana özü değişmemiştir. Kanuna göre göçmen: *Türk soyundan gelen ve Türk kültürüne saygılı duyan* olarak tanımlanmaktadır.³⁵

34 Yabancıların Çalışma İzni Hakkında Kanun,27.02.2003, <http://www.goc.gov.tr/files/files/4.pdf>

35 *İskan Kanunu 5543 (2006), Resmi Gazete, (er.tar.17.11.2017) http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/09/20060926-1.htm*

MADDE 1 – (1) Bu Kanunun amacı; göçmenlerin, göçebelerin, yerleri kamulaştırılanlar ile millî güvenlik nedeniyle yapılacak iskân çalışmalarını, köylerde fiziksel yerleşimin düzenlenmesine ilişkin uygulamaya esas şartları ve alınacak tedbirleri, iskân edilenlerin hak ve yükümlülüklerini düzenlemektir.

MADDE 3- ç) Göçebe: Yerleşik tarımsal faaliyetler dışında kalmış, sabit ve daimi bir konuta bağlı olmadan geçimlerini göçer hayvancılıkla sağlayan, tabiat ve iklim şartlarına göre yurt içinde yaylak ve kışlaklar arasında göçen, bu hayat tarzını kadimden beri sürdüren, aralarında hısımlık ilişkileri bulunan ve hayvancılık faaliyetlerini bir grup halinde yürüten Türk vatandaşlarıdır.

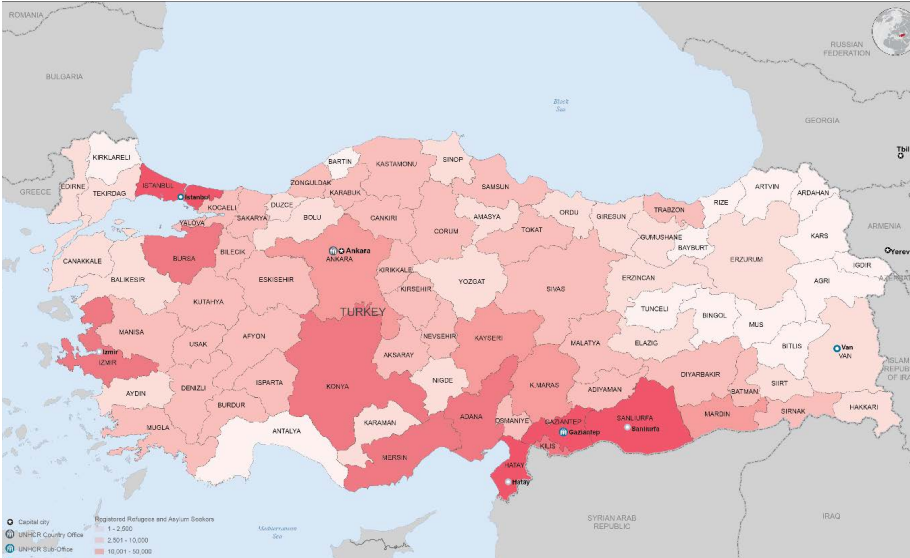
d) Göçmen : Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye’ye gelip bu Kanun gereğince kabul olunanlardır.

e) Serbest göçmen : Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yerleşmek amacıyla tek başına veya toplu halde Türkiye’ye gelip, Devlet eliyle iskân edilmelerini istememek şartıyla yurda kabul edilenlerdir

f) İskânlı göçmen : Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, özel kanunlarla yurt dışından getirilen ve bu Kanun hükümlerine göre taşınmaz mal verilerek iskânları sağlananlardır.

2011 Yılı ve Sonrası

Suriye Krizi Türkiye için sosyal ve siyasi hayatında bir dönüm noktası olacak sonuçlar doğurmuştur. Suriye'den kaçanların büyük kısmı Türkiye'ye gelmiş olup, hala en çok Suriyeli Türkiye'de yaşamaktadır. UNHCR, 02.11.2017 verilerine göre şu an Türkiye'de, 3.285.533 kayıtlı Suriyeli bulunmaktadır. Ve bunların % 44.4'ü onsekiz yaş altındadır. Erkek çocukların oranı % 23 iken kız çocukların oranı %21.4'dür. Suriyelilerin şehirlere göre dağılımı aşağıdaki haritadaki gibidir.³⁶

Suriyelilerin Uyumları İçin Yapılan Yasal Düzenlemeler

Türkiye şimdiye kadar ilk defa 1934 ve 2006 İskân Kanunları'nda tanımlanan kişiler haricinde bir grubu bu kadar büyük bir yoğunlukta ülkesine kabul etmiştir. İlk başlarda geçici oldukları düşünülerek, aynı Almanların, işçilerin geri ülkelerine döneceklerini düşünerek "misafir işçi" olarak tanımladığı gibi, Türkiye de Suriyelileri, "misafir" olarak tanımlamıştır. Ama yine de arada önemli bir fark vardır. Almanya'daki işçiler kayıt altına

g) Münferit göçmen : Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, yurdumuza yerleşmek amacıyla bir aile olarak gelenlerdir

ğ) Toplu göçmen : Türk soyundan ve Türk kültürüne bağlı olup, iki ülke arasında yapılan anlaşmaya göre yurdumuza yerleşmek amacıyla toplu olarak gelen ailelerdir.

36 UNHCR, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>.

alınmış, nerede çalıştıkları ve nerede yaşadıkları bilinmektedir. Suriyeliler ise, Türkiye, Cenevre Anlaşması'nın 1961 yılındaki coğrafi sınırlama ile kabul edilmişliğinden dolayı, Avrupa dışından gelenleri mülteci olarak kabul edemediğinden, hukuki olarak, herhangi bir statü altında kayıt altına alınamamışlardır. İlk başlarda gelen Suriyeliler kamplara yerleştirilmiştir ama kampların kısa sürede kifayetsiz kalması üzerine, akın akın gelenler, önce sınır bölgelerinde olmak üzere, bütün Türkiye'ye dağılmışlardır. Bu durum yavaş yavaş karmaşaya sebep olmuş, kontrol edilemez hale gelmeye başlamıştır. Bunun üzerine, Suriyelilerin Türkiye'ye ilk girişlerinden tam iki yıl sonra, 04.04.2013 tarihinde 6458 sayılı kanun çıkarılarak, Suriyeliler, geçici koruma altına alınmışlardır. Aynı kanun çerçevesinde bir de İçişleri Bakanlığı'na bağlı *Göç İdaresi Genel Müdürlüğü* kurulmuştur. Bu kanunla, *göç* kavramına iskân kanunlarından daha farklı bir anlam verilmeye başlanmıştır: "1) Göç: Yabancıların, yasal yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını ve Türkiye'den çıkışını ifade eden düzenli göç ile yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye'ye girişini, Türkiye'de kalışını, Türkiye'den çıkışını ve Türkiye'de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı," Madde 9 ise Türkiye'ye giremeyecek kişileri kamu düzenine zararlı kişiler olarak tanımlamaktadır: "Türkiye dışında olup da kamu düzeni veya kamu güvenliği ya da kamu sağlığı açısından Türkiye'ye girmesinde sakınca görülen yabancıların ülkeye girişini yasaklayabilir." Yeni kanunda artık Türk kültürüne saygılı ifadesi yerine sadece *Yabancı* ifadesi kullanılmakta ve alınmayacak kişiler de kamu düzeni kavramı çerçevesinde kısıtlanmaktadır. Yabancılar uygulanacak; vize, oturma izni, çalışma izni, ikamet izinleri, aile ikamet izni, öğrenci ikamet izni, vatansız kişilerin durumu, sınır dışı etme şartları anlatıldıktan sonra, kanunun üçüncü kısmı, uluslararası koruma başlığı altında; mülteci, şartlı mülteci, ikincil koruma, uluslararası korumanın dışında tutulma gibi durumları açıklamakta, sonra da bu durumda olan kişilerin nasıl başvuracakları, tercümanlık hizmetleri, avukatlık hizmetleri gibi teferruatlı açıklamalar getiren bir kanun düzenlenmiş bulunmaktadır.³⁷

Daha sonra, 22 Ekim 2014 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanan Geçici Koruma Yönetmeliği ile kanunun nasıl uygulanacağı daha detaylı anlatılmış ve; yabancılar sağlığı, eğitim, iş piyasasına erişim, sosyal yardım ve hizmetler ile tercümanlık ve benzeri hizmetlerin sağlanacağı belirtilmiştir.³⁸

37 Resmi Gazete, 11.04.2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>.

38 Geçici Koruma Yönetmeliği,(er. Tar. 15.11.2017).

Suriyeli Çocuk ve Gençlerin Eğitim Hayatına Uyumu

Bu kanundan sonra hızla Suriyelilerin durumunu düzenlemek üzere diğer düzenlemeler çıkarılmaya başlanmıştır. 23.09.2014 tarihinde, 2014/21 no'lu Milli Eğitim Bakanlığı Genelgesi ile Suriyeli çocukların eğitim hakları düzenlenmeye çalışılmıştır.³⁹ Bu çerçevede il ve ilçelerde valiliğe bağlı olarak Geçici Eğitim Merkezleri (GEM) kurulacağı belirtilmekte, amacının ise, yabancı çocukların yarım bıraktıkları eğitimlerine devam etmeleri ve geri döndüklerinde kaldıkları yerden başlayabilmeleri, sene kaybının önlenmesi olduğu şeklinde belirtilmektedir. Geçici Eğitim Merkezleri'nde (GEM), dersler, Suriye müfredatına göre yürütülmekte ve Suriyeli öğretmenler ders vermektedir. Dersler, MEB'e bağlı okullarda, normal öğretim tamamlandıktan sonra, yani öğleden sonra yapılmaktadır. Suriyeli çocuklar GEM'e gitmek zorunda olmayıp normal devlet okullarına da gidebileceklerdir.⁴⁰ İlk başta geri gidecekleri düşünülerek oluşturulan bu sistem, şimdiler de artık kalıcı olacakları düşünülerek, Suriyeli öğrencilerin normal devlet okullarına yönlendirilmesi şeklinde bir politikaya dönüşmüştür. Daha önce bahsettiğimiz UNHCR verilerine göre hesaplayacak olursak, Türkiye'deki Suriyelilerin 1.458.776 'ı on sekiz yaş altındadır. Bunların 1.008.658'i okul çağındadır. UNICEF Ocak 2017 raporuna göre çocukların 490.000'i okullara kayıtlıdır.⁴¹ Yani ancak Suriyeli çocukların yarısına eğitim imkânı sağlanabilmiştir.

Durumun vahameti çerçevesinde yeni çalışmalar içine girilmiş; AB projesi kapsamında MEB bünyesinde, "Suriyeli Çocukların Türk Eğitim Sistemine Entegrasyonunun Desteklenmesi Projesi" adı altında 03.10.2016 tarihinde iki yıllık bir proje başlatılmış⁴² ve Suriyeli çocukların erişim engelinin kaldırılması, eğitim kurum ve personelinin kapasitesinin artırılması, Suriyeli çocukların eğitim kalitesinin artırılması, Suriyeli çocukların okul kayıtlarının artırılması gibi çıktılar hedeflenen, ama ne kadar başarıya ulaştığı ancak proje sonunda anlaşılacak bir çalışma başlatılmıştır.

Bu sene şahsım tarafından yapılan gözlemlerde okullarda, Suriyeli öğren-

http://www.goc.gov.tr/files/files/03052014_6883.pdf.

39 T.C. MEB, (2014) Yabancılara Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri, (er. Tar.

15.11.2017), http://mevzuat.meb.gov.tr/html/yabyonegiogr_1/yabyonegiogr_1.html

40 Topcu, E. (2017). Türkiye'deki Suriyeli Çocukların Eğitime Kazandırılma Süreci, Geçici Eğitim Merkezleri (GEM), Türkiye'deki Suriyeli Sığınmacılar, (der. Taştan C. Kavuncu A.), Polis Akademisi, 30. Araştırma İnceleme, 15.

41 UNICEF, Children of Syria, (er.tar.15.11.2017) http://www.unicefturk.org/public/uploads/files/Children%20of%20Syria_01.2017_TR.pdf

42 MEB, PICTES projesi, (er.tar. 15.11.2017) <https://pictes.meb.gov.tr/izleme/>

cilerin kayıtları konusunda büyük bir karmaşa olduğu, mekân ve personel bakımından kapasite eksikliği bulunduğu, Suriyeli öğrencilerin devlet okullarına kayıtlarının Kasım ayında hala tamamlanmamış olduğu tespit edilmiştir.

Suriyelilerin Çalışma Hayatına Uyumu

Suriyelilerin normal hayata uyumlarını kolaylaştıracak diğer en önemli unsur da çalışma izni meselesi olup, biraz gecikme ile de olsa, 11.01.2016 tarih ve 8375 sayılı yönetmelikle sağlanmıştır. Ancak bu konuda birçok problemler bulunmaktadır. İLO'nun 13.06.2016 tarihinde Suriyeli işçi ve işverenlerin problemleri konulu benim de moderatörlük yaptığım çalıştayda⁴³; kayıt dışı çalışma, düşük vasıflı işlerde istihdam, haksız rekabet, ücretlerin aşağıya çekilmesi, çocuk işçiliğinin yaygınlaşması riski gibi problemler tespit edilmiştir. Ayrıca çalışma hayatında; Suriyeli işçi ve işverenlerin piyasaya adapte olmalarını engelleyen, bankalarda hesap açma sorunları, seyahat ile ilgili mevzuat kaynaklarının kısıtlılığı, çalışma mevzuatında uygulama sıkıntıları, mülkiyet hakkı, diploma denklik sorunu, eğitim sorunu, kamu hizmetlerinde yaşanan dil sorunları, mesleki haritalandırma ihtiyacı, gibi durumlar tespit edilmiştir. Bu konularda hala büyük sıkıntılar olup Suriyeli işçilerin büyük çoğunluğu kayıt dışı ve piyasanın çok altında düşük ücretlerle çalışmaktadırlar.

Bu toplantıdan hemen iki ay sonra Ağustos 2016, 6735⁴⁴ sayılı Uluslararası İşgücü Kanunu çıkarılmış bu çerçevede 2003 yılında çıkarılan yabancıların çalışma izinleri hakkındaki kanun iptal edilmiştir.

Suriyelilere Sağlık Hizmeti

Suriyelilerin uyum konusundaki önemli alanlardan bir diğeri de sağlık alanıdır. Diğer iki alan olan, eğitim ve çalışma hayatına göre sağlık alanında daha önce adımlar atılmış ve daha başarılı çalışmalar sergilenmiştir. Suriyeliler, 2011 yılı Nisan ayında, Yayladağı kapısından ilk girdikleri andan itibaren AFAD (Afet ve Acil Durum Yönetim Merkezi) onlarla ilgilen-

43 ILO, (2016), Suriyeli İşçi, İşveren Ve Girişimcilerin İşgücü Piyasasında Karşılaştıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri Çalıştayı Genel Değerlendirme, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/meetingdocument/wcms_533055.pdf

44 Uluslararası İşgücü Kanunu, (2016), (er.tar. 16.11.2016) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160813-1.htm>

miş ve, Nisan 2011 tarihli kendi yönetmeliği⁴⁵ çerçevesinde, Suriyelilerin bütün sağlık giderlerini karşılamıştır. Bu uygulama önceleri sadece sınır bölgelerinde olan 11 ildeki kamplarla sınırlı iken, daha sonra gelişen olaylar çerçevesinde sınırları genişletilmiş ve Sağlık Bakanlığı'nın 2013/08⁴⁶ genelgesi ile kapsamı genişletilmiş ve bütün illere yayılmıştır. Daha sonra çıkarılan 6458 sayılı Kanun çerçevesindeki Geçici Koruma Yönetmeliği 21. maddesinde ise bu hizmetlerin hangi alanlarla sınırlı olduğu açıklanmış; bulaşıcı ve salgın hastalıklardan korunma hizmetleri ve acil sağlık hizmetleri dışında sağlık hizmetlerinden yararlanmaz diye belirtilmiştir. Acil durumların neler olduğu daha sonraki maddelerde açıklanmış, kanser tedavisi gibi durumlar da içine alınmıştır. Bu çerçevede AFAD sağlık bakanlığı ile bir protokol imzalamış ve masrafları üstlenmiştir.⁴⁷ Hastanelerde tercüme en önemli problemlerden biri olup, hasta başvuru süreçleri Suriyelilerin zorlandıkları alanlar arasındadır.

2011 Sonrası Almanya'da Durum

Almanya Suriye krizi sonrası, aynı eski Yugoslavya bölgesinde çıkan savaşta olduğu gibi, mülteci kabulü için birtakım hazırlıklar içine girmiştir. Dublin III⁴⁸ uygulamasından daha kolay adımlar atabilmek adına, kendi daveti ile 2 yıllığına aldığı mülteciler için "*Contingen Flüchtlinge*"⁴⁹, *Kontenjan Mültecileri* (belirli kontenjanda-sayı-mülteci) uygulaması getirmiştir. Almanya bu uygulamayı Yugoslavya savaşından kaçan mülteciler için uygulamış, mülteciler Almanya'nın daveti ile geldikleri için, uzun sığınma dilekçeleri sürecinden geçmek zorunda kalmamışlardır. Aynı uygulamayı Suriyeli mülteciler için de uygulamak istemiş ve Mart 2013'te Lübnan'dan 5000 mülteci alacağını belirtmiştir. 2015 yılında Suriyeli mülteciler için

45 AFAD, (2011), Başkanlık Afet Ve Acil Durum Yönetim Merkezi Yönergesi, (er.tar. 15.11.2017), https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2310/files/BASKANLIK_AADYM_YONERGESI.pdf

46 T.C. Sağlık Bakanlığı, (2013), Suriyeli Sığınmacıların Tedavi Giderleri, (er. Tar. 15.11.2017), https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2310/files/BASKANLIK_AADYM_YONERGESI.pdf

47 AFAD, (2015), Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi, 8er.tar.15.11.2017), https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2311/files/2015-8_Genelgemiz.pdf

48 The Dublin Regulation, (2003), <http://www.unhcr.org/4a9d13d59.pdf>, 2003 yılında AB tarafından, mültecilerin kabulü ile ilgili düzenlemeyi getirmiştir. Böylece hangi devletlerin hangi şartlarda ilk sığınma dilekçesini alacağını ve bunun hangi süreçlerden geçeceğini belirler.

49 Schneider, j. Engler, M, (2015), Refugee Law, the International Framework, (er.tar. 15.11.2017), <http://www.bpb.de/gesellschaft/migration/kurzdosiers/207662/refugee-law>

Dublin uygulama sürecini durdurmuş ve Federal seviyede Suriyeli mültecilere kapısını açmış, Eyaletler seviyesinde de Bavyera Eyaleti hariç, diğer 15 eyalet, Suriyelilerin kabulü ile ilgili program yapmışlardır. Böylece 2015 yılında 890000 Suriyeli mülteci Almanya'ya girmiştir.⁵⁰

Program dahilinde önce halihazırda Almanya'da yaşayanlara, aile fertlerini Almanya'ya davet etme imkanı verilmiş, çocuk ve kadınlara öncelik verilirken, daha kırılgan olanlar tercih edilmiştir. Devletin uyguladığı bu program dışında, Almanya'ya kendi imkânları ile gelen Suriyeliler kapsam dışı tutulmuş ve onlara normal süreç uygulanmış, sığınma başvurusunu yapıp süreç için beklemelelerinden başka bir çare bırakılmamıştır. Bu uygulama ile Almanya'daki Suriyeli mülteciler arasında bir ayırım oluşturulmuştur. Kontenjan Mültecileri hemen çalışma imkânına sahip olmakta, eğer iş bulamazlarsa Almanya'daki diğer normal Alman vatandaşlarının sahip olduğu temel sosyal haklardan yararlanarak, toplu yaşam merkezlerinden bir an önce kendi apartmanlarına taşınıp, onun ev kirası da devlet tarafından ödenirken, aylık belirli miktar yardım alıp, sağlık sigortasına sahip olmaktadır. Bu arada hemen Almanca dil kurslarına ve entegrasyon kurslarına gidebilmekte, böylece uyum süreçleri hızlanmaktadır. Bunun yanında normal sığınma başvurusunda bulunanlar, ilk müracaattan sonra, kişi başı asgari 6.5 metre kare olacak şekilde toplu ikamet yerlerinde kalmaktadırlar. Bu ikamet yerleri genelde ulaşımı zor olacak şekilde şehir merkezlerinden uzak yerlerde bulunmakta, böylece mülteciler soyutlanmış bir hayata mahkum edilmektedir. Günlük olarak paketlenmiş yiyecekler verilmekte, cüzi harcamaları için de ya nakit para, ya da alışveriş merkezlerinde kabul edilen kupon verilmektedir. İlk dokuz ayda çalışmalarına izin verilmemekte, daha sonra izin verilse bile, dil problemleri, iş piyasasının ilk etapta Alman olanları ya da AB üyesi ülkelerden kişileri tercih etmesi dolayısı ile iş bulmakta zorlanmaktadır.⁵¹

Bu durumlar dolayısı ile Almanya'nın Suriyeli mültecilere karşı uyguladığı bu politika birçok bakımdan eleştiriye uğramaktadır. Kontenjan Mültecileri'nin durumu daha avantajlı görünse de, onların gelmeleri, genelde, Almanya'daki akrabalarının daveti üzerinden gerçekleştiği, akrabalar arasında kimin ekonomik durumu daha iyi ise daveti onun yaptığı, bu sebeple belirli bir masraf altına girdiği bu durumun da akrabalar arası

50 Palm, A. (2017), What Happens After Finding Refuge? The Integration of Syrian Refugees in Germany and Turkey, Documenti IAI, 17, Istituto Affari Internazionali, (ertar. 15.11.2017), <http://www.iai.it/sites/default/files/iai1711.pdf>

51 Lüttike, M. (2014), Syrian Refugees in Germany, DW, (er. Tar. 15.11.2017) <http://www.dw.com/en/syrian-refugees-in-germany/a-17697536>

bir hiyerarşiye sebep verdiği iddia edilmektedir. Ayrıca bu davet metodu, Kontenjan Mültecilerinin “misafir” kavramı çerçevesinde getirildiğinin de göstergesidir. Bu kavramsal çerçeve ile Almanya’da akrabası olmayanların umursanmadığı, bunun ayrımcılık olduğu tezi işlenmektedir. Bu uygulama ile aslında mülteci kabul işleminin de devletten alınıp kişilere yüklenerek özelleştirildiği, böylece maddi olarak iyi durumda akrabası olan kişilerin hayatlarının kurtarıldığı, diğerlerinin öylece ortada bırakıldığı, mülteci-liğin bir hak olmaktan çıkarılıp, akraba keyfiyetine bırakıldığı eleştirileri yapılmaktadır.⁵²

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye, tarihi boyunca ilk defa bu kadar büyük miktarda *yabancıyı* ülkesine kabul etmek durumunda kalmıştır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra milli devlet olma çabaları çerçevesinde saflaştırma politikaları izleyen Türkiye, 1934 ve 2006 İskân Kanunları ile bu politikanın en büyük örneklerini sergilemiştir. Bu durum 2011 yılında Suriye krizine kadar devam etmiş, bu kriz, Türkiye’nin yabancılar konusundaki politikasında bir dönüm noktası oluşturmuş ve kanunlarında uluslararası göç standartlarına uygun değişiklikler getirmek durumunda bırakmıştır. Türkiye, Suriyelilerin ilk gelişlerinde, hem sosyal hem de hukuki olarak duruma hazırlıklı olmamasına rağmen, insani sebeplerle kapılarını açmış ve hukuki durum nedeni ile Suriyelileri “misafir” olarak tanımlamıştır. “Misafir” kavramı olaya geçici bir durum olarak bakıldığının göstergesidir.

Almanya da, 1955 yılında, işçi alımı için harekete geçtiğinde, gelen işçilerin geçici bir süre olduğunu düşünerek “misafir işçi” (Gastarbeiter) kavramını kullanmıştır. Ama daha sonra bu işçiler kalmış ve özellikle Türkiye’den gidenler büyük çoğunluğu oluşturan azınlık durumuna gelmişlerdir. Almanya işçi alımını, ilk başlarda geçici bir durum olarak düşündüğü için, gerekli tedbirleri almamış, gerek işçi gerek ailelerinin uyumu için hiçbir politika izlememiştir. Zaman içinde izlenen geçici uygulamalar, günlük iç politikaya paralel olarak şekillenmiştir. Yabancı işçi meselesi, içerde sık sık tansiyonu çıkarıp, huzursuzluklara yol açan bir durum olarak politika içindeki yerini almıştır.

Göç araştırmalarına göre göçmenler geldikleri ülkelerde beş yıllık kalma

52 Schwarz, C.H,(2016), German Refugee Policy in the Wake of the Syrian Refugee Crisis, (ed), Aksaz, E. Pérouse, J.F. “Guests and Aliens”: Re-Configuring New Mobilities in the Eastern Mediterranean After 2011 - with a special focus on Syrian refugees, Institut français d’études anatoliennes, İstanbul.

süresinden sonra genelde o ülkede yerleşme eğilimi göstermektedirler. Suriyeliler geledi beş yılı geçmiştir. Suriye'deki hâlihazırdaki durum da göz önüne alındığında, Suriyelilerin büyük çoğunluğunun kalıcı olduğu çıkarsaması yapılabilecektir. Bu doğrultuda göç konusunda daha kalıcı tedbirlerin alınması gerekmektedir.

Şimdiye kadar Suriyelilere yönelik uygulanan politikalar geçici oldukları yönündendir. Özellikle Suriyeli çocukların eğitimi konusunda büyük bir boşluk bulunmaktadır. İlk iki yıl kamp dışındaki diğer bölgelerde (kamplarda kalanlar ancak bütün Suriyelilerin % 10'unu teşkil etmektedir) hemen hiçbir eğitim almayan çocuklar, ancak 2014 yılından sonra eğitim imkanına kavuşmuşlardır. Bu da Geçici Eğitim Merkezi (GEM) adı verilen ve Suriye müfredatına göre eğitim yapan bir program dahilinde olmuştur. Normal devlet okullarına giden Suriyeli çocuk sayısı çok azdır. Şu an bir milyon civarı Suriyeli çocuk, okul çağında olup, bunların ancak yarısına eğitim imkanı sunulmaktadır.

Okula gidemeyen çocuklar yaşlarından çok büyük sorumlulukları üstlenmek durumunda kalmaktadırlar. Özellikle erkek çocuklar erken yaşta iş hayatına başlarken, kız çocuklar da koruma adına erken yaşta evlendirilmektedir. Bu durum ilerde Türkiye'ye sosyal olarak büyük problemler açacak potansiyele sahip bir durumdur.

Almanya da bir milyon civarında Suriyeliyi almış, bu alım için normal Dublin III süreçlerinin dışına çıkarak Kontenjan Mültecisi adı altında, Yugoslavya Savaşı krizdeki uyguladığı metodu uygulayarak belirli sayıdaki mülteciye Almanya'ya gelme fırsatı vermiştir. Bu imkânı verirken, Almanya'da yaşayan Suriyelilere sorumluluk yükleyerek akrabalarını davet etme fırsatı vermiştir. Bunu da yine geçici bir süreliğine ve "misafir" konsepti dahilinde yapmaktadır. Bu arada kendi imkânları ile Almanya'ya ulaşan Suriyeliler de, mülteci olarak başvurabilmekte ama onlar normal sığınmacı sürecinden geçmektedirler. Bu durum her iki grup arasında ayırmacılığa sebep olmakta ama en azından çocuklar açısından farklı bir uygulama bulunmamakta bütün çocuklara eğitim imkânı sunulmaktadır.

Almanya 2005 yılında çıkardığı Göç Kanunu ile göç ülkesi olduğunu kabul etmiş ve bu konuda Avrupa Birliği politikaları doğrultusunda da adımlar atmış ve kanun ve uygulamalarını yeni gelişmelere göre düzenlemiştir. O yüzden göç ve mültecilik konusunda belirli bir çerçevesi bulunmakta, bu çerçeve dahilinde yeni göç durumlarında süreçlerini kolayca işletebil-

mektedir. Oysa Türkiye’de böyle bir çerçeve olmadığı için süreçler durumlara göre gelişmekte, bu da zaman, emek ve kapasite kaybına sebebiyet vermektedir. Almanya sosyal devlet olduğu ve göç konusunda çerçevesini oluşturduğu için son yıllarda gelen bir milyon Suriyeliyi, sosyal siteminin ve sağlık sisteminin içine kolayca yerleştirebilmiştir. Özellikle çocukların eğitime ulaşmaları konusunda problem yaşanmamıştır. İş piyasası konusunda problem olmasına rağmen, sosyal devlet anlayışı dahilinde yapılan yardımlarla insanlar sıkıntı içine düşmemişlerdir.

Ama bunun yanında Türkiye koşulsuz olarak kapılarını herkese açması dolayısı ile, bir yandan insanların ilk şoklarını atlatalmaları konusunda yardımcı olurken, diğer taraftan da mülteciler arasında herhangi bir ayırım uygulamamakla iyi bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Suriyelilerin toplumdaki kültürel olarak kabulü Almanya ile karşılaştırılamayacak kadar iyi durumdadır. Fakat Türkiye’de sosyal sistem, Almanya’daki kadar iyi gelişmediği için, Suriyeliler önce genelde sivil toplum kuruluşlarının yardımları sayesinde ayakta kalmış, daha sonraları devlet yardımları da kısmen yetişmiş ise de, hala yeterli seviyede değildir. İnsanlar ancak çalışarak hayatlarını devam ettirme imkânına sahiptirler. Suriyelilerin durumları ile ilgili yapılan düzenlemeler arasında en geç gelişen ve uygulama bakımından da en problemlili olan çalışma hayatıdır. Bu yüzden Suriyeliler genelde kayıtsız olarak çalışmaktadırlar. Kayıt dışı çalışma Türkiye ekonomisi için kötü bir durum olurken, diğer taraftan da emek sömürsüne sebebiyet vermektedir.

Göç konusunda bir çerçeve oluşturulmadığı sürece bu tür aksaklıklar sürekli devam edecektir. O yüzden bir an önce harekete geçip, bütün alanları kapsayacak şekilde yeni düzenlemeler yapıp, Suriyelilerin bir an önce uyumları için adımlar atılmalıdır. Yoksa ileride daha büyük problemlerle karşılaşmak kaçınılmaz olacaktır.

Kaynakça / References

AFAD, (2011), Başkanlık Afet Ve Acil Durum Yönetim Merkezi Yönergesi, (er.tar: 15.11.2017), https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2310/files/BASKANLIK_AADYM_YONERGESI.pdf.

AFAD, (2015), Geçici Koruma Altındaki Yabancılara İlişkin Sağlık Hizmetlerinin Yürütülmesi, (er.tar:15.11.2017), https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2311/files/2015-8_Genelgemiz.pdf

Bade, K. J. (2017), *Migration Flucht Integration Kritische Politikbegleitung Von Der ‚Gastarbeiterfrage‘ Bis Zur ‚Flüchtlingskrise‘*. Osnabrück, (ertar.15.11.2017), https://www.imis.uni-osnabrueck.de/fileadmin/4_Publicationen/PDFs/Bade_Migration.pdf

BPB, (2013a), Vor zwanzig Jahren: Einschränkung des Asylrechts 1993, <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/160780/asylkompromiss-24-05-2013>

BPB, (2013), <http://www.bpb.de/politik/hintergrund-aktuell/160780/asylkompromiss-24-05-2013>

Brubaker, R. (2010), Migration, Membership, and the Modern Nation State: Internal and External Dimensions of the Politics of Belonging, *Journal of Interdisciplinary History*, xli:1 Summer, S.62, Ss. 61–78.

Einwanderungsland Deutschland, (2016), BertelsmannStiftung

Ette, A.(2003), *Germany’s Immigration Policy 200-2002. Understanding Policy Change with a Political Process Approach*, Center on Migration, Citizenship and Development, Working Papers. No.3.

Geray, C. (1961), Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin yerleştirilmesi, SBF, İskan ve Şehircilik Enst.x. İskan ve Şehircilik Konferansı, Ss. 8-36

Gülsoy, U. (1996), Osmanlı Topraklarına Avrupa’dan Muhacir İskanı (1856-1859), *İlmi Araştırmalar*, 3, Ss51-65.

Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland, 23.Mai.1949, (ertar. 14.11.2017) <http://www.documentarchiv.de/brd/1949/grundgesetz.html>

Hieronymi, O. (2003), The Nansen Passport: A Tool of Freedom of Movement and of Protection, *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 22. Nu.1

ICMPD, <https://www.icmpd.org/about-us/>

İçduygu, A. Erder, S. Gençkaya, Ö.F. (2014), *Türkiye’nin Uluslararası Göç Politikaları, 1923-2023: Ulus-Devlet Oluşumundan Ulus-Ötesi Dönüşümlere*,

, MiReKoç Proje Raporları 1/2014 TÜBİTAK 1001_106K291, Eylül 2009, Koç Üniversitesi Göç Araştırmaları Merkezi,

ILO, (2016), *Suriyeli İşçi, İşveren Ve Girişimcilerin İşgücü Piyasasında Karşılaştıkları Sorunlar Ve Çözüm Önerileri Çalıştayı Genel Değerlendirme*, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/meetingdocument/wcms_533055.pdf

İskan Kanunu, (1934), sayı 2510 Resmi Gazete, (er.tar.14.11.2017) <http://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/2733.pdf>,

İskan Kanunu 5543 (2006), Resmi Gazete, (er.tar. 15.11.2017), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/09/20060926-1.htm>

Lüttike, M. (2014), Syrian Refugees in Germany, DW, (er. Tar. 15.11.2017) <http://www.dw.com/en/syrian-refugees-in-germany/a-17697536>

McCarty, J. (2010), Forced Migration and Mortality in the Ottoman Empire, An Annotate

d Map, Turkish Coalition of America.

Motte, J. Ohliger, R. (2009), Rückblick: 30 Jahre Kühn-Memorandum, BPB, (er.tar) www.bpb.de/gesellschaft/migration/newsletter/57143/rueckblick-30-jahre-kuehn-memorandum

Oltmer, J. (2005), Deutsche Migrationsgeschichte seit 1871, BPB, <http://www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration/56355/migration-1871-1950> (er.tar. 14.11.2017)

Palm, A. (2017), What Happens After Finding Refuge? The Integration of Syrian Refugees in Germany and Turkey, *Documenti IAI*, 17, Istituto Affari Internazionali, (er.tar. 15.11.2017), <http://www.iai.it/sites/default/files/iai1711.pdf>

Pick, C. A. (2011), The Nation State , <http://www.thenationstate.co.uk/TheNationState.pdf>,

Schneider, j. Engler, M, (2015), Refugee Law, the International Framework, (er.tar. 15.11.2017), <http://www.bpb.de/gesellschaft/migration/kurz->

dossiers/207662/refugee-law

Schneider, J. (2005), Aussiedler, BPB, (er.tar 15.11.2017), <http://www.bpb.de/gesellschaft/migration/dossier-migration/56394/aussiedler>

Schwarz, C.H,(2016), German Refugee Policy in the Wake of the Syrian Refugee Crisis, (ed), Aksaz, E. Pérouse, J.F. *“Guests and Aliens”: Re-Configuring New Mobilities in the Eastern Mediterranean After 2011 - with a special focus on Syrian refugees*, Institut français d’études anatoliennes, İstanbul.

Resmi Gazete, 11.04.2013, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/04/20130411-2.htm>

Geçici Koruma Yönetmeliği,(er. Tar. 15.11.2017)

http://www.goc.gov.tr/files/files/03052014_6883.pdf

T.C. MEB, PICTES projesi, (er.tar. 15.11.2017) <https://pictes.meb.gov.tr/izleme/>

T.C. MEB, (2014) Yabancılara Yönelik Eğitim Öğretim Hizmetleri, (er. Tar. 15.11.2017), http://mevzuat.meb.gov.tr/html/yabyonegiogr_1/yabyonegiogr_1.html

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2013), Suriyeli Sığınmacıların Tedavi Giderleri, (er. Tar. 15.11.2017), https://www.afad.gov.tr/upload/Node/2310/files/BASKANLIK_AADYM_YONERGESI.pdf

The Dublin Regulation, (2003), <http://www.unhcr.org/4a9d13d59.pdf>,

Topcu, E. (2017). Türkiye’deki Suriyeli Çocukların Eğitime Kazandırılma Süreci, Geçici Eğitim Merkezleri (GEM), *Türkiye’deki Suriyeli Sığınmacılar*, (der. Taştan C. Kavuncu A.), Polis Akademisi, 30. Araştırma İnceleme, 15.

Trevisiol, O. (2004), Die Einbürgerungspraxis im Deutschen Reich 1871 – 1945, (Doktora Tezi), Universität Konstanz Fachbereich Geschichte und Soziologie, p.18-22

Ubcini, M.A. (1856), Letters on Turkey, an Account of the Religious, Political, Social and Commercial Condition of the Ottoman Empire, (translated

by, Lady Easthope), John Murray, London

Uluslararası İşgücü Kanunu, (2016), (ertar. 16.11.2016) <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/08/20160813-1.htm>

UNHCR, <http://data.unhcr.org/syrianrefugees/country.php?id=224>

UNICEF, Children of Syria, (ertar.15.11.2017) http://www.unicefturk.org/public/uploads/files/Children%20of%20Syria_01.2017_TR.pdf

Wagner, J. A. (2006), History of Migration from Germany to Canada, 1850-1939, UBC Press Vancouver Toronto; Yabancıların Çalışma İzni Hakkında Kanun, 27.02.2003, <http://www.goc.gov.tr/files/files/4.pdf>

Zafer, Z. (2010), Bulgaristan Türklerinin 1984-1989 Eritme Politikasına Karşı Direnişi, *Akademik Bakış* Cilt 3 Sayı 6 Ss. 27-44.

İRAN'IN REEL DIŞ POLİTİKASI: ERMENİSTAN ÖRNEĞİ

Haydar ÇAKMAK¹

Öz

İran'ın kısa yakın geçmiş tarihi ve İran'ı yöneten, hanedanlar, rejimler ve hükümetler kısaca not edilmiştir. İran yönetimlerinin, ülkelerinin dış politikasını belirlerken ideolojilerle değil, ülkenin jeopolitiği ve devletin çıkarı dikkate alarak belirlendiği anlatılmış ve özellikle de, İran İslami rejim yöneticileri dine ve mezhebe dayanan politikalar ve stratejileri tercih etmişlerdir. Bunun en iyi örneğinin de, kendileri gibi Şia mezhebinden olmalarına rağmen, Azerbaycan-Ermenistan sorunun da İran'ın Ermenistan'a açık destek vermesidir. Batıların, Orta Doğu da Arap ülkeleri ve Türkiye'yi dengelemek için, İran'ın çok zayıflamasını istemedikleri, bazıları'nın düşündüğü gibi, batının İran'a saldıracağı varsayımlarının doğru olmadığı işlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Dış Politika, Türkiye, Orta Doğu, İslam Rejimi

1 Prof. Dr., Gazi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü. e-mail: hcakmak@gazi.edu.tr.

Iran's Real Foreign Policy: Armenian Examination

Iran's recent history and the dynasties, regimes and governments that governed Iran were briefly noted. It is explained that Iranian governments determine the foreign policy of their countries not by ideologies but by taking into account the geopolitics of the country and the state interests and in particular, Iranian Islamic regimes preferred policies and strategies that were not based on sect and religion. The best example of this is that Iran gave explicit support to Armenia in Azerbaijan-Armenia issue even though they are Shia sects like themselves. It is specified that westerners do not want Iran to weaken to balance the Arab countries and Turkey in the Middle East and the assumption that the West will attack Iran as some people think, is not correct.

Keywords: Iran, Foreign Policy, Turkey, Middle East, Islamic Regime

Giriş

İran, coğrafi konumuyla, uzak Asya ve orta doğu arasında doğal bir köprüdür. Bir taraftan, doğu da, Pakistan ve Afganistan ile komşuyken diğer taraftan batı da, Türkiye ve Ermenistan ile komşudur. Türkmenistan ile komşuluğu da Orta Asya'ya açılan bir başka kapıdır. Bu coğrafi konumu nedeniyle hem geçişte hem de, özellikle soğuk savaş sonrası dönemi, Çin ve Rusya Federasyonunun olağan üstü ilgisine neden olmuştur. Zira tarihsel olarak doğu batı ticaret yolu üzerinde bulunmaktadır. Günümüzde ise, uluslararası ticaretin artmasıyla İran Çin'in batı yolu üzerinde, Rusya Federasyonu için ise Hindistan başta olmak üzere uzak Asya yolu üzerinde bulunması önemini daha da artırmaktadır. İran'ın bu coğrafi konumu sadece Rusya ve Çin için değil ayrıca bölge ülkeleri için de politik, ekonomik ve stratejik olarak çok önemlidir. İranlılar, dünya da, coğrafi konumlarının verdiği avantajı en iyi kullanan milletlerin başında gelmektedir. İran'ın Ermenistan politikasını belirleyen önemli faktörlerden birisi de Türkiye, Azerbaycan ve İran da yaşayan Türk kökenli halklardır. Dolayısıyla Türklerin İran da ki konumuyla ilgili geçmişten günümüze kısaca özetleyerek, İran'ın Ermenistan politikasını daha iyi anlamamıza yardım edecektir. Fars milleti orta doğunun kadim milletlerinden biridir. Türklerin Anadolu'ya gelişinin resmi tarihi 1071'dir. Ancak Türklerin bu tarihten önce Anadolu'ya geldikleri tarihi kayıtlarda mevcuttur. Türklerin gelişinden bu tarafa iki millet hep iç içe yaşamışlardır. İran da çok sayı da Türk beylikleri ve hanedanları iktidar olup bölgeyi yönetmişlerdir. İran da ki Türk hanedanları şunlardır, Şah İsmail'in Safaviler (1501-1736), Afşar Hanedanı (1736- 1796), Kaçar hanedanı (1794-1925), bugünkü İran topraklarının büyük bir bölümünde hüküm sürmüşlerdir. 1925 yılından itibaren de Rus ve İngiliz desteğiyle Türk yönetimi devrilmiş ve Fars kökenli Pehlevi ailesi Rıza Şahla yönetimi almış ve halen de İran Farslılar tarafından yönetilmektedir. Bu konuyu bitirmek için hemen şunu da ilave edelim ki Anadolu ve Büyük Selçuklu İmparatorlukları da bu bölgeler de hüküm sürmüş Türk imparatorluklarıdır. İran, makalemize mevzu olan Türkiye ve Ermenistan ile tarihi olarak ciddi bir sorun yaşamamakla birlikte çok iyi ilişkileri de olmamıştır. Ermenistan cumhuriyetiyle ilişkileri soğuk savaş sonrasında ele almak gerekir, zira Ermenistan önce Çarlık Rusya'sına 1917 Bolşevik ihtilaliyle de Sovyetler Birliğine bağlıydı. Dolayısıyla biz 1989 da Doğu Bloğunun yıkılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Ermenistan cumhuriyetiyle olan ilişkilerini ele alacağız. Bu günkü İran-Ermenistan sınırı 12 Ekim 1813 tarihin de İran-Rusya arasında yapılan Gülistan Antlaşmasıyla belirlenmiş ve 1826-1828 Rus-İran savaşından sonra, 10 Şubat 1828 tarihin de yapılan Türkmen çay antlaşmasıyla da pekiştiril-

miştir. Bu antlaşmalarla belirlenen sınırlar, bugün de aynı şekilde devam etmektedir. Bu antlaşmaların en önemli özelliği Türk yurdu Azerbaycan Rusya-İran arasında bölüşülmesidir. Aras nehrinin Kuzeyinde ki Azerbaycan bugünkü bağımsız Azerbaycan Cumhuriyeti Rusya da, Aras nehrinin Güneyin de kalan Azerbaycan da İran topraklarında kalmıştır. Türkiye Cumhuriyetiyle de sınırları çok daha eskiye dayanmaktadır. 1623-1639 Osmanlı-İran savaşından sonra 17 Mayıs 1639 tarihin de yapılan Kasrı Şirin antlaşmasıyla bugünkü Türkiye-İran ve o dönemde Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde Bulunan Irak-İran sınırları belirlenmiş ve bugün de geçerliliğini korumaktadır. Şunu da belirtelim ki Safevi devleti, Osmanlı gibi bir Türk devletidir. Yukarı da da belirttiğimiz gibi İran 1925 yılına kadar Türkler tarafından yönetilmiştir. Dolayısıyla bu anlaşma iki Türk devleti arasın da yapılmıştır.

Şah rejimi, 1979'da imam Humeyni liderliğinde yapılan ve ülkede bulunan sağdan sola bütün siyasi felsefeye sahip oluşumların ve İran da bulunan farklı etnik grupların da ortak desteğiyle yıkılmış ve İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Ancak İran İslam devrimine öncülük eden Fars kökenli mollalar İslam devrimi sonrası, İran'ı bir Fars etnik devleti haline getirmiştir. Şah Pehlevi ailesinin başlattığı İran'ı Farslılaştırma politikasını mollalar sürdürmüştür. Tarihi olarak İran'ın bir parçası olan ve asırlar boyu ülkeyi yöneten Türkler, Pehlevi hanedanının yönetiminin asimilasyon ve baskısından kurtulmak için Şah rejiminin devrilmesine yardım etmişler ama İran, adı İslam devleti olmasına rağmen Şah döneminde olduğu gibi Fars devleti olmaya ve Farslar tarafından yönetilmeye devam etmiştir. İran, nüfus kompozisyonu açısından dünyanın en kritik ülkeleri arasın da olmasına rağmen ciddi bir etnik ve bölünme sorunu yaşamamıştır. Bunun en önemli nedeni bölge içi ve uluslararası dengeler nedeniyle dış emperyalist ve İran'a dost olmayan güçlerin İran'ın kolayca parçalanmasına neden olacak etnik sorunu kaşıtmaktan kaçınmalarıdır. Bu durum bir paradoks gelebilir ama değildir bunu maddeler halinde sıralayalım.

- Sözü geçen emperyalist ülkeler, İran'ın dağılmasıyla ortaya çıkacak yeni durumun belirsizliği, karmaşası ve istikrarsızlığın getireceği düzenin kendi çıkarlarına uymama tehlikesi,
- İran da ki etnik tehlike çözüldürse İran'a karşı kullandıkları önemli bir enstrümandan eksik kalacaklardır. Bu nedenle İran'ın etnik sorunlarla yaşaması çıkarlarına daha uygundur.

- İran parçalandığı takdirde ortaya çıkacak yeni devletler veya İran'dan ayrılan etnik grupların komşu ülkelerde ki soydaşlarıyla birleşmesi durumunda bölge dengelerinde ki değişimin işlerine gelmemesi risklidir. Örneğin Kürtlerin Kuzey Irak'ta ki soydaşlarıyla birleşerek daha büyük ve güçlü bir Kürdistan kurmaları sadece bölge ülkelerini değil emperyalist ülkeleri de rahatsız edecektir. Zira güçlü bir devlet emperyalistlere daha az ihtiyaç duyacağı gibi, kendisini de güçsüz bir devlet kadar sömürmeyecektir. Ayrıca emperyalist ülkeler bölge politikaların da kullandığı Kürtleri artık kullanamayacaktır. Zira bir devlete kavuşan Kürtler devletlerinin selameti için bölge ülkeleriyle iyi geçinme ihtiyacını da olacak ve emperyalistlere maşa olmak istemeyecektir. Bir diğer örnek Türklerin bağımsızlığına kavuşması durumunda Türkiye veya Azerbaycan Cumhuriyetine katılmaları veya doğuda yaşayan Türkmenlerin Türkmenistan ile birleşmeleri Türk kökenli devletleri büyüterek güçlendirecektir. Bu durum ne bölge ne de diğer emperyalist ülkelerin çıkarlarına değildir.
- İran'daki petrol ve gaz gibi zenginliklerin ve buradan elde edilecek paraların kimlerin eline geçeceği ve bunların batılı emperyalist ülkelere karşı tutumlarında ki belirsizliktir.

Batılı veya diğer emperyalist güçlerin, İran gibi dağılması son derece kolay olan bir ülkeye müdahale etmemesinin nedeni İran Fars devletini ve milletini sevmelerinden değil kendi çıkarlarına uymadığı için bütün olarak kalmış ama ciddi etnik sorunu olan, tehdit altın da zayıf bir İran ile çalışmayı tercih etmektedirler.

İran İslam Cumhuriyeti, hem devlet isminin hem de devleti yönetenlerin din adamı olmalarına rağmen, düşünüldüğü veya beklenildiği gibi İslami değerler veya bir İslam devletinin prensip ve felsefesine uygun bir dış politikası yoktur. Mollalar, reel, modern ve ulusal bir devletin dış politika kuralları çerçevesinde bir dış politikaları olduğu görülmektedir. İran dış politikası ülkenin içte ve dışta maruz kaldığı tehdit ve riskleri ortadan kaldıracak gayet çağdaş yöntem ve prensiplerle yönetilmektedir. Ancak farklılık arz ettiği durumlar da mevcuttur. İran yüksek riskli dış politika uygulamaktadır. Gücünün üstünde tehlikeli bir şekilde risklere girmektedir. Orta ölçekli bir ülke olmasına rağmen başat bir rol oynamaya çalışmaktadır. Bölge politikaların da bu tutumunu anlayışla karşılamak mümkün ise de uluslararası arenada ABD ile yarışa girmek ölçsüz bir davranış olarak görmek mümkündür. Bölge politikasında zaten bölgenin birçok ülkesiyle sorunlu durumdadır. Yemen de ve Suriye de savaş

halinde, Suudi Arabistan başta olmak üzere komşu Arap ülkeleriyle de çok sıkıntılı ve sorunlu ilişkilere sahiptir. Örneğin 2 Ocak 2016 tarihinde Suudi Arabistan'ın ülkede ki Şiiilerin dini lideri Şeyh Al Nimri asması iki bölge ülkesini ciddi şekilde germiştir. Komşusu Türkiye ile de ilişkileri çok düzgün değildir. İki ülkenin ilişkileri daha ziyade bölge politikaların da ki farklılıklardan dolayı gerilmektedir.

İran'ın, komşuları arasında en iyi ilişkisinin olduğu ülke Ermenistan'dır. İran- Ermenistan ilişkisi tarihi ve ekonomik nedenlerin zorunluğu kıldığı bir ilişki türü değildir. İki ülkenin ekonomileri birbirlerini tamamlayıcı olmadığı gibi, birbirlerinin Teknoloji, ürün ve finans gibi temel ekonomik ve kalkınma ihtiyaçlarını giderici imkanları da yoktur. Tarihten gelen bir miras ve ilişkiye iten tarihi ve kültürel nedenler de yoktur. İran-Ermenistan ilişkisi tamamen stratejik ve politik nedenlere dayanmaktadır. Bir başka deyişle İran'ın Ermenistan politikasının altında Türkiye ile Azerbaycan'a karşı işbirliği ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Yani stratejik bir işbirliğidir. İran'ın Azerbaycan-Ermenistan sorunun da Ermenistan tarafını tutması İran İslam Cumhuriyetinin İslami kural ve öğretisinin dışında bir davranışta bulunduğunu gösterir. İran, devlet olarak Karabağ sorun da Ermenistan'ı desteklemesi aslında iki önemli sorunu ve hatta iki ciddi riski bile göze aldığını söylemeliyiz. Birincisi, İran da yaşayan yaklaşık 40 milyon Türk kökenli halkın soydaşları ve aynı mezhepten gelen Azerbaycan'ı değil de Hıristiyan Ermenistan'ı desteklemesi, İran devlet politikasından rahatsızlığın vereceği sorun ve ikincisi ise Azerbaycan Cumhuriyeti ve İran da yaşayan Türklerin büyük bir çoğunluğu Şii mezhebenden olması ve İran molla rejiminin kendilerini Şii mezhebinin koruyucusu olarak kabul etmektedir. Dolayısıyla ruhani bir kimlik taşıyıp bu kimliği ulusal çıkar olarak addettiği Ermenistan ile Şii bir ülkeye ve kendi Şii vatandaşlarına karşı bir tavır ve politika içinde olması rejimin ruhuna aykırıdır. Rejimin temeli olan Şiiliğe uymayan bir politikadır. Bu iki temel riskten başka İran aynı zaman da komşusu olan Türkiye ve Azerbaycan Cumhuriyetini de karşısına almakta ve bunda da bir beis görmemektedir. Bir başka ifadeyle çekinmemektedir. Bu iki ülkenin kendisine karşı memnuniyetsizliğinden korkmamaktadır. Yani Ermenistan ile ilişkisi diğer iki komşu ilişkisinden daha önemlidir. Bu tutum devlette olduğu gibi Fars kökenli halk ve eğitilmiş kesimlerde de mevcuttur. Örneğin, Tahran Üniversitesi'nden Profesör Behram Emir Ahmediyandan İran da ünlü bir haber sitesi olan "Habaronline" da yazdığı bir makalede "Azerbaycan-Ermenistan çatışmasının da Ermenistan'ın galip gelmesi demek İran'ın galip gelmesi demektir. Türkiye'nin Azerbaycan'a desteği sorunu uzatmaktadır." Böyle bir makalenin açık bir şekilde nüfusunun yarısına yakını tara-

findan beğenilmeyeceğini bilerek yazılması Fars etnisitesinin ülkede ne kadar güçlü olduğunun bir kanıtıdır. Yazar, İran-Ermenistan ilişkisinin derinliğini ve Ermenistan devletinin İran yardımlarından memnuniyetini ve yardımların önemini şu şekilde belirtmektedir. “Ermenistan yetkilileri İran'ın yardımı olmasaydı Ermenistan diye bir devlet olmazdı.” Yazarın bu denli bir Ermenistan yanlısı ve İran da bulunan Türk kökenli yurttaşlarından, Türkiye ve Azerbaycan'ın tepkisinden çekinmemektedir. Aslında Ermenistan da, Amerika Birleşik Devletlerinin İran'a karşı koyduğu ambargosuna rağmen batılı ülkelerin uyarılarına çok itibar etmeden İran ile ilişkilerini sürdürmüştür. 2007 yılında İran ile Ermenistan arasında yapılan enerji anlaşması iki ülke arasında yapılan ve uygulanan en önemli anlaşmadır. Bu anlaşmaya göre iki ülke arasında gaz boru hattı döşenecek ve İran gaz verecek ama Ermenistan parası olmadığı için karşılığın da İran'a bu gazdan üretilen elektrik verecektir. Bir metre küp gaz karşılığında bir saatte üç kilovat elektrik verecektir. Gazı elektriğe dönüştürme tesisini İran sınırına yakın Ermenistan topraklarında İran mühendisleri tarafından 2008 de kurulmuştur. İki ülke arasında ki siyasi ilişkiler çok iyi olmasına rağmen ekonomik ilişkiler istedikleri kadar yüksek değildir. Yukarı da zikrettiğimiz gibi, iki ülke ekonomisi birbirlerini tamamlayıcı özellikleri olmadığı gibi teknolojik ve finans konusunda da ciddi sorunları vardır. 2015 yılında iki ülke ticareti toplam 300 milyon dolar gibi çok düşük bir rakamdır. İran – Ermenistan arasında üst düzey ziyaretler sık olmasa da ilişkilerin önemini vurgulamak için birçok defa üst düzey ziyaret yapılmıştır. En son yapılan üst düzey ziyaret 14-16 Ekim 2015 tarihinde İran cumhurbaşkanı birinci yardımcısı, yani başbakanlık eşdeğeri olan İshak Cihangiri olmuştur. Cihangiri kalabalık bir heyetle Ermenistan ziyareti yapmış ve çok sayıda politik, ekonomik ve kültürel anlaşmalara imza atmıştır. Ermenistan başbakanı Hovik Aprahamyan ve cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan ile görüşmüştür. Ticari ve ekonomik anlaşmaların temelini oluşturan, önemli olan birkaç tanesini şu şekildedir. Bankacılık, tarım. Bilişim teknolojileri, Ermenistan da İran ticaret merkezleri açılarak İran ürünlerinin bu merkezler vasıtasıyla Avrasya Ekonomik Birliği üyesi olan Ermenistan üzerinden eski Sovyet ülkelerine satma amacı ve planlanmasındır. Bir diğer önemli anlaşma, henüz gerçekleşmedi ancak gerçekleşirse iki ülke içinde önemli bir kazanım olacak demiryolu inşaatıdır. İki ülkeyi birbirine bağlayacak olan bu demiryolu, denize açılımı olmayan Ermenistan'ı Basra körfezine bağlamayı amaçlamaktadır, 2013 yılında yapımına başlanan demir yolu projesi Rus şirketi Russia FZA tarafından yapılmaktadır. Ermenistanlı stratejist ve İran uzmanı Vardan Vestaniyan İran ile gerçekleştirilen projeler sayesinde Ermenistan, Türkiye ve Azerbaycan'ın ablukasından kurtulmak ve özgürleşmesi tespitini yapmıştır. İki ülke

arasında ki bu anlaşmalara ve gerçekleştirilen işbirliğine bakıldığında resmi ilişkilerin başladığı 1992 yılından bu tarafa ciddi bir ilerlemenin olmadığı görülmektedir. İki ülke yönetiminin de işbirliği iradesi yüksek olmakla birlikte iki ülkenin de olanakları buna elvermemektedir. Ermenistan'ı 1992 de ilk tanıyan ülkelerden olan İran Ermenistan dan en önemli beklentisi politiktir. Ermenistan ise İran'dan beklentisi politikten ziyade ekonomiktir. İki ülke arasında ilk devlet başkanı ziyareti 8-10 Eylül 2004 tarihin de İran devlet başkanı Muhammed Hatemi ve Ermenistan devlet başkanı Robert Koçaryan arasında gerçekleşmiş ve o tarihten sonra seçilen bütün İran devlet başkanları Ermenistan devlet başkanlarıyla görüşmüşlerdir. Bu ayrıntı iki ülkenin karşılıklı olarak birbirlerine verdiği önemi göstermektedir. İran, Osmanlı imparatorluğu döneminde 1915 de gerçekleştirildiği öne sürülen sözde Ermeni soykırımını dolaylı olarak tanımaktadır. Doğrudan tanımayı gerek İran da yaşayan Türk kökenli yurttaşlarından gerekse komşusu Türkiye ile ilişkileri açısından uygun bulmamakla birlikte, Ermenistan'ı da memnun edecek şekilde davranmaktadır. Örneğin, devlet başkan yardımcısı Hamid Baghaei yaptığı bir konuşmada sözde soykırım olayını tanımıştır. “ Bundan yüzyıl önce Osmanlı devleti döneminde Ermenilere karşı soykırım uygulandı. Bugün Osmanlı devleti yok, ama Ermeniler yine de Türkiye'den özür ve tazminat bekliyor.” Diyerek resmen olmasa da dolaylı olarak soykırımı tanımıştır. Türk hükümetinin protestosu üzerine bu konuşmanın resmi olmadığı kendi görüşü olduğu söylenerek iki ülke arasında bir krizi önlemek istenmiştir ama devlet başkan yardımcısının bu net konuşması İran'ın gerçek niyetini ortaya koyması bakımından önemlidir. İran'ın Ermenistan'a bu kadar önem vermesi ve Türkiye ile Azerbaycan'ı karşısına almasına geçecek hangi çıkarı var, belli değil. 1992 yılından bu tarafa İran bunu deniyor ama çıkarlarına çok uygun bir sonuç elde ettiğini söylemek mümkün değildir. İran, bu politikasıyla hem içinde ki Türk kökenli yurttaşlarını hem de komşuları Türkiye ve Azerbaycan'ı irrite etmekte ve karşısına almaktadır. Ermenistan'ın batılı ülkeler nezdinde ki sempatisini kullanarak izolasyonunu hafifletmek istedi ama bunu başaramadı zira İran, Ermenistan'ın gücünü ve batı nezdinde ki itibarını iyi ölçüp ve iyi değerlendiremiyor. Amiyane tabirle İran'ın attığı taş ürküttüğü kurbağaya değmemektedir. Karabağ konusunda Ermenistan'a destek vermesi ülkesinde ki Türkleri ayaklandırmamıştır ama onların bu politikadan mutlu olduğu veya anlayışla karşıladığını söylemek mümkün değildir. Hakeza Türkiye de İran'ın Ermenistan ile ilişkilerini sorgulamakta ve şüpheyle bakmaktadır. Bu ikili ilişkilere Yunanistan'ın da katılması İran'ın Türkiye ve Azerbaycan'a karşı niyetlerinin dostane olmadığı açıktır. İran'ın bu ülkelerle ilişkilerinde ekonomik, kültürel ve barış amaçlı olmadığı bellidir.

İran, Ermenistan ve Yunanistan ortak düşman olarak gördükleri Türkiye ve Azerbaycan'a karşı birleşme görüntüsü vermektedir. Ermenistan ve Yunanistan'ı anlamak mümkündür ancak bir İslam devleti olan ve bünyesinde yaklaşık 40 milyon Türk yaşayan İran'ın bu politikası ne kadar gerçekçi tartışmaya açık ve izaha muhtaçtır.

Kaynakça / References

Abdulghani, J. M.; *Iran And Iraq: The Years of Crisis*. London, Croom Helm, 1984.

Ağaoğlu, Ahmet; *İran ve İnkılâbı*, Zerbamat Matbaası, Ankara 1941.

Ahavi, Şahruh; *İran'da Din ve Siyaset*, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 1990.

Ahmad, Feroz ve Ahmad, Bedia Turgay; *Türkiye'de Çok Partili Politikann Açıklamalı Kronolojisi 1945 - 1971*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1976.

Akgül, Suat ve Uzel, Sahir; *Musul - Kerkük Harekâtı*, Berikan Yayınları, Ankara 2001.

Akşin, Aptülahat; *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi*, TTK Yayınları, Ankara 1991.

Akşin, Aptülahat; *Türkiye'nin 1945'ten Sonraki Dış Politika Gelişmeleri ve Orta-doğu Meseleleri*, İsmail Akgün Matbaacılık, İstanbul, 1979.

Aladağ, C.; *Kürdistanın Sömürgeleştirilmesi ve Kürt Ulusal Hareketleri*, Özgürlük Yolu Yayınları, İstanbul, 1978.

Alkın, Selçuk (Yay. Hazl.); *İran Türkleri Hürriyet Hareketleri*, Ankara 1997. 326

Altay, Fahrettin; *On Yıl Savaş ve Sonrası*, İnsel Yay., İstanbul, 1970.

Alp, Ali Hikmet; *Türk Dış Politikasında 50 Yıl*, Dışişleri Bakanlığı Araştırma ve Siyaset Planlama Genel Müdürlüğü, Ankara 1974.

Alakom, Rohat; *Hoybun Örgütü ve Ağrı Ayaklanması*, Avesta Yayınları, İstanbul, 1998.

Andican, A. Ahad; *Hariçte Türkistan Mücadelesi*, Emre Yayınları, İstanbul, 2003.

Ansari, Ali M.; *Modern Iran Since 1921*, Pearson Education Ltd., London, 2003.

Aras, Tevfik Rüştü; *Görüşlerim*, Semih Lütfü Kitabevi, Ankara 1945.

Arfa, Hasan; *Under Five Shahs*, John Murray, London, 1964.

Arı, Tayyar; *Geçmişten Günümüze Ortadoğu*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2004.

Arslan, Esat; *Türk Dış Politikasında Ödün Değil Uzlaş*, Siyasal Kitabevi, Ankara 2003.

Avery, Peter; Hambly, Gavin and Melville, Charles (Ed.); *The Cambridge History of Iran*, Cambridge University Press, Cambridge, 1991.

Aybars, Ergün; *İstiklal Mahkemeleri*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1982.

Azer, San'an; *İran Türkleri*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1942.

Başbuğ, Hayri; *Kürt Türkleri ve Fanatik Ermeni Faaliyetleri*, Ankara 1984.

Bлага, Rafael; *İran Halkları El Kitabı*, İstanbul, 1997 Bruinessen,

Burdett, A. (Ed.); *Iran in the Persian Gulf 1820 – 1966*, v: V (1951 – 1959) (Archieve Editions), Cambridge University Press, Wilts, 2000.

Burrell, R. M. (Gn. Ed.); *Iran Political Diaries 1881 – 1965*, XIII, (Archieve Editions), Cambridge University Press, Chippenham, 1997.

Cronin, Stephanie; *The Army and the Creation of the Pahlavi State in Iran, 1910–1926*, I.B.Tauris & Co. Ltd, London & New York, 1997.

Çetinsaya Gökhan, *Cumhuriyet Dönemi Türk-İran İlişkileri*, Tarih Yayınevi, İstanbul, 2008.

Ekrem, Ahmet; *Bugünkü İran*, Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul, 1934.

Erendil, Muzaffer; *Tarihte Türk – İran İlişkileri*, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1976.

Erkin, Feridun Cemal; *Dışişlerinde 34. Yıl: Washington Büyükelçiliği*, II/I, TTK Ya-

yınları, Ankara 1986. Esendal, Memduh Şevket; Tahran Anıları ve Düşsel Yazılar, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.

Esmer, Ahmet Şükrü; Siyasî Tarih (1919 – 1939), Güney Matb. Ve Gazetecilik TAO., Ankara 1953. Farmayan, Hafez F.; The Foreign Policy of Iran: A Historical Analysis, Middle East Center University of Utah, Salt Lake City, 1971.

Furon, Raymond; İran, Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1943. 329

Gerede, Hüsrev; Siyasi Hatıralarım I: İran, Vakıf Basımevi, İstanbul, 1952.

Gömeç, Saadettin; Türk Cumhuriyetleri ve Türk Toplulukları Tarihi, Akçağ Yayınları, Ankara 1999. Gönlübol, Mehmet; Olaylarla Türk Dış Politikası, AÜ SBF Yayınları, Ankara 1976.

Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem; Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919 – 1938), AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1990.

Gönlübol, Mehmet ve Kürkcüoğlu, Ömer; Olaylarla Türk Dış Politikası (7. Baskı), Alkım Kitabevi, İstanbul, 1990.

Hasanlı, Cemil; Soğuk Savaşın İlk Çatışması İran Azerbaycanı, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2005. Kayabalı, İsmail ve Arslanoğlu, Cemender; İran'ın Anadolu'ya Uzanan Gölgesi 1453 – 1989, Ankara 1990.

Nirumand, Bahman; Hür Dünyanın Diktatörlüğü (İran), Anadolu Yayınları, Ankara 1968

Saray, Mehmet; Türk – İran İlişkileri, AKDITYK Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara 1999. Saray, Mehmet; Türk-İran Münasebetlerinde Şiiliğin Rolü, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1990.

Shamim, Ali Asghar; Iran In The Reign of His Majesty Mohammed Reza Shah Pahlavi, Kayhan Press., Tahran, 1970.

Tapper, Richard; İran'ın Sınır Boylarında Göçebeler, İmge Kitabevi, Ankara 2004.

Thomas, Lewis V. ve Frye, Richard N.; The United States and Turkey and Iran, Harvard University Press., Massachusetts, 1951.

Türk – İran Dostluk Cemiyeti; Türk – İran Dostluğu, İstanbul Matbaacılık,

İstanbul, 1956. Türk – İnan Dostluk Cemiyeti; Türk – İnan Dostluk Cemiyeti Nizamnamesi, İstanbul Matbaacılık, İstanbul, 1956. Türk – İnan İlişkilerinin Dünü, Bugünü, Yarını, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1994.

Türkmen İlter, Son Gelişmeler Işığında Türk-İnan İlişkileri, Bilgesam, İstanbul, 2013.

TÜRKİYE’NİN İŞİD İLE MÜCADELE POLİTİKASI

İskender KARAKAYA¹

Öz

Türkiye İŞİD tehdidi ile uzun süredir mücadele etmektedir. Türkiye’nin gerek coğrafi konumu gerekse de İŞİD’in hedef aldığı ülkelerden birisi olması, hem kendi güvenliğini sağlamasını hem de sınır güvenliği ile beraber uluslararası koalisyonla işbirliği yapmasını gerekli kılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye, İŞİD ile mücadelesinde “önleyici müdahale politikası” izlerken bunu askeri, siyasi ve hukuki bakımdan desteklemektedir.

Türkiye İŞİD’i Eylül 2013’te “terör örgütü” olarak tanımış ve mücadelesini çok boyutlu olarak sürdürmektedir. Bu bildiriye, Türkiye’nin İŞİD ile mücadelesi, “Yabancı Terörist Savaşçılar (YTS) ile mücadele ve Türkiye’de İŞİD unsurlarına karşı alınan güvenlik önlemleri”; “İŞİD’in finansal kaynakları ile mücadele ve uluslararası işbirliği”; “uluslararası koalisyon kapsamındaki askeri gelişmeler”, “sınır ötesi düzenlenen askeri operasyonlar”, olarak dört başlıkta ele alınacaktır.

YTS’ler ile mücadele konusu Türkiye’nin coğrafi olarak İŞİD’e yakınlığından dolayı geçiş güzergâhında yer alması, YTS’lerin bazılarının Türkiye vatandaşlarının olması, bunların geriye dönmesi ve eylem kapasiteleri ile diğer gelenlerin Türkiye’yi kalıcı ülke olarak görmeleri vb. konuları kapsamaktadır. Türkiye, sınırları içindeki İŞİD unsurları ile mücadeleyi güvenlik, ekonomik ve hukuki açıdan da sürdürmektedir. Türkiye sınır güvenliği için gerekli önlemleri almakta, ekonomik anlamda gerek kendi iç hukuki düzenlemeleri gerekse de BMGK nezdinde alınan başta terörizmin finansmanı ile alakalı kararları uygulayarak da mücadele etmektedir. Diğer taraftan Türkiye, İŞİD’e karşı sınır ötesinde gerekli tedbirleri de almaktadır. Türkiye bu açıdan İŞİD tarafından kendi sınırına saldırı olduğunda meşru müdafaa kapsamında karşılık vermiş diğer yandan gerektiğinde sınır ötesi operasyon da düzenlemiştir. Bu amaçla 26 Ağustos 2016 - Mart 2017 arasında Fırat Kalkanı Harekâtını düzenlenmiştir.

Sonuç olarak İŞİD tehdidi Türkiye açısından önemli güvenlik tehditlerinden birisi olarak ortaya çıkmış gerek Suriye gerekse de Irak’taki siyasetini ekonomik, siyasi ve hukuki açıdan etkilemiştir.

Anahtar Kelimeler: İŞİD, Küresel Terörizm, Önleyici Müdahale Politikası, Yabancı Terörist Savaşçılar (Yts), Sınır Güvenliği

1 Arş. Gör. Dr., Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı. e-mail: iskenderkarakaya@gmail.com.

Turkey's Struggle Policy against ISIS

Abstract

Turkey has been struggling against ISIS for a long time. Due to its geographic position and its being a target country for ISIS, Turkey needs ensuring its own security as well as cooperating with international coalition to get its borders under control.

Additionally, Turkey follows "preventive intervention policy" against ISIS and support it economically, politically and legally.

Turkey has officially recognized ISIS as "terrorist organization" since September 2013 and sustains struggle against ISIS with different aspects. In this paper, Turkey's struggle against ISIS is considered in 4 categories: "Struggle against Foreign Terrorist Fighters (FTF) and security measures for ISIS members in Turkey", "struggle against financial sources of ISIS and international cooperation", "military operations within international coalition" "Turkey's cross-border military operations".

The struggle against FTF involves in the transition route of ISIS members due to Turkey's geographical position and also some of them have Turkey citizenship, the threat to return to Turkey, the action capacities and the threat of staying in Turkey permanently etc. Turkey sustains the struggle against ISIS members inside in economic, political and legal dimensions. Turkey has been taking the necessary precautions with the aim of securing its borders and also has struggled with implementing economic, legal precautions which has been taken by UNSC. On the other hand, Turkey has taken precautions out of border. For this aim, Turkey launched Euphrates Shields between August 2016 and March 2017.

In conclusion, ISIS threat has become one of the most vital security problems for Turkey and has effected its policy in terms of political, economic and legal dimensions in both Syria and Iraq.

Keywords: ISIS, Global Terrorism, Preventive Intervention Policy, Foreign Terrorist Fighters (Ftf), Border Security

Giriş

Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD) Irak'ta doğmuş daha sonra Suriye'de varlığını devam ettirmiş, küresel olarak kendisine bağlı olan gruplar ve vilayet ilan edilen bölgelerinde içinde olduğu küresel bir terör örgütüdür. IŞİD'in ortaya çıkması başta ABD gibi küresel bir gücü olduğu gibi, Rusya, İran ve Irak, Türkiye gibi bölge ülkeleri ile birlikte yerel unsurlarında güvenlik algılamalarını değiştirmiş ve IŞİD ile mücadele konusu Suriye ve Irak başta olmak üzere önemli güvenlik konularının başında yer almıştır.

IŞİD ile mücadele süreci örgütün öncülü olan Tevhid ve Cihat Örgütü döneminde başlamış, daha sonraki dönemlerde Irak El-Kaide, Irak İslam Devleti dönemlerinde devam etmiştir. 2007 sonrası Irak'ta oluşturulan Sahva birlikleri ile örgüte büyük darbe vurulmuş ve gerileme sürecine girmiştir. Ancak hem 2011 sonrası, ABD'nin Irak'tan askerlerini çekmesi hem de Arap Baharı sürecinde Suriye'de başlayan iç savaş ortamı, en son adı ile IŞİD'in toparlanmasını, yükselişe geçmesini ve Ortadoğu'da yerel, bölgesel ve küresel güçleri tehdit eden bir sorun olarak ortaya çıkmasını sağlamıştır. Gelinen süreçte hem Irak'ta Musul'u hem de Suriye'de Rakka'yı kaybeden örgüt gerileme sürecine girmiş ve kurduğu yapının ortadan kalkacağı bir sürece doğru evrilmektedir.

IŞİD, ile ilgili yapılan çalışmalar konunun güncel olmasından dolayı sınırlıdır. Bununla beraber gerek Türkiye'de gerekse de dünyadaki düşünce kuruluşları, resmi kuruluşlar ve akademisyenler makale, rapor ve analizlerle belirli bir literatürün oluşmasını sağlamışlardır. Konunun güncel olması ve Ortadoğu bağlamında gelişmelerin, ittifakların ve çok hızlı değişmesi sürecin takibini zorlaştırmaktadır. Ancak, Türkiye'nin IŞİD ile mücadele politikası bağlamında belirli bir çerçevenin çizilebileceği düşünüldüğü için bu bildirinin hazırlanmasına karar verilmiştir.

Türkiye'nin IŞİD ile Mücadele Politikası

Türkiye'nin IŞİD ile Mücadele Politikası çeşitli sebeplere dayanmaktadır. Türkiye, IŞİD'in varlığını sürdürdüğü Suriye ve Irak'a yakınlığı yanı sıra, IŞİD'in düzenlediği eylemlerle ile doğrudan hedef haline gelmiş ve IŞİD unsurlarının ülke içine sızması, Türkiye'ye yönelik sızma, taciz ateşi vb. unsurlar ile sınır güvenliği sorunu yaşamıştır. Gerek siyasi gerekse de askeri açıdan IŞİD ile mücadeleye başlayan Türkiye, adına "önleyici

müdahale politikası” denilen bir strateji benimsemiştir. Türkiye’nin IŞİD ile mücadelesi, “YTS’ler ile mücadele ve Türkiye’de IŞİD unsurlarına karşı alınan güvenlik önlemleri”, “IŞİD’in finansal kaynakları ile mücadele ve uluslararası işbirliği”, “uluslararası koalisyon kapsamındaki askeri müdahaleler” ve “sınır ötesine düzenlenen askeri operasyonlar” düzeylerini içermektedir.²

YTS’ler ile Mücadele ve Türkiye’de IŞİD Unsurlarına Karşı Alınan Önlemler

YTS (Yabancı Terörist Savaşçılar) konusu IŞİD ile mücadelede Türkiye için önemli başlıklardan birisi haline gelmiştir. Giderek fazlaşan YTS’lerden dolayı, BM Güvenlik Konseyi 2178 sayılı kararında YTS’leri tanımlamış ve mücadele için işbirliği çağrısında bulunmuştur. Buna göre YTS’ler: “kendi adlarına vatandaşlığında bulunduğu ya da yerleşik durumda bulunduğu devletten başka bir ülkede terörist eylemler gerçekleştirmek, katılmak, hazırlamak planlamak ya da terörist eğitim vermek/almak amacıyla çatışma bölgelerine giden bireyler” olarak tanımlanmaktadır. YTS’ler, sorunlu aile yapısına sahip, toplumda azınlık konumunda bulunan, eğitim seviyeleri çoğunlukla düşük, uzlaşmaya kapalı, hızlı ve kolay radikalleşebilen ve selefî dünya görüşüne sahip olduklarına inanılmaktadır.³

Türkiye, YTS’lerin geçiş güzergâhında yer almaktadır. Avrupa’nın ve dünyanın birçok yerinden IŞİD’e katılmak için Suriye ve Irak’a gelen YTS’ler, Türkiye’den geçmektedir. Buna ilaveten, YTS’lerin bir kısmı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıdır. Bu kişilerin Suriye ve Irak’ta IŞİD’in çöküş sürecine girdiği günümüzde Türkiye’ye geri dönmesi tehdidi ve Türkiye’yi kalıcı bir üs olarak görmeleri konuyu Türkiye açısından daha da önemli hale getirmekte, güvenlik risklerini arttırmaktadır.⁴

YTS’ler ile mücadele dört aşamadan meydana gelmektedir. Birincisi, geldikleri kaynak ülkede alınacak tedbirleri kapsarken, ikinci aşama ise, Türkiye’ye girmeleri durumunda hava alanlarında ve sınır kapılarında alınacak önlemleri kapsamaktadır. Bu önlemlere örnek olarak, terörist listelerinin güncellenmesi, ülkeye girişlerine engellenmesi ve girenlerin tespit edilip deport (geri gönderilmesi) süreçlerini kapsar. YTS’ler hava yolu

2 Murat Yeşiltaş, Ömer Behram Özdemir vd, “Sınırdaki Düşman: Türkiye’nin Dış İle Mücadelesi”, Seta Yayınları, 2010, 2016, s. 9.

3 BMGK 2178 sayılı Karar, Murat Yeşiltaş, a.g.e., s. 51.

4 Murat Yeşiltaş, a.g.e., s. 8, Derya Kap, AB ve Türkiye’nin IŞİD ve Yabancı Savaşçılarla Mücadele Politika, İstanbul, İktisad Kalkınma Vakfı Yayınları, 2015, s. 8.

ile İstanbul (Sabiha Gökçen ve Atatürk Havalimanları) ile Antalya'dan giriş yapmaktadır. Yunanistan, Bulgaristan, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden karayolu geçişleri mevcuttur. Çok az olmakla beraber deniz yolu ile İzmir ve Mersin'den gelip Türkiye'nin transit geçiş için kullanımı söz konusudur. Üçüncü aşama ise YTS'lere yönelik ülke içerisindeki güvenlik operasyonlarını kapsarken, dördüncü aşama ise sınır güvenliğine yönelik atılan adımlarla, YTS'lere karşı alınan tedbirleri içermektedir.⁵

YTS'lerle mücadeleye yönelik bazı somut adımlar atılmıştır. Buna göre; IŞİD 2013'te Bakanlar Kurulu kararıyla "terör örgütü" olarak kabul edilmiştir. Örgütün Türkiye'deki faaliyetlerine yönelik çeşitli önlemler alınmıştır.⁶

- IŞİD ile ilişkisi olduğu belirlenen 12 dernek kapatılmıştır. 2,564 sosyal medya hesabı hakkında işlem yapılmıştır. 3,840'ı yabancı uyruklu olmak üzere, 9,350 YTS gözaltına alınmış, 1,337'si yabancı uyruklu olmak üzere, 3,069 kişi tutuklanmıştır.
- 33 ilde 66 noktada Emniyet Genel Müdürlüğü yapısı içerisinde TEM/İstihbarat/KOM birimlerinden oluşan, "Risk Analiz Birimleri" oluşturulmuştur. Bu birimler 17,500 şüpheli şahsı kontrol etmiş ve 4550'si sınır dışı edilmiştir.
- Çatışmaları bölgelerine gitmek isteyen 99 ülkeden 4,957 kişi yakalanarak sınır dışı edilmiştir. 146 ülkeden 53,781 kişiye yurda giriş yasağı konmuştur.
- Sınırlardaki fiziki güvenlik tedbirleri arttırılmıştır. Sınırlarda devriye hizmetleri sıkılaştırılmış, 911 km'lik Suriye sınırı dahilinde Hatay, Reyhanlı kısmında duvar ve dikenli tel yapımına hız verilmiştir.
- Kontrolsüz göç akımına karşı tedbirler alınmıştır. Mart 2015 – Temmuz 2017 arasında Yunan adalarına izinsiz geçenlerin sayısı 7.000'lerden 40'lara indirilmiştir. 2011'den bu yana 162.000'i denizlerden olmak üzere, 574.000 düzensiz göçmen ve 15.155 organizatör yakalanmıştır.

5 Murat Yeşiltaş vd., a.g.e., s. 52, "Türkiye'nin DAES ile Mücadelesi", Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Raporu, Temmuz, 2017, s. 51.

6 "Türkiye'nin DAES ile Mücadelesi", Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Raporu, Temmuz, 2017, s. 50-64.

- 2016 yılında 22 terör eylemi engellenmiştir. Bunların 10 kadarı patlayıcı, 5 eylem yapacak terörist ve 7 canlı bomba şüphelisi olarak bildirilmiştir. Yol kontrol ve arama noktaları arttırılmıştır.

IŞİD ile Finansal Açıdan Mücadele ve Uluslararası İşbirliği

Türkiye'nin IŞİD ile mücadelesinde bir diğer önemli konu, örgütün finans kaynakları ile mücadele konusu olmuştur. IŞİD, "fidye için insan kaçırma, bağışlar, YTS'ler vasıtasıyla elde edilen gelirler, ele geçirilen bölgelerdeki yer altı ve yer üstü kaynaklarından elde edilen gelirler vb." birçok kaynaktan finansal gelir elde etmektedir.

Türkiye'de terör suçları, 2013 yılına kadar farklı bir kanun kapsamına alınmamıştır. 1991'de yürürlüğe giren 3713 sayılı "Terörle Mücadele Kanunu"nda terör örgütlerine üye olmak, yardım ve yataklık ile propaganda suçları tanımlanmıştır. 2006 yılında ise 5532 sayılı "Terörle Mücadele Kanununda Değişikliği Öngören Kanunun" 8. Maddesine göre, "terörizmi finanse etmek suçunun kapsamı çizilmiş ve bu suçu işleyenlerin, terör örgütüne üye olmakla aynı suçu işleyecekleri" ifade edilmiştir. Ancak, terörizmin finansmanı suçu, ayrı bir suç olarak görülmemiştir. Şubat 2013'te ise 6415 sayılı "Terörizmin Finansmanının Önlenmesi Hakkındaki Kanun" kabul edilmiştir. Kanunda BMGK kararlarının etkin bir şekilde uygulanması ve eşgüdümün sağlanması için düzenlemeler yapılmasına yoluna gidilmiştir. Bu kanunla birlikte El-Kaide bünyesinde BM tarafından alınan 1267 (1999), 1333 (2000) ve 1373(2001) sayılı kararlar kapsamında alınan her türlü işlemle alakalı yetki Maliye Bakanlığına devredilmiştir.⁷

IŞİD, daha önce BM Güvenlik Konseyi'nin El-Kaide ve Usame bin Ladin ile alakalı aldığı kararlara konu olurken, 2013 yılında yapılan "El-Kaide Yaptırım Listesi"nde yapılan değişikliklerle, "Irak El-Kaidesi" olarak ifade edilmiştir. BMGK'nın IŞİD ile mücadelesi 2014'ün ikinci yarısından itibaren yoğunlaşmaya başlamış, örgütün özellikle finansal anlamda hareket kabiliyetinin kısıtlanması, YTS'ler ile mücadele konularında kararlar alınmıştır. IŞİD ile ilgili 2170 (2014) ve 2178 (2014) sayılı BMGK kararlarında "yabancı terörist savaşçılar" sorununa vurgu yapılırken, 2199 (2015) sayılı kararda örgüt ile mali açıdan mücadeleye odaklanılmıştır. Bununla birlikte, daha önce "El-Kaide Yaptırım Listesi" olarak isimlendirilen El-Kaide ve bağlantılı kişi ve grupları içeren liste, 2015'te "IŞİD ve El-Kaide Yap-

⁷ Murat Yeşiltaş vd., a.g.e., s. 68-69.

tırım Listesi" olarak değiştirilmiştir.⁸

Türkiye, küresel bir kara aklama karşıtı ve terörizmin finansmanı ile mücadele biri olan Mali Eylem Görev Gücü'nün (FATF) bir üyesi konumundadır. Türkiye 2015'te, ABD ile beraber FATF bünyesinde ABD ile beraber IŞİD'in finansmanı ile alakalı bir rapor hazırlamıştır. Türkiye'de finansal suçları araştıran Mali Suçları Araştırma Kurulu (MASAK), EGMONT grubu aracılığı ile diğer finansal istihbarat birimleri ile işbirliği yapmaktadır. Türkiye hem IŞİD hem de diğer terör örgütleri ile mücadelede BMGK kararlarını takip etmektedir.

Uluslararası Koalisyon Kapsamındaki Askeri Gelişmeler

IŞİD'in Musul'u işgali sonrası, ABD'nin başını çektiği uluslararası koalisyon, IŞİD ile mücadeleye yoğunlaşmıştır. 4-5 Eylül 2014'te NATO'nun Galler Zirvesi'nde IŞİD'den "sözde İslam Devleti" olarak bahsedilmiş ve bölge için tehdit olduğunun üzerinde durulmuştur. 10 Eylül 2014'te ise ABD Başkanı Obama, "IŞİD ile Mücadele Stratejisini" açıklamıştır. Uluslararası Koalisyon, "IŞİD'i durdurmak, yayılmasını engellemek ve zayıflatmak amacıyla, askeri güç ve taktik stratejisi içeren planı kapsamında, "düzenli hava saldırıları, sahada savaşan güçlerin desteklenmesi, insani yardım ve IŞİD'in ideolojisi, yapılanması ve finans kaynakları ile mücadeleye" başlamıştır.⁹ ABD öncülüğünde meydana gelen koalisyon (İngiltere, Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, Ürdün, Hollanda, Türkiye vd.) Ağustos 2014 - Kasım 2016 arası 10 binden fazla hava saldırısı düzenlemiştir. 2017 Kasım itibarıyla Irak'ta Musul ve diğer önemli kentler ile Suriye'de örgütün başkenti sayılan Rakka, IŞİD'in elinden alınmıştır.¹⁰

Türkiye, terörizmle mücadele konusunda bütün terör örgütleriyle küresel boyutta uluslararası işbirliği kapsamında mücadele edilmesine gerektiğine inanmaktadır. Bu amaçla BM Güvenlik Konseyi kararları başta olmak üzere, uluslararası toplumun çabalarını desteklemiş, siyasi ve askeri anlamda katkı sağlamıştır. Türkiye, Terörle Mücadele Küresel Formu'na (TMKF) katkı sağlamış, Eylül 2011 - Nisan 2016 arasında eşbaşkanlık görevinde bulunmuştur. TMKF bünyesinde AB ile beraber Afrika Boynuzu Çalışma Grubuna da eşbaşkanlık görevini sürdürmektedir. Türkiye aynı zamanda

8 "Türkiye'nin DAESH ile Mücadelesi"... s. 71.

9 "Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği", Bilge Adamlar Kurulu Raporu, No. 67, İstanbul, Haziran 2015, s. 35-36.

10 Clay Schrader, Islamic State: The New Reign of Terror, New Delhi, Alpha Editions, 2017, s. 124.

Anti-IŞİD koalisyonu bir üyesidir. Yabancı Terörist Savaşçılar Çalışma Grubuna da eş başkanlık etmektedir.¹¹

Türkiye, İncirlik Üssü'nü IŞİD ile içim savaş ve savaş-dışı amaçlarla kullanılmak üzere 24 Temmuz 2015'te uluslararası koalisyonu ait insanlı ve insansız hava araçlarına açmıştır. 24 Ağustos 2015'te uluslararası koalisyonun resmen bir üyesi olan Türkiye, 28 Ağustos'ta ilk ortak hava harekâtını düzenlemiştir. İlaveten, ABD ile birlikte eğit-donat programı kapsamında Suriye'de IŞİD'e karşı savaşmak için oluşturulan "ılımlı muhaliflere" eğitim verilmiştir.¹²

Sınır Ötesinde Düzenlenen Askeri Operasyonlar

Türkiye, IŞİD'e karşı kendi sınırları dışında da önlemler almaktadır. Türkiye bu bağlamda hem kendi askeri kapasitesini kullanarak hem de uluslararası koalisyonla işbirliği yaparak IŞİD ile mücadele etmektedir.

Türkiye, IŞİD tarafından ülkesine düzenlenen saldırıları durdurmak, Suriye'den Türkiye'ye gelen insan göçünü engellemek ve Suriye'nin kuzeyindeki IŞİD unsurlarını temizlemek için 26 Ağustos 2016'da, Fırat Kalkanı adını verdiği harekât ile Suriye'nin kuzeyine askeri operasyon başlatmıştır. Askeri harekâta, Sultan Murat Tugayı, Şamlılar Cephesi, Feylak Eş-Şam, Nureddin Zengi Tugayı, Ceş el-nasr ve Ceş el-Tahrir gibi Esad'a muhalif unsurlar ile ÖSO'ya bağlı gruplar katılmıştır. Harekât üç aşamadan oluşmuş ve birinci aşamada hedef bölgenin IŞİD'den temizlenmesi amaçlanmıştır. Cerablus ve Çobanbey'e ulaşılması ile birinci aşama tamamlanmıştır. İkinci aşamada, harekâta derinlik kazandırmak amaç olmuş, Cerablus-Azez hattındaki IŞİD unsurları bertaraf edilmiştir. Üçüncü aşamada, El-Bab'ın IŞİD'den temizlenmesi amaçlanmış ve başarılmıştır. Harekât 7 ay sürmüş, Dabık, Rai, Cerablus, Kabasin ve El-Bab gibi önemli yerleşim yerleri IŞİD'in elinden alınmıştır. 216 gün süren operasyonda 71 Türk askeri şehit düşmüş, 2647 ölü olmak üzere 3060 IŞİD üyesi ölü olarak ele geçirilmiştir.¹³

Türkiye, Astana sürecinde alınan kararlar Rusya ve İran ile vardığı anlaşma çerçevesinde Suriye'nin Idlib kentinde ateşkesin korunmasını sağla-

11 Türkiye'nin DAEŞ ile Mücadelesi" ... s. 65-66.

12 Ibid, s. 63.

13 Ibid, s. 53., Fatma Taşdemir ve Adem Özer, "Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu", Akademik Hassasiyetler, Cilt 4., S. 7, 2017, s. 55-56.

mak için 8 Ekim 2017'de "sınır ötesi keşif faaliyetine" başlamıştır. Türkiye'nin kent merkezinde, Rusya'nın da çevresinde güvenliği sağlanmasının amaçlandığı operasyonda ilgili ülkeler tarafından çatışmasızlık bölgelerine 500'er asker yollanması hedeflenmiştir. Türkiye hem Idlib bölgesindeki çatışmasızlık bölgelerinin oluşumuna katkıda bulunmak, hem Afrin'e yönelik baskıyı arttırarak olası bir Kürt Koridorunun önüne geçmek, kendisine karşı bölgeden gelebilecek bir göç dalgasına karşı önlem alabilmek ve Suriye'nin geleceğinde daha fazla söz sahibi olmak gibi hedefleri olduğu yorumları yapılmaktadır. Kasım 2017 itibariyle Türkiye'nin Idlib Operasyonu çerçevesindeki intikali ve süreç devam etmektedir.¹⁴

Sonuç

IŞİD tehdidi, ortaya çıktığı süreçte önceleri Irak'ta daha sonra Arap Baharı vesilesiyle yayıldığı Suriye'de ve kendisine bağlılık ilan eden dünya çapındaki gruplar ve bireyler hem Ortadoğu'da hem eylem kapasitesi ile dünyanın her yerinde varlığını sürdürmektedir.

Türkiye hem laiklik ve parlamenter, demokratik sisteme sahip oluşuğu, IŞİD karşıtı koalisyonun bir üyesi olması, Suriye'de Fırat Kalkanı harekati ile IŞİD'e doğrudan müdahale etmesi, Irak'ta IŞİD'e karşı savaşan güçleri eğitmesi, ülke içerisinde IŞİD hücrelerine karşı alınan önlemler ve YTS'ler ile mücadeleler gibi konulardan dolayı IŞİD'in düşman olarak gördüğü ülkelerin başında gelmektedir. IŞİD bunu hem yayınlarında işlemekte, hem de zaman zaman Türkiye'yi hedef alarak ve eylem gerçekleştirerek göstermektedir.

Türkiye, IŞİD ile mücadelesini çok boyutlu gerçekleştirmektedir. IŞİD, Suriye ve Irak'ta otorite boşluğundan faydalanarak genişlemiştir. IŞİD'in Haziran 2014'te Musul'u ele geçirmesi sonrası uluslararası toplumun dikkati IŞİD üzerine yoğunlaşmış, Eylül 2014'te ABD öncülüğünde oluşan koalisyonla IŞİD ile Suriye ve Irak'ta askeri mücadele yoğunlaşmıştır. Türkiye bu bağlamda gerek askeri koalisyona lojistik desteği gerekse de askeri yardımları ile IŞİD ile mücadelenin aktif bir üyesi haline gelmiştir.

IŞİD ile hem finansal anlamda hem de askeri anlamda mücadele eden Türkiye, zaman zaman IŞİD saldırılarının hedefi haline de gelmektedir. Birçok saldırı önlenmesine rağmen, gerçekleştirilen saldırılarda birçok sivil ha-

14 Fehim Taştekin, ""7 Soruda İlib: Türkiye ne yapıyor, neyi amaçlıyor", BBC Türkçe (<http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41542725>), E.T. 14/10/2017.

yatımı kaybetmiştir. Türkiye bunları önlemek için hem yurt içinde hem de sınırları dışında IŞİD ile mücadeleyi yoğunlaştırmış ve gerekli tedbirleri almaya çalışmıştır.

Sonuç olarak, Türkiye'nin IŞİD ile mücadelesi askeri, siyasi ve ekonomik anlamda devam etmektedir. Fırat Kalkanı harekâtı ile IŞİD unsurları doğrudan karşı karşıya gelen Türkiye, örgütün propaganda mekanizması tarafından militanlarına hedef olarak gösterilen ülkelerden biri haline gelmiştir. Gelineen noktada 2017 itibarıyla, IŞİD'in Suriye'de Rakka, Irak'ta Musul'u kaybetmesi örgütü yok olma süreciyle karşı karşıya getirmiştir. Ancak örgütün imkân ve kabiliyetleri azalsa da dünyanın birçok yerinde eylem yapabilme kabiliyeti de devam etmektedir. Bütün bunlar düşünüldüğünde Türkiye'nin IŞİD ile mücadelesi dinamik bir yapı arz etmekte ve süreklilik kazanarak devam etmektedir.

Kaynakça / References

Fehim Taştekin, "7 Soruda Iblib: Türkiye ne yapıyor, neyi amaçlıyor", BBC Türkçe (<http://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-41542725>), E.T. 14/10/2017.

Kap, Derya, AB ve Türkiye'nin IŞİD ve Yabancı Savaşçılarla Mücadele Politikası, İstanbul, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, 2017.

Sandıklı, Atilla, Semin, Ali, Ünal, Bekir, Irak ve Suriye'deki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri, İstanbul, Bilgesam Yayınları, 2015.

Schrader, Clay, Islamic State: The New Reign of Terror, New Delhi, Alpha Editions, 2017.

Taşdemir, Fatma, Özer, Adem, "Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu", Akademik Hassasiyetler, Cilt 4., S. 7, 2017, ss. 53-70.

Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği", Bilge Adamlar Kurulu Raporu, No. 67, İstanbul, Haziran 2015.

"Türkiye'nin DAESH ile Mücadelesi", Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Raporu, Temmuz, 2017.

Yalçınkaya, Haldun, "Yabancı Terörist Savaşçılar ve Türkiye", Orsam Rapor, No. 31, Ekim 2015.

Yeşiltaş, Murat, Behram, Özdemir, Ömer Behram, Öncel, Rifat, Düz, Sibel, Öztürk, Bilgehan, "Sınırdaki Düşman: Türkiye'nin DAESH ile Mücadelesi", Seta Yayınları, or No. 65, 2016.

KATILIMCI BÜTÇELEMENİN TÜRKİYE'DE UYGULANABİLİRLİĞİ: POLİTİK KÜLTÜR BAĞLAMINDA BİR ANALİZ

M. Zahid SOBACI¹

M. Furkan KORKMAZ²

Öz

Türkiye’de yakın zamanda demokrasinin güçlendirilmesi politik ve idari reformların temel hedeflerinden biri olmuştur. Demokrasinin güçlendirilmesi katılım, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi değerlerin yaşama geçirilmesini gerektirmektedir. Demokrasinin vazgeçilmez değerlerinden biri olarak katılım, bir yandan vatandaşların karar alma süreçlerinde edilgen konumdan aktif bir aktör pozisyonuna geçmesini sağlarken, diğer yandan kararların vatandaş-odaklı ve daha rasyonel olmasına ve vatandaşların politik süreçleri öğrenmesine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, demokrasinin güçlendirilebilmesi için vatandaşın yönetime katılımını sağlayacak mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir. Katılımcı bütçeleme bu mekanizmalara verilebilecek en iyi örneklerden biridir. Katılımcı bütçeleme, vatandaşların kamu kaynaklarının kullanımını müzakere ettiği bir karar verme sürecidir. Bu uygulama vatandaşların kamu kaynaklarının nasıl ve nereye harcanacağına ilişkin karar verme süreçlerine aktif katılımını sağlamaktadır.

Katılımcı bütçeleme dünyada hızla yaygınlaşan bir yerel demokrasi uygulamasıdır. Dünyada 1500’den fazla şehirde katılımcı bütçeleme uygulamalarına rastlamak mümkündür. Bununla birlikte, Türkiye’de genelde yeni katılımcı mekanizmalara daha özelden katılımcı bütçeleme uygulamasına nadiren rastlanmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı katılımcı bütçeleme uygulamasının Türkiye’de uygulanabilirliğini Türk politik kültürü bağlamında analiz etmektir. Çalışmada, bu tarz uygulamaların yaşama geçirilebilmesi açısından asıl belirleyici faktörün ülkenin sahip olduğu politik ve yönetsel kültür olduğu varsayılmaktadır. Bu doğrultuda, Türk politik kültürünü karakterize eden belirli kodların Türkiye’de katılımcı bütçelemenin uygulanabilmesi için çok fazla uygun bir zemin oluşturmadığı iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi, Yerel Demokrasi, Katılım, Katılımcı Bütçeleme, Politik Kültür

1 Doç. Dr., Uludağ Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. e-mail: zsobaci@uludag.edu.tr.

2 Araş. Gör., Uludağ Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü. e-mail: mf-korkmaz@uludag.edu.tr.

Applicability of Participatory Budgeting in Turkey: An Analysis within the Context of Political Culture

Abstract

Strengthening and internalization of democracy in Turkey in recent times has been one of the main objectives of political and administrative reforms. Strengthening of democracy requires the values such as participation, transparency and accountability to be realized. While participation as one of the essential values of democracy contributes to elevate the citizens to the position of active actor from passive consumers of public services, it also contributes to making the decisions citizen-oriented and more rational and helping the citizens to learn the political processes. In this context, in order to strengthen democracy, it is necessary to establish mechanisms to provide citizen with participation in governance. Participatory budgeting is one of the best examples of this mechanism. Participatory budgeting is a decision-making process in which citizens negotiate the use of public resources. This mechanism enables the active participation of citizens in the decision-making process on how and where public resources are to be spent.

Participatory budgeting is a rapidly expanding local democracy practice in the world. It is possible to find participatory budgeting practices in more than 1500 cities around the world. However, in general new participatory mechanisms, more particularly participatory budgeting in Turkey are seldom encountered. In this context, this study aims to analyze the applicability of participatory budgeting in Turkey in the context of Turkish political culture. In this study, it is assumed that the main determinant factor in the implementation of such practices is the political and administrative culture that the country has. In this respect, it is claimed that certain codes that characterize Turkish political culture do not provide a suitable ground for the implementation of participatory budgeting in Turkey.

Keywords: Democracy, Local Democracy, Participation, Participatory Budgeting, Political Culture

Giriş

Günümüzde, demokrasi fikrinin kendisiyle olmasa bile onun işleyişiyle ilgili birtakım hoşnutsuzluklar vardır. Bu hoşnutsuzluklar, seçimlerde düşük katılım oranı ve siyasi kurumlara karşı güven bunalımı şeklinde kendini göstermekte³ ve temsili demokrasinin meşruiyet krizinin semptomları olarak değerlendirilmektedir. Bugün, vatandaşları politika oluşturma sürecine dâhil etmek ve demokratik meşruiyet krizinin üstesinden gelmek için yeni katılımcı mekanizmalar ön plana çıkarılmakta ve yaygınlaşması teşvik edilmektedir. Bu mekanizmaların genel olarak vatandaşların iki seçim arasında da isteklerini ve tercihlerini politikacılara iletebilmeleri için çok önemli ve yenilikçi fırsatlar sunduğu kabul edilmektedir. Kent konseyleri, halk oylaması, halk toplantıları, meclis toplantılarına katılım, danışma kurulları, planlama forumları, yurttaş kurulları, gelecek atölyeleri, yuvarlak masa toplantıları, kamuoyu yoklamaları, odak gruplar ve bilgi ve iletişim teknolojisi temelli araçlar (online politika danışma, online tartışma forumları gibi) bu katılımcı mekanizmalara örnek olarak verilebilir.

Yerel düzey, seçimlere katılmanın ötesinde, katılımcı mekanizmaların teşvik edilmesi ve katılımcı demokrasinin yaşama geçirilebilmesi açısından en uygun seviyedir. Nitekim Erdoğan, katılımın günümüzün büyük-ölçekli ve karmaşık toplumlarında işleyebileceğine şüpheyle yaklaşmakta ve karar alma süreçlerine katılımın yerel ölçekte ve topluluklarda daha fazla gerçekleşebileceğini belirtmektedir⁴. Benzer şekilde, Sartori de makro-demokrasi ve mikro-demokrasi ayırımına giderek, katılımın mikro-demokrasilerin temeli olduğunu ve küçük ölçekli gruplarda bir anlam ifade ettiğini iddia etmektedir⁵. Bu iddialar ampirik kanıtlarla da desteklenmektedir⁶.

Güçlü ve özerk yerel yönetimler ile güçlü demokrasi arasında pozitif ve destekleyici bir ilişkinin olması tesadüf değildir. Yerel alanın katılımcı uygulamaların somutlaştırıldığı en uygun düzey olduğu gerçeği, yerel

3 Robert D. Putnam, “Bowling Alone: America’s Declining Social Capital”, *Journal of Democracy*, Volume 6, Issue 1, 1995, ss. 65–78; Evan M. Berman, “Dealing with Cynical Citizens”, *Public Administration Review*, Volume 57, Issue 2, 1997, ss. 105–112; Ian Kearns, Jamie Bend, and Beatrice Stern, *E-Participation in Local Government*, Institute for Public Policy Research, London, 2002.

4 Mustafa Erdoğan, *Anayasal Demokrasi, Siyasal Kitabevi*, Ankara, 12. B., 2015, s. 306.

5 Giovanni Sartori, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 150.

6 Lawrence Pratchett, “Local Autonomy, Local Democracy and the New Localism”, *Political Studies*, Volume 52, Issue 2, 2004, ss. 358–375.

yönetimlerin halka en yakın birimler olması ve genellikle vatandaşların yaşamlarını doğrudan etkileyen kararlar almasıyla yakından ilişkilidir. Politik sistem içerisinde yerel yönetimlerin varlığı katılımın alanını genişletmekte ve katılım türlerini artırmaktadır. Yerel yönetimler, uzman vatandaş olmak, aktif vatandaşlık bilincinin oluşmasına katkıda bulunmak, alınan kararların meşruiyetini arttırmak, siyasi süreçleri öğrenmek ve bilgi ve becerileri geliştirmek gibi katılımın sağladığı avantajlar için uygun bir platform sunmaktadır. Bu nedenle, yerel yönetimler, kamu hizmetlerinin vatandaşlara etkin sunumunda rol alan birimler olmanın yanı sıra, katılım, şeffaflık, hesap verebilirlik gibi politik ve yönetsel değerlerin yaşama geçirilmesinde ve demokrasinin konsolidasyonunda aktif birimler olarak ortaya çıkmaktadır⁷. Nitekim Weir ve Beetham, gücü paylaşmanın ve vatandaşların kendilerine güven kazanmalarının yanında yerel katılımın toplumdaki demokratik kültürün gelişmesine katkıda bulunan bir faaliyet olduğunu belirtmektedir⁸.

Katılımcı bütçeleme de yerel ölçekte uygulanan katılımcı mekanizmalardan biri olarak, demokrasiyi güçlendirmek için birçok fırsat sunmaktadır. Bu mekanizma, sunduğu imkânlar nedeniyle olsa gerek, birçok devlet tarafından benimsenmiş, uluslararası örgüt tarafından teşvik edilmiş ve dünya geneline hızla yayılarak geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Katılımcı bütçeleme, vatandaşların kamu kaynaklarının kullanımını müzakerede ettiği bir karar verme sürecidir. Bu uygulama vatandaşların kamu kaynaklarının nasıl ve nereye harcanacağına ilişkin karar verme süreçlerine aktif katılımını sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle, bu uygulama vatandaşlara yerel kamu politikası oluşturma sürecine dâhil olma ve tercihlerini kararlara yansıtabilme fırsatı sunmaktadır. Böylece, katılımcı bütçeleme şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılım gibi demokrasinin temel ilke ve değerlerini hayata geçirerek, bir ülkede demokrasinin güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte, katılımcı bütçelemenin uygulanabilmesi ve başarısı ülkelerin politik ve yönetsel kültürlerine göre farklılık gösterebilmektedir. Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı katılımcı bütçeleme uygulamasının Türkiye’de uygulanabilirliğini Türk politik kültürü bağlamında analiz etmektir. Çalışmanın temel iddiası, Türk politik kültürünü karakterize eden belirli

7 Mehmet Zahid Sobacı ve Kadir Yasin Eryiğit, “Determinants of E-Democracy Adoption in Turkish Municipalities: An Analysis for Spatial Diffusion Effect”, *Local Government Studies*, Volume 41, Issue 3, 2015, s. 447-448.

8 Stuart Weir and David Beetham. *Political Power and Democratic Control in Britain*, Routledge, London, 1999, s. 234.

kodların Türkiye’de katılımcı bütçelemenin uygulanabilmesi için çok fazla uygun bir zemin oluşturmadığıdır. Bu doğrultuda, bu çalışmada, öncelikle vatandaş katılımı ve katılımcı bütçeleme açıklanmaktadır. Ardından, ön plana çıkan bazı katılımcı bütçeleme uygulama örnekleri değerlendirilmektedir. Son olarak, katılımcı bütçelemenin Türkiye’de uygulanabilirliği Türk politik ve yönetsel kültürü bağlamında analiz edilmektedir.

Vatandaş Katılımı

Karar alma süreçlerine vatandaşların katılımı modern demokratik toplumların temel özelliklerinden biridir. Devletler, seçimler arasında vatandaşların sessizliğini kırmayı, katılımı teşvik etmeyi ve politik ve idari sistemlerde daha katılımcı mekanizmalar oluşturmayı amaçlayan bir dizi reform girişimini yürütmektedir. Katılımla ilgili bu reform girişimleri basit bir argümana dayanmaktadır: Eğer vatandaşlara bir şans verilirse, onlar ellerinden gelenin en iyisini yapabilirler ve mümkün olan en iyi sonuçlara ulaşabilirler. Katılım açısından kamu yönetimindeki sorunlarla ilgili ortaya koyulan temel teşhis, devletin aşırı derecede hiyerarşik olduğudur. Bu teşhis göz önüne alındığında, politik ve yönetsel sistemde bazı katılımcı mekanizmaların kurulması gerektiği düşünülmektedir⁹.

Vatandaş katılımı, vatandaşların endişelerinin, ihtiyaçlarının ve değerlerinin politika oluşturma ve karar verme süreçlerine dâhil edilmesidir. Vatandaş katılımı, halkın desteklediği daha iyi kararlar alma amacına sahip, iki yönlü iletişim ve etkileşimdir¹⁰. Vatandaş katılımının arkasındaki temel motivasyon, kendilerini etkileyecek kararlara katılmanın değerli ve gerekli olmasıdır. Vatandaşları karar alma süreçlerine dâhil etmek için çeşitli nedenlerden söz edilebilir. Birincisi, vatandaş katılımının hükümetin halkın ne istediğini anlamasına, vatandaşların önceliklerini ve tercihlerini belirlemesine ve bu değerlerin karar verme süreçlerinde rol oynamasına imkân tanınmasıdır. Bu sayede, çatışmalar en aza indirilebilir ve hükümete olan güven artırılabilir. Başka bir neden, vatandaş katılımının daha iyi sonuçlar alınmasını sağlayacak bilgileri bir araya getirerek alınan kararların kalitesini yükseltmesidir. Bir diğer neden ise, vatandaş katılımının şeffaflık ve hesap verebilirliği artırması ve hükümetin adil ve adaletli olduğuna dair algıları güçlendirmesidir¹¹.

9 G. Peters, *Politics of Bureaucracy*, Routledge, London, 2001, s. 352.

10 James L. Creighton, *The Public Participation Handbook: Making Better Decisions through Citizen Involvement*, Jossey-Bass, San Francisco, 2005, s. 7.

11 Kathe Callahan, *Elements of Effective Governance: Measurement, Accountability and Participation*, CRC Press, 2007, s. 157.

Karar verme süreçlerine katılımın hem vatandaşlar hem de devlet için avantajları vardır. Buna göre, katılım sayesinde vatandaşların uzman vatandaşlar haline geleceği söylenebilir. Başka bir deyişle, katılım olgusu vatandaşların karmaşık teknik konuları kavrama kapasitelerini artırmaktadır. Vatandaşlar, hükümeti bilgilendirme ve ikna etme fırsatı bulmakta, daha aktif vatandaşlar olma yolunda tecrübe kazanmakta ve kamu politikası oluşturma ve uygulama süreçlerini kontrol etmede güç elde etmektedirler. Diğer taraftan, hükümet vatandaş katılımı sayesinde toplumdaki farklı grupların belirli kamu politikalarına karşı tutumlarını öğrenmekte ve hangi politikaların vatandaşlar tarafından talep edildiğini anlayabilmektedir. Böylece devlet, vatandaşların güvenini sağlayabilmekte ve politikalarını halkın tercihlerine dayandırarak daha gerçekçi ve meşru kararlar verebilmektedir¹².

Temsili demokrasinin meşruiyet krizi nedeniyle, günümüzde halkın karar alma süreçlerine aracılı bir şekilde dâhil olduğu temsili demokrasiden katılımcı demokrasi anlayışına doğru bir geçiş söz konusudur. Yönetişim bağlamında, bu süreçte katılımcı demokrasi için zemin oluşturacak çeşitli uygulamalar yürürlüğe koyulmaktadır. Yönetişim modeli, kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum arasında işbirliği oluşturmakta ve karar alma süreçlerinin her seviyesinde vatandaşların katılımını vurgulamaktadır. Başka bir deyişle, yeni katılımcı yönetim biçimleri, vatandaşlara seçimler arasında politikalara dair tercihlerini ifade edebilme imkânı sunmakta ve demokrasinin kalitesinin artırılmasına katkıda bulunmaktadır. Kent konseyleri, halk toplantıları, mahalle meclisleri, yurttaş kurulları, odak gruplar gibi müzakere ve diyalog uygulamaları daha katılımcı demokrasi talebinin delilleri ve temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş çabasının yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Katılımcı Bütçeleme

Katılımcı bütçeleme, son yıllarda en iyi bilinen ve geniş bir uygulama alanı bulan katılımcı mekanizmalardan biridir. Bu mekanizma, hızlı bir yayılma süreci geçirmiş ve uluslararası örgütler, devletler ve sivil toplum kuruluşları tarafından benimsenmiştir. Katılımcı bütçeleme ilk olarak 1989 yılında uygulanmıştır. Cabannes, katılımcı bütçeleme uygulamasının yaygınlaşmasını 3 aşamada açıklamaktadır: Birinci aşamada, 1989-1997 yılları arasındaki dönemde, katılımcı bütçeleme ilk kez tecrübe edilmiş ve kamu kaynaklarını yönetmenin yeni bir biçimi olarak ortaya çıkmıştır. Bu

¹² Renee A. Irvin and John Stansbury, "Citizen participation in decision making: Is it worth the effort?", *Public Administration Review*, Volume 64, Issue 1, 2004, ss. 56-57.

süreçte, katılımcı bütçeleme ilk defa Porto Alegre’de uygulanmıştır. İkinci aşamada, 1997-2000 yılları arasında, katılımcı bütçeleme Brezilya’da 130 belediye tarafından uygulanmaya başlamıştır. 2004 yılına kadar katılımcı bütçelemeyi uygulayan belediye sayısı 250’ye ulaşmıştır. Üçüncü aşamada, 2000 yılı sonrasında, katılımcı bütçeleme hızla yayılarak birçok Amerika, Avrupa, Asya ve Afrika ülkelerinde uygulanmaya başlamıştır¹³. Günümüzde, 1500’den fazla şehirde 3000’in üzerinde yerel yönetim tarafından katılımcı bütçeleme uygulanmaktadır¹⁴.

Katılımcı bütçelemenin dünyada yayılma sürecini, ülkelerin politik sistemleri, politik kültürleri ve kurumsal yapıları gibi faktörler belirlemektedir¹⁵. Aynı zamanda, bu faktörler katılımcı bütçelemenin çeşitli uygulama modellerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Uygulama modellerinin çeşitliliği, katılımcı bütçelemenin standart bir tanımının yapılmasını zorlaştırmaktadır¹⁶. Bazı yazarlar katılımcı bütçelemeyi Porto Alegre örneğini referans alarak dar bir kapsamda tanımlarken; bazı yazarlar ise, katılımcı bütçelemeyi anketler, odak gruplar, açık forumlar, vatandaş bütçe komiteleri, bütçe forumları ve toplantıları, mahalle toplantıları gibi katılımcı mekanizmaları kapsayıcı bir kavram olarak tanımlamaktadır¹⁷.

Çeşitli uygulama modellerinin tanımlama açısından sebep olduğu karmaşaya rağmen, katılımcı bütçelemenin genel bir tanımını yapmak mümkündür. Katılımcı bütçeleme, vatandaşların kamu kaynakları üze-

13 Yves Cabannes, “Participatory Budgeting: A Significant Contribution to Participatory Budgeting”, *Environment & Urbanization*, Volume 16, Issue 1, 2004, s. 29.

14 Participatory Budgeting Project, <https://www.participatorybudgeting.org/pb-map> (Erişim Tarihi: 13.11.2017).

15 Lígia Helena Hahn Lüchmann, “Participatory Budgeting and Democratic Innovation: Some Analytical Variables”, (Eds. Alois A. Paulin, Leonidas G. Anthopoulos ve Christopher G. Reddick), *Beyond Bureaucracy: Towards Sustainable Governance Informatisation*, Springer, Cham, 2017, s. 68.

16 Luca Bartocci, “Participatory Budgeting”, (Ed. Ali Farazmand), *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*, Springer, Cham, 2016, s. 2.

17 Benjamin Goldfrank, “Lessons from Latin America’s Experience with Participatory Budgeting”, (Ed. Anwar Shah), *Participatory Budgeting*, World Bank, Washington, 2007, ss. 91-126; Aimee L. Franklin, Alfred T. Ho, and Carol Ebdon, “Participatory Budgeting in Midwestern States: Democratic Connection or Citizen Disconnection?”, *Public Budgeting & Finance*, Volume 29, Issue 3, 2009, ss. 52-73; Hai (David) Guo and Milena I. Neshkova, “Citizen Input in the Budget Process: When Does It Matter Most?”, *The American Review of Public Administration*, Volume 43, Issue 3, 2012, ss. 331-346; Soojin Kim and Hindy Lauer Schachter, “Citizen Participation in the Budget Process and Local Government Accountability”, *Public Performance & Management Review*, Volume 36, Issue 3, 2013, 456-471; Yahong Zhang and Yuguo Liao, “Participatory Budgeting in Local Government”, *Public Performance & Management Review*, Volume 35, Issue 2, 2011, ss. 281-302.

rinde müzakere ettiği bir karar verme sürecidir. Katılımcı bütçeleme mekanizması hükümetler, vatandaşlar, hükümet-dışı organizasyonlar ve sivil toplum kurumlarının iradesiyle, vatandaşlara kamu kaynaklarının “nasıl” ve “nereye” harcanacağı konusunda doğrudan rol oynama imkânı sunmaktadır¹⁸.

Sintomer vd., atılımcı bütçelemeyi tanımlayabilmek için beş kriter ortaya koymaktadır: (i) Katılımcı bütçeleme için ilgili kurum veya kuruluşun bütçesinin bir kısmı ayrılmalı ve mali veya bütçesel boyut tartışılmalıdır; (ii) yerel veya şehir seviyesinde ya da bölgesel olmalıdır; (iii) belirli bir süre boyunca (örneğin, yıl boyunca) devam eden veya tekrarlanan bir süreç olmalıdır; (iv) vatandaşların istek ve önerilerini belirtebilecekleri yüz yüze (toplantı, forum gibi) veya bilgi ve iletişim teknolojileri temelli katılımcı mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir; (v) süreç boyunca ve sonunda elde edilen çıktılara yönelik şeffaflığın ve hesap verebilirliğin sağlanması gerekmektedir¹⁹. Bassoli ise, bu tanımlayıcı faktörlere “vatandaşların arzulanan seviyede katılımının gerçekleşmesi” kriterinin eklenebileceğini belirtmektedir²⁰.

Katılımcı bütçeleme, politikacıların karar verme gücünü vatandaşlar ile paylaştığı bir süreçtir²¹. Katılımcı bütçeleme, bürokratlar ve seçilmiş politikacılar tarafından kamu kaynaklarının dağılımının belirlendiği standart kamu bütçesi oluşturma sürecinden farklıdır²². Klasik bütçeleme yönteminde vatandaşlar temsilcileri veya seçtikleri politikacılar aracılığıyla sürece dâhil olurken, katılımcı bütçeleme sürecinde vatandaşlar aktif olarak yer almakta ve bütçe ödeneklerinin oluşturulmasında bizzat rol almaktadır. Bu bağlamda, katılımcı bütçeleme, birlikte üretme, birlikte planlama ve birlikte dizayn etme sürecidir. Bir yandan çeşitli kamu programları,

18 Brian Wampler, “A Guide to Participatory Budgeting”, *Participatory Budgeting*, (Ed. Anwar Shah), World Bank, Washington, 2007, s. 21.

19 Yves Sintomer, Carsten Herzberg and Anja Röcke, “Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges”, *International Journal of Urban and Regional Research*, Volume 32, Issue 1, 2008, s. 168.

20 Matteo Bassoli, “Participatory Budgeting in Italy: An Analysis of (Almost Democratic) Participatory Governance Arrangements”, *International Journal of Urban and Regional Research*, Volume 36, Issue 6, 2012, s. 1185.

21 Stefano Stortone, “Participatory Budgeting: Heading Towards a ‘Civil’ Democracy?”, (Eds. Mathias Freise, Miikka Pyykkönen and Egle Vaidelyte), *A Panacea for all Seasons? Civil Society and Governance in Europe*, Nomos, Germany, s. 102.

22 Hollie Russon Gilman, *Engaging Citizens: Participatory Budgeting and the Inclusive Governance Movement within the United States*, Ash Center Occasional Papers Series, Ash Center for Democratic Governance and Innovation, Harvard Kennedy School, January 2016, s. 3.

hizmetleri ve yatırımlarına yönelik kamu kaynaklarının nerede kullanılacağı, diğer yandan programların ve hizmetlerin nasıl uygulanacağını vatandaşlar tarafından belirlenmesini sağlamaktadır²³.

Katılımcı bütçeleme belirli aşamalardan oluşan bir süreçtir. Aslında katılımcı bütçeleme harcama önceliklerini belirlemek, somut teklifler üretmek ve geliştirmek, bunları uygulanabilir projeler haline getirmek ve hangilerinin finanse edileceğini ve uygulamaya değer olduğunu seçmek için vatandaşlara sağlanan bir öğrenme sürecidir. Vatandaşlar bu süreci ya doğrudan kendileri yönetmekte ya da kendilerini ve önceliklerini temsil etmeleri ve yerel yetkililer ve diğer paydaşlarla süreç boyunca etkileşim halinde olmaları için temsilciler seçmektedir²⁴.

Katılımcı bütçeleme süreci genellikle kentin başlıca sorunları, muhtemel çözümler ve mevcut kaynaklar hakkında bir kamuoyu tartışmasıyla başlamaktadır. Daha sonra, hangi projelerin uygulanacağı oylanmakta ve seçilen projeler uygulamaya koyulmaktadır. Bütçeleme sürecine genellikle 16 yaş ve üzeri vatandaşların katılabildiği görülmektedir. Katılımcı bütçeleme için belediye bütçesinin bir kısmı ayrılmaktadır. Ayrılan bütçe, genellikle altyapı yatırımlarını (çevre ve park düzenlemeleri, sokak ve cadelerin yeniden yapılandırılması gibi) ve refahı artırmaya yönelik kamu hizmetlerini veya kültürel hizmetleri kapsamaktadır. Bunun yanında, vergi gibi politika alanları için uygulandığı da görülebilmektedir²⁵.

Katılımcı bütçeleme yaygın olarak yerel yönetimlerde uygulanmakla birlikte, nadiren bölgesel ve ulusal düzeyde katılımcı bütçeleme uygulamalarına²⁶ ve okullar ile konut kurumları gibi bürokratik kurum ve organizasyonlarda bu uygulamaya rastlamak mümkündür²⁷. Örneğin, Chicago’da 575 öğrencinin eğitim gördüğü bir lisede yerel okul konseyinin kararıyla 25.000 dolarlık katılımcı bütçeleme programı uygulanmıştır. Öğrenciler

23 Carmela Barbera, Mariafrancesca Sicilia and Ileana Steccolini, “The Participatory Budgeting as a Form of Co-production”, (Eds. Mariagrazia Fugini, Enrico Bracci and Mariafrancesca Sicilia), Co-production in the Public Sector, Springer, 2016, s. 29.

24 Stefano Stortone and Fiorella De Cindio, “Hybrid Participatory Budgeting: Local Democratic Practices in the Digital Era”, (Eds. Marcus Foth, Martin Brynskov and Timo Ojala), Citizen’s Right to the Digital City: Urban Interfaces, Activism, and Placemaking, Springer, Singapore, 2015, s. 180.

25 Stortone and De Cindio, a.g.m., s. 180-181.

26 Wampler, a.g.m., s. 24.

27 LaShonda M. Stewart, Steven A. Miller, R. W. Hildreth and Maja V. Wright-Phillips, “Participatory Budgeting in the United States: A Preliminary Analysis of Chicago’s 49th Ward Experiment”, New Political Science, Volume 36, Issue 2, 2014, ss. 193-218.

tarafından oylanmak üzere 3 proje fikri geliştirilmiştir. Yapılan oylamaya 378 öğrenci katılmış ve öğrenciler için yeni bir eğlence/dinlenme odası projesi kazanmıştır²⁸.

Katılımcı Bütçeleme Örnekleri

Porto Alegre

Porto Alegre katılımcı bütçeleme ilk ve en göze çarpan örneğidir. Bu uygulamanın etkinlik, yeniden dağıtım ve kalkınma açısından olumlu sonuçlar vermesi, Porto Alegre modelinin uluslararası düzeyde referans noktası haline gelmesini sağlamıştır. Nitekim, Porto Alegre uygulaması 1996 yılında Birleşmiş Milletler tarafından dünyadaki en iyi kırk yerel yönetim uygulamalarından biri olarak gösterilmiştir²⁹. Porto Alegre uygulamasında katılımcı bütçeleme süreci iki aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalara geçilmeden önce toplantılara katılımı ve kaynakların dağılımını kolaylaştırmak amacıyla şehir bölgelere ayrılmaktadır. Birinci aşamada, mahalle toplantıları düzenlenmektedir. Toplantılarda yerel bütçenin öncelikleri ve vatandaşların gerçekleşmesini istedikleri projeler tartışılmaktadır. Bu aşamada son olarak, belediyeler ile yapılan toplantılarda vatandaşları temsil edecek ve hangi projelerin uygulanacağına karar verecek delegeler seçilmektedir. İkinci aşamada, seçilen delegeler yerel yönetim ve sivil toplum temsilcileriyle toplantılar düzenleyerek, vatandaşların öncelikleri ve projeleri arasından hangisinin uygulanacağına karar vermektedir³⁰.

Porto Alegre’de 1996’dan 2004 yılına kadar 400 milyon dolar değerinde katılımcı bütçeleme projesi uygulanmıştır³¹. Katılımcı sayısı 1990’da 976 iken, 2003 yılında bu sayı 26.807’ye ulaşmıştır³². Günümüzde ise Porto Alegre’de her yıl 50.000’den fazla vatandaş katılımcı bütçeleme sürecine dâhil olmakta ve yerel bütçenin %20’sinin nerede ve nasıl harcanacağına karar vermektedir³³. Porto Alegre uygulamasında dikkat çeken asıl nokta ise, katılımcı bütçeleme sürecinin temel amacının sosyal adalet olmasıdır. Yerel bütçedeki kaynak dağılımı “Yaşam Kalite Endeksine” göre yapılmak-

28 Participatory Budgeting Chicago, <http://www.pbchicago.org/sullivan-high-school.html> (Erişim Tarihi: 14.11.2017).

29 Stortone, a.g.m., s. 103.

30 Wampler, a.g.m., s. 24.

31 Brian Wampler, *Participatory Budgeting In Brazil : Contestation, Cooperation, and Accountability*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 2010, s. 106.

32 Wampler, a.g.m., s. 33.

33 Participatory Budgeting Project, <https://www.participatorybudgeting.org/pb-map/> (Erişim Tarihi: 14.11.2017).

ta ve kaynaklar düşük gelirli ve altyapı ihtiyacı olan bölgelere yönlendirilmektedir. Böylece, sosyal adalet sağlanmaya çalışılmaktadır³⁴.

Chicago

Chicago’da katılımcı bütçeleme ilk olarak 2009 yılında 49. Semtte (Ward) uygulanmıştır ve Amerika’daki ilk katılımcı bütçeleme uygulamasıdır. 49. Semt uygulaması da diğer katılımcı bütçeleme süreçleri gibi çoklu aşamalardan oluşmaktadır. Katılımcı bütçeleme dört temel aşamadan oluşan bir süreçtir³⁵. Birincisi, fikir koleksiyonu ve öneri geliştirme aşamasıdır. Katılımcı bütçeleme sürecinin başında açık bilgilendirici toplantılar yapılmakta ve vatandaşlar ihtiyaçlar, süreç ve yapılabilecek projeler hakkında bilgi edinmektedir. Bunun yanı sıra, vatandaşlar isteklerini ve proje önerilerini belirterek, bunlar üzerinde tartışabilmektedir. Bu aşamada en az 5 fikir toplama toplantısı yapılmak zorundadır ve bu toplantılardan en az iki tanesinin gençler ve İngilizce konuşamayanlar gibi yeterince temsil fırsatı bulamayan grupları kapsaması gerekmektedir³⁶. İkinci aşamada, proje önerilerini değerlendirmek, geliştirmek ve hangilerinin öncelikli olduğunu saptamak için komite oluşturulmaktadır. Komiteler projeleri değerlendirmekte ve maliyetlerini tespit etmektedir³⁷.

Üçüncü aşamada vatandaşlar projeleri oylamaktadır. Projeleri 16 yaşından büyükler oylayabilmektedir. Oylamaya katılımın yüksek olması ve eksik temsil edilen grupların da katılımının sağlanması amacıyla oylama en az beş gün boyunca devam etmekte, en az bir oy meclisinin oluşturulmakta ve en az iki mobil oylama masası kurulmaktadır. Son aşamada ise, kazanan projelerin uygulanmasına başlanmaktadır³⁸. 49. Semtte katılımcı sayısı 2012 yılından itibaren her yıl artarak devam etmiştir. Bununla birlikte, semt nüfusuna oranla 49. Semtte katılımın düşük seviyelerde kaldığı söylenebilir. 2010-2017 yılları arasındaki katılımcı bütçeleme sürecine ortalama katılım sayısı 1.800 seviyelerinde kalmıştır. Semt nüfusunun yaklaşık %80’i katılımcı bütçeleme uygulamasına katılabilmektedir. Ancak, semt nüfusunun yaklaşık %4’ü katılımcı bütçeleme sürecine dâhil

34 Steven A. Miller, R. W. Hildreth, and LaShonda M. Stewart, “The Modes of Participation: A Revised Frame for Identifying and Analyzing Participatory Budgeting Practices”, Administration and Society, Prepublished July 24, 2017, ss. 18.

35 Miller vd., a.g.m., s. 31.

36 Participatory Budgeting Project, Participatory Budgeting Chicago: Rulebook 2017, Chicago, 2017, s. 8-10.

37 Miller vd., a.g.m., s. 20.

38 Participatory Budgeting Project, a.g.e., s. 12-13.

olmuştur³⁹.

Belo Horizonte

Belo Horizonte’de katılımcı bütçeleme ilk olarak 1993 yılında uygulanmaya başlamıştır. Bu uygulama klasik veya yüz yüze katılımcı bütçeleme (toplantılar veya forumlar aracılığıyla) olarak yaşama geçirilmiştir. Ancak, katılımcı sayısının az olması, her grubun (gençler, düşük gelirli gruplar gibi) temsil imkânı ve tercihlerini dile getirme fırsatı bulamaması nedeniyle Belo Horizonte belediyesi bu olumsuzlukları gidermek için alternatif bir yöntemle başvurarak, 2006 yılında “Dijital Katılımcı Bütçeleme” uygulamasını başlatmıştır. Belediye hem klasik katılımcı bütçelemeyi hem de dijital katılımcı bütçelemeyi aynı anda uygulamaya devam etmiştir⁴⁰.

Dijital katılımcı bütçeleme sadece online olarak gerçekleştirilen bir süreçtir. Vatandaşlar seçmen kimliği numarası ile katılımcı bütçeleme sürecine 42 gün boyunca online olarak katılabilmektedir. Dijital katılımcı bütçeleme websitesi vatandaşların proje önerileri sunmasına, başkaları tarafından önerilen projeleri görebilmelerine, projeler hakkında tartışmalarına ve projeleri oylamalarına imkân tanımaktadır⁴¹.

Birinci dijital katılımcı bütçeleme uygulamasında, website 192.229 kişi tarafından ziyaret edilmiş ve 172.938 vatandaş tarafından 500.000 oy kullanılmıştır. Bu rakamlar, Belo Horizonte’deki kayıtlı seçmen sayısının %10’una denk gelmektedir. Aynı yıl içerisinde yapılan klasik katılımcı bütçelemede ise, bu oran %4’tür⁴². Dijital katılımcı bütçeleme uygulamasıyla Belo Horizonte’de politika oluşturma süreçlerine vatandaş katılımının artması sağlanmıştır.

Türkiye’de Katılımcı Bütçeleme

Türkiye’de katılımcı bütçeleme uygulamasına nadiren rastlanmaktadır. Türkiye’de katılımcı bütçelemeye yönelik ilk çalışmalar 2005-2007 yılları

39 49. Ward Participatory Budgeting Initiative, <https://www.ward49.com/participatory-budgeting/election-results-in-previous-years/> (Erişim Tarihi: 14.11.2017).

40 Stephen Coleman and Rafael Cardoso Sampaio, “Sustaining a democratic innovation: a study of three e-participatory budgets in Belo Horizonte”, *Information, Communication & Society*, Volume 20, Issue 5, 2017, s. 757-758.

41 Coleman and Sampaio, a.g.m., s. 758.

42 Tiago Peixoto, *e-Participatory Budgeting: e-Democracy from theory to success?*, *e-Working Papers*, E- Democracy Centre, Zurich, 2008, s. 10.

arasında Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu tarafından uygulanan “Yerel Yönetim Reformu’na Destek Projesi” kapsamında başlatılmıştır⁴³. Projenin uygulanma aşamasına yönelik beş pilot çalışma bölgesi belirlenmiştir. Çanakkale Belediyesi katılımcı bütçeleme için seçilen pilot çalışma bölgesi olmuş ve Türkiye’deki ilk katılımcı bütçeleme programını 2007 yılında uygulamaya başlamıştır⁴⁴. Türkiye’de katılımcı bütçeleme uygulaması şimdiye kadar Çanakkale ve Nilüfer Belediyeleri tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çanakkale’nin Fevzipaşa mahallesinde gerçekleştirilen katılımcı bütçeleme uygulaması anket şeklinde yapılmıştır. Belediye tarafından altı hizmet alanı belirlenmiş ve vatandaşlardan bu hizmet alanlarından kendileri için öncelikli olanları seçmeleri istenmiştir. Hizmet alanları kentsel altyapı, ortak kullanım alanları, toplu taşıma, yol-kaldırım-trafik, çevre koruma ve çevre sağlığı, sosyal hizmetler olarak belirlenmiştir. Fevzipaşa Mahallesi’nde 16 yaşından büyüklerin katılabildiği oylamaya mahalle sakinlerinin %34’ü katılmıştır. Oylama sonucunda hizmet alanları içerisinde en çok oyu %43,8’lik oranla ortak kullanım alanları almıştır. En yüksek ikinci oyu ise, %29,6’lık oranla sosyal hizmetler almıştır. Sonuçlar doğrultusunda Sarıçay Kıyısı ve Zafer Meydanı’nın düzenlenmesi Çanakkale Belediyesi’nin 2008 yılı programına dâhil edilmiştir⁴⁵.

Çanakkale Belediyesi katılımcı bütçeleme uygulamasını devam ettirmektedir. Nitekim belediye, 2015-2019 stratejik planında katılımcı bütçe hazırlanması ve uygulanmasına yer vermiştir⁴⁶. Belediye tarafından katılımcı bütçeleme kapsamında “Kentli Buluşmaları” programı düzenlenmiştir. 2017 yılı bütçe çalışmaları öncesinde kentli buluşmaları altı defa gerçekleştirilmiş ve mahalle sakinleri bir araya gelerek ihtiyaçlarını ve isteklerini tartışmıştır. Kentli buluşmalarının son aşamasında mahalle sakinleri belirlenen hizmet alanlarını oylayarak önceliklerini tespit etmiştir⁴⁷. Bunun yanında, kentli buluşmalarıyla başlayan katılımcı bütçeleme süreci, 2017 yılı hizmet bütçesinin öncelikli alanlarını tespit edebilmek ama-

43 Nurgün Oktik, F. Gaye Gökalp Yılmaz, Çağlar Özbek ve Ferhat Değer, “Demokratik Katılım Ve Yerel Hizmetler: UNDP ‘Yerel Yönetim Reformu’na Destek Projesi’ ve Yönetime Katılımın Yeni Biçimleri”, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 21, 2008, ss. 141-161.

44 Oktik vd., a.g.m., s. 146; Arman Zafer Yalçın, “Yerel Yönetimlerde Katılımcı Bütçeleme”, Yönetim ve Ekonomi, Cilt 22, Sayı 2, 2015, s. 324.

45 Arzu Başaran Uysal, “Katılımcı Senaryo Tekniği Yardımıyla Tarihi Kentsel Alan İçin İyileştirme Stratejisinin Belirlenmesi”, METU JFA, Cilt 30, Sayı 2, 2013, s. 145.

46 Çanakkale Belediyesi, 2015-2019 Stratejik Planı, 2015, s. 29.

47 Çanakkale Belediyesi, 2016 Faaliyet Raporu, 2016, s. 47.

cıyla Çanakkale Kent Konseyi Mahalle Meclisleri'nin "Mahalle Karnesi" programıyla devam ettirilmiştir. Bu program 7 mahallede gerçekleştirilmiş ve 25 gün sürmüştür. Mahalle meclisleri tarafından oluşturulan ekipler, evleri dolaşarak 2017 yılı bütçesi hazırlık aşamasında dikkate alınmak üzere mahalle sakinlerinin görüşlerini, taleplerini ve önerilerini almışlardır⁴⁸.

Katılımcı Bütçelemenin Türkiye'de Uygulanabilirliği

Türkiye'de genelde katılımcı mekanizmaların daha özelde katılımcı bütçeleme uygulamasının uygulanabilirliği arz-talep olgusu kullanılarak açıklanabilir. Arz boyutunda, politikacılar ve bürokratların katılımcı mekanizmaları halkın kullanımına sunma konusunda istekli olması ve bu mekanizmalar için gerekli altyapı ve ortamı sunması gerekmektedir. Diğer taraftan, talep boyutunda vatandaşların politikacılara ve bürokratlara katılım kanallarını geliştirmeleri ve artırmalarına yönelik baskı uygulamaları gerekmektedir.

Arz boyutunu değerlendirdiğimizde, politikacıların ve bürokratların katılımcı mekanizmaları geliştirmeye ve halkın karar alma süreçlerine katılımını sağlamaya yönelik isteksiz bir tavır içerisinde oldukları görülmektedir. Katılımcı mekanizmalar için gerekli altyapı ve ortamın vatandaşlara sunulmadığı söylenebilir. Örneğin, son yıllarda oldukça yaygın hale gelen e-katılım uygulamalarının Türkiye'de yetkililerle iletişime sokacak ve karar alma süreçlerinde vatandaşı yetkilendirecek bir tarzda hayata geçirilmediği ifade edilebilir.

Talep boyutunu değerlendirdiğimizde, vatandaşların, sivil toplum kuruluşlarının ve medya gibi paydaşların politikacı ve bürokratlara katılımcı mekanizmalar geliştirmelerine yönelik baskı yapmadığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, kamu yöneticilerinin katılımcı mekanizmaları geliştirmesi için tabandan gelen bir itici veya zorlayıcı gücün olduğunu söylemek zordur. Arz ve talep boyutuyla ilgili eksiklikler göz önüne alındığında, Türkiye'de katılımcı mekanizmaların eksikliğini açıklamak için politik kültür belirleyici bir faktör haline gelmektedir.

Türkiye'de katılımın arz ve talep boyutlarına ilişkin yaşanan problemler politik ve yönetsel kültürle yakından ilişkilidir. Türkiye'nin politik ve yönetsel kültürü ülkemizde katılımcı mekanizmaların kurulmasını destek-

⁴⁸ Çanakkale Belediyesi, <http://www.canakkale.bel.tr/icerik/13473/butcemi-yapiyorum-hesabini-soruyorum/> (Erişim Tarihi: 14.11.2017).

leyici mahiyette bir rol oynamamaktadır. Başka bir ifadeyle, Türkiye’de politik kültürün belirli kodları, katılımcı mekanizmaların ve demokratik değerlerin içselleştirilmesinin önünde bir engel olarak görünmektedir.

Türk politik ve yönetsel kültürünün temel kodlarından biri, yöneten-yönetilen ayrımıdır. Merkez-çevre arasındaki tarihsel ikilem⁴⁹ ve seçkin egemenliği-halk egemenliği arasındaki çatışma⁵⁰, Türkiye’de yöneten-yönetilen arasındaki mesafeyi analiz etmemizi sağlayan anahtar kavramlardır. Yöneten-yönetilen ayrımının temelinde ise devlet-toplum karşıtlığı bulunmaktadır. Sarıbay’a göre, Türkiye’de devlet-toplum ikileminde devlet her zaman kutsanmıştır. Devlet kutsandıkça toplumdaki uzaklaşmış, uzaklaştıkça kutsanmıştır. Sonunda halk, kutsanmış bir yapıya tabi olacak bir kitle olarak görülmeye başlanmıştır⁵¹. Türkiye’de devletin bekası ve korunması öncelenmekte ve devleti koruma görevi elitist bir bürokrasi tarafından üstlenilmektedir. Bu nedenle, Heper, Türkiye’de bürokrasiyi “gardiyan bürokrasi” olarak nitelendirmektedir. Gardiyan bürokrasinin ise, karar alma süreçlerini vatandaşa açma ve katılım mekanizmalarını teşvik etme gibi kaygısı olmamıştır⁵².

Türkiye’de politik kültürü domine eden kodlardan bir diğeri, partimonyal devlet anlayışı ve beraberinde getirdiği itaat kültürüdür. Osmanlı’nın yıkılışının ardından, Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı Devleti’nin yönetim yapısı ve politik kültürünü devralmıştır. İnalçık, Osmanlı Devleti’nin patrimonyal bir devlet olduğunu belirtmektedir⁵³. Bu bağlamda, reyanın Osmanlı politik sisteminde bir etkisi bulunmamaktaydı ve ondan beklenen tek şey itaattir. Bu durum, Tanzimat döneminde değişmeye başlamıştır. Ancak, Kalaycıoğlu, patrimonyal yapının günümüz Türkiye’sinde varlığını sürdürmekte olduğunu ve geleneksel ve modern uygulamaların birbirine karıştığını belirtmekte ve bu yapıyı “Neo-Patrimonyal Yönetim” olarak

49 Şerif Mardin, “Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, (Çev. Şeniz Gönen), Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay), Beta Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 109.

50 İter Turan, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, Türk Siyasal Hayatının Gelişimi, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay), Beta Yayıncılık, İstanbul, 1986, s. 480.

51 Ali Yaşar Sarıbay, “Türkiye’de Demokrasi ve Sivil Toplum”, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, (Ed. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay), Vadi Yayınları, Ankara, 1998, ss. 96-97.

52 Metin Heper, “Political Modernization as Reflected in Bureaucratic Change: The Turkish Bureaucracy and ‘Historical Bureaucratic Empire’ Tradition”, International Journal of Middle East Studies, Volume 7, Issue 4, 1976, s. 508.

53 Halil İnalçık, “Tarihsel Bağlamda Sivil Toplum ve Tarikatlar”, (Ed. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay), Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, ss. 74-87.

tanımlamaktadır⁵⁴. Bu yüzden, toplumsal itaat Türkiye’de politik kültürü karakterize eden hakim bir kod olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu kod, sorgulayıcı, inisiyatif alabilecek ve hesap sorabilecek vatandaş tipinin ortaya çıkma ihtimalini zorlaştırmaktadır.

Politik ve yönetsel kültürün pratik yansımaları, Türkiye’de seçkin katılım anlayışının hâkim olduğunu, katılımın sadece seçimlerde oy vermekle sınırlı kaldığını ve sivil toplumun zayıf olduğunu göstermektedir. Nitekim, Türkiye’de katılım ve sivil topluma yönelik yapılan ampirik araştırmalar bu değerlendirmeyi destekler niteliktedir⁵⁵.

Özetle, Türkiye’deki politik ve yönetsel kültür bağlamında vatandaşların yönetilecek bir kitle olarak görülmesi ve vatandaşların politik ve idari karar alma süreçlerinde aktif bir rol oynamaya yönelik isteksizliği, Türkiye’de demokratik ilke ve değerlerin benimsenmesini ve demokrasinin kalitesinin iyileştirilmesini engellemektedir⁵⁶. Günümüzde, Türkiye’de demokratikleşme yolunda önemli adımlar atılmış olsa da, demokrasinin standartlarının yükseltilmesi ve katılımcı mekanizmaların yaşama geçirilmesi belirli bir politik kültürel değerler seti ve bir zihniyet dönüşümü gerektirmektedir. Nihayetinde, demokratikleşme yolunda atılan adımlar bir fanus içerisinde gerçekleştirilmemektedir. İlgili ülkedeki bağlam (sosyoloji ve politik kültürel faktörler gibi), demokratikleşme sürecinde yapılan reformların uygulanması üzerinde kolaylaştırıcı veya sınırlandırıcı etkide bulunabilmektedir. Türkiye bağlamında vatandaşların yönetilecek kitle olarak görülmesi, itaat kültürü ve zayıf örgütlü toplum yapısı, ka-

54 Ersin Kalaycıoğlu, “Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset”, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, (Ed. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay), Vadi Yayınları, Ankara, 1998, ss. 111-135.

55 TOBB, Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılandırılması: Yerel Yönetim Reformu, Özel İhtisas Komisyonu Raporu, TOBB Yayınları, Ankara, 1996; Aytekin Yılmaz, “Sivil toplum, Demokrasi ve Türkiye”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı 18, 1997, ss. 86-101; Ersin Kalaycıoğlu, “Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset”, Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam, (Ed. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay), Ankara, Vadi Yayınları, 1998, ss. 111-135; Oya Çitçi, “Yerel Siyaset ve Demokrasi/Çoğulculuk/Sivil Toplum”, Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 233-249; Yılmaz Esmer, Devrim, Evrim, Statüko: Türkiye’de Sosyal, Siyasal, Politik Değerler, TESEV Yayınları, İstanbul, 1999; UNDP, Turkey 2008 Human Development Report, UNDP, Ankara, 2008; Uğur Yıldırım, Şerif Öner, Hüseyin Aksu ve Sabire Melike Tatlı, “Yerel Temsil ve Katılım Bağlamında Belediye Meclisleri: K.Maraş ve Sivas Örnekleri”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 8, Sayı 15, 2008, ss. 507-530.

56 Mehmet Zahid Sobacı, “What the Turkish Parliamentary Web Site Offers to Citizens in terms of E-Participation: A Content Analysis”, Information Polity, Volume 15, Issue 3, 2010, s. 238.

tılımcı bütçeleme gibi yeni katılım mekanizmalarının yaşama geçirilmesi için uygun bir zemin oluşturmamaktadır.

Sonuç

Günümüzde giderek karmaşıklaşan modern toplumlarda yöneten-yönetilen arasındaki mesafe artmakta ve politikacıların vatandaşları temsil etme kabiliyeti aşınmaktadır. Hükümetler bu sorunu aşabilmek için vatandaşları karar alma süreçlerine dâhil edebilecekleri ve demokratik meşruiyeti sağlayabilecekleri katılımcı mekanizmalar oluşturmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda, katılımcı bütçeleme yöneten-yönetilen arasındaki etkileşimi güçlendirebilecek birçok fırsat sunma potansiyeline sahiptir.

Dünya genelinde katılımcı bütçeleme uygulamasının hızla yaygınlaştığı görülmektedir. Ancak, Türkiye’de vatandaşların seçimler arasında seslerini duyurabilecekleri, ihtiyaçlarını ve tercihlerini kararlara yansıtabilecekleri katılımcı mekanizmaların, daha özelde katılımcı bütçelemenin sınırlı düzeyde uygulandığı söylenebilir. Türk politik ve yönetsel kültürünü karakterize eden teme kodların bu sonuç üzerinde büyük etkisi vardır. Türkiye’de yöneten-yönetilen arasındaki mesafe, itaat kültürü ve vatandaşların yönetilecek bir kitle olarak görülme anlayışı katılımcı ve demokratik bir ortamın oluşmasının önünde engel olarak durmaktadır.

Türkiye’de katılımcı mekanizmaların uygulanabilmesi ve vatandaşların karar alma süreçlerine dâhil edilebilmesi için hem yönetenler hem de yönetilenler açısından bir zihniyet değişimine ihtiyaç vardır. Yönetenlerin katılımcı mekanizmaları oluşturmaları ve vatandaşları bu konuda bilinçlendirmeye yönelik çalışmalar yapmaları gerekmektedir. Yönetilenlerin ise, katılım konusunda istekli olmaları ve aktif vatandaşlık haklarını kullanmaları elzemdir.

Kaynakça / References

Barbera Carmela, Sicilia Mariafrancesca and Steccolini Ileana, “The Participatory Budgeting as a Form of Co-production”, (Eds. Mariagrazia Fugini, Enrico Bracci and Mariafrancesca Sicilia), *Co-production in the Public Sector*, Springer, 2016, ss. 27-40.

Bartocci Luca, “Participatory Budgeting”, (Ed. Ali Farazmand), *Global Encyclopedia of Public Administration, Public Policy, and Governance*, Cham, Springer, 2016, ss. 1-9.

Bassoli Matteo, "Participatory Budgeting in Italy: An Analysis of (Almost Democratic) Participatory Governance Arrangements", *International Journal of Urban and Regional Research*, Volume 36, Issue 6, 2012, ss. 1183-1203.

Berman Evan M., "Dealing with Cynical Citizens." *Public Administration Review*, Volume 57, Issue 2, 1997, ss. 105-112.

Cabannes Yves, "Participatory Budgeting: A Significant Contribution to Participatory Budgeting", *Environment & Urbanization*, Volume 16, Issue 1, 2004, ss. 27-45.

Callahan Kathe, *Elements of Effective Governance: Measurement, Accountability and Participation*, CRC Press, 2007.

Coleman Stephen and Sampaio Rafael Cardoso, "Sustaining a democratic innovation: a study of three e-participatory budgets in Belo Horizonte", *Information, Communication & Society*, Volume 20, Issue 5, 2017, ss. 754-769.

Creighton James L., *The Public Participation Handbook: Making Better Decisions through Citizen Involvement*, Jossey-Bass, San Francisco, 2005.

Çanakkale Belediyesi, *2015-2019 Stratejik Planı*, 2015.

Çanakkale Belediyesi, *2016 Faaliyet Raporu*, 2016.

Çanakkale Belediyesi, <http://www.canakkale.bel.tr/icerik/13473/butcemiyapiyorum-hesabini-soruyorum/> (Erişim Tarihi: 14.11.2017).

Çitçi Oya, "Yerel Siyaset ve Demokrasi/Çoğulculuk/Sivil Toplum", *Sivil Toplum İçin Kent, Yerel Siyaset ve Demokrasi*, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 233-249.

Erdoğan, Mustafa, *Anayasal Demokrasi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 12. B., 2015.

Esmer Yılmaz, *Devrim, Evrim, Statuko: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Politik Değerler*, TESEV Yayınları, İstanbul, 1999.

Franklin Aimee L., HO Alfred T. and Ebdon Carol, "Participatory Budgeting in Midwestern States: Democratic Connection or Citizen Disconnection?", *Public Budgeting & Finance*, Volume 29, Issue 3, 2009, ss. 52-73.

Gilman Hollie Russon, "Engaging Citizens: Participatory Budgeting and the Inc-

lusive Governance Movement within the United States”, *Ash Center Occasional Papers Series*, Ash Center for Democratic Governance and Innovation, Harvard Kennedy School, January 2016.

Goldfrank Benjamin, “Lessons from Latin America’s Experience with Participatory Budgeting”, (Ed. Brian Wampler), *Participatory Budgeting*, Washington, World Bank, 2007, ss. 91-126.

Guo Hai D. and Neshkova Milena I., “Citizen Input in the Budget Process: When Does It Matter Most?”, *The American Review of Public Administration*, Volume 43, Issue 3, 2012, ss. 331-346.

Heper Metin, “Political Modernization as Reflected in Bureaucratic Change: The Turkish Bureaucracy and ‘Historical Bureaucratic Empire’ Tradition”. *International Journal of Middle East Studies*, Volume 7, Issue 4, 1976, ss. 507-521.

Irvin Renee A. and Stansbury John, “Citizen participation in decision making: Is it worth the effort?”, *Public Administration Review*, Volume 64, Issue 1, 2004, ss. 55-65.

İnalçık Halil, “Tarihsel Bağlamda Sivil Toplum ve Tarikatlar”, (Ed. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay), *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, ss. 74-87.

Kalaycıoğlu Ersin, “Sivil Toplum ve Neopatrimonyal Siyaset”, *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*, (Ed. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay), Vadi Yayınları, Ankara, 1998, ss. 111-135.

Kearns Ian, Bend Jamie, and Stern Beatrice, *E-Participation in Local Government*, Institute for Public Policy Research, London, 2002.

Kim Soojin and Schachter Hindy Lauer, “Citizen Participation in the Budget Process and Local Government Accountability”, *Public Performance & Management Review*, Volume 36, Issue 3, 2013, 456-471.

Lüchmann Lígia Helena Hahn, “Participatory Budgeting and Democratic Innovation: Some Analytical Variables”, (Eds. Alois A. Paulin, Leonidas G. Anthopoulos ve Christopher G. Reddick), *Beyond Bureaucracy: Towards Sustainable Governance Informatisation*, Springer, Cham, 2017, ss. 63-78.

Mardin Şerif, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri” (Çev. Şeniz Gönen), *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, (Ed: Ersin Kalaycıoğlu ve

Ali Yaşar Sarıbay), Beta Yayıncılık, İstanbul, 1986, ss. 79-104.

Miller Steven A., Hildreth R. W., and Stewart LaShonda M., "The Modes of Participation: A Revised Frame for Identifying and Analyzing Participatory Budgeting Practices", *Administration and Society*, Prepublished July 24, 2017, ss. 1-28.

Oktik Nurgün, Yılmaz F. Gaye Gökalp, Özbek Çağlar ve Değer Ferhat, "Demokratik Katılım Ve Yerel Hizmetler: UNDP 'Yerel Yönetim Reformu'na Destek Projesi' ve Yönetime Katılımın Yeni Biçimleri", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, 2008, ss. 141-161.

Participatory Budgeting Chicago, <http://www.pbchicago.org/sullivan-high-school.html> (Erişim Tarihi: 14.11.2017).

Participatory Budgeting Project, <https://www.participatorybudgeting.org/pb-map> (Erişim Tarihi: 13.11.2017).

Participatory Budgeting Project, *Participatory Budgeting Chicago: Rulebook 2017*, Chicago, 2017.

Peixoto Tiago, e-Participatory Budgeting: e-Democracy from theory to success?, *e-Working Papers*, E- Democracy Centre, Zurich, 2008.

Peters Guy, *Politics of Bureaucracy*, Routledge, London, 2001.

Pratchett Lawrence, "Local Autonomy, Local Democracy and the New Localism", *Political Studies*, Volume 52, Issue 2, 2004, ss. 358-375.

Putnam Robert D., "Bowling Alone: America's Declining Social Capital", *Journal of Democracy*, Volume 6, Issue 1, 1995, ss. 65-78.

Sarıbay Ali Yaşar, "Türkiye'de Demokrasi ve Sivil Toplum", *Küreselleşme, Sivil Toplum ve İslam*, (Ed. Fuat Keyman ve Ali Yaşar Sarıbay), Vadi Yayınları, Ankara, 1998, ss. 88-110.

Sartori Giovanni, *Demokrasi Teorisine Geri Dönüş*, (Çev. Tunçer Karamustafaoğlu ve Mehmet Turhan), Sentez Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Sintomer Yves, Herzberg Carsten and Röcke Anja, "Participatory Budgeting in Europe: Potentials and Challenges", *International Journal of Urban and Regional Research*, Volume 32, Issue 1, 2008, ss. 164-178.

Sobacı Mehmet Zahid ve Eryiğit Kadir Yasin, “Determinants of E-Democracy Adoption in Turkish Municipalities: An Analysis for Spatial Diffusion Effect”, *Local Government Studies*, Volume 41, Issue 3, 2015, ss. 445-469.

Sobacı Mehmet Zahid, “What the Turkish Parliamentary Web Site Offers to Citizens in terms of E-Participation: A Content Analysis”, *Information Polity*, Volume 15, Issue 3, 2010, s. 227-241.

Stewart LaShonda M., Miller Steven A., Hildreth R. W. and Wright-Phillips Maja V., “Participatory Budgeting in the United States: A Preliminary Analysis of Chicago’s 49th Ward Experiment”, *New Political Science*, Volume 36, Issue 2, 2014, ss. 193-218.

Stortone Stefano and DE CINDIO Fiorella, “Hybrid Participatory Budgeting: Local Democratic Practices in the Digital Era”, (Eds. Marcus Foth, Martin Brynskov and Timo Ojala), *Citizen’s Right to the Digital City: Urban Interfaces, Activism, and Placemaking*, Springer, Singapore, 2015, ss. 177-198.

Stortone Stefano, “Participatory Budgeting: Heading Towards a ‘Civil’ Democracy?”, (Eds. Mathias Freise, Miikka Pyykkönen and Egle Vaidelyte), *A Panacea for all Seasons? Civil Society and Governance in Europe*, Germany, Nomos, ss. 99-119.

TOBB, *Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılandırılması: Yerel Yönetim Reformu Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, TOBB Yayınları, Ankara, 1996.

Turan İlter, “Türkiye’de Siyasal Kültürün Oluşumu”, *Türk Siyasal Hayatının Gelişimi*, (Ed. Ersin Kalaycıoğlu ve Ali Yaşar Sarıbay), Beta Yayıncılık, İstanbul, 1986, ss. 359-386.

UNDP, *Turkey 2008 Human Development Report*, UNDP, Ankara, 2008.

Uysal Arzu Başaran, “Katılımcı Senaryo Tekniği Yardımıyla Tarihi Kentsel Alan İçin İyileştirme Stratejisinin Belirlenmesi”, *METU JFA*, Cilt 30, Sayı 2, 2013, ss. 137-162.

Wampler Brian, *Participatory Budgeting In Brazil : Contestation, Cooperation, and Accountability*, The Pennsylvania State University Press, Pennsylvania, 2010.

Wampler Brian, “A Guide to Participatory Budgeting”, *Participatory Budgeting*, (Ed. Anwar Shah), World Bank, Washington, 2007, ss. 21-54.

Weir Stuart and Beetham David, *Political Power and Democratic Control in Brita-*

in, Routledge, London, 1999.

Yalçın Arman Zafer, “Yerel Yönetimlerde Katılımcı Bütçeleme”, *Yönetim ve Ekonomi*, Cilt 22, Sayı 2, 2015, ss. 311-329.

Yıldırım Uğur, Öner Şerif, Aksu Hüseyin ve Tatlı Sabire Melike, “Yerel Temsil ve Katılım Bağlamında Belediye Meclisleri: K.Maraş ve Sivas Örnekleri”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 8, Sayı 15, 2011, s.507-530.

Yılmaz Aytakin, “Sivil toplum, Demokrasi ve Türkiye”, *Yeni Türkiye Dergisi*, Sayı 18, 1997, ss. 86–101.

Zhang Yahong and Liao Yuguo, “Participatory Budgeting in Local Government”, *Public Performance & Management Review*, Volume 35, Issue 2, 2011, ss. 281-302.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU MERKEZLİ TEHDİTLER VE DENGE ARAYIŞLARI

Mehmet Seyfettin EROL¹

Öz

Ortadoğu’da yaşanan jeopolitik dönüşüm süreci bölgedeki merkezi yönetimlerin zayıflamasına yol açmıştır. Böylece yerel unsurlar güçlenmiş, otorite boşluğundan yararlanan terör örgütleri güvenlik sorunları yaratmıştır. Türkiye bölgedeki bu sorunu güney sınırlarında yakından hissetmektedir. Suriye ve Irak’taki otorite boşluğu güney sınırlarında terör örgütlerinin etkinliğini artırmasına yol açmış ve bu süreci fırsat gören Barzani yönetimi bir referandum gerçekleştirmiştir. Türkiye sınır ötesi güvenlik sorunlarıyla etkin bir mücadele sürdürmektedir. Bu mücadele önleyici bir anlayışla yürütülmekte, sınır ötesinde aktif bir savunma hedeflenmektedir. Buna ek olarak Türkiye bölgesel ve küresel aktörlerle kurduğu ilişkiler üzerinden güvenliğini artırma çabasındadır. Türkiye geleneksel olarak Batı ile kurumsal bir güvenlik işbirliği içinde olmuş ancak bu işbirliğinin her zaman ve şartta Türkiye’nin güvenliğini sağlamadığı görülmüştür. Dolayısıyla Türkiye güvenlik işbirliğini ve ittifak ilişkilerini çeşitlendirme yoluna gitmektedir. Bir başka deyişle ABD’yi ve diğer Batılı müttefikleri dengeleme ihtiyacı Türkiye’yi Rusya’yla yakınlaştırmaktadır. Ancak Türkiye Rusya’yla tek taraflı bir güvenlik işbirliği kurmasının sakıncalarını da hissetmekte ve dengeli bir anlayışla hareket etmektedir. Türkiye’nin güney sınırlarında karşılaştığı sorunlar sadece yakın güvenliğini tehdit etmekle kalmamakta Türkiye’nin bölgesel pozisyonunu ve küresel ilişkilerini de etkilemektedir. Bu çalışmada hem güney sınırındaki yakın tehditler hem de Türkiye’nin bölgesel ve küresel konumu tartışılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Türk Dış Politikası, Ortadoğu, Suriye İç Savaşı, Irak, Türkiye-Rusya İlişkileri

1 Prof. Dr., Ankara Kriz ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (ANKASAM) Başkanı, Gazi Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi. e-mail: mserol@gmail.com.

Middle East - Centered Threats and Balance Seeks in Turkish Foreign Policy

Abstract

The geopolitical transilience continuum in the Middle East has led to the decline of central governments in the region. Local constituents have gained strength while terrorist organisations benefitting from the void of authority began to pose problems. Turkey faces these issues in a close fashion along its southern borders. The absence of power in Syria and Iraq led to the escalation of terrorist organisations and their effectiveness along the southern borders, and the Barzani administration, which had the opportunity to do so, effectuated a referendum. In this context, Turkey continues to carry on a vigorous contention for its cross-border security issues. This campaign is carried out with a preventive approach and active defence beyond borders. Furthermore, Turkey is striving to increase its security through consanguinity with regional and global actors. Turkey traditionally has been in institutive security cooperation with the West. However, this partnership failed to guarantee Turkey's safety numerous times. Hence, Turkey is seeking to diversify its security cooperation and alliance relations. In other words, the need to balance out the USA and other Western allies is pushing Turkey closer to Russia. Nonetheless, Turkey feels the shortcomings of instituting unilateral security cooperation with Russia and hence acts with a comparative approach. The complications that Turkey run into along its southern borders affects not only its domestic security but also its regional position and global relations. This article will bring into question the proximate threats on the southern border as well as the regional and global position of Turkey.

Keywords: Turkish Foreign Policy, Middle-East, Syrian Civil War, Iraq, Turkish-Russian Relations

Giriş

Türkiye son yıllarda zorlu bir güvenlik gündemine sahiptir. Karşılaşılan güvensizlikler büyük ölçüde Ortadoğu'da yaşanan jeopolitik kırılmalardan ve bunların Türkiye'nin güney sınırlarında yarattığı tehditlerden kaynaklanmaktadır. Suriye İç Savaşı Türkiye için çok ciddi güvenlik sorunlarını beraberinde getirmiştir. Sınırın hemen ötesinde süren iç savaşın Türkiye üzerinde olumsuz etkileri olmuş, bu ortamdan beslenen terör örgütlerinin Türkiye'ye yönelik saldırıları artmıştır.² Suriye'nin kuzeyinde ortaya çıkan terör koridoru Irak topraklarına da uzanmıştır. Irak topraklarının önemli bir kısmının DEAŞ tarafından ele geçirilmesi bir güç boşluğu yaratmıştır. DEAŞ sonrası dönemde Irak'taki otorite boşluğunun nasıl doldurulacağı ve ülkenin nasıl yeniden yapılandırılacağı tartışılırken Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin bağımsızlık için referandum gerçekleştirme kararı alması yeni sorunları beraberinde getirmektedir.

Suriye ve Irak'ın merkezi devlet yapılarındaki zayıflık bu ülkelerin toprak bütünlüklerini tehlikeye atmaktadır. Bu durum Türkiye'nin sınır güvenliğini tehdit ettiği gibi uzun vadede Türkiye'nin toprak bütünlüğüne yönelik tehditleri de gündeme getirmektedir. Türkiye güneyindeki bu yakın tehditlerle mücadele etmekte ve aynı zamanda uzun vadeli güvenlik sorunlarıyla da baş etmek zorunda kalmaktadır. Uzun vadeli güvenlik sorunları Ortadoğu bölgesinde sürdürülebilir bir dengenin ve düzenin tesisi ile ilgilidir. Savaşlarla ve çatışmalarla yorulmuş olan bölgede bu dengenin sağlanması kolay bir görev değildir. Türkiye'nin bu noktada belirleyici bir aktör olduğu görülmektedir.

Türkiye kendisine bölgesel işbirliğini geliştirerek güvenlik üreten bir aktör rolü tanımlamaktadır. Arap Baharı sonrasında Türkiye'nin bu rolü oynaması zorlaşmıştır çünkü Türkiye yakın tehditlerle karşı karşıya kalmıştır. Dolayısıyla bu tehditler Türkiye'nin güvenliğini etkilediği kadar bölgesel rolünü de etkilemektedir. Türkiye yakın tehditlerle mücadele ederken uzun vadede bölgesel rolünü de yeniden tanımlayacak stratejiler üretmek durumundadır.

Bu çalışmada öncelikle Türkiye'nin karşılaştığı yakın tehditler ele alınacaktır. Ardından bu tehditlerin Türkiye'nin bölgesel rolüne etkileri ve bölge jeopolitiğinde yaşanan kırılmalar üzerinde durulacaktır. Son olarak Türkiye'nin hem yakın tehditlerle nasıl mücadele edebileceğine ve bölge

2 Karen Kaya, "The Syrian Crisis from a Neighbor's Perspective: View from Turkey", *Military Review*, Cilt 94, Sayı 2, 2014, s. 42-50.

jeopolitiğinde nasıl bir rol üstlenebileceğine dair değerlendirmelere yer verilecektir.

Güney Sınırlarında Yakın Tehditler

Türkiye'nin güney sınırlarında karşılaştığı karmaşık güvenlik sorunları belirleyici olmaya devam etmektedir. Bu sorunlar büyük ölçüde Suriye ve Irak'taki otorite boşluğundan kaynaklanmaktadır. Merkezi otoritelerin zayıflamış olması bu ülkelerdeki çeşitli yerel unsurların güçlenmelerini sağlamıştır. Irak'ta daha 1990'lı yıllardan itibaren başlayan süreç ülkenin kuzeyinde özerk bir yapılanma yaratmış ve 2003 sonrasında Irak Kürt Bölgesel Yönetimi (IKBY) için kapsamlı bir özerklik anayasal güvence altına alınmıştır. Son yıllarda Suriye'de süren çatışma, istikrarsızlık ve belirsizlik ortamı Irak'a da sıçramıştır.³ Irak'ta ortaya çıkan kaostan yararlanmaya çalışan Barzani yönetimi bu durumu bir fırsata çevirmek amacıyla 25 Eylül 2017 tarihinde bir bağımsızlık referandumu gerçekleştirmiştir. Referandum hukuken geçerlilik taşımamakla birlikte bölgede merkezi otoritelerin yaşadığı sorunları gözler önüne sermiştir ve ileriye dönük önemli etkiler yaratacaktır.

Türkiye'nin güneyde karşılaştığı güvenlik sorunları Irak'ın yanı sıra Suriye'deki ortamdan da kaynaklanmaktadır. Suriye'deki iç savaş ortamı merkezi otorite karşısında yerel unsurların güçlenmesini sağladığı gibi terör örgütlerinin faydalanabileceği bir zemin yaratmıştır.⁴ Suriye'nin kuzeyinde PYD/YPG ABD'nin desteğiyle fiilen geniş bir özerklikten yararlanmakta, bölgeyi elinde tutmaktadır. ABD'nin PYD/YPG'yi DEAS'a karşı mücadelede bir ortak olarak kabul etmesi nedeniyle bu örgüt geniş bir askeri yardımdan yararlanmaktadır. Ancak PYD/YPG'nin PKK ile organik bağları olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla PYD/YPG'ye yapılan yardımlar PKK'yı da hem askeri açıdan hem psikolojik açıdan güçlendirmektedir. Türkiye-ABD ilişkilerinde güvensizlik yaratan bu gelişmelerin Türkiye'nin ulusal güvenliği üzerindeki olumsuz etkileri kapsamlıdır.⁵

Suriye bağlamında Türkiye'nin karşılaştığı bir diğer yakın tehdit DEAS'tan kaynaklanmaktadır. Bu örgüt ideolojik anlamda El Kaide'nin bir uzantısı

3 Denise Natali, "Syria's Spillover on Iraq: State Resilience", *Middle East Policy*, Cilt 24, Sayı 1, 2017, s. 48-61.

4 Murat Yeşiltaş, İç Savaşa Komşu Olmak: Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti, Ankara: SETA Analiz, No: 136, Ağustos 2015.

5 Michael M. Gunter, "Iraq, Syria, Isis and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey", *Middle East Policy*, Cilt 22, Sayı 1, 2015, s. 102-111.

gibi görünse de çok daha farklı bir yapılanmaya sahiptir. El Kaide gibi esnek, gevşek, uluslararası çaplı, hücre tipi bir yapılanma değil devlet olma iddiasında bir yapılanma söz konusudur. DEAŞ ortaya çıktığı dönemde Suriye ve Irak'ta devam eden otorite boşluğundan yararlanarak bu ülkelerin toprakları üzerinde etkili bir kontrol sağlamayı başarmıştır. Dolayısıyla DEAŞ her şeyden önce komşu ülkelerin toprak bütünlüklerine yönelik bir tehdit olmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye-Suriye sınırındaki etkinliği Türkiye'nin sınır güvenliğine büyük bir zarar vermiştir. DEAŞ, örgütlenme bakımından El Kaide'den farklılık taşımakla birlikte elde ettiği güç uluslararası alanda varlığını sürdüren El Kaide hücrelerini de etkilemiştir. Üstelik DEAŞ ideolojik propaganda yöntemlerini etkili biçimde kullanmıştır. Dolayısıyla sadece Suriye ve Irak'ta kontrolü altında tuttuğu topraklarda değil pek çok Batılı ülkede terör eylemi gerçekleştirmiştir. Bu eylemlerin yöneldiği ülkelerin başında ise Türkiye gelmektedir.

Kısacası Türkiye'nin güney sınırlarında karşılaştığı güvenlik sorunları güney komşularında yaşanan otorite boşluğundan kaynaklanmaktadır. Merkezi otoritelerin zayıflığı yerel unsurların güçlenmesine, bu ülkelerin toprak bütünlüğünün tehdit edilmesine, bu ortamdan yararlanan terör örgütlerinin etkisini artırmasına yol açmaktadır. Bu gelişmeler elbette Türkiye için yakın bir tehdit yaratmaktadır. Türkiye sınırlarının güvenliğine yönelik acil önlemler alma ihtiyacı hissetmektedir. Ancak bu gelişmelerin etkileri sadece sınır güvenliği ile ilgili değildir. Son dönemde Ortadoğu ile ilişkilerini geliştiren Türkiye'nin önünü kesmeye ve enerjisini tehditlerle mücadeleye harcamasına yol açan, Türkiye'nin bölgesel rolüne zarar veren orta vadeli etkiler de söz konusudur.

Türkiye'nin Bölgesel Konumu

Türkiye 2002 yılından bu yana komşularıyla ilişkilerini normalleştirme ve bölgede karşılıklı güven tesis etme yönünde bir dış politika izlemektedir. Bu anlayış Türkiye'nin bölgede kendisine biçtiği rol ile ve üstlendiği tarihsel miras ile ilişkilidir. Türkiye komşularıyla sorunlarını çözen, bölgedeki tüm aktörlerle iyi ilişkiler kuran, bölgesel sorunların çözümüne yapıcı katkılar sunan, genel anlamda bölgede güvenlik tesis eden ve Batıyla kurumsal ilişkilerini sürdürmesi nedeniyle bölge ülkelerine model teşkil eden bir ülke imajı çizmiştir. Türkiye bu çabasında başarılı da olmuş, olumlu sonuçlar almayı başarmıştır.

Diğer yandan Türkiye 2002 sonrasında başlattığı ekonomik büyümesini

de bu dış politika ile paralel şekilde gerçekleştirmiştir. Türkiye komşu ülkelerle ilişkilerini iyileştirirken bu ülkelerle ticaret hacmini artırmayı ve ekonomik işbirliğini güçlendirmeyi de hedeflemiştir. İyi komşuluk ilişkileri Türkiye'nin 2002 sonrasında sürdürdüğü istikrarlı ekonomik büyümenin dinamosu olmuştur.⁶ Ayrıca Türkiye ekonomik işbirliğini bölgede güvenlik tesis etme yöntemi olarak kullanmıştır. Ekonomik bağların güçlenmesi ile aralarında sorun yaşayan devletlerin çatışma yerine diyalogu tercih edecekleri ve sorunlarını çatışma dışı yöntemlerle çözmeyi kurumsallaştıracakları varsayımıyla hareket edilmiştir. Türkiye sadece kendi sorunlarını çözmeye hedefinde olmamış bölgedeki tüm aktörlerin benzer bir yaklaşımla hareket etmesini cesaretlendirmiş ve teşvik etmiştir. Türkiye Ortadoğu'nun savaşlarla ve çatışmalarla anılan kimliğinde dönüşümü hayal etmiştir.

Son dönemlerde Suriye ve Irak bağlamında yaşanan gelişmeler Türkiye'nin bu çabasını en azından pratik anlamda boşa çıkarmıştır. Süregiden çatışmalar Türkiye'nin Ortadoğu'daki barış projesinin önünü kesen bir etki yaratmıştır. Her şeyden önce bölgedeki çatışma ortamı Türkiye'nin ekonomik ilişkilerine çok ağır bir zarar vermiştir. Bu zararın çok boyutlu olduğu görülmektedir. Bölgeyle ticari ilişkiler hızla düşüşe geçmiş, Türk yatırımcıların bölgedeki yatırımları zarar görmüş, Türkiye savunma harcamalarını artırmak zorunda kalmış, mülteciler için gerçekleştirilen harcamalar sürekli artmış, terörün artışına paralel olarak turist sayılarında düşüş yaşanmıştır. Güney sınırlarından kaynaklanan güvenlik sorunları daha pek çok ekonomik etki yaratarak Türkiye'nin ekonomik büyümesini sekteye uğratmıştır. Türkiye enerjisini kalkınmadan ziyade güvenliğe harcamak zorunda kalmıştır.⁷

Güneyde yaşanan güvenlik sorunları ekonomik anlamda Türkiye'nin önünü kesen ve enerjisini tüketen sorunlar olmuştur. Bunun yanı sıra siyasal ve toplumsal anlamda da benzer etkiler yaratmıştır. Suriye'deki belirsizlikten yararlanan terör örgütlerinin eylemler Türkiye'nin iç güvenliğinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Türkiye istikrarlı bir siyasi ve ekonomik yapıya sahip, toplumsal bütünleşmesini güçlendiren bir aktör imajı çizirken artan terör olayları Türkiye'nin bu imajına zarar vermeyi hedeflemiştir. PKK'nın çözüm sürecini baltaması ve DEAŞ'ın toplumsal fay hatlarını

6 Kemal Kirişçi, "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", *New Perspectives on Turkey*, Sayı 40, 2009, s. 29-57.

7 A. Sait Sonmez ve Samed Kurban, "Turkey's Northern Iraq Policy Within the Dilemma of National Security Problems and Economic Cooperation (2003-2015)", *European Scientific Journal*, Cilt 13, Sayı 2, 2017, s. 13-35.

tetiklemeye yönelik eylemleri bu açıdan değerlendirilebilir. Bunlara ek olarak FETÖ'nün gerçekleştirdiği darbe girişimi de Türkiye'nin toplumsal bütünlüğünü hedef alan bir terör eylemi olmuştur. Türkiye'nin içeride yaşadığı birtakım toplumsal sorunlar ülkenin zayıf karnı olarak görülmüş ve Türkiye bu yönde köşeye sıkıştırılmak istenmiştir.

Bölgede Jeopolitik Değişim

Güney sınırlarındaki güvenlik sorunları Türkiye'nin bölgesel rolünü olumsuz etkilemiştir. Ayrıca Türkiye güneyinde birtakım oldubittilerle karşı karşıya kalmıştır. Suriye'nin kuzeyinde ABD desteğiyle özerk bir yapı kurulmak ve Irak sınırından Akdeniz'e kadar uzanan bir koridor açılmak istenmiştir. Türkiye'nin karşılaştığı son oldubitti İKBY'nin gerçekleştirdiği referandum olmuştur. Bölgedeki otorite boşluğunu ve kaos ortamını fırsata çevirmek isteyen Barzani yönetimi tüm itirazlara rağmen geri adım atmamıştır. Türkiye referandumun hukuken geçerli olmadığını ifade etmiş, Barzani yönetiminin bu referandumu siyaseten bir koz olarak kullanmasına da izin vermeyeceğini kararlılıkla göstermiştir. Ancak bölgedeki oldubitti yaklaşımının uzun vadeli etkileri olacaktır.

Ortadoğu bölgesinde merkezi güçler zayıfladıkça yerel güçlere verilen uluslararası desteğin de arttığı görülmektedir. Başta ABD üzere Batılı aktörler bölgesel sorunların çözümü olarak federatif yapıları ve hatta uzun vadede bağımsız küçük devletleri öngörmektedirler. Bu tarz bir yapı küresel güçlerin daha etkili bir nüfuz paylaşımlarını gerçekleştirebilecekleri bir yapı olarak görülmektedir. Ayrıca küresel güçler işbirliği yaptıkları bölgesel aktörler arasında tampon devletler yaratacak olması nedeniyle bu eğilimi desteklemektedirler.

Federatif yapıları destekleyen aktörlerin başında ABD ve diğer Batılı güçler gelmektedir. ABD'nin daha 11 Eylül sonrasında Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında bölgedeki sınırları yeniden dizayn etme hedefinde olduğu bilinmektedir. Aslında ABD 2003 Irak işgali sonrasında arzu ettiği sonuçlara ulaşamamıştır. Öncelikle Irak'ta doğan otorite boşluğunun İran'ın yayılmasına zemin hazırladığını görmüştür. Üstelik Afganistan'da ve Irak'ta yürütülen operasyonların maliyeti bütçede ağır bir baskı yaratmıştır. Bu nedenle ABD BOP'taki hedeflerini ertelemiş ve bölgede otoriter merkezi güçlerle birlikte hareket etmeyi tercih etmiştir.⁸ Sınır değişikliklerinin ve merkezi devletlerin federatif yapılara dönüşmesinin daha ağır maliyetler

8 F. Gregory Gause, "Why Middle East Studies Missed the Arab Spring: The Myth of Authoritarian Stability", *Foreign Affairs*, Cilt 90, Sayı 4, 2011, s. 81-90.

getireceği hesap edilmiştir. Ancak Arap Baharı sonrasında başlayan süreç ABD'nin birlikte hareket ettiği otoriter rejimleri sarsmış, bölgede acil güvenlik sorunları yaratmıştır. Merkezi yapıların tahrip olması BOP haritalarının yeniden gündeme gelmesini ve sürecin hızlanmasını sağlamıştır.

Sınırların yeniden dizaynı anlamında en acil sorun Irak'ta yaşanmaktadır. Kuzey Irak'ta kapsamlı bir anayasal özerklik ve hatta fiili bir bağımsızlık söz konusudur. İKBY ABD'nin bölgedeki ortaklarından biridir ve ABD referandumuna ilkesel olarak değil zamanlama açısından karşı çıktığı bilinmektedir. Zamanlamanın yanlış kabul edilmesinin nedeni ABD'nin önceliğinin Suriye'nin kuzeyinde önce DEAS'ı temizlemek ve sonra nüfuz kurabileceği özerk bir yapılanma yaratmak olmasıdır.

Ortadoğu'daki sınır mühendisliğine destek veren bir diğer aktör İsrail'dir. İsrail her şeyden önce karşısında daha küçük ve zayıf devletler görmek istemektedir. İsrail Soğuk Savaş boyunca mücadelesini Ortadoğu'daki merkezi ve güçlü devletlere karşı vermiştir. Bu devletler her ne kadar başarılı olmasalar da Soğuk Savaş sonrasında Ortadoğu'da merkezi yapıların sarsılması İsrail'e daha güvenli bir ortam sunmuştur. Ortadoğu'nun bölünmüşlüğü daha kolay yönetilebilir ve nüfuz edilebilir bir yapı getirecektir. Ayrıca İsrail mevcut konumunu daha kolay savunabilecek ve hatta kazanımlarını artırabilecektir. İsrail özellikle Arap olmayan yeni devletlerin kurulmasını kendi yararına görmekte ve bu nedenle referanduma açıkça destek vermektedir.

Ortadoğu'da yaşanan bu jeopolitik değişime Rusya'nın verdiği yanıt önem taşımaktadır. Rusya bölgedeki sınır değişikliklerine karşı çıktığını ve devletlerin toprak bütünlüklerinin korunması gerektiğini açıkça ifade etmektedir. Üstelik son dönemlerde Türkiye ve İran ile birlikte hareket eden ve bir süredir aralarında sorunlar yaşayan bu iki ülkeyi Suriye konusunda bir araya getirmeyi başaran Rusya ortaya çıkan uyumun bozulmasını istememektedir.⁹ Rusya referandumu Türkiye ve İran'ı ortak endişede bir araya getiren bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Bu açıdan Rusya Irak'ın toprak bütünlüğünden yana olduğunu ifade etmektedir. Ancak Rusya uzun vadeli çıkarları gereği referanduma yüksek perdeden bir itiraz getirmemiştir.

Dikkat edilirse Rusya bölgedeki tüm aktörlerle diyalog kapılarını açık tu-

⁹ David Svarin, "Towards a Eurasian Axis? Russia and Turkey between Cooperation and Competition", *Global Affairs*, Cilt 1, Sayı 4-5, 2015, s. 381-398.

tan son derece pragmatik bir politika izlemektedir. Örneğin Türkiye'nin Suriye'nin kuzeyindeki endişelerini dikkate almakta, çoğu zaman buna uygun hareket etmekte ama PYD/YPG ile ilişkilerini koparmamaktadır. Irak'ın toprak bütünlüğünü savunurken referandumu Irak'ın iç sorunu olarak değerlendirmektedir. Bölgedeki en yakın ortağı İran'ın İsrail'le hasmane ilişkilerine rağmen Rusya İsrail'le ilişkilerini sürdürmektedir. Kendisiyle çok farklı çıkarları savunan Suudi Arabistan'la diyalogunu korumaktadır. Rusya kendisini artık Ortadoğu politikasının belirleyici aktörlerinden biri olarak görmektedir. Ancak sadece Esad rejimi ile ittifakı ve İran'la işbirliği üzerinden bu konumunu sürdürmesinin yeterli olmayacağını değerlendirmektedir. Bu nedenle Rusya Ortadoğu'daki ilişkilerini orta ve uzun vadede çeşitlendirmek istemektedir. Bu açıdan Rusya bölgede sadece merkezi güçlerle değil yerel aktörlerle de ilişkilerini sürdürmektedir. Yani Rusya'nın Ortadoğu'da güçlenen federatif yapılara ilkesel bir itirazı olmadığı görülmektedir.

Ortadoğu'daki güvenlik sorunları federatif yapıları güçlendirirken ve sınır değişikliklerini gündeme getirirken bu sürece direnç gösteren en önemli ve güçlü aktör Türkiye olmaktadır. Türkiye'nin sürece karşı çıkmasının birinci nedeni kendi güvenliğine yönelik tehditlerdir. Ortadoğu'da yaşanan bu değişimin nihai hedefinin Türkiye olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'nin ulusal bütünlüğüne yönelik saldırılar ve sınırlarında karşılaştığı oldubittiler Türkiye'de de Ortadoğu'dakine benzer koşulların oluşturulması niyetini yansıtmaktadır. Bir başka deyişle Ortadoğu'daki jeopolitik değişim Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit etmektedir.

Türkiye'nin gösterdiği direnç sadece ulusal güvenlik kaygılarından kaynaklanmamaktadır. Türkiye aynı zamanda bölgesel istikrarı tehdit edecek gelişmelere de karşı çıkmaktadır. Bölgede özerk ya da bağımsız yeni siyasal yapıların ortaya çıkması zaten olumsuz olan güvenlik durumunu daha da içinden çıkılmaz bir hale getirecektir. Devam eden mezhep ayrılıkları, etkin bölünmeler ve ideolojik farklılıklar bölgeyi bir kaosa sürükleyecektir. Uzun bir süredir devam eden çatışma ortamı bölgede bir savaş yorgunluğu yaratmıştır. Barzani yönetiminin yaptığı gibi bu durumu fırsat olarak gören girişimler yeni çatışmalar yaratacak potansiyeldedir.

Ortadoğu'daki sınırların masa başında çoğu zaman cetvelle çizilmiş olduğu ve bu haritaların yapay siyasi bütünlükler yarattığı doğrudur. Ancak Ortadoğu'daki temel sorun devletlerin sınırlarındaki değil yapısal unsurlarındaki yapaylıktır. Ortadoğu'daki devlet yapıları ülke içindeki unsurları

güç ve zor ile bir arada tutan sistemler kurmuşlardır. Saddam rejimi, Esad rejimi, Kaddafi rejimi bu durumun en bariz örnekleridir. Zora dayalı bir siyasal ve toplumsal bütünlük merkezi otoritenin zayıfladığı anda çatışma yaratmaktadır. Ortadoğu’da zora değil ikna ve rızaya dayanan bir devlet yapısı kurulması gerekmektedir. Böyle bir yapının yabancı aktörlerin dayatması ile kurulamayacağı muhakkaktır. Dış müdahalelerle çizilecek sınırlar ve kurulacak devlet yapıları yabancı güçlerin çıkarlarını yansıtacak ve yeni yapılar üretecektir.

Türkiye’nin Tehditlerle Mücadelesi

Türkiye Arap Baharı sürecinde toplumsal taleplere karşılık veren bir politika izlemiştir.¹⁰ Ortadoğu’da yabancı güçlerin çizdiği sınırlarda kurulan yapay devlet yapılarının miadını doldurduğu düşüncesiyle zora değil rızaya dayanan, toplumsal talepleri dikkate alan, toplumsal mutabakat üzerine inşa edilecek bir düzeni hedeflemiştir. Bu açıdan otoriter rejimlerin dönüşümünü ve reformu teşvik eden bir politika izlemiştir. Türkiye bu politikayı izlerken aynı zamanda model bir ülke olarak öne çıkmıştır. Laik yönetimi, demokratik yapısı ve güçlü ulusal bütünlüğüyle bölgede yer alan ve aynı zamanda Batı ile kurumsal ilişkilerini sürdüren bir ülke imajı çizmiştir.

Türkiye’nin bu politikasında zaman içerisinde değişim yaşanmıştır. Otoriter rejimlerin çöküşü güvenlik ortamını olumsuz etkilemiş ve bu olumsuz güvenlik şartlarında Türkiye Batılı müttefiklerinden yeterli desteği alamamıştır. Türkiye her şeye rağmen Arap Baharının başlangıcındaki politikasını sürdürmüş ve ortaya çıkan güvenlik sorunlarını geçici kabul ederek onlarla mücadele etmiştir. Ancak Batıdan yeterli desteği alamaması ve izlediği politikada yalnızlaştırılması Türkiye’yi değişime zorlamıştır.¹¹

Türkiye’nin güney sınırlarındaki güvenlik sorunlarına yönelik olarak değişen stratejisinde en dikkat çekici gelişme ABD ve diğer Batılı müttefikleri ile yaşadığı yaklaşım farklılığıdır. Türkiye bu sorunu daha 2013 yılında Mısır’daki darbe sürecinde hissetmiştir. Batının darbeye karşı çıkmaması ve yeni yönetimle ilişkilerini sürdürmesi bir anlayış farklılığı doğurmuştur. Türkiye Ortadoğu’da toplumsal taleplere kulak veren ve değişimi teşvik eden bir aktörken Batılılar statükodan yana tavır almışlardır.

10 Ziya Öniş, “Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East”, *Mediterranean Politics*, Cilt 19, Sayı 2, 2014, s. 203-219.

11 Mahmoud Khalifa, “Turkish Foreign Policy in the Middle East After Arab Spring”, *International Relations and Diplomacy*, Cilt 5, Sayı 2, 2017, s. 102-111.

Aynı tarihlerde Suriye’de DEAŞ’ın ortaya çıkması ve Suriye’nin yanı sıra Irak’ın da önemli bir toprak parçasını denetimi altına alması Türkiye ile Batılı müttefikleri arasındaki farklılaşmayı arttırmıştır. ABD Suriye konusunda Türkiye’ye yeterli desteği vermemiş, rejim değişikliği hedefini ikinci plana itmiştir. ABD bunun yerine DEAŞ’a karşı mücadelede PYD/YPG ile birlikte hareket etmiş ve Türkiye’nin güney sınırında yeni bir yapılanmanın doğmasına zemin hazırlamıştır. Bundan dolayı Türkiye, Suriye politikasında köklü bir değişimi hemen gerçekleştirememiş, ancak bazı önemli gelişmeler Türkiye’yi değişime yöneltmiştir.

ABD’nin PYD/YPG’ye verdiği desteğin PKK’yı da güçlendirmesi, Avrupa Birliği ile yaşanan sorunların devam etmesi, Türkiye’nin güvenlik kaygılarına Batılı müttefiklerinin duyarsız kalması ve nihayetinde 15 Temmuz darbe girişiminde Batılıların Türkiye’yi hayal kırıklığına uğratması belirleyici olmuştur.¹² Türkiye Batıyla bu sorunları yaşarken Suriye’deki farklı yaklaşımlar nedeniyle Rusya ve İran’la da sorunlar yaşamıştır. Özellikle Rus uçağının düşürülmesi sonrasında Türkiye’nin hem güney sınırlarındaki hareket yeteneği hem de uluslararası alandaki manevra kabiliyeti zarar görmüştür. Dolayısıyla Türkiye güneyde karşılaştığı yakın tehditlerle mücadelesinde kendi yeteneklerine güvenerek, sınır ötesi bir güvenlik anlayışı geliştirerek ve Rusya’yla ilişkilerini normalleştirerek hareket etmiştir.

Türkiye’nin Rusya ile ilişkilerini normalleştirilmesi olumlu sonuçlar doğurmuştur. Bu süreçte Fırat Kalkanı Operasyonu ile sahaya girilmiş, DEAŞ Türkiye sınırlarından temizlenmiş ve Türkiye sınırında bir terör koridoru oluşturulması önlenmiştir. Ayrıca Türkiye Suriye’nin kuzeyinde kendi etkinlik alanını ve güvenli bir bölgeyi oluşturmuştur. Diğer yandan DEAŞ’a vurulan darbe bu örgüte karşı süren mücadeleye önemli bir katkı sağlamıştır. Ayrıca Türkiye Astana sürecinde yer alarak Suriye’deki ateşkesin tesis edilmesi ve sürdürülmesinde rol oynamıştır. Artık Türkiye Suriye’de nihai çözümün paydaşlarından biri olarak görülmektedir.

Türkiye Suriye bağlamında Rusya ve İran’la birlikte hareket etmektedir. Türkiye-Rusya-İran eksenini giderek güçlenmekte ve Suriye sorununun çözümünde inisiyatifini güçlendirmektedir. Bu eksenin uzun vadede Ortadoğu’daki dengeler açısından da önemli sonuçları olacaktır.¹³ Türkiye

12 Ian Lesser, “Turkey and the West after the Failed Coup: Beyond Suspicion?”, *Insight Turkey*, Cilt 18, Sayı 3, 2016, s. 45-53.

13 Ellie Geranmayeh ve Kadri Liik, “The New Power Couple: Russia and Iran in the Middle East”, *European Council on Foreign Relations: Policy Brief*, Eylül 2016.

Rusya ile geçici değil kalıcı bir işbirliği kurma hedefindedir. Astana sürecindeki işbirliği kadar S-400 füzelerinin alım süreci de bu hedefi yansıtmaktadır. Ancak bu yakınlaşmanın Türkiye'nin bölgesel rolünde ve küresel ilişkilerinde çok önemli etkileri olacaktır.

Türkiye'nin Önündeki Seçenekler

Son yıllarda Ortadoğu'da bir eksenleşme yaşanmaktadır. Bu eksenin taraflarını küresel anlamda ABD ve Rusya, bölgesel anlamdaysa Suudi Arabistan ve İran oluşturmaktadır. ABD'yle birlikte hareket eden Suudi Arabistan'a Mısır ve Körfez ülkeleri eşlik etmektedir. İsrail'in de bu eksene yakın durduğu gözlenmektedir. Diğer tarafta ise Rusya-İran eksenini yer almakta Suriye'de Esad rejimi ve Lübnan'da Hizbullah bu eksenin diğer aktörleri olmaktadır.¹⁴

Son dönemlerde karşılaştığı koşullar Türkiye'yi Rusya-İran eksenine yakınlaştırmaktadır. Önce Mısır'daki darbeye Batılı ülkelerin verdiği tepki ve sonra Suriye politikasındaki farklılaşma Türkiye'de ABD'ye ve diğer Batılı müttefiklerine karşı bir güvensizlik yaratmıştır. ABD'nin DEAŞ'a karşı mücadelede PYD/YPG ile hareket etmekten vazgeçmemesi güvensizliği bir güven bunalımına dönüştürmüştür. Bu durumda Türkiye yakın tehditlerle mücadelesinde manevra alanını genişletmek için Rusya ve İran'la ilişkilerini normalleştirme yoluna gitmiştir. Başlangıçta Suriye bağlamında derin görüş ayrılıkları yaşadığı bu ülkelerle birlikte hareket etmeye başlayan Türkiye güney sınırındaki sorunlarla daha etkin mücadele imkânı sağlamıştır. Ayrıca Suriye'de nihai çözümün paydaşlarından biri haline gelmiştir.

Katar krizi de Türkiye'nin ABD eksenine karşı güvensizliğini artıran bir etki yaratmıştır. Suudi Arabistan liderliğindeki ülkeler bir bakıma Katar'ın Ortadoğu'daki eksenleşmede tarafını kesin olarak belirlemesini talep etmişlerdir. Arap Baharı sonrasında bölgede yaşanan sorunlarda Katar'la belirli bir uyum sağlamış olan Türkiye de bu krizden uzun vadede etkileneyecektir. Uzun vadede Türkiye'nin de tarafını seçmesine yönelik bir baskının ortaya çıkması ihtimal dâhilindedir.

Son olarak Kuzey Irak'ta gerçekleştirilen referandum Türkiye ile İran'ın ortak bir çıkarda birleşmesine neden olmuştur. Yaşanan süreçte iki ülke

¹⁴ Amin Saikal, "Iranian-Saudi Relations in a Changing Regional Environment", Amin Saikal (ed.), *The Arab World and Iran: A Turbulent Region in Transition*, New York: Palgrave Macmillan, 2016 içinde s. 165-180.

yaratılan oldubittiye direnç gösteren ülkeler olmuştur. Bu gelişme de Türkiye'yi Rusya-İran eksenine yakınlaştıran bir etki yaratmıştır. Bu noktada Türkiye'nin yanıt araması gereken soru Ortadoğu'da her geçen gün belirginleşmeye başlayan eksenleşmenin bir tarafı olup olmayacağıdır. Şartlar Türkiye'yi belirli bir eksene doğru itiyor olsa da Türkiye bu sürecin risklerini de hesap etmek durumundadır.

Öncelikle Türkiye ABD ile kurumsal güvenlik ilişkilerinin kendisine her zaman güvenlik garantisi sunmadığının bilincindedir. ABD ile yaşanan çıkar uyumsuzluklarında yalnız bırakılma ihtimalinin düşük olmadığını son gelişmeler Türkiye'ye göstermiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin dış ilişkilerini çeşitlendirmesi, farklı küresel ve bölgesel güçlerle diyalog kapılarını kapatmaması gerektiğini tecrübe etmiştir. Örneğin 2015'te Rusya'yla yaşanan uçak krizi aynı anda iki büyük güçle çatışma yaşamının Türkiye'nin hareket alanını ortadan kaldırdığı görülmüştür.¹⁵ Ancak Türkiye tek bir büyük güce dayanmanın zararlarını da tarih boyunca hissetmiştir. Dolayısıyla dış politika ve güvenlik alanında ABD'yle tek taraflı bir ilişki kurulması ne kadar sakıncalıysa Rusya ile benzer bir ilişkinin kurulması da bir o kadar sakıncalıdır. Rusya'nın Türkiye'yle çelişen çıkarlarının olduğu ve zaman zaman Rusya'yı dengeleyecek araçlara ihtiyaç duyduğu unutulmamalıdır.

Türkiye için en güvenilir seçeneğin Batı ile kurumsal güvenlik ilişkilerinin sürdürülmesi ve Rusya ile işbirliğinin sağlanması olduğu görülmektedir. Aynı durum bölgesel ilişkiler için de geçerlidir. Türkiye Ortadoğu'daki eksenleşmenin bir tarafı olmaktan ziyade dengenin dengeleyicisi rolü oynamalıdır. Bölgedeki herhangi bir aktörün diğer devletler üzerinde hegemonik bir düzen kurmasını önleyecek bir strateji izlenmelidir. Bu strateji Türkiye'nin tüm aktörlerle eşit mesafeli bir yaklaşım izlemesini, bölgede hegemonya arayışında bir aktörün yükselmesi durumunda onu dengeleyecek bir rol oynamasını gerektirmektedir.

Sonuç

Türkiye'nin güney sınırları kapsamlı risk ve tehditler barındırmaktadır. Bu tehditler Ortadoğu'daki merkezi otoritelerin zayıflaması ve yerel unsurların güçlenmesi ile ortaya çıkan yakın tehditlerdir. Genel anlamda bölgesel belirsizlikle bu tehditleri beslemektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin sınır güvenliğini sağlaması ve yakın tehditlerle mücadelesi sadece somut

15 Oktay F. Tanrısever, "Türkiye-Rusya Krizinin Dinamikleri ve İkili İlişkilere Etkileri", *Bilge Strateji*, Cilt 8, Sayı 14, 2016, s. 7-17.

güvenlik önlemleri ile mümkün değildir. Türkiye'nin orta ve uzun vadede bölgedeki belirsizliklerle de mücadele etmesi gerekmektedir.

Türkiye son dönemde önleyici bir güvenlik politikası geliştirmiştir. Karşılaştığı sorunları savunma pozisyonunda karşılamak yerine sahada aktif bir strateji ile çözüme yönünde bir pratik izlenmektedir. Fırat Kalkanı Operasyonu'nda ve Irak'taki referanduma verilen tepkide bu strateji gözlenmektedir. Bu yeni strateji Türkiye'nin güvenliğine olumlu bir etkide bulunmaktadır.

Türkiye bölgedeki belirsizliklerle mücadele bağlamında ise küresel ve bölgesel bağlantılarını yeniden yapılandırarak hareket etmektedir. Özellikle Suriye politikasında Rusya ile yaşanan yakınlaşma ve Irak'taki durum karşısında İran'la geliştirilmeye çalışılan ortak tepki bu yaklaşımın bir sonucudur. Türkiye bu şekilde hareket ederek bir yandan yakın güvenlik sorunlarına bir yanıt vermekte, diğer yandan Batılı müttefikleri ile yaşadığı güven sorunlarının olumsuz etkilerinden sıyrılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye uzun vadede Rusya ve İran'la çıkarlarının çelişmesi durumunda bu aktörleri dengelemek için Batıyla ilişkilerini sürdürmesi gerektiğinin bilincindedir. Türkiye bölgede denge politikası izleyen bir aktör konumundadır. Bu durum Türkiye'nin güney meseleleri karşısında pragmatik hareket etmesini gerektirmektedir. Ancak Türkiye bölge ülkelerine eşit mesafede duran ve küresel bağlantılarını çeşitlendiren bir aktör olarak bölgede sürdürülebilir bir dengenin tesisinde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye'nin kısa vadede pragmatik gibi görünen yaklaşımı uzun vadede bölgesel güvenliğe önemli bir katkı sağlamaktadır.

Kaynakça / References

Gause, F. Gregory; "Why Middle East Studies Missed the Arab Spring: The Myth of Authoritarian Stability", *Foreign Affairs*, Cilt 90, Sayı 4, 2011, s. 81-90.

Geranmayeh, Ellie ve Liik, Kadri; "The New Power Couple: Russia and Iran in the Middle East", *European Council on Foreign Relations: Policy Brief*, Eylül 2016.

Gunter, Michael M.; "Iraq, Syria, Isis and the Kurds: Geostrategic Concerns for the U.S. and Turkey", *Middle East Policy*, Cilt 22, Sayı 1, 2015, s. 102-111.

Kaya, Karen; "The Syrian Crisis from a Neighbor's Perspective: View from Turkey", *Military Review*, Cilt 94, Sayı 2, 2014, s. 42-50.

Khalifa, Mahmoud; "Turkish Foreign Policy in the Middle East After Arab Spring", *International Relations and Diplomacy*, Cilt 5, Sayı 2, 2017, s. 102-111.

Kirişçi, Kemal; "The Transformation of Turkish Foreign Policy: The Rise of the Trading State", *New Perspectives on Turkey*, Sayı 40, 2009, s. 29-57.

Lesser, Ian; "Turkey and the West after the Failed Coup: Beyond Suspicion?", *Insight Turkey*, Cilt 18, Sayı 3, 2016, s. 45-53.

Natali, Denise; "Syria's Spillover on Iraq: State Resilience", *Middle East Policy*, Cilt 24, Sayı 1, 2017, s. 48-61.

Öniş, Ziya; "Turkey and the Arab Revolutions: Boundaries of Regional Power Influence in a Turbulent Middle East", *Mediterranean Politics*, Cilt 19, Sayı 2, 2014, s. 203-219.

Saikal, Amin; "Iranian-Saudi Relations in a Changing Regional Environment", Amin Saikal (ed.), *The Arab World and Iran: A Turbulent Region in Transition*, New York: Palgrave Macmillan, 2016 içinde s. 165-180.

Sönmez, A. Sait ve Kurban, Samed; "Turkey's Northern Iraq Policy Within the Dilemma of National Security Problems and Economic Cooperation (2003-2015)", *European Scientific Journal*, Cilt 13, Sayı 2, 2017, s. 13-35.

Svarin, David; "Towards a Eurasian Axis? Russia and Turkey between Cooperation and Competition", *Global Affairs*, Cilt 1, Sayı 4-5, 2015, s. 381-398.

Tanrısever, Oktay F.; "Türkiye-Rusya Krizinin Dinamikleri ve İkili İlişkilere Etkileri", *Bilge Strateji*, Cilt 8, Sayı 14, 2016, s. 7-17.

Yeşiltaş, Murat; İç Savaşa Komşu Olmak: Türkiye'nin Suriye Sınır Güvenliği Siyaseti, Ankara: SETA Analiz, No: 136, Ağustos 2015.

CREATING A PATH TO THE SOLUTION OF THE CYPRUS CONFLICT

Muzaffer Ercan YILMAZ¹

Abstract

The Mediterranean island of Cyprus has turned into a ground of conflict between the Greek and Turkish ethnic groups, particularly since the violent events of 1963. The conflict has received great scholarly attention. Numerous books and articles were written on many different aspects of the “Cyprus problem”. Yet the political psychology of the conflict has rarely been studied. The purpose of this work is to contribute to this gap, to explore relational problems between the two Cypriot communities and to come up with some recommendations that might be helpful for the resolution of the conflict. The study argues that the conflict on Cyprus is not simply a conflict of substantive issues only, such as territory, refugees, etc., but mostly a conflict of mistrust, fear, and suspicions. Hence, a durable peace between the Turks and Greeks of Cyprus may not be achieved by “logical”, traditional approaches alone. Psychological barriers between the Cypriot communities must be overcome first, before coping with more substantive issues. In this respect, many confidence building measures are proposed and discussed in the study in detail.

Keywords: Cyprus Conflict, Turkish Cypriots, Greek Cypriots, Cyprus, Peacemaking

¹ Prof. Dr., Uludağ University, Economics and Administrative Sciences Faculty, Department of International Relations. e-mail: muzaffer_ercan@yahoo.com.

Kıbrıs Çatışmasının Çözümüne Bir Yol Aralamak

Öz

Doğu Akdeniz ve Ortadoğu için stratejik bir konumda bulunan Kıbrıs adası, Türk ve Rum toplumları arasında bir türlü çözülemeyen uyuşmazlık ile dünya gündemindeki yerini korumaktadır. Bugün geldiğimiz noktada da, Kıbrıs sorununun çözümsüz durumu, kaydedilen bir takım ilerlemelere rağmen, halen devam etmektedir. Soruna ilişkin çok sayıda çalışma yapılmıştır. Ancak bunların toplumların psikolojisine nadiren eğildikleri görülmektedir. Oysa daha yakından bakıldığında, Türk-Yunan ilişkilerindeki her sorun gibi, Kıbrıs sorununun da aslında, objektif meselelerin yanı sıra, belki de bunlardan daha çok, tarihsel travmalarla şekillenen ikili ilişkilerdeki derin güvensizliğin bir yansıması olarak ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bu yüzden ilişkilerin düzeltilmesi yönünde çok yönlü çabalar sarf edilmeden, Kıbrıs sorunun da kalıcı bir çözüme kavuşturulması beklenemez. Bu bağlamda çalışmada, Kıbrıslı toplumlar arasında güven oluşturmaya yönelik değişik yöntem ve stratejiler; disiplinler arası bir yaklaşım temelinde ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs Çatışması, Kıbrıs Türkleri, Kıbrıs Rumları, Kıbrıs, Çatışma Çözümü

Introduction

Cyprus has become a land of an ethnic conflict for decades. The island, also known as the birthplace of Aphrodite, the goddess of love, ironically turned into a battle ground between the Greek and Turkish ethnic groups. Particularly since the negotiated accession to independence of the Republic in 1960, the history of the island has been a sad and complex sequence of events in which promises have been broken, the lives of families and communities have been under grievous strain, and the various efforts of third-parties to mediate the parties to put Cyprus together again have as yet proved unsuccessful. The conflict is the second longest-lasting, consisted conflict of competing nationalism in the area of the Middle East after the Israeli-Palestinian conflict. And it still remains to be resolved.

The conflict has received great scholarly attention. Numerous books and articles have been written on many different aspects of the “Cyprus problem” since the violent events of 1963, and particularly, the Turkish military intervention in 1974. However, these have explored the issue from a legalistic perspective, or from one focusing on international relations. The political psychology of the conflict has rarely been studied. The aim of this work is to fill this gap, to explore psychological barriers between the two Cypriot communities and to come up with some recommendations that might be helpful for the resolution of the conflict.

The Psychological Barriers on Cyprus

The psychological barriers, in the case of Cyprus, revolve around two interrelated dimensions. The first one is the issue of identity, or specifically, the issue of the lack of a Cypriot identity. Despite the fact that both communities have lived on the same island for over 400 years, they were, and still are, always separate entities, both in physical and in psychological sense. They lived in separate villages and in separate quarters of towns. Inter-marriage was seen by both sides to be taboo. The Greek Cypriots put more and more emphasis on the glories of ancient Greece, while the Turkish Cypriots stressed that they had come to the island as the master race. Even the way they dressed reflected each side’s sense of separateness. As a result, when the Republic of Cyprus was born in 1960, there was no Cypriot nation other than two different communities.² In fact, the Cypriot state was created by outside powers (Great Britain, Greece, and Turkey) as a consequence of *Realpolitik* considerations, and rather against the real

2 See, Muzaffer Ercan Yılmaz. The Cyprus Conflict and the Question of Identity. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 1 (4), 74-90, 2005.

wishes of the Cypriots.³ But *Realpolitik* found no echo in the psyche of either Cypriot Turk or Cypriot Greek. The official flag of Cyprus appeared only at certain places, such as Makarios' presidential palace. The Cypriot Turks raised the red-and-white flag of Turkey, while the Cypriot Greeks flaunted the blue-and-white one of Greece, symbolizing a strong sense of separateness, as well as "total body identification" with the mainland nations.

The second dimension is the issue of deep mistrust. First of all, the traditional tendency of the Greek and Turkish communities to identify themselves with the larger Greek and Turkish nations meant that the two communities' perceptions of each other and their relations with each other were greatly influenced by the historically adversarial relations between the Greek and Turkish nations. The relatively long history of the Greeks and Turks, almost a millennium, is a period filled with tragedy and conflict, with conquest, war, and victimization. Historical enmities have been transported to Cyprus through education, which each community conducted separately, and other social means, such as festivals, ceremonies, national holidays; even songs and art. For instance, while the Greek Cypriots proudly commemorated annually the 1821 Greek revolution against the Ottoman Turks, their Turkish compatriots were celebrating with equal nationalistic fervor the 1922 victory of Kemal Atatürk against the Greeks. Although not all disputes between the motherland Greeks and Turks were replicated in inter-communal violence on Cyprus, they had, nevertheless, the impact of perpetuating separate self-views and inhibiting any disposition to Cypriot national identity.⁴

Aside from the larger Greco-Turkish hostilities, the Cypriot communities themselves have experienced hurts and victimization at the hands of each other. Much before the establishment of the Republic of Cyprus, Greek Cypriot agitation for union with Greece (*enosis*), and Turkish Cypriot opposition to it, created periods of tension and gradually turned into a violent fight in the mid-1950s. Mutual hurts continued after the birth of the Republic as well. Turkish suffering between 1963 and 1974, and Greek suffering after 1974, took the two communities further apart and escalated the conflict, in terms of subjective dynamics,⁵ to a point

3 See, Stephen Xydis. *Cyprus: Reluctant Republic*. The Hague: Mouton, 1973.

4 See, Muzaffer Ercan Yılmaz. Past Hurts and Relational Problems in the Cyprus Conflict. *International Journal on World Peace*. 27 (2), 38-62, 2010.

5 Conflict situations involve both objective and subjective elements. Objective elements are basically material issues or tangible interests. Subjective elements are, on the other hand,

where any solution to the problem through usual political channels and negotiation tactics has become hardly possible.⁶ Accordingly, peace between the two Cypriot communities may not be achieved, nor sustained, unless the parties explore the deep psychological roots of their conflict and sincerely address the underlying emotional legacies of fear, hatred, sorrow, and mistrust.

Inter-Communal Confidence Building

Then it becomes necessary that a climate of confidence must be established between the two Cypriot communities if the conflict is to be carried forward and eventually resolved. This is the key for a durable, negotiated agreement as well. Confidence building is, of course, not an easy task. It requires a great deal of time, as well as great efforts, from many directions. Yet under the existing realities on the island, it should be done somehow. Some of the measures, in this regard, may include the following:

Coping With Enemy Images

In almost all violent conflicts, the parties develop a distrust of one another in the form of enemy images. Due to these images, they see and acknowledge negative aspects of each other that fit or support the stereotype and simply ignore other aspects that do not fit.⁷ The conflict on Cyprus is not an exception. Particularly given the long history of rivalry between the Greeks and Turks, the Cypriot parties, like the mainland nations, have not surprisingly developed distorted images.

As a matter of fact, two American sociologists, Marvin Gerst and James S. Tenzel, who studied the perceptions of the Cypriot communities towards each other in the early 1970s, found that the Greeks would see the Turks overly suspicious and less inclined to be trustworthy, while the Turks would similarly see the Greeks' actions as being facile and manipulative, and thus also untrustworthy.⁸ Despite the fact that there has been little or

include relational and confidence problems, which may be in the form of deep mistrust, biased communication, lack of lateral thinking, mutual hostility, and so forth.

6 See, Muzaffer Ercan Yılmaz. *Past Hurts and the Cyprus Conflict*. Saarbrücken, Germany: Lambert, 2011.

7 See, Muzaffer Ercan Yılmaz. *Enemy Images and Conflict*. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. (32), 1-12, 2005.

8 Quoted from Vamik D. Volkan . *Cyprus: War and Adaptation*. Charlottesville: University of

no intercommunal violence since 1974, distorted images continue to exist because they are deeply embedded in group identities. So long as each side stereotypes the other in a less humanized way, it is not difficult to imagine what the outcome would be in, for example, a political negotiation. Thus, it is vital that such images be broken before constructive dialogues take place.

In his classical study on prejudice, *The Nature of Prejudice*, Gordon W. Allport sets out several ways that negative images could be reduced. The main strategies, for Allport, include acquaintance programs (i.e., neighborhood festivals, community conferences, etc.); group retraining methods; positive action by the mass media; exhortation by community leaders such as religious leaders, politicians, etc.; and individual therapy.⁹

Charles E. Osgood also developed a strategy called “gradual reduction in tension” (GRIT) to reduce negative images and build up trust between adversaries. The key features of GRIT are as follows: One side unilaterally makes an unambiguous concession to the other side, which is, ideally, open to full verification. This action is accompanied by a clear signal that a reciprocal action is expected. If the other side responds positively, and also makes a concession, the process is continued through a series of bilateral efforts. If no reciprocal action is forthcoming, no one really loses anything because the initial concession is chosen; that is, it does not affect the security of the community making it. Osgood suggests that unilateral initiatives by one side should be continued over a period regardless of the unresponsiveness of the other side in an effort to change aggressive interpretations into conciliatory responses.¹⁰ Dean G. Pruitt agrees that such action can build confidence, especially when the behavior is seen voluntary and involves some costs (material or psychological) for the gesturing party.¹¹

However, at the governmental level on Cyprus, very few unilateral initiatives to promote intercommunal understanding have so far taken place. Although Cypriot leaders and politicians occasionally come together to negotiate on certain issues, they are unwilling to make concession,

Virginia Press, 1979, p. 35.

9 See, Gordon W. Allport. *The Nature of Prejudice*. New York: The Beacon Press, 1959.

10 See, Charles E. Osgood. The GRIT Strategy. F. Holroyd (Ed.), *Thinking About Nuclear Weapons*. London: Croom Helm, 1985.

11 Dean G. Pruitt, Sung H. Kim and Jeffrey Rubin. *Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement*. 3rd Ed. New York: McGraw-Hill, 2004, p. 39.

particularly over a long time period, either because they do not want to lose “face” or because they fear that they will be criticized by hard-liners.

Due to these concerns, inter-ethnic friendship on Cyprus can be developed from the bottom-up, rather than top-down, and one way to do that would be “track-two diplomacy”. Joseph Montville defines track-two diplomacy as “an unofficial, informal interaction between members of adversary groups or nations aiming to develop strategies, influence public opinion, and organize human and material resources in ways that might help resolve their conflict”.¹² Indeed, people-to-people meetings and discussions, oftentimes working through problem-solving workshops mediated or facilitated by psychologically sensitive third-parties, may provide an opportunity for the Cypriot parties to examine the root causes of their conflict, to explore possible solutions out of public view, and to identify obstacles to better relationships. What is more, by allowing face-to-face communication, they may help them arrest the dehumanization process, overcome psychological barriers, and focus on relation building. As a result, reason, rather than emotion, would become the dynamic factor of their interaction. Best of all, any success in informal meetings would spill over into formal ones because those who change their negative images about the other side would push the formal negotiation process with a new perspective, or they may become formal negotiators in later life.

In fact, Herbert Kelman, who conducted many problem-solving workshops between the Jews and Palestinians, observed that the workshops allowed the participants to gain insights into the perspective of the other party, and to create a new climate of trust between the adversaries.¹³ Edward. E. Azar, who also organized several workshop exercises around the Lebanese and Sri Lankan conflicts, claimed, in the same way, that the workshops allowed the parties to discover their common needs and values, to establish informal networks, and to widen their agendas towards a mutually acceptable solution.¹⁴ If well organized and exercised for a reasonably long time, similar positive effects would be seen on Cyprus as well.

12 Joseph V. Montville. *The Arrow and the Olive Branch: A Case for Track Two Diplomacy*. Vamik D. Volkan et al. (Eds.), *The Psychodynamics of International Relationship*. Vol. 2, London: Lexington Books, 1990, p. 162

13 See, Herbert C. Kelman. *The Interactive Problem Solving Approach*. Chester A. Crocker et al. (Eds.), *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*. Washington, DC: United States Institute of Peace Press, 1996.

14 See, Edward E. Azar. *The Management of Protracted Social Conflict*. Dartmouth: Aldersho, 1990.

Developing “Superordinate” Goals

The idea of creating superordinate goals, the goals that can only be achieved by cooperation between conflicting groups, to overcome mutual hostility was invented by Muzaffer Sherif in the course of a series of experiments conducted in the 1950s on children who were attending summer schools in the United States. In their experiments, Sherif and his colleagues divided a group of boys into two groups, and conflicts between them were then encouraged. As inter-group hostility increased, so did intra-group solidarity. The mutual hostility was only overcome when the two groups were brought together to engage in cooperative acts for common ends that they could not obtain on their own. This led Sherif to conclude that only the pursuit of superordinate goals can overcome stereotyping and reduce hostility.¹⁵

Can this insight into group dynamics be applied to the Cyprus conflict?

It is certainly advisable to avoid over-optimism, for the differences separating the Cypriot communities are naturally deeper than differences created by artificially dividing up school-kids in an American summer camp. Nonetheless, having and working on common goals would enhance bonds between the parties in a number of ways. One would be reducing the salience of group boundaries; people who are working towards common goals are in some sense members of the same group, and thus are not so likely to be antagonistic towards one another. Another would be by a reinforcement mechanism; as the two parties work together, each of them rewards the other and produces a sense of gratitude and warmth in the other. Pursuing superordinate goals also means that each party sees itself as working on behalf of the other, a view which is likely to foster positive attitudes.¹⁶

On Cyprus, there were actually few examples of micro-level superordinate goal projects. One was in the early 1970s. The Cyprus Resentment Project, made up of volunteers from the American Friends Service Committee and the Shanti Sena, developed a project in collaboration with the International Peace Academy to rebuild villages destroyed by intercommunal warfare so as to allow refugees to return their homes. It was hoped that work camps involving Greek and Turkish Cypriot young people could be created to do

15 See Muzaffer Sherif. *Group Conflict and Cooperation*. Routledge: London, 1967.

16 Dean G. Pruitt, Sung H. Kim and Jeffrey Rubin. *Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement*. 3rd Ed. New York: McGraw-Hill, 2004, pp. 136-137.

the actual construction work. But unfortunately, this phase of the project started in July 1974, and had to be abandoned following the overthrow of President Makarios by the Athens-engineered junta and the subsequent Turkish intervention.¹⁷

Another attempt was made in the early 1980s. That was a joint sewerage scheme and municipal development plan for Nicosia sponsored by the UN Development Programs (UNDP). This plan involved continuous cooperation between the city's two civic administrations and ensured that Nicosia could be readily reintegrated following a settlement. Although George Vasiliou, former Greek Cypriot leader, strongly endorsed this attempt, the Turkish leadership was rather reluctant, and hence the plan was largely unsuccessful.¹⁸

Consequently, although creating superordinate goals would greatly contribute to the resolution of the conflict on Cyprus by easing ethnic antagonism and encouraging cooperation between the parties, there is no easy answer to the question of how to do that. Small-scale projects may be realized through the help of third-parties, for example with NGO helps, but their effects will be rather limited with certain individuals. What is actually needed is large-scale attempts whose effects can be seen at the community level. This certainly requires more physical contact between the communities, as well as more sincere political will on both sides.

Dealing With the Issue of Economic Asymmetry

The economy of Cyprus in the 1960s and early 1970s averaged an annual growth rate of 7 percent. This trend was entirely disrupted by the 1974 hostilities. Although both communities suffered from severe economic difficulties after 1974, the Greek side was able to recover in a relatively short period, whereas the Turkish side was not. The Turkish side's economy faced even greater problems following the independence declaration in 1983, which brought about an economic embargo by the Greek Cypriot government, as well as the EU and other international actors. Accordingly, there has been a considerable growing asymmetry in the well-being of Greek and Turkish Cypriots since 1974. The Greek Cypriot per capita income has gone up from \$1,500 in 1973 to an impressive \$30,000 (roughly) in 2016. The south has enjoyed sustained

17 Muzaffer Ercan Yılmaz. *Past Hurts and the Cyprus Conflict*. Saarbrücken, Germany: Lambert, 2011, p. 74.

18 Ibid.

economic growth and low levels of unemployment. In contrast, the Turkish Cypriot per capita is about a second of what it is in the south. Even though Turkey channeled considerable amount of aid, the north's economy has frequently experienced major difficulties, such as economic slowdown, high unemployment, and high inflation.

This economic asymmetry creates additional difficulties to the peace process on Cyprus. On the Greek side, paradoxically, there is a growing sentiment that the existing separation is perhaps not such a bad idea at all. A re-united Cyprus will undoubtedly require some redistribution of wealth that now the Greek Cypriots enjoy more than their Turkish compatriots. On the Turkish side, the issue is more problematic. Growing economic difficulties create more incentives for the Turkish Cypriot leadership to strengthen economic, and subsequently political, ties with Turkey. This, in turn, exacerbates the existing ethnic polarization on the island further. Although ethnic identity is valued in and of itself, the economic dimension is still important, for a multi-ethnic state that is characterized by an uneven distribution of wealth is a state where ethnic antagonism is likely to grow. Economic well-being, on the other hand, may contribute to a sense of security, and give people a stake in the system.

Thus, the economic gap between the Greeks and Turks of Cyprus also needs to be lessened if the conflict on the island is to be carried forward. Turkey, the only country who recognizes the TRNC (Turkish Republic of Northern Cyprus), is willing to provide the Turkish Cypriots with technical assistance and capital, but its aid is rather limited and not likely to sustain a long-term development. Economic development on the Turkish side mainly requires the abolition of the economic embargo.

Dealing with the Issue of Nationalistic Education

A final area that calls for special attention in the peace process is the issue of education. Formal education is one way, perhaps the most important one, that national culture and historical enmities are transmitted. Indeed, on Cyprus, education has been a main vehicle of transferring intercommunal hostility, as well as separate identities, from generation to generation. For centuries, Greek and Turkish Cypriot children have attended separate schools where each community had its own system of education conducted in its own language. The curricula and standards of Greek and Turkish Cypriot schools have been tailored to correspond

respectively to the Greek and Turkish educational school systems. Also, teachers from the mainlands usually infused a strong sense of patriotism in the schools where they taught.¹⁹

Similarly, at the university level, the great majority of Cypriot students attended either Greek or Turkish universities. The Greek and Turkish governments provided Cypriot students with more generous scholarships and facilities than those made available to mainland students. The graduates returning to Cyprus were socialized into the historical self-images of the mainland communities, which barely encouraged cultural bridge-building between the Greek and Turkish Cypriot youth.

Accordingly, this type of education needs to be changed, along with other measures, and this should be the duty of the Cypriot communities, as well as the international community. In dealing with the educational area, first of all, intercommunal schools and colleges ought to be built up and they should increase in number over time. Besides, educational programs should make more emphasis on universal knowledge, critical thinking, skepticism, and respectful assimilation of differences. This also requires the elimination of subjective historic knowledge from the educational curricula. However, given the absence of an agreement and restricted physical contact between the communities at present, a more realistic starting point could be arranging student exchange programs so that at least the Cypriot youth get to know the other side and begin to learn from each other. Other measures may be taken as formal negotiations progress more constructively.

Conclusion

These confidence building strategies discussed above are not mutually exclusive. Indeed, it has been already hinted that they can be mutually supporting. Encouraging track-two diplomacy, developing superordinate goals, narrowing economic inequalities, eliminating nationalistic education, and similar other efforts would be powerful tools in the hands of any peace builder, particularly if the various strategies can be combined. Since the conflict on Cyprus is psychologically complicated, and obviously there is no single formula, the wisest thing to do is to attack on all fronts simultaneously. If no one single attack has large effect, yet many small attacks from many directions can have large cumulative results over time.

19 Tosun Bahçeli. *Greek-Turkish Relations Since 1955*. Boulder, San Francisco: Westview Press, 1990, p. 20.

Frustrating in its efforts and being concerned about the expenses of the UN peacekeeping forces on the island, the UN tends to push the Cypriot parties to reach a compromise as quick as possible. But considering the Cypriots' psychology, an immediate solution on the island is neither feasible nor desirable. Centuries of suspicions and rivalry, combined with decades of bitter armed conflict, have brought huge psychological barriers to the Cypriot communities. What can be done, however, is to help the parties to create an infrastructure that sustains present and future peace efforts.

References

- Allport, Gordon W. (1959). *The Nature of Prejudice*. New York: Beacon Press.
- Azar, Edward E. (1990). *The Management of Protracted Social Conflict*. Dartmouth: Aldershot.
- Bahçeli, Tosun (1990). *Greek-Turkish Relations Since 1955*. Boulder, San Francisco: Westview Press.
- Kelman, Herbert (1996). The Interactive Problem Solving Approach. Chester A. Crocker et al. (Eds.), *Managing Global Chaos: Sources of and Responses to International Conflict*. Washington DC: United States Institute of Peace Press.
- Montville, Joseph V. (1990). The Arrow and the Olive Branch: A Case for Track Two Diplomacy. Vamik D. Volkan et al. (Eds.), *The Psychodynamics of International Relationship*. Vol. 2, London: Lexington Books.
- Osgood, Charles E. (1985). The GRIT Strategy. F. Holroyd (Ed.), *Thinking About Nuclear Weapons*. London: Croom Helm.
- Pruitt, Dean G., Kim, Sung H. and Rubin, Jeffrey Z. (2004). *Social Conflict: Escalation, Stalemate, and Settlement*. 3rd Ed. New York: McGraw-Hill.
- Sherif, Muzaffer (1967). *Group Conflict and Cooperation*. Routledge: London.
- Stephen, Xydis (1973). *Cyprus: Reluctant Republic*. The Hague: Mouton.
- Volkan, Vamik, D. (1979). *Cyprus: War and Adaptation*. Charlottesville: University of Virginia Press.

Yılmaz, Muzaffer Ercan (2005). The Cyprus Conflict and the Question of Identity. *Uluslararası Hukuk ve Politika*. 1 (4), 74-90.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. (2005). Enemy Images and Conflict. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. (32), 1-12.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. (2010). Past Hurts and Relational Problems in the Cyprus Conflict. *International Journal on World Peace*. 27 (2), 38-62.

Yılmaz, Muzaffer Ercan. (2011). *Past Hurts and the Cyprus Conflict*. Saarbrücken, Germany: Lambert.

DENİZ GÜVENLİĞİNİN DEĞİŞEN GÜNDEMİNDE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KONUMU

Nasıh Sarp ERGÜVEN¹

Öz

Güvenlik kavramının kapsamının zaman içerisinde genişlediği, askeri niteliği ile beraber, politik, ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel boyutları da içerecek şekilde yeni anlamlar kazandığı görülmektedir. Deniz güvenliği de aynı şekilde gelişme göstermiş, bu doğrultudaki güncel tehditler Birleşmiş Milletler tarafından; deniz haydutluğu, silahlı soygun, deniz terörizmi, uyuşturucu madde ticareti, göçmen kaçakçılığı, kaçak balıkçılık, deniz kirliliği, insan ticareti ve kaçak yolcular olarak belirlenmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin deniz güvenliğine yönelik yaklaşımı uzun süre egemenlik temelli olmuş, özellikle deniz alanı sınırlandırması ve egemenliği devredilmemiş adalara ilişkin uyuşmazlıkların bulunduğu Ege Denizi üzerinde yoğunlaşmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde, 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terörist saldırıların ardından uluslararası alanda terörizmin deniz kaynaklı gerçekleşmesini önlemeye yönelik çabaların bir parçası olan Türkiye Cumhuriyeti, aynı tutumu Somali açıklarında ortaya çıkan deniz haydutluğu ile mücadelede Deniz Kuvvetleri aracılığıyla katılarak devam ettirmiştir.

Günümüzde yukarıda bahsedilen girişimlerin yanı sıra, açık denizde veya üçüncü devletlerin karasularında deniz yoluyla gerçekleştirilen uyuşturucu madde kaçakçılığı ile mücadelede söz konusu eylemde bulunan gemilere uluslararası alanda dikkat çeken müdahalelerde bulunan Türkiye Cumhuriyeti, aynı şekilde özellikle Ege Denizi'ndeki göçmen kaçakçılığı ile mücadelede etkin rol oynamıştır. Bütün bunların yanında, deniz güvenliğine yönelik güncel tehditlerin çeşitliliğini ve etkinliğini artırdığı günümüzde, özellikle Çin'i, Hint Okyanusu üzerinden Basra Körfezi ve Akdeniz'e bağlayacak olan "Deniz İpek Yolu" Projesi, "KKTC Su Temin Projesi" kapsamında inşa edilen 80 km uzunluğundaki su boru hattı ve özellikle Karadeniz ve Doğu Akdeniz'de süren sismik araştırma faaliyetleri sonucunda ortaya çıkarılması muhtemel kaynakların varlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın gelecekteki deniz güvenliği stratejisinin

1 Dr., Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Milletlerarası Hukuk Anabilim Dalı. e-mail: erguven@law.ankara.edu.tr

temelini oluşturmak durumundadır.

Anahtar Kelimeler: Deniz Güvenliği, Deniz Terörizmi, Deniz Haydutluğu, Deniz Yoluyla Göçmen Kaçakçılığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Deniz Gvenlięi Stratejisi

The Position of the Republic of Turkey in the Changing Agenda of Maritime Security

Abstract

It has been seen that the scope of the concept of security expanded over time, together with the feature of the military, gained new meanings that include, political, economic, socio-cultural and environmental aspects, in this way the concept of comprehensive security has begun to gain acceptance. Maritime security has also developed in the same way, current threats in this direction have been identified by the UN as; maritime piracy, armed robbery, maritime terrorism, drug trafficking, migrant smuggling, illegal fishing, marine pollution, human trafficking and stowaways.

The Republic of Turkey's approach to maritime security has long been dominated by sovereignty, especially the focus was on the Aegean Sea where maritime delimitation and islands without sovereignty exist. Following the terrorist attacks occurred in the United States of America on September 11, 2001, the Republic of Turkey, which is part of the international efforts to prevent the terrorist attacks from the sea, continued the same attitude with the international efforts to combat maritime piracy which showed up off the coast of Somalia.

Nowadays, in addition to the initiatives mentioned above, the Republic of Turkey, which is in combating efforts against drug trafficking in the high seas or third country's territorial seas by attention-grabbing interceptions against the ships which are in the above mentioned act, also plays an efficient role to fight against the migrant smuggling by sea in the Aegean Sea. In addition to all of these, in today's increasing diversity and effectiveness of current threats to maritime security, The "Maritime Silk Road" Project, which will link China to the Persian Gulf and the Mediterranean via the Indian Ocean in particular, 80 km long water pipeline that has been constructed within the scope of the "Turkish Republic of Northern Cyprus Water Supply Project" and the potential sources of possible exploitation, especially in the Black Sea and Eastern Mediterranean as a result of seismic exploration activities, should form the basis of the Republic of Turkey's near future maritime security strategy.

Keywords: Maritime Security, Maritime Terrorism, Maritime Piracy, Migrant Smuggling by Sea, Maritime Security Strategy of Republic of Turkey

Giriş

Doktrinde güvenlik kavramının kapsamının genişlediği ve içerik açısından derinleştiği görülmekteyken, ilgili durum uluslararası alanda aynı oranda olmasa da uygulamaya yansımaktadır. Uluslararası hukukun temel konularından birisini teşkil eden deniz hukuku bünyesinde ortaya çıkan deniz güvenliğinin, kısmen daha güncel olsa da, benzer bir süreci takip ettiği görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, deniz hukuku açısından Ege Denizi'ndeki mevcut uyuşmazlıkların varlığı nedeniyle egemenliği temel alan deniz güvenliği yaklaşımını, uluslararası alandaki deniz güvenliğinin sağlanmasına yönelik işbirliği faaliyetleri ile genişletmiş, günümüzde açık denizde aynı amaçla tek başına gerçekleştirdiği müdahaleler ile yeni bir boyuta taşımıştır. Özellikle enerji ve doğal kaynak bakımından Türkiye'yi çevreleyen denizlerdeki güncel gelişmeler göz önüne alındığında, Türkiye'nin bunların güvenliğinin sağlanması yolunda daha da kapsamlı girişimlerde bulunmasının gerektiği anlaşılmaktadır.

Güvenlik

Güvenliğin sağlanması gerekli ve söz konusu güvenliği sağlayan temel süjenin devlet olarak anlaşıldığı geleneksel güvenlik anlayışı günümüzde önemli değişikliklere uğramıştır. Zaman içerisinde güvenlik kavramının kapsamının genişlediği, devletlerin güvenliklerinin yanında sosyal grupların ve bireylerin güvenliklerinin de gündeme geldiği görülmektedir. Buna paralel olarak, güvenliğin sağlanmasında temel süje olan devletin yanı sıra, uluslararası ve hükümet dışı örgütler de söz konusu süreçte yer almaktadır. Aynı şekilde güvenlik, askeri niteliği ile beraber, politik, ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel boyutları da içerecek şekilde yeni anlamlar kazanmış; böylelikle kapsamlı güvenlik (*comprehensive security*) anlayışı kabul görmeye başlamıştır.²

İlk kez, 1978 yılında Japonya Başbakanı Masayoshi Okira'nın girişimiyle hazırlanan Rapor'da kullanılan kapsamlı güvenlik kavramı, güvenliğin geniş bir yapıya sahip olduğu, bu nedenle sadece askeri konular ile sınırlandırılmaması gerektiği düşüncesine dayanmaktadır.³ 12 Aralık 2003 tarihli AB Zirvesi'nde kabul edilen ve 2008 yılında uygulaması gözden geçirilen, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Javier Solana

2 Oktay F. Tanrıseven, "Güvenlik", Devlet ve Ötesi, Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, (Der., Atilla ERALP), İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 122-123.

3 Dipankar Banerjee, "Towards Comprehensive and Cooperative Security in South Asia", South Asian Survey, Vol. 6, No. 2, 1999, s. 310.

tarafından hazırlanan, *Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Bir Avrupa - Avrupa Güvenlik Stratejisi* başlıklı Belge, kapsamlı güvenlik anlayışının önemli bir göstergesidir. Terörizm, kitle imha silahları, bölgesel çatışmalar, başarısız devletler ve organize suçun temel tehdit olarak belirlendiği Belge'de, küreselleşmenin çift taraflı etkisine değinilmiş ve güvenlik, kalkınmanın ön koşulu biçiminde değerlendirilmiştir.⁴

Geleneksel güvenlik anlayışına göre farklılık taşıyan tek yaklaşım güvenliğin kapsamının genişletilmesi değildir. Eleştirel güvenlik anlayışı, ekonomik güvenlik ve çevre güvenliği gibi güncel güvenlik türlerinin çalışma konusu yapılmasını tek başına yetersiz olarak görmektedir. Buna göre, güvenliğin kapsamının genişletilmesi; ancak derinleştirilmesi ile birlikte uygulandığı takdirde, söz konusu kavramın tüm insanlık için kullanılabilir hale gelmesi mümkün olacaktır.⁵

Uluslararası güvenliğin sağlanmasında devletin yerinin, yukarıda açıklanan güncel gelişmeler ve yaklaşımlar doğrultusunda değişime uğradığı bir gerçektir; ancak bunun niteliğini doğru bir şekilde belirlemek gerekmektedir. Güvenlik kavramının kapsamını halen devletler şekillendirmektedir. Uluslararası hukukun devlet dışındaki sùjeleriyle belirli alanlarda yetkilerini paylaşan devlet, güvenliğin tesisinde esas olarak değerlendirildiğinde ise egemenliğini sürdürmektedir. Söz konusu değişim, güvenlik hususunda devletin rolünün zayıflaması anlamı taşımamakta; devlet dışı sùjelerle iş birliğinin artırılması biçiminde gündeme gelmektedir. Böylelikle devlet, güvenlik kavramı açısından merkezi konumunu sürdürmekte; ancak temel güvenlik sağlayıcısı niteliği, uluslararası hukukun diğer sùjeleri bakımından düzenleyici bir özelliğe sahip olarak değişim göstermektedir.⁶

Deniz Güvenliği

Deniz hukuku ve güvenlik arasında, ulusal, bölgesel ve uluslararası boyutta, her zaman için güçlü bir etkileşim olmuştur.⁷ Söz konusu durum, 1982

4 Söz konusu belge için bkz. <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.11.2017).

5 Micheal Sheehan, *International Security, An Analytical Survey*, Lynne Rienner, London, 2005, s. 159-160, 173.

6 Elke Krahmman, "From State to Non-State Actors: The Emergence of Security Governance", *New Threats and New Actors in International Security*, (Ed., Elke KRAHMANN), Palgrave Macmillan, New York, 2005, s. 200, 210-211.

7 3 Aralık 1973 tarihinde New York'ta başlayan III. Deniz Hukuku Konferansı kapsamında, 10 Aralık 1982'de imzalanan BMDHS, 16 Kasım 1994'de ise yürürlüğe girmiştir. Söz-

tarihli Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi'nin (BMDHS) Giriş Bölümü'nde, "*Karşılıklı anlayış ve iş birliği ruhu içinde, deniz hukuku ile ilgili bütün meselelerini halletme arzusu ile harekete geçerek ve bütün dünya halkları için barış ve adaletin devamına ve gelişmeye önemli bir katkı olarak bu Sözleşmenin tarihi ehemmiyetinin farkında olarak... Bu Sözleşmede gerçekleştirilen deniz hukukunun tedvini ve tedrici gelişmesinin milletler arasında barışın, güvenliğin, iş birliğinin, adalet ve eşit haklar ilkelerine uygun şekilde güçlendirilmesine katkıda bulunacağına...*" şeklinde açık bir biçimde ifade edilmiştir.

Uzun bir süre boyunca denizde ticaret gemilerinin seyir emniyetini konu edinen deniz emniyeti (maritime safety) kavramı ile aynı anlamda kullanılan deniz güvenliği (maritime security), özellikle 7 Ekim 1985 tarihinde Filistin Kurtuluş Örgütü tarafından *Achille Lauro* isimli yolcu gemisinin kaçırlmasının ardından imzalanan Denizde Seyir Güvenliğine Karşı Yasadışı Eylemlerin Önlenmesine Dair Sözleşme⁸ (SUA) ile düzenleme alanı bulmuştur. Böylelikle, Uluslararası Denizcilik Örgütü'nün (IMO) gündem maddelerinden biri haline gelen deniz güvenliği kapsamında, özellikle 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen terörist saldırıların ardından, güncel tehditlerle mücadelede yeni yollar araştırma konusu yapılmaya başlanmıştır.⁹

Günümüzde uluslararası ticaretin %90'a yakınının denizler aracılığıyla gerçekleştirilmesi, deniz güvenliğini ihlal eden herhangi bir eylemin, ekonomik güvenlikte meydana getireceği tahribatı ortaya çıkarmakta ve adı geçen kavramın daha çok kapsamlılık yaklaşımı bünyesinde değerlendirilmesinin gerekliliği anlaşılmaktadır. Böylelikle, deniz güvenliğine yönelik güncel tehditlere karşı uluslararası hukukun geliştirdiği yöntemlerin etkisi artacaktır. Bir başka anlatımla, deniz güvenliğinin tesisi hususunda esas öneme haiz kavram, devletler arasında iş birliğidir. Güvenlik kavramının günümüzde ulaştığı nokta göz önüne alındığında, söz konusu yaklaşımı, uluslararası hukukunun tüm sükelerini ihtiva edecek şekilde genişletmek, uygulanabilirliğini büyük ölçüde etkinleştirecektir. Deniz güvenliğinin sağlanması, kıyı devletlerinin, denize kıyısı olmayan devletlerin, bayrak

leşme'nin resmi metni için bkz. UNTS, Vol. 1833, No. 31363, 1994, s. 397-523; Sözleşme metni için ayrıca bkz. Aslan Gündüz, Milletlerarası Hukuk, Konu Anlatımı, Temel Belgeler, Örnek Kararlar, (Ed., Reşat Volkan Günel), Beta, İstanbul, 2013, s. 220-308.

8 SUA, Türkiye tarafından 10 Mart 1988 tarihinde Roma'da imzalanmış ve 27 Eylül 1990'da onaylanmıştır. Sözleşme'nin resmi metni için bkz. RG. T. 26.01.1998, S. 23242.

9 Maximo Q. Mejia JR., "Defining Maritime Violence and Maritime Security", Maritime Violence and Other Security Issues at Sea, (Eds., Proshanto K. Mukherjee, Maximo Q. Mejia JR., Gotthard M. Gauci), WMU Publications, Malmö, 2002, s. 27.

devletlerinin ve liman devletlerinin; uluslararası örgütler, hükümetler dışı örgütler ve denizcilik sektörü ile birlikte hareket etmelerine bağlıdır.

10

Denizcilik tarihi boyunca, denizlerin ve devletlerin denizlere olan kıyıların kontrolü güçleştiren büyüklüğünün yanında; sosyal, ekonomik ve siyasal unsurların müşterek çözümlere ulaşılmasını zorlaştırması, deniz güvenliğinin tesisini süregelen bir sorun haline getirmiştir. Bahsi geçen durum, denizcilikte ilerlemiş devletlerin, uluslararası alanda istikrarın sağlanması adına, deniz kuvvetleri aracılığıyla deniz yoluyla ticaretin sürekliliğine yönelik önlemler almalarına neden olmuş; ancak denizde herhangi bir savaşın vuku bulması halinde, söz konusu devletlerin etkinliğinin azalması, deniz güvenliğine yönelik tehditlerin yaygınlaşmasına sebebiyet vermiştir.¹¹

Bu nedenle, 1864 Cenevre Sözleşmesi'nin deniz savaşlarına uygulanmasını düzenleyen III sayılı La Haye Sözleşmesi'nden itibaren, I. ve II. Dünya Savaşları boyunca ve Soğuk Savaş'ın sona ermesine kadar geçen sürede deniz güvenliği açısından hâkim bulunan yaklaşım, denizde gerçekleşen silahlı çatışmalarda kullanılan silahların kontrol altına alınması olmuştur. Konuyla ilgili kurallar, barışın sürdürülmesi veya denizdeki silahlı çatışmaların yayılmasının önlenmesi için savaş gemilerinin türlerinin ve sayılarının, izin verilen silah çeşitlerinin ve kullanım alanlarının düzenlenmesi gagesini taşımaktadır.¹²

Özellikle ulusal menfaatler doğrultusunda şekillenen Soğuk Savaş Dönemi'nde, deniz güvenliğinin temel hedefi, diğer devletlerden kaynaklanan doğrudan tehditlere karşı hazır durumda bulunmak ve kıyı devletinin egemenliği altındaki deniz alanlarının diğer devletler tarafından ihlal edilmesinin engellenmesi olarak şekillenmiştir. Söz konusu sürecin ardından, bilhassa küreselleşmenin etkisiyle, devlet dışındaki süjelerden kaynaklanan; deniz haydutluğu, terörizm, uyuşturucu madde ticareti ve göçmen kaçakçılığı ile insan ticareti gibi güncel tehditlerin ortaya çıkması, deniz güvenliğinin niteliğini tamamen değiştirmiştir.¹³

10 James Kraska, Raul Pedrozo, International Maritime Security Law, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston, 2013, s. 16.

11 Fred Evans, Maritime and Port Security, Chelsea House Publishers, Philadelphia, 2004, s. 34-35.

12 KRASKA-PEDROZO, s. 7.

13 Bahsi geçen güncel tehditlerin gündeme gelmesindeki bir diğer önemli etken, sömürge rejimi altındaki devletlerin bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları dönemlerde, sömürgeci devletlerin deniz güvenliği açısından çoğunlukla geride istikrarsız bir ortam

11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de meydana gelen terörist saldırılar, her ne kadar kaçırılan uçaklar aracılığıyla havadan gerçekleşse de, benzer eylemlerin gemi veya limanları hedef alması, eşit ölçüde yıkıcı olarak görülmüştür. Gerçekten de söz konusu terörist saldırıların üzerinden henüz bir yıl geçmişken, Aralık 2002’de Yemen’de bir limana girmek üzere olan ve ham petrol taşıyan Fransa bayraklı Limbourg isimli tankerin, patlayıcı yüklü bir teknenin hızla çarpması sonucunda uğradığı terörist saldırı, Aden Körfezi’ne önemli miktarda ham petrol sızıntısı gerçekleşmesine ve deniz yoluyla yapılan uluslararası ticarete büyük ölçüde ekonomik kayıp yaşanmasına neden olmuştur.¹⁴ Bu ve benzeri gelişmelerin etkisiyle, ani ve geniş kapsamlı bir yeniden değerlendirmeye tabi tutulan deniz güvenliği, günümüzde yapıcı nitelikteki yenilenme dönemi içerisinde.¹⁵

Güvenlik kavramının kapsamının genişlemesi ile beraber, güncel tehditler deniz güvenliği bünyesinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Buna rağmen, deniz güvenliğinin farklı bağlamlarda kullanılması nedeniyle değişiklik göstermesi, uluslararası hukukta genel kabul görmüş bir tanımının olmamasına sebebiyet vermiştir.¹⁶ Söz konusu husus, BM tarafından da kabul edilmekte; deniz güvenliği kavramının üzerinde uzlaşmış bir tarihinin bulunmadığı belirtilmektedir.¹⁷

En genel anlamıyla, denizlerin sürekli bir biçimde düzen içerisinde bulunmasının, hukukun üstünlüğüne bağlı kalarak tesis edilmesi olarak tanımlanan deniz güvenliği,¹⁸ bir devletin kara ve deniz ülkesinin, altyapısının, ekonomisinin, doğal çevresinin ve toplumunun denizden kaynaklanan zararlı eylemlerden korunması şeklinde açıklanabilir.¹⁹ Deniz güvenliğine yönelik güncel tehditlerin BM tarafından, deniz haydutluğu ve silahlı soygun, deniz terörizmi, uyuşturucu madde ticareti ile göçmen kaçakçılığı, insan ticareti, kaçak yolcular, deniz kirliliği ve yasadışı balık avcılığı olarak bırakmalarıdır. Deniz güvenliğinin tesisi hususunda gerekli altyapıya sahip olmayan özellikle Güney Amerika, Afrika, Orta Doğu ile Pasifik ve Hint Okyanusu’nun belirli bölgelerinde, söz konusu tehditlerde büyük bir artış yaşanmıştır. EVANS, s. 35.

14 Evans, s. 42-43.

15 KRASKA-PEDROZO, s. 13.

16 Natalie Klein, *Maritime Security and the Law of the Sea*, Oxford University Press, New York, 2011, s. 8.

17 *Oceans and the Law of the Sea: Report of the Secretary-General*, UNGA, UN Doc. A/63/63, 2008, para. 39.

18 KRASKA-PEDROZO, s. 1.

19 Natalie Klein, Joanna MOSSOP, Donald R. Rothwell, “Australia, New Zealand and Maritime Security”, *Maritime Security, International Law and Policy Perspectives from Australia and New Zealand*, (Eds., Natalie KLEIN, Joanna Mossop, Donald R. Rothwell), Routledge, London and New York, 2010, s. 8.

belirlendiği;²⁰ ayrıca bunlara, devletlere ait deniz kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen asimetrik uygulamaların da eklendiği günümüz gelişmeleri göz önüne alındığında,²¹ deniz güvenliğine ilişkin daha kapsamlı bir tanıma ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır. Söz konusu gereksinim doğrultusunda, deniz güvenliği, uluslararası hukukunun bütün sükülerinin iş birliğiyle tüm insanlık adına; askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik güvenlik ile çevre ve birey güvenliğini ihlal eden, denizlerde gerçekleştirilen uluslararası hukuka aykırı eylemlerin önlenmesine ilişkin faaliyetler biçiminde tanımlanabilir.

Deniz güvenliğinin sağlanmasına yönelik kural, norm ve uygulamalardan meydana gelen deniz güvenliği hukuku esasen; uluslararası deniz hukuku, uluslararası ceza hukuku, insan hakları hukuku, insancıl hukuk ve sınırlı olmak kaydıyla, silahlı çatışmalar hukukunun unsurlarını bünyesinde birleştiren, uluslararası hukukun karma bir alt dalıdır. Söz konusu özellik, deniz güvenliğine yönelik güncel tehditler ve bunlarla mücadelede başvurulan yöntemlere de yansımaktadır. Geleneksel güvenlik anlayışından farklı olarak, günümüzde deniz güvenliğini ihlal eden tehditler, uluslararası organize suç örgütleri, terör örgütleri ve devlet dışındaki silahlı gruplardan kaynaklanmakta; hava kuvvetleri de dahil olmak üzere, silahlı kuvvetler, özel güvenlik birimleri, sahil güvenlik yapılanması, istihbarat teşkilatları ve uluslararası kuruluşların iş birliği ile deniz güvenliğinin tesisi hususunda çaba sarf edilmektedir.²²

Bütün bu gelişmeleri takiben, Güvenlik Konseyi 9 Ekim 2015 tarihinde aldığı 2240 sayılı Kararı ile deniz yoluyla gerçekleştirilen göçmen kaçakçılığının uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiğini tespit etmiş; ancak deniz yoluyla göçmen kaçakçılığının konusunu oluşturan kişiler arasında sığınma arayanların bulunduğu ve bunlara karşı 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsü'ne ilişkin Sözleşme hükümlerinin uygulanması gerektiğini belirtmiş; bunların dışındaki kişilerin de uluslararası insan hakları hukuku kapsamında muamele görmesinin zorunluluğunun altını çizmiştir. Söz konusu Karar ile üye devletlere, Libya sahili açıklarındaki açık deniz alanında, deniz yoluyla göçmen kaçakçılığı ve insan ticareti ile mücadele kapsamında, adı geçen faaliyetler ile meşgul olduğundan şüphelenilen tabiiyetsiz gemilere müdahale yetkisi tanınmıştır. Aynı durum, üçüncü bir devletin bayrağını taşıyan bir gemi için söz konusu olursa, il-

20 Oceans and the Law of the Sea: Report of the Secretary-General, UNGA, UN Doc. A/69/71/Add. 1, 2014, para. 28, 41, 43.

21 KRASKA-PEDROZO, s. 1.

22 KRASKA-PEDROZO, s. 2-3.

gili devletin rızasının alınması öngörülmüş ve bu faaliyetler için bir yıllık bir süre için devletlere yetki verilmiştir.²³ Bu yetki, 2312²⁴ ve 2380²⁵ sayılı Kararlar ile günümüze kadar devam ettirilmiştir. Böylelikle, deniz yoluyla göçmen kaçakçılığının, tıpkı deniz haydutluğunda olduğu gibi, uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği Güvenlik Konseyi tarafından tespit edilerek, deniz güvenliğine yönelik tehditlerin uluslararası güvenliği hedef alabilecek kapsama ulaşabildiği belirlenmiştir. Aynı zamanda bununla mücadelede sığınma arayan kişilerin ve diğer bireylerin haklarının korunmasının devletlerce gözetilmesine ilişkin ifadeler, deniz güvenliğinin sağlanmasında kapsamlı güvenlik anlayışının etkinliğini artırdığını göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Deniz Güvenliği

Türkiye, deniz güvenliğinin yukarıda açıklanan gelişim süreci ile uyumlu bir biçimde söz konusu kavram kapsamında faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle Ege Denizi'ndeki karasuları ve kıta sahanlığı sınırlandırması uyuşmazlığı ile *Figen Akat* isimli Türkiye Cumhuriyeti bayraklı ticaret gemisinin, 26.12.1995 tarihinde, Yunanistan'ın İmia, Türkiye'nin ise *Kardak* olarak adlandırdığı kayalıklarda karaya oturması ile gün yüzüne çıkan egemenliği tartışmalı adacık ve kayalıklar sorunu²⁶ çerçevesinde egemenlik temelli olan Türkiye'nin deniz güvenliğine yaklaşımı, zamanla güncel tehditler ile mücadelede uluslararası girişimlere katılım doğrultusunda gelişim göstermiş; bu noktada Güvenlik Konseyi'nin 1816 sayılı Kararı önemli rol oynamıştır.

BM Andlaşması Bölüm VII kapsamında gündeme gelen Karar ile deniz haydutluğu ve silahlı soygunun uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği belirlenmiş; bu doğrultuda devletlere altı aylık bir süre için Somali Geçici Federal Hükümeti ile iş birliği içinde Somali kıyısı açıklarında gemilere karşı yürütülen bahsi geçen eylemler ile mücadele için yetki verilmiştir. Söz konusu yetki kapsamında devletlerin, açık denizde ve Somali karasularında gerekli tüm tedbirleri alması mümkün kılınmıştır.²⁷ Böylece,

23 2240 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2240\(2015\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2240(2015)), (Erişim Tarihi: 06.10.2017).

24 2312 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2312\(2016\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2312(2016)), (Erişim Tarihi: 06.10.2017).

25 2380 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2380\(2017\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/2380(2017)), (Erişim Tarihi: 06.10.2017).

26 Hüseyin Pazarıcı, Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015, s. 128.

27 1816 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. <http://www.un.org/en/ga/search/>

deniz haydutluğu doğrultusunda kullanılan gemilere yönelik açık denizde başlayan takibin, Somali karasularında devam etmesi ile yine Somali karasularında meydana gelen silahlı soygun eylemlerine direkt müdahale edilmesi gündeme gelmiştir.²⁸

Güvenlik Konseyi'nin konuyla ilgili 1851 sayılı Kararı bir diğer önemli gelişmeyi meydana getirmektedir. Buna göre, Somali kıyısı açıklarında gerçekleştirilen deniz haydutluğu ve silahlı soygun faaliyetleriyle mücadelede, üye devletlerin 1846 sayılı Karar'ın kabul edildiği tarihten itibaren 12 aylık bir süre için, Somali Geçici Federal Hükümeti'nin yetkilendirmesiyle, Somali'de söz konusu eylemlerin önlenmesi için gerekli tüm tedbirleri almaları mümkündür.²⁹ Doktrinde, ilgili Karar ile Somali'de önlem alma yetkisinin tanınması, üye devletlere Somali kara ülkesi üzerinde de müdahale imkânı verildiği şeklinde değerlendirilmiş; böylelikle deniz haydutluğu ve silahlı soygun ile deniz ve karada mücadelenin mümkün hale geldiği ileri sürülmüştür.³⁰ Gerçekten de modern deniz haydutluğu için bu doğrultuda nispeten kullanılacak bir kıyı şeridinin varlığının gerekliliği göz önüne alındığında, ilgili kıyı devletinin rızası ile kara ülkesine müdahalede bulunulmasının uygun bir mücadele yöntemi olduğu ortaya çıkmaktadır.

Türkiye, Güvenlik Konseyi'nin ilgili kararları doğrultusunda, Türk Deniz Kuvvetleri'ni deniz haydutluğu ve silahlı soygun eylemleriyle mücadele amacıyla yürütülen uluslararası çabalara destek vermek üzere Aden Körfezi, Somali karasuları ve açıkları ile Arap Denizi'nde bir yıl süreyle 934 sayılı TBMM Kararı ile görevlendirmiştir.³¹ Söz konusu süre, 956,³² 984,³³ 1008,³⁴ 1031,³⁵ 1054,³⁶ 1082,³⁷ 1107³⁸ ve 1136³⁹ sayılı TBMM Kararları ile 11.02.2018 tarihine kadar uzatılmış, Aden Körfezi, Somali, açıkları ile

[view_doc.asp?symbol= S/RES/1816\(2008\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1816(2008)), (Erişim Tarihi: 08.10.2017).

28 Douglas Guilfoyle, "Piracy off Somalia: UN Security Council Resolution 1816 and IMO Regional Counter-Piracy Efforts", ICLQ, Vol. 57, No. 3, 2008, s. 695.

29 1851 Sayılı Güvenlik Konseyi Kararı için bkz. [http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol= S/RES/1851\(2008\)](http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1851(2008)), (Erişim Tarihi: 08.10.2017).

30 Tullio Treves, "Piracy, Law of the Sea and Use of Force: Developments off the Coast of Somalia", EJIL, Vol. 20, No. 2, 2009, s. 404.

31 RG. T. 13.02.2009, S. 27140.

32 RG. T. 05.02.2010, S. 27484.

33 RG. T. 10.02.2011, S. 27842.

34 RG. T. 31.01.2012, S. 28190.

35 RG. T. 08.02.2013, S. 28553.

36 RG. T. 21.01.2014, S. 28889.

37 RG. T. 06.02.2015, S. 29259.

38 RG. T. 16.02.2016, S. 29626.

39 RG. T. 11.02.2017, S. 29976.

Hint Okyanusunda deniz haydutluğu ve denizde terörle mücadele amacıyla 01 Ocak 2009 tarihinde kurulan Birleşik Görev Kuvveti (CTF-151) komutası, 29 Haziran 2017 tarihinde Japonya'dan devralınmıştır.⁴⁰

Deniz haydutluğu ile mücadele kapsamındaki bahsi geçen faaliyetlerin yanında Türkiye, *Barış için Ortaklık* (BİO) ve *Akdeniz Diyalogu* programları gibi NATO girişimlerine katılmaya ve destek vermeye devam etmekte; *Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu* (BLACKSEAFOR) gibi bölgesel işbirliği girişimlerindeki rolünü sürdürmektedir. Bu çerçevede, Türkiye Cumhuriyeti Deniz Kuvvetleri, bir NATO operasyonu olan ve Akdeniz'de yürütülen *Active Endeavour* Operasyonu'na katılmaktadır. 2004 yılında ise, Karadeniz'de şüpheli gemileri denetlemeye yönelik olarak Karadeniz Uyum (Blacksea Harmony) Harekâtı, Türkiye tarafından başlatılmıştır.⁴¹

Türkiye, yukarıda açıklanan deniz güvenliğine yönelik egemenlik temelli yaklaşımı ve uluslararası alanda bu yöndeki işbirliği faaliyetlerine katılımının yanı sıra, günümüzde özellikle uyuşturucu madde ticaretinin önlenmesi doğrultusunda açık denizde önemli girişimlerde bulunmaktadır. Bunlardan ilkinin oluşturan Albatros Harekâtı kapsamında, Tartus-Suriye Limanına intikal eden ve mermer yüklü olan Bolivya bayraklı *JOUDI* isimli geminin, Lübnan'dan uyuşturucu yükü alarak açık denizde başka bir ticari gemiye aktaracağı ve bu surette uyuşturucu kaçakçılığı yapılacağına tespit edilmesine müteakip, *TCSG YAŞAM* tarafından 05 Ocak 2016 tarihinde saat 05.24'te Libya Tobruk Limanı'nın 70 mil açığında bahse konu gemiye müdahale edilmiştir. Geminin Aksaz Limanı'na çekilmesi için Türk Deniz Kuvvetleri tarafından çekici görevlendirilmiş ve geminin Türkiye'ye intikali sırasında Türk Deniz Kuvvetleri ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nca işbirliği yapılmıştır. Bahse konu müdahale SUA, Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı BM Sözleşmesi⁴² ve Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı BM Sözleşmesinin 17. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Deniz Yoluyla Yapılan Kaçakçılıkla Mücadele Anlaşması⁴³ uyarınca gerçekleştirilmiştir.⁴⁴

Benzer müdahale Şehit Alper Al Operasyonu kapsamında, Demokratik

40 Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://www.dzkk.tsk.tr/data/icerik/395/CTF.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.10.2017).

41 Ayrıntılı bilgi için bkz. https://www.dzkk.tsk.tr/icerik.php?dil=1&icerik_id=16, (Erişim Tarihi: 09.10.2017).

42 RG. T. 11.02.1996, S. 22551.

43 RG. T. 08.08.2012, S. 28378.

44 Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.milliyet.com.tr/uluslararasi-sularda-albatros-gundem-2175112/>, (Erişim Tarihi: 10.10.2017).

Kongo Cumhuriyeti bayraklı *COMMANDER TIDE* isimli geminin Süveyş Kanalı'ndan çıkarak İspanya veya Türkiye'ye yönelik uyuşturucu kaçakçılığı faaliyetinde bulunacağı istihbaratına istinaden yapılan talep çerçevesinde Sahil Güvenlik Komutanlığı'nı desteklemek üzere; 1 helikopter ve 1 SAT timi konuşlu *TCG GEMLİK* görevlendirilmiş, 1 SAT Görev timi *TCSG YAŞAM*'da konuşlandırılmış ve bölgeye intikal ettirilmiştir. Ticari geminin tespit edilmesi üzerine, *TCSG YAŞAM*, *TCSG GÜVEN* ve *TCG GEMLİK 02* Haziran 2017 saat 23.00'te müdahaleye başlamıştır. Helikopter ve botlar eşliğinde SAT timleri gemiye çıkmış ve yarım saatten kısa bir sürede gemiyi kontrol altına almıştır. *COMMANDER TIDE*, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından görevlendirilen römorkör eşliğinde Aksaz Deniz Üssü'ne çekilmiştir. Gemide yapılan aramalarda ağır yükte uyuşturucu madde bulunmuştur.⁴⁵

Uyuşturucu madde ticareti, uluslararası organize suç çeşitleri arasında, elde edilen yasadışı gelir ve etkilenen insan sayısı bakımından en önde gelenler arasındadır. Söz konusu faaliyetin deniz yoluyla gerçekleştirilmesi ise, sıklıkla başvurulan bir yoldur.⁴⁶ Konuyla ilgili düzenlemeye göre, tüm devletler açık denizde seyreden gemilerin uyuşturucu madde ticareti yapmalarını önlemek için iş birliğinde bulunma yükümlülüğü altındadır. Bayrağını taşıyan bir geminin bu yönde hareket ettiği yönünde ciddi gerekçeleri olan devlet, konuyla ilgili devletlerin iş birliğini talep edebilir.⁴⁷ Bayrak kuralı bakımından herhangi bir istisna teşkil etmeyen ilgili düzenlemenin yanı sıra, deniz yoluyla gerçekleştirilen uyuşturucu madde ticaretinin çoğunlukla taabiyetsiz gemiler kullanılmak suretiyle gündeme gelmesi, BMDHS md. 110/1-d kapsamında ziyaret hakkının kullanılmasını mümkün kılmaktadır.⁴⁸

Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı BM Sözleşmesi kapsamında, taraf devletlere uyuşturucu madde ticaretinin kendi bayrağını taşıyan bir gemide işlenmesi halinde gerekli önlemleri alma yükümlülüğü getirilmiştir.⁴⁹ Bu doğrultuda, BMDHS ile aynı şekilde taraf devletler için iş birliği yükümlülüğü düzenlenmiş ve bayrağını taşıyan bir geminin

45 Ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.haberturk.com/gundem/haber/1528041-sehit-alper-al-operasyonu-nun-nefes-kesen-goruntuleri>, (Erişim Tarihi: 10.10.2017).

46 Ayrıntılı bilgi için bkz. World Drug Report, UNODC, New York, 2016.

47 BMDHS md. 108.

48 Efthymios D. Papastavridis, "Crimes at Sea: A Law of the Sea Perspective", Crimes at Sea, (Eds., Efthymios D. Papastavridis, Kimberley N. TRAPP), Martinus Nijhoff, Leiden-Boston, 2014, s. 30.

49 Uyuşturucu ve Psikotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı BM Sözleşmesi md. 4/1-a(ii); Sözleşme'nin resmi metni için bkz. RG. T. 11.02.1996, S. 22551.

bu yönde hareket ettiği yönünde makul şüphesi bulunan devletin, diğer devletlerin yardımını talep etmesi mümkün kılınmıştır.⁵⁰ BMDHS'den farklı olarak ise, uluslararası hukuka uygun biçimde seyrüsefer serbestisinden yararlanan ve diğer bir taraf devletin bayrağını taşıyan bir geminin kaçakçılık yaptığına dair makul gerekçelere sahip olan taraf, bayrak devletine bu durumu bildirebilmekte, kaydın doğrulanmasını ve gemiyle ilgili olarak uygun önlemleri almak için bayrak devletinden izin isteyebilmektedir.⁵¹

Aynı doğrultudaki diğer düzenlemeyi, Uyuşturucu ve Psicotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı BM Sözleşmesinin 17. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Deniz Yoluyla Yapılan Kaçakçılıkla Mücadele Anlaşması meydana getirmektedir.⁵² Buna göre, söz konusu faaliyeti gerçekleştirdiğinden makul sebeplerle şüphe duyulan geminin bayrağını taşıdığı devletten izin alınmadan, diğer taraf devletler tarafından herhangi bir işlem yapılması mümkün değildir.⁵³ Türkiye'nin yukarıda bahsedilen açık denizdeki müdahaleleri, bayrak devletinden izin alınması doğrultusunda, devletlere müdahale hakkı tanıyan bahsi geçen düzenlemelere uyulmak suretiyle gerçekleştirilmiştir.

Sonuç

Deniz güvenliğine yönelik güncel tehditlerin çeşitliliğini ve etkinliğini artırdığı günümüzde, özellikle Çin'i, Hint Okyanusu üzerinden Basra Körfezi ve Akdeniz'e bağlayacak olan *Deniz İpek Yolu Projesi*, *KKTC Su Temin Projesi* kapsamında inşa edilen 80 km uzunluğundaki su boru hattı ve özellikle Karadeniz ve Doğu Akdeniz'de süren sismik araştırma faaliyetleri sonucunda ortaya çıkarılması muhtemel kaynakların varlığı, Türkiye Cumhuriyeti'nin yakın gelecekteki deniz güvenliği stratejisinin temelini oluşturmak durumundadır. Aynı zamanda son dönemde Suriye ile olan kara sınırındaki tedbirlerin artırılması üzerine terör örgütlerinin deniz yoluyla Ege Denizi kıyılarına ulaşım sağladıkları görülmektedir. Özellikle terör faaliyetlerinin denizde karaya yönelik gerçekleştirilmesi ve deniz yoluyla ulaşım sağlanması hususlarının üzerinde durulması gerekmektedir. Bakü-Tiflis-Ceyhan ve Kerkük-Yumurtalık boru hatlarının terminal

50 Uyuşturucu ve Psicotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı BM Sözleşmesi md. 17/1-2.

51 Uyuşturucu ve Psicotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı BM Sözleşmesi md. 17/3.

52 Anlaşma'nın resmi metni için bkz. RG. T. 08.08.2012, S. 28378.

53 Uyuşturucu ve Psicotrop Maddelerin Kaçakçılığına Karşı BM Sözleşmesinin 17. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Deniz Yoluyla Yapılan Kaçakçılıkla Mücadele Anlaşması md. 6.

sahası olan İskenderun Körfezi ve ulaştırma hatlarının güvenliği kapsamında, Türk Deniz Kuvvetleri tarafından 1 Nisan 2006 tarihinden itibaren terörizmi, kitle imha silahlarının yayılmasını ve diğer yasadışı faaliyetleri caydırmak, engellemek ve önlemek amacıyla başlatılan *Akdeniz Kalkanı* deniz güvenlik harekâtı, bahsi geçen yaklaşıma ilişkin önemli bir örnek teşkil etmektedir.

Kaynakça / References

Banerjee, Dipankar, "Towards Comprehensive and Cooperative Security in South Asia", *South Asian Survey*, Vol. 6, No. 2, 1999, s. 305-318.

Evans, Fred, *Maritime and Port Security*, Chelsea House Publishers, Philadelphia, 2004.

Guilfoyle, Douglas, "Piracy off Somalia: UN Security Council Resolution 1816 and IMO Regional Counter-Piracy Efforts", *ICLQ*, Vol. 57, No. 3, 2008, s. 690-699.

Gündüz, Aslan, *Milletlerarası Hukuk, Konu Anlatımı, Temel Belgeler, Örnek Kararlar*, (Ed., GÜNEL, Reşat Volkan), Beta, İstanbul, 2013.

Krahmann, Elke, "From State to Non-State Actors: The Emergence of Security Governance", *New Threats and New Actors in International Security*, (Ed., Krahmann, Elke), Palgrave Macmillan, New York, 2005, s. 3-22.

Klein, Natalie/Mossop, Joanna/Rothwell, Donald R., "Australia, New Zealand and Maritime Security", *Maritime Security, International Law and Policy Perspectives from Australia and New Zealand*, (Eds., KLEIN, Natalie/MOSSOP, Joanna/ROT-HWELL, Donald R.), Routledge, London and New York, 2010, s. 1-21.

Klein, Natalie, *Maritime Security and the Law of the Sea*, Oxford University Press, New York, 2011.

Kraska, James, Pedrozo, Raul, *International Maritime Security Law*, Martinus Nijhoff Publishers, Leiden-Boston, 2013.

Mejia JR., Maximo Q., "Defining Maritime Violence and Maritime Security", *Maritime Violence and Other Security Issues at Sea*, (Eds., Mukherjee, Proshanto K./Mejia JR., Maximo Q./Gaucı, Gotthard M.), WMU Publications, Malmö, 2002, s. 27-38.

Oceans and the Law of the Sea: Report of the Secretary-General, UNGA, UN Doc. A/63/63, 2008.

Oceans and the Law of the Sea: Report of the Secretary-General, UNGA, UN Doc. A/69/71/Add. 1, 2014.

Papastavridis, Efthymios D., "Crimes at Sea: A Law of the Sea Perspective", Crimes at Sea, (Eds., Papastavridis, Efthymios D./Trapp, Kimberley N.), Martinus Nijhoff, Leiden-Boston, 2014, s. 3-52.

Pazarıcı, Hüseyin, Türk Dış Politikasının Başlıca Sorunları, Turhan Kitabevi, Ankara, 2015.

Sheehan, Micheal, International Security, An Analytical Survey, Lynne Rienner, London, 2005.

Tanrısever, Oktay F., "Güvenlik", Devlet ve Ötesi, Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar, (Der., ERALP, Atila), İletişim Yay., İstanbul, 2010, s. 107-123.

UNODC, World Drug Report, New York, 2016.

MİTOLOJİLERDE İRAN-TURAN ÇATIŞMASI

VE ALP ER TUNGA DESTANI

Nuray BİLGİLİ¹

Öz

Mitolojiler insanın kendini ve evreni anlamlandırma çabasıdır. Nereden geldik nereye gidiyoruz sorularına yanıt arar. Anlam arayışında olan insan kendi seçeresini, tarihteki önemli ataların soyuna bağlama gereği duyar. Bu “Kahraman Atalar” gerçekten yaşamış kişilikler olabilir, fakat 200-300 yıl sonra mitlerin şiirsel, olağanüstü ve gizemli dünyasına dahil olurlar. Mitolojilerdeki atalar zamansız ve mekansızdır. Yani her çağda ve her mekanda adeta bugün gibi yaşarlar. Söylencelerin üzerine yenileri eklenir ama temel mitolojik formlar değişmez.

Türk mitolojisinde adı geçen kahraman arketipleri Oğuz Kağan ve Alp Er Tunga içinde bu böyledir. Hangi tarihte ve hangi coğrafyada yaşadıkları bilinmez. Fakat bir o kadar da gerçek ve kutsal kabul edilirler. Bu nedenle bu kişilikler hakkında, yaşadıkları coğrafya ve tarih bilgisi vermek imkânsız ve de anlamsızdır.

Bu çalışmada, söylencelerde adı geçen Alp Er Tunga ve onunla özdeşleştirilen Efrasiyab adlı karakter, tarihi yazılı belgeler ışığında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alp Er Tunga, Efrasiyab, Turan, **İran**, Kahraman Arketipi, Mitoloji

1 Yüksek Lisans, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, e-mail: nurayy70@gmail.com

Iran-Turan Conflict and Alper Tunga Epic in Mythologies

Abstract

Mythology is the act of finding oneself as well as the atmosphere that one is within. Mythologists constantly question where we came from and where we are going in the future. When looking back at history of what our ancestors have went through, we as mythologists always attempt to tie it back into history to find meaning. These superheroes or mythologists may have been true characters or even people back in time. Two hundred to three hundred years later, they might infact be part of our history and stories that we tell to our generations. The heroes and mythologists have no time frame, we have spoke about them in the past and we will speak about them for years to come in the future. We might exaggerate the stories or have additons as time goes by, but the root of the story will always remain the same.

The Turkish mythologists Oğuz Kağan and Alp Er Tunga are thought of in the same aspect. To this day, we have no concrete evidence of when their stories were first told or when they even lived. Both Turkish mythologists are sacred and very real. Due to the sacredness and reality of these two mythologists it is impossible to pinpoint what era they lived in.

In this working, the name Alp Er Tunga and and the character that represents them Efrasiyab, has been studied explicitly.

Keywords: Alp Er Tunga, Efrasiyab, Turan, Iran, Archetype of the Hero, Mythology

Giriş

Alp Er Tunga, İranlıların Arjasp ya da Afrasiyab, Yunanlıların Kyrus ve Arapların Frasyab olarak bildiği, Turan topraklarında hüküm sürmüş olan kağandır. Gerçekten yaşamış tarihi bir figür mü, yoksa efsanevi bir kahraman mı olduğu konusu tartışmalıdır. Fakat tüm Türk halkları onu sahiplenir ve kendi atası kabul eder. Tarihte önemli izler bırakmış kahramanlar, kolektif bilinçaltında anılarını muhafaza eder. Onların savaşlardaki cesareti, adaleti, kahramanlıkları, zekaları gibi özellikleri, söylenceler vasıtasıyla kuşaktan kuşağa aktarılır. Elbette bu anlatıların hafızada tutulması ve unutulmaması için, bir takım mitsel motif örüntüleri etrafında şekillenmesi gerekir.

Örneğin Firdevsi “İskendername” adlı eserinde M.Ö. 300 yılında yaşamış olan III. Aleksandros’u, mitolojik bir kahramanmış gibi anlatır. Onu Yahudi mitlerinde Gog ve Mogog, Arap mitlerinde Yecüc ve Mecüc olarak bilinen karakterler ile aynı sahnede canlandırır. İskender gibi tarihte iz bırakan kişilikler asla unutulmaz, kahramanlıkları mitolojik dünyaya dahil edilir ve hakkında söylenceler üreilmeye başlar. İskender’in ve Oğuz Kağan’ın, Kuran ayetlerinde bahsedilen Zülkarneyn olduğu dahi söylenerek yüceltilir. Hatta Hz. Hızır bu kahramanların yardımına koşar. Zamanla destanlar efsaneye, efsaneler mitolojilere dönüşür. Belki yazılı tarihi kaynaklar olmasa, III. Aleksandros’un da, Oğuz Kağan ya da Alp Er Tunga gibi gerçekten yaşayıp yaşamadığını bilemeyecektik.²

Mitolojilerde anlatılan olayların kesinlikle gerçekten yaşanmış bir arka planı vardır. Fakat “Kolektif Bilinç” bunu “Sözlü Kültür” aracıyla “Hayal Dünyasında” ve birtakım “Arketipler” yardımıyla muhafaza eder. Psikanalist C. Gustav Jung bu tür kişiliklere “Kahraman Arketipi” adını verir.³

Kahramanları arketipler ile özdeşleştirme, tarihsel kişiliklerin mitleştirilmesi demektir.

Tüm dünya mitlerindeki kahraman özelliklerini incelediğimizde, hepsinin ortak özellikleri olduğunu görürüz. İngiliz asker, yazar ve amatör antropolg Lord Raglan buna “Geleneksel Kahraman Kalıbı” adını verir. “Kahramanın Yolculuğu” ortak bir hikaye yapısına sahiptir.⁴

Alp Er Tunga destanının, Göktürklerin ataları olan Xioungnu ve Hun'lardan

2 Metin And, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, YKY, İstanbul, 1994, s. 34.

3 Carl Gustav Jung, Analitik Psikoloji, Payel Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 403.

4 And, s. 29, 30.

önce var olan, Saka veya İskit olarak adlandırılan, içinde İran ve Türk unsurları barındıran insanlara ait bir söylence olduğu yönünde tezler mevcuttur. İskitler Orta Asya'nın geniş bozkırlarına yayılan bir kavimdir. Saka ya da İskitlerin en büyük hükümdarlarından birisinin Alp Er Tunga olduğu sanılmaktadır. Prof. Zeki Velidî Togan'a göre M.Ö. VII. ve IV. yüzyıllarda, Orta Tıyânşan çevresinin en güçlü devleti olan ve Hunlardan önceki büyük Türk Devleti Şu veya Saka adını taşımaktaydı. Kaşgarlı Mahmut'a göre Alp Er Tunga, M.Ö. VII. veya MÖ IV. yy arasında yaşamış kahraman ve çok sevilen bir Saka hükümdarıydı.⁵

Fakat Alp Er Tunga'nın da diğer mitolojik kahramanlar gibi ne zaman ve nerede yaşadığı belli değildir.

Orta Asya coğrafi konumu nedeniyle İrani, Turani, Mongoloid ve Hindu gibi pek çok ırk ve kültürden insanın temas ettiği ve gerek ticari gerekse kültür alışverişinde buldukları homojen bir bölgedir. Halk bilimciler uluslara ait kültür unsurlarının, daha doğrusu kültürün tümünün göçlere dayandığını kabul etmişlerdir. Milletler ve kültürler bu göçler sayesinde temasa geçmişler ve birbirlerini karşılıklı olarak etkilemişlerdir. Göç ve ticaret yolları mitolojik söylencelerin en önemli taşınma ve yayılma alanıdır. Kültür unsurlarının coğrafik dağılımı bu şekilde mümkün olmuştur.

Bu şekilde temas eden ve yakın bağları olan haklar ya da komşu bölgeler arasında tek bir masalın birbirinden oldukça farklı varyantlarıyla karşılaşılabiriz. Zaman içinde bu söylenceler milletlerin karakter ve kültür unsurlarına göre şekillenir. Birbirinden oldukça uzakta yaşayan, bağı bulunmayan halkların varyantları arasında da benzerlikler görülebilir.

Kaşgarlı Efrasiyab'ın asıl adının Alp Er Tonga olduğunu, Yusuf Has Hacıp Kutatgu Bilig'de Taciklerin Alp Er Tongayı Efrasiyab adı ile andıklarını söyler. Yusuf Has Hacıp onu şu mısralar ile anlatır:

“Bu Türk beyleri içinde adı belli, kut'u belli Alp Er Tunga, büyük ve erdemli bir hükümdardır. Çok bilgili, meziyetli bir büyüktür. Tajikler (İranlılar) ona Afrâsyâb diyorlar. Bu Afrâsyâb, baskın ve yağmalarla illeri (dünyayı) tuttu. Tajikler bunu kitapta yazmışlar. Kitapta yok olsaydı bunu kim anlardı?”⁶

5 Necati Demir, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 17.

6 Yusuf Has Hacıp, Kutadgu Bilig, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 35.

Aslında Efrasiyab adı eski İran mitolojisinde ve kaynaklarındaki İran düşmanı hükümdarın adıdır. Firdevsi Şahname adlı eserinde, İran hükümdarı Keykavus, oğlu Siyavuş ve Rüstem ile Turan'lı kahraman Efrasiyab arasındaki savaşları anlatılır. Öyle anlaşılıyor ki İran ve Turan ırkından olan insanların rekabeti, binlerce yıl öncesine dayanıyor.

Efrasiyab'dan gelen sülale, Hakanlı ya da Türk adını taşır. Türk hakanlarının Alp Er Tonga neslinden geldikleri ve Karluklara hükmettikleri kabul edilir. Hakanlı yani Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han'ın da, Efrasiyab soyundan geldiği düşünülür.⁷

Uygurlar ise Efrasiyab'ın Uygur kağanı Bügü Kağan olduğunu söyler. İranlı tarihçi Alaaddin Ata Melik Cüveyni, 1259 tarihinde Farsça yazdığı "Tarih-i Cihan Güsa" adlı eserinde, Alp Er Tonga hakkında bilgilere yer verir. Cüveyni bu eserde, İdi-Kut'un soyu ve ülkesi hakkında bilgi verirken, Uygurların Orhun nehrinin kenarında yasadıklarını ve Uygur Kağanı olan Bügü-Buku Han'ın diğer adının Afrasiyab olduğunu söyler. Cüveyni Alp Er Tonga'yı Uygur Türklerinin bir başka kahramanı Bügü Kağan ile birleştirir.⁸

Tonga Tigin adı Göktürk taş yazıtlarında vardır ve Göktürk kağanlarının soyu Efrasiyab'a dayandırılır. Göktürk mitolojisinde adı Türk olan ve Kögmen dağlarında ilk ateşi yakarak halkını kurtaran bir atadan söz edilir. Bu ata Göktürk Kağanlığını kuran ata olarak kabul edilir. Alp Er Tunga da Göktürk hanedan soyundan kabul edilir. Tonga adını taşıyan Göktürk Kağanı Tong Yabgu, 6. yüzyılda Sogd ve Fars illerini fethetmişti. Bu tarihten sonra bu illere Türk tesirine girmiş ve Türkleşme başlamıştı.⁹

Kaşgariye göre Alp Er Tunga'nın oğlu Bars Hanın ordusunun bulunduğu şehir ıssık göl kenarında idi. Bu bölgedeki kurganlar Göktürklerinde kağan sülalesi olan Wusunlara aitti ve M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenmekteydi. Ebulgazi Türkmenlerin seceresinde, Nuh oğlu Yafes oğlu Türk'ün, ıssık göl civarında yerleştiğini söyler.¹⁰

Kaşgariye göre Efrasiyab'ın Türkçesi Tonga Kaplan, Alp Er Tunga ya da Tonga Er Alptır. Tonga erkek kaplan adını verir. Kaplan bir Türk ongunudur. Noin Ula'da kaplan ve kaplan postu bariz bir motiftir. Türk sanatında ongun olacak şekilde hanedan arması şeklinde kaplan ikonografisi

7 Emel Esin, Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu, Kabalcı, İstanbul, 2003, s. 109.

8 Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 60.

9 Esin, s. 295.

10 Ögel, s. 62.

mevcuttur. Bir çok Alp resmi kaplan postu giyimlidir. Kaplan postu bütün Asya'da giyilir.

Dîvânü Lugatı't-Türk'te Alp Er Tunga öldüğü zaman yazılan sagu yani ağıt şöyledir. ¹¹

Alp Er Tunga öldü mü,
Kötü dünya kaldı mı,
Felek öcünü aldı mı,
Şimdi yürek yırtılır!

Zaman fırsat gözetti
Gizli tuzak uzattı
Beyler beyini şaşırttı
Kaçsa nasıl kurtulur?

Erler kurt gibi uluşur
Yaka yırtıp bağrışır
Yırlayıcı gibi inilder, ünler
Ağlamaktan gözü örtülür.

Begler atlarını yordu
Kaygı onları durdurdu
Benizleri, yüzleri sarardı
Sanki safran dürtülür.

Zaman fena gevşedi
Zayıf kötü davrandı
Erdemlik yine savıldı
Dünya beği yok olur.

Zaman günü davrandırır
İnsanın gücünü gevşetir
Dünyanın erlerini azaltır
Kaçsa dahi ölüm erişir.

Bilge, akıllı kötüleşti

¹¹ http://www.dilimiz.com/tarih/alp_er_tunga.htm.

Dünya onların etini de ısırdı
Erdemlik eti çürüdü
Yere düşüp sürtülür.

Zamanın göreneği böyle işte
Bunda başka sebep de var
Dünya gelip ok atsa
Dağlar başı kertilir.

Gönlüm ta içten yandı
Onulmuş yarayı kaşdı
Geçmiş günleri aradı
Tün, gün geçer o aranır.

İranlılar en eski mitoloji kitapları olan Avesta ve daha sonra Şahname'ye kadar çeşitli kaynaklarda, Alp Er Tonga'yı düşmanları olarak zikretmişlerdir. Alp Er Tonga ile ilgili ilk yazılı belge Avesta'da geçmekte olup, söz konusu eserde Alp Er Tonga hilekâr ve kötü insan tipini temsil ettiği gibi İran ırkının da baş düşmanı olarak gösterilir. Eski Farsça (Avesta Dili) metinlerde "Arjasp olarak geçer. Avesta'nın bir bölümünde Alp Er Tonga için "Yalancı Arjasp" denir. Avesta'da "Arjasp" şeklinde geçen karakterin Alp Er Tonga olduğunu Ali Şir Nevaî'nin Tarih-i Müluk-i Acem (İran Padişahlarının Tarihi) adlı eserindeki şu ifadelerden açıkça görebiliyoruz: "Arjasp Binni Efrasiyabkim, Türk Padişahi erdi". Avesta'da Arjasp, Şahname'de "Efrasiyab" veya "Afrasiyab" olarak geçen Alp Er Tonga, Türk kağan soyunun atası kabul edilmiştir. Türklerin mitolojisinde kahramanlığın sembolü olmuş bir karakterdir. Fakat İranlılar için sürekli savaştıkları Turani bir karakterdir. İran mitolojisinde Cemşit adı verilen efsanevi kişilik, İran anlatılarında İran ve Turanlıların ortak atası sayılır. Enveri 15. yy. da Cemşit ile Oğuz Kağanın büyük oğlu Kün Hanın aynı kişi olduğunu söyler. Turan ve Türklerin hakanı Tur kolundan Cemşit'in torunu Efrasiyab olarak kabul edilir. Frasiyab 10.yy. da Mesudi tarafından Türklerin "hakanların hakanı" olarak tanıtılır. 11. yy. da Efrasiyab Arap, İran ve Türk metinlerinde "Türk hakanı" olarak geçer. Biruniye göre ise Türk hakanların lakabıdır.¹²

Ebulgazi Bahadır Han Türklerin Şeceresi kitabında Selçukilerinde Efrasiyab soyundan geldiğini yazar. İran mitolojisinin tesirinde kalan Türkler, yani Karahanlı ve Selçuklular kendi soy kütüklerini İran mitolojisindeki

12 Öger, Adem, Türk Kültür Tarihinde Alp Er Tonga ve Uygur Türkleri Arasında Onunla İlgili Anlatmalar, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume, 2008, s.509.

Efrasiyab'a bağlar. Kur'an ve Tevrat soy kütüğüne bağlanan Türkler Nuh oğlu Yafesin oğlunun adının Türk olduğunu kabul etmişlerdir. Göktürk kağanlığını da kuran "Ata Türk'ün" Issık gölde yaşadığını ve asıl adının Alp Er Tonga olduğunu söylemişlerdir.¹³

Alp Er Tonga, hem Türk soylu olan hakanlara verilen bir unvan, hem de mitolojik bir kişiliktir. Tonga Alp Er, yiğit ve cesur savaşçılara verilen bir unvandır. Gerçekten yaşamış bir kişilik olsa bile, mitolojilerin büyüdü dünyasında zamansız ve mekânsız dolaşır.

Kaynakça / References

Öger, Adem, Türk Kültür Tarihinde Alp Er Tonga ve Uygur Türkleri Arasında Onunla İlgili Anlatmalar, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume, 2008, s. 509.

Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi II, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 60, 62.

Jung, Carl Gustav, Analitik Psikoloji, Payel Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 403, 409.

Esin, Emel, Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu, Kabalcı, İstanbul, 2003, s. 50, 51, 109, 295.

And, Metin, Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası, YKY, İstanbul, 1994, s. 29, 30, 34.

Demir, Necati, Orta ve Doğu Karadeniz Bölgesi'nin Tarihi Alt Yapısı, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 17.

Hacip, Yusuf Has, Kutadgu Bilig, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2003, s. 35.

http://www.dilimiz.com/tarih/alp_er_tunga.htm.

13 Esin, Emel, Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu, Kabalcı, İstanbul, 2003, s. 50-51.

ÇİN'İN ETKİSİNDE YENİ BİR ÇAĞ MI; TÜRK-ÇİN İLİŞKİLERİ ÖZELİNDE BİR DEĞERLENDİRME

Ragıp Kutay KARACA¹

Öz

Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping'in 19. Çin Komünist Parti Kongresinde yaptığı konuşmayla birlikte Çin hakkında yapılan yorumlar farklılaşmaya başlamıştır. Xi'nin izlenecek politikalarda yeni bir çağ başladığına yönelik söylemi, yeni dönemde aktif politikaların sinyallerini barındırmaktadır. Bu söylemin en önemlisi ise 2050 yılına kadar süper güç olma iddiasıdır. Keza Xi öncesi yönetimler ülkenin küresel güç gibi iddialı bir kavram içerisinde olmadığını, Çin'in gelişiminin dünyayla bütünleşme ve gelişimi halk için kullanmaktan başka bir amaç taşımadığını belirtmişlerdir. Bu iddianın yanında "Yeni Çağ için Çin karakteristikleriyle sosyalizm" savı ise yeni bir ideolojik savaşın işareti olarak görülebilir. Xi'nin ikinci dönemi Çin'in dünyadaki konumunda neleri değiştirecek? Bu değişiklik uluslararası sistemde nasıl yanıt bulacak? Türkiye-Çin ilişkileri bu değişimden nasıl etkilenecek? Soruları bu makalede cevaplandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çin, Küresel Güç, Sosyalizm, Yeni Çağ, Türkiye-Çin İlişkileri

¹ Prof. Dr., Nişantaşı Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü (İngilizce) Öğretim Üyesi, e-mail:kutay.karaca@nisantasi.edu.tr.

A New Age in the Effect of China; An Evaluation in Turkish - Chinese Relations

Abstract

After the speech of Xi Jinping, President of the People's Republic of China, at the 19th Chinese Communist Party Congress, the comments about China have become different. Beginning of a new era in following politics will reveal the active Chinese politics in the new period. The most important thing in that speech is to be a superpower until 2050. Likewise, the pre-Xi administrations always mentioned that the country has not in an ambitious concept like global power. They pointed out that the development of China has no purpose other than the use of the people for the integration and development of the world. Besides this claim, "Socialism with Chinese characteristics for the New Age" argument can be seen as a sign of a new ideological war. How will the second period of Xi change China's position in the world? How will this change respond to the international system? How will Turkey-China relations be affected by this change? These questions have been tried to be answered in this article.

Keywords: China, Global Power, Socialism, New Age, Turkey-China Relations

Ortak Yönetimden Lider Sultasına

Çin Halk Cumhuriyeti Devlet Başkanı Xi Jinping, 19. Çin Komünist Parti Kongresinde 3 saat 24 dakika süren konuşmasıyla,¹ Çin'in politikalarında yeni bir çağ başladığını tüm dünyaya duyurdu.

Lider görünümü açısından değerlendirildiğinde Mao'dan sonra Çin Komünist Partisinin başına gelmiş en güçlü liderle karşılaştığımızı söylemek yanlış olmayacaktır. Bu güçlü liderliğin ülkede tüm dizginleri ele alacağı ikinci dönemi, dünyanın bir numaralı gücü kabul edilen ABD'nin başkanının gerek kendi gerekse dış kamuoyu tarafından sorgulandığı bir döneme rastlamaktadır.

Bu durum önümüzdeki dört yıllık dönemde liderler arasındaki rekabette Asya'yı daha güçlü kılan bir ortam yaratabilir. Bununla birlikte Trump liderliğindeki ABD'nin aksine soyutlanma politikalarına karşıtlığı ve uluslararası işbirliğini savunması Xi'yi uluslararası kamuoyunda dikkate değer kılarken liderliğindeki Çin'e bakışları da olumlu hale getirmektedir.

Xi geçen Mart'ta yapılan Ulusal Halk Kongresi ki Çin'deki devlet iktidarının en üst organı ve Anayasa değişikliği yapma yetkisine sahip tek birim-seçimlerinde delegelerin nitelikleri üzerinde fazlaca durmuş ve kendi düşüncesinde bir yönlendirmede bulunmuştur. Xi'yi Mao kadar güçlü kılan nokta burada başlamaktadır. Nitekim kendi düşüncelerinin paylaşan ve arkasında hissettiği Ulusal Halk Kongresiyle birlikte Xi, kendi ideasını parti tüzüğüne ve parti anayasasına taşıyabilecektir.

Xi'yi iktidarında en güçlü kılan nokta göreve gelir gelmez başlattığı yolsuzlukla mücadeledir. Xi'nin yolsuzluğu önlemek ile başlayan iç politikadaki değişim hareketi, Çin politik elitlerinde doğru bir karşılık bulmuştur. Elitler, Xi'nin bu değişimi başaramamasının Komünist Partiyi bitme noktasına getirebileceğini düşünmektedirler. Keza partinin devamlılığı, rejimin devamlılığı anlamına gelmektedir. Bu düşünce güçlü bir liderliği mecbur kılmaktadır. Dolayısıyla "Xi'ye karşı olmak, partiye karşı olmak" şeklinde bir algının ortaya çıktığı söylenebilir. Partiye karşı olmak, Çin'de kimsenin isteyebileceği bir şey değildir. Dolayısıyla artık Xi'ye karşı olmak

1 Konuşmanın tam metni için bakınız; Xi Jinping, "Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era", http://www.xinhuanet.com/english/download/Xi_Jinping%27s_report_at_19th_CPC_National_Congress.pdf (Erişim Tarihi; 19 Ekim 2017)

ta istenebilecek bir durum olmaktan çıkmıştır. Son on yıla bakıldığında Çin'in, parti içinde işbirlikçi bir yönetim yapısıyla yönetildiği görülmektedir. Xi'nin yeni dönemiyle birlikte lider tabanlı bir yönetim beklemek yanlış olmayacaktır.

Bunun yanında Politbüro Daimi Komitesi'nde Xi'ye halef bir kişinin bulunmaması dikkat çekicidir. Burada unutulmaması gereken Xi'nin başkan olduğu günden itibaren kendisiyle uyumlu ve hızlı çalışabilecek bir ekiple ilerlemek isteğidir. Bu noktada halef olmamasının çok fazla önemli olmadığı düşünülebilir. Ancak önümüzdeki başkanlık döneminin ekip başarısı Xi'nin 2022 yılında dolacak görev süresinin uzatılmasını sağlayabilir ki bu da Mao ve Deng haricinde bir lider için söz konusu dahi olmamıştır. Bunun yanında Xi, teamüllere uyup başkanlığı bıraksa bile ekip başarısı kendisine yeni başkanın arkasında ülkede ana karar verici ya da yönlendirici bir konum kazanabilecektir.

Süper Güç İddiası Ne Kadar Gerçekçi?

Xi'nin liderliği ve izlediği politikalar uluslararası ilişkiler açısından farklı bir Çin ortaya çıkarır mı? Bu soru Xi'nin kongre konuşmasının ana temasını oluşturmuştur. Xi, hedefleri 2020-2035 ve 2035-2050 yılları aralığında değerlendirmiştir. Xi'ye göre ilk 15 yıl sonunda;¹

- Çin'in ekonomik ve teknolojik gücü önemli derecede artmalı ve inovasyonda küresel bir lider haline gelmelidir.
- Halkın katılım ve gelişim hakları eşitlik ilkesine uygun şekilde korunmalıdır. Ülke, hükümet ve toplum için hukukun üstünlüğü temel olmalıdır. Tüm alandaki kurumlar gelişmeli, sistemin modernizasyonu başarılımalıdır.
- Sosyal görgü kuralları ve nezaket önemli ölçüde geliştirilmeli, Çin'in kültürel yumuşak gücü daha da güçlenmeli ve Çin kültürü daha çekici hale gelmelidir.
- İnsanlar daha rahat yaşıyor hale gelmeli, orta sınıf önemli ölçüde büyümelidir. Kentsel ve kırsal kalkınmadaki farklılıklar ile bölgeler arası kalkınma farklılıkları önemli ölçüde azaltılmalıdır. Temel kamu hizmetlerine adil erişim garanti altına alınmalıdır.

1 Xi, a.g.e., s. 24.

- Modern bir sosyal yönetim sistemi kurulmalı, toplum canlı ve düzenli hale gelmelidir.
- Çevre sorunlarının çözümü için büyük bir yol alınmalı ve güzel bir Çin inşa etme hedefi gerçekleştirilmelidir.

İlk 15 yıllık hedeflere bakıldığında hedeflerin fazlasıyla ulusal boyutta olduğu görülmektedir. Çinli liderler iç dönüşüm ile dış görünümün arasındaki farkı görmüşlerdir. Bu nedenle devlet temelli yaklaşımın biraz yumuşatılması gündeme gelmiştir. Jon Pierre yetki, yönlendirme ve demokrasi kavramlarını tartışmaya açtığı “Debating Governance” kitabında “Yeni yönetim” teorilerinin, hükümetleri, “toplum merkezli” ve “koordinasyon ile kendini yönetme”ye odaklanan yeni yönetim biçimlerine yönelterek çevrelerindeki radikal değişikliklere adapte olmalarını önermektedir.² Bu bağlamda Mao sonrası döneme bakıldığında Çin, kurumsal ve yapısal dönüşüm içerisine girmiştir. Kurumsal dönüşüm, 1990’lı yıllarda resmi olarak desteklenen ve uygulanan, oldukça merkezi bir ekonomik ve sosyal planlama sisteminden piyasa ekonomisine geçişi içerirken, yapısal dönüşümle tarımsal, kırsal ve kapalı bir toplumdaki, endüstriyel, kentleşmiş, pazara dayalı ve açık bir topluma dönüşüm hedeflenmiştir. Bu Kavramlar bu yılın Mart ayında yapılan 12. Ulusal Kongrede Ulusal Gelişim ve Reform Komisyonu tarafından rapor³ haline getirilmiştir. Rapor piyasa ekonomisine geçiş süresince ekonomik istikrarın önemini sürekli vurgularken, bölgesel refah farkları, enflasyon, fiyat artışları, işsizlik, eğitim vb. konularda yerel yönetimlerin etkisini de tartışmaktadır.

Xi ikinci 15 yıl için ilk 15 yıldaki ulusal hedefleri uluslararası hedeflerle birleştirmektedir. Bu amaçla belirlenen hedefler şunlardır;⁴

- Mali, siyasi, kültürel ve ahlaki, sosyal ve ekolojik alanlarda ilerleme her boyutuyla tamamlanmalıdır.
- Sistemin modernizasyonu ve yönetim kapasitesi azami seviyeye getirilmelidir.
- Ortak refahın herkes için sağlanması başarılmalıdır.

2 Jon Pierre, ed., Debating Governance, Oxford: Oxford University Press, 2000, s. 2-5.

3 “Report on China’s economic, social development plan”, http://news.xinhuanet.com/english/china/2017-03/17/c_136137416.htm, (Erişim Tarihi; 20 Ekim 2017)

4 Xi, a.g.e., s. 25.

- Çin halkı daha mutlu, daha güvenli ve daha sağlıklı yaşıyor hale gelmelidir.
- Çin, ulusal gücü ve uluslararası etkisinin birleşimiyle küresel bir lider haline gelmelidir.

Xi, kendinden önceki Çinli liderlerin ülkenin küresel güç hedefinin bulunmadığına yönelik ifadelerinin aksine, 2050'ye kadar ülkenin "dünya ulusları arasında gurur duyacağı bir yer edineceğini" ve "lider bir küresel güce dönüşeceğini" öngörmektedir.

Xi'nin babasının Kültür devriminde Deng gibi sürgüne gönderilen ve sonra itibarı geri verilen bir bürokrat olduğu düşünüldüğünde, Deng'in politikalarının devamlılığı mı? Söz konusu sorusu akla gelmektedir. Deng'in belirlediği "büyük strateji"nin ilk aşaması ekonomiyi güçlendirmektir. İkinci aşama Uzakdoğu Asya'da bölgesel güç olmak, buradaki enerji kaynaklarını elinde tutabilmek ve Tayvan'ı ana kıtaya katabilmektir. Son aşama Xi'nin konuşmasında belirttiği ekonomik gücü askeri unsurlarla destekleyip küresel güç olmaktır.¹

İlk aşamanın nerdeyse başarıldığı, ekonomik verilerin istikrarı ile görülmektedir. İkinci aşamada tek eksik Tayvan konusunda yaşanmaktadır. Ancak Tayvan ekonomik ilişkilerle neredeyse bağımlı hale getirilmiştir.² Bu durumda Xi, Deng'in büyük stratejisinin 3. safhasını mı? uygulamaya koymaya başladı sorusu öne çıkmaktadır.

Küresel güç hedefinin kuşkusuz en önemli parçası her ortam ile durumda savaşabilecek ve kazanacak dünya çapında bir ordu kurmaktan geçiyor. Çin'in son 15 seneki savunma harcaması bu düşüncenin en önemli kanıtı olarak karşımıza çıkıyor. 2000 yılında 43 milyar olan savunma harcaması 2016 yılında 226 milyar dolara çıkmıştır.³

1 Küresel güç hedefinin detayları için bkz, R. Kutay Karaca, Dünyadaki Yeni Güç Çin Tek Kutuptan, Çift Kutuba, IQ Yayınları, II. Baskı, İstanbul, Ekim 2004; R. Kutay Karaca, Güç Olma Stratejisi Çin; Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Çin İlişkileri, IQ Yayınları, İstanbul, Ocak 2008.

2 Çin-Tayvan arasındaki ticaret hacmi 2016 yılında 40 milyar dolara ulaşmıştır. Çin'in ihracatında Tayvan'ın %1.9'luk bir yer tutarak en çok ticaret yapılan 11. Yer olmuştur. <http://www.worldstopexports.com/chinas-top-import-partners/>, (Erişim Tarihi; 24 Ekim 2017)

3 Military expenditure, SIPRI, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-2015-USD.pdf>, (Erişim Tarihi; 27 Ekim 2017)

Savunmaya ayrılan bütçe sürekli olarak artış göstermektedir. 2017 yılında %7'lik bir artış beklenmektedir. Bu da GSMH'nin %1,3'ünün ayrılması anlamı taşımaktadır.⁴ GSMH içerisindeki oran fazlasıyla değişirse de GSMH'deki artış dikkate alındığında her sene yükselen bir savunma bütçesiyle karşılaşılacaktır. Çin'in savunma harcamaları 1989'dan bugüne yıllık ortalama % 12,9 artış göstermiştir. Bu artış Xi'nin istediği ordu için yeterli midir? Olmadığını önümüzdeki yıllarda daha iyi anlayacağız. Şimdilik küresel güç ordusu kurmak için yalnızca bütçe artışı yeterli olmayacaktır. Keza Tiananmen olaylarından sonra Batı ambargosu Çin'i Rusya'ya mahkûm etmektedir. Ancak savunma bütçesinin çoğunluğunun kendi teknolojilerini geliştirmek amacıyla kullanma düşüncesi ambargoyu gelecek adına avantaja dönüştürebilir.⁵

Bunların yanında küresel bir gücün bölgesindeki olayları öncelikle kendi politikaları doğrultusunda çözmesi gerekir. Çin bu konuda da sorunlar yaşamaktadır. Tayvan, Güney ve Doğu Çin Denizindeki sorunlar bölge ülkelerinin dışındaki büyük güçleri de içine çekmiş durumdadır. Dolayısıyla savaşabilecek ve kazanacak dünya çapında bir ordu, küresel güç olmanın en önemli ayağı olacaktır. Ancak bu durumun 2050 yılına kadar tamamlanabilmesi mevcut teknoloji ve Rusya bağımlılığı nedeniyle zor gözükmektedir.

Her şeye rağmen bu amacın doğrudan beyanının Japonya ve Güney Kore'nin daha fazla ABD ile işbirliği ve savunma anlaşmaları yaptığı döneme gelmesi dikkat çekmesidir. Ayrıca savunma harcamasının artırılmasının, Trump'ın ABD'nin savunma harcamasını %10'a çıkarmayı planladığını açıklamasının⁶ hemen ardından yapılması da ayrı bir önem kazanmaktadır.

Ordu yalnızca savaşmak için planlanmamaktadır. İki temel konu ordunun gücü ile orantılıdır. Bunlardan ilki ülkedeki ayrılıkçı hareketlerdir. Xi'nin ülke içerisinde bölücü hiçbir girişime müsaade etmeyecekleri vurgusu Çin'in tüm dış destekleri ve Batı kaynaklı insan hakları raporlarını dikkate almadığının bir göstergesidir. Hele Tayvan konusunda kullandığı "kan su

4 <http://www.bbc.com/news/world-asia-china-39165080>, (Erişim Tarihi; 19 Ekim 2017)

5 <https://www.globalsecurity.org/military/world/china/budget.htm>, (Erişim Tarihi; 29 Ekim 2017)

6 Michael D. Shear, Jennifer Steinhauer, "Trump to Seek \$54 Billion Increase in Military Spending", <https://www.nytimes.com/2017/02/27/us/politics/trump-budget-military.html>, (Erişim Tarihi; 19 Kasım 2017)

dan incedir”¹ vurgusu ne yapılırsa yapılsın Çin’in izlediği politikalardan vazgeçmeyeceğinin bir kanıtıdır. Dolayısıyla güçlü ordu ayrılıkçılık, terörizm ve aşırılıkların önlenmesinin de kilidi durumundadır.

Diğer konu ise enerjinin güvenliğidir. Keza Çin için enerji güvenliği rejimin devamlılığı anlamı taşımaktadır. Enerjiyi sorunsuz elde etmek ekonominin istikrarını korumak, istikrarlı bir ekonomi ise Komünist Partinin ülkeyi yönetmeye devam etmesi anlamı taşımaktadır.

Diğer yandan Xi’nin doktrin olarak kabul edilebilecek “Yeni Çağ için Çin karakteristikleriyle sosyalizm” savı ise yeni bir ideolojik savaşın işareti olarak görülebilir. Amaç Marksizmi Çin şartlarına uyarlayarak büyük, modern bir sosyalist devlet yaratmaktır. Xi, içerisinde bulunduğumuz çağın düşüncenin temel alındığı ve uygulamanın da teorinin kaynağı olduğu bir yapı barındırdığını belirterek, “çağımızın çağrısına yanıt verirsek ve gerçeği desteklemek ve hataları düzeltmek için cesaret edersek, 21. yüzyıl Çin’inin Marksizmi şüphesiz gerçeğin zorlayıcı gücüyle daha güçlü ve daha çekici olacaktır.”² Xi’nin öne sürdüğü yeni anlayış daha önce Çin’de izlenen Marksizm’e de eleştiri getirmektedir. Xi’i çağın değişiminden bahsederken yalnızca teoriye sıkışmanın yanlışlığına vurgu yapmış ve uygulamaya geçmek gerekliliği üzerinde durmuştur. Kısaca Marksizm’in değişim söylemini uygulamayla ortaya koymak istemektedir.

Bu durumun Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra kapitalizmin doğru bir yol olduğunu kabul ettirebilecek karşı bir ideoloji bulmaya çalışan ABD için ne kadar yararlı olacağını kestirmek zordur. Keza Çin, izlediği ekonomik modeli “Sosyalist Piyasa Ekonomisi” olarak adlandırmaktadır. Diğer bir deyişle “sosyalizmin eliyle kapitalizmi inşa etmek”tedirler. Xi’nin üzerinde durduğu Çin karakterinin ekonomik ayağı karma bir modeldir. Ayrıca bu model milliyetçi duyguları yüksek bir halkla buluşmaktadır. “Yeni Çağ için Çin karakteristikleriyle sosyalizm” savının içerisinde önemli bir yer tutan “Sosyalist Piyasa Ekonomisi”nin Batı kapitalizminin düşüşe geçtiği dönemde Çin tarzı bir kapitalizm yaratabilecek ve gelişmekte olan ülkeler için örnek teşkil edebilecektir.

Ekonomik anlamda istikrarı sürdürmek küresel güç olma yolunda en önemli araçtır. 1960-1978 yılları arasında %5,3 büyüyen ülke, 1990-2000 arasında %9,4, 2001-2016 arasında ise neredeyse %9’a yaklaşan ortalama bir büyüme sağlamıştır. Bu büyüme halkın refahına doğrudan yansı-

1 Xi, a.g.e., s. 51.

2 A.g.e., s. 14.

mış, ekonomi programının meyvelerini vermeye başladığı 1990'lı yılların başına göre kişi başı gelir neredeyse 10 kat artmıştır. Bu büyüyen ekonominin sorunlarının - büyüme yabancı yatırımlara bağımlı, işsizlik büyük sorun olmaya devam etmekte, bölgeler arasında gelir dağılımı farklılık göstermekte, dönmeyen teşvikler devlet kuruluşlarına zarar olarak yazılmakta, Yaşlı nüfus giderek artmakta, Enerji ihtiyacı giderek artış göstermekte, yoksulluk- çözümü Xi'nin gelecek planlarının başarısının temeli olacaktır.

Bu nedenle Xi, Deng tarafından planlanan ekonomik politikaların ikinci safhasını yaratmayı planlamaktadır. Bu safhada en önemli amaç doğrudan yatırımlara bağımlılığı azaltarak ekonomik kırılma en aza indirmek, markalaşabilmek ve ihracat fazlalığını sürekli hale getirmektir. Bunu halkın refahıyla birleştirerek iç pazarı daha da kuvvetlendirmek istemektedir. Keza 2015 sonrası doğrudan yatırımlarda gözle görülür bir azalışı bu düşünceye bağlamak doğru olacaktır. Amaç doğrudan yatırımcıyı kaçırmak değildir, Çinli üreticinin küresel bir marka haline gelmesi ve kendisinin doğrudan yatırım yapmasıdır. Bunların yanında ekonomik korumacılığın fazlasıyla konuşulduğu bir ortamda serbest ekonomi ve her türlü ekonomik koruculuğa karşı söylemler de Çin'in görünürlüğünü pozitif hale getirmektedir.

Bu savla birlikte Batı tarzı demokrasilere ihtiyaçlarının olmadığı vurgusu da Batının demokrasi, insan hakları, refah getirme gibi söylemlerle ülkelerin iç işlerine yaptığı müdahalelere karşıtlığın bir göstergesidir. 2035'e kadar modern bir sosyalist devlet yaratılması ve bu hedefte başarı sağlanması halinde izlenen model diğer ülkelere Çin tarzı bir yönetim şeklini cazip kılabilir.

Devlet yönetiminde genç ve eğitimli kişileri isteyen Xi için en öncelikli konulardan biri de eğitimin kaliteli hale getirilmesidir. Yoksulluğun hafifletilmesine, kişisel gelişimin teşvik edilmesine ve ulusun gelecekteki refahının garanti edilmesine yardımcı olmak için eğitimin vazgeçilmez olduğu vurgusu sıklıkla Xi tarafından gündeme getirilmektedir. Yoksul ailelerin çocuklarının kaliteli eğitim almalarının sağlanması, yoksulluğun temel çözümü olarak görülmektedir. Ayrıca yeni eğitim programında amaç eğitim eşitliğini sağlamak olarak vurgulanmıştır. Keza bu eşitlik toplumsal eşitliğin temelini oluşturacaktır. Bu nedenle özellikle mesleki eğitimlere daha fazla pay ayrılmaya başlanmıştır.

Çin eğitim-öğretim konusunda fazlasıyla yatırım yapmaktadır bu yatırımlar ARGE ile birleştirilmiş durumdadır. Times Education Ranking'e göre ilk 1000 üniversite içerisinde 47 tane Çin üniversitesi bulunmaktadır.¹ Yine üniversite değerlendirmesinde küresel bir marka olan US News & World Report'un hazırladığı raporda, Tsinghua üniversitesi Bilgisayar Bilimi ve Mühendisliği programında MIT'yi (Massachusetts Institute of Technology) geride bırakarak 1. Sıraya yerleşmiştir. Aynı alanda ilk yirmide 5 Çin üniversitesi sıralamaya girme başarısı göstermişlerdir.²

Çin'in son yıllarda BM bünyesinde barışı sağlama ve koruma güçlerine verdiği destek, küresel çevre sorunlarına yönelik uluslararası işbirliği girişimleri, BM insani yardım çalışmalarına katkısı ve vb girişimleri ülkenin başta bölgesinde olmak üzere uluslararası ortamda saygınlığını artırmaktadır. Bu konuda Afganistan'a 4242 ton pirinç yardımı³, ABD'yi tekrardan Paris İklim Anlaşmasına davet, yenilenebilir enerjiye en fazla yatırım yapan ülke haline gelmek birkaç örnektir.

Yukarıda değinilen Çin liderliğinde yeni bir çağ düşüncesi önünde birçok engelin bulunduğu bir gerçektir. Ancak Çin'in, bu amaçla, Xi liderliğindeki önümüzdeki beş yılda çok daha aktif bir siyaset izleyeceği de aşikârdır. Xi önderliğinde Çin nerelere gidebilir sorusu bugün giderek daha öncelikli hale gelmektedir.

Bu politikalar içerisinde Çin, Türkiye'yi nasıl görüyor ve nereye koyuyor sorusu önem kazanmaktadır. Son 2 yılda iki ülke liderlerin dört kez görüşmesi artan siyasi ilişkilerin en önemli göstergesidir. "Tek Kuşak Tek Yol" forumunda Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Xi ve Putin'den sonraki üçüncü konuşmacı olması, zirve fotoğrafında Xi'nin Putin ve Erdoğan'ı iki yanına alması Türkiye'ye gösterilen önceliğin yansıması olmuştur. Bu öncelik yalnızca Türkiye'nin yeni İpek Yolundaki ülkelerle olan tarihsel, etnik, dilsel ve dinsel bağlarının olmasıyla açıklanabilir mi? Ya da Türkiye'nin Asya'nın

1 https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2018/world-ranking#/page/2/length/25/locations/CN/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (Erişim Tarihi; 19 Kasım 2017)

2 http://www.chinadaily.com.cn/world/2017-10/30/content_33891752.htm, (Erişim Tarihi; 04 Kasım 2017)

3 Zhou Xin, "China provides emergency food aid to Afghanistan before winter", 30 Ekim 2016, http://news.xinhuanet.com/english/2017-10/30/c_136713611.htm, (Erişim Tarihi; 05 Kasım 2017)

Avrupa'ya çıkış kapısı olması mıdır neden? Yoksa Çin'de ziyaret ettiğimiz üst düzey kurumların sorduğu Türk dış politikasında bir eksen kayması-
nın olduğu düşüncesi midir? Bu önceliği Türkiye'ye veren...

Çin-Türkiye ilişkileri 2010 yılında imzalanan stratejik işbirliği anlaşmasıyla yeni bir döneme girmiştir. Siyasi ilişkiler tarihin en yüksek seviyesindedir. İlişkilerin bu boyutta olmasının en önemli siyasi nedeni Türkiye-ABD ilişkilerinin gerilmesidir. Çinlilerin ABD'nin siyasi boşluğunu doldurmak isteyeceklerdir. Keza Türkiye tarafından yıllardır karantinaya alınan Uygur sorununun Çin tarafından da karantinaya alındığı görülmektedir. Sürekli Türkiye'yi ayrılıkçılara yardım etmekle suçlayan Çin, son dönemde, bu söylemlerinden uzaklaşmış görülmektedir.

Bunun yanında "Tek Kuşak Tek Yol" projesinde Türkiye'yi Avrupa'ya çıkış kapısı olarak görmekteyiz. Nitekim Bakü-Tiflis-Kars demiryolunun açılması Çin'de fazlasıyla etki yapmıştır. Yapılan yorumlarda hattın, Yeni İpek Yolu ağının güney hattının önemli bir parçası olacağına vurgu yapılmıştır.⁴

Ekonomik ilişkiler ise tek taraflı yürümektedir. 2016 yılında 23 milyar dolarlık bir açık oluşmuştur. Türkiye'nin ihracatında Çin'in payı yalnızca %1,63 olurken ithalatındaki payı ise %12,81'dir.⁵ Her iki ülkenin de ikame mal ürettiği ve piyasalarda rakip olduğu düşünüldüğünde bu açığı kapatmak için Çin yatırımlarının çekilmesi gerekmektedir. Çin'de 2018 yılının "Türkiye Turizm Yılı" ilan edilmesi, Türkiye'de turizm sektörünün Çinliler için bir yapılanmaya gitmesini zorunlu kılmaktadır. Dünyanın 7. Büyük bankası olan "Bank of China"nın Türkiye'de ticari banka açma izni alması⁶ Çin'in Türkiye'ye verdiği önemi göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Tüm bu iyi niyetli ilişkilerin yanında yıllardır Batının en önemli müttefiki, NATO üyesi Türkiye, "Yeni Çağ için Çin karakteristikleriyle sosyalizm" sa-

4 Mu Xuequan, "Azerbaijan, Turkey, Georgia inaugurate newly built Asia-Europe railway", 30 Ekim 2017, http://news.xinhuanet.com/english/2017-10/30/c_136715775.htm, (Erişim Tarihi; 14 Kasım 2017)

5 <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/LTST/TradeFlow/Import/Partner/all/>, (Erişim Tarihi; 14 Kasım 2017)

6 Mu Xuequan, "Bank of China issued license to operate in Turkey", 02 Aralık 2017, http://news.xinhuanet.com/english/2017-12/02/c_136794239.htm, (Erişim Tarihi; 03 Aralık 2017)

vına ne kadar yaklaşabilecektir? Sosyalizmle yönetilen, kapitalist ekonomi uygulayan, milliyetçi insanların ülkesi Çin, Türkiye için örnek alınacak bir yönetim tarzı olabilecek midir? Uygur meselesi karantınadan çıkarılabilecek midir? Dış politikada bir eksen kayması var mıdır? Var ise bu kayma Türkiye'yi Çin ile aynı eksen de buluşturabilecek midir?

Türkiye'nin içerisinde bulunduğu durum ve coğrafik ortam Türkiye'yi olaylar üzerinden dış politika yapmaya zorlamaktadır. Batının Türkiye'ye yönelik terör faaliyetlerine farklı yaklaşması, Suriye'de terör örgütünü silahlandırması, hain darbe girişimine yönelik tepkisizlik ve liderinin bir nevi korunmaya alınması, sürekli Türkiye'yi ötekileştirme girişimleri Türkiye'yi çok yönlü bir politikaya doğru yönlendirmiştir.

Bu yönlendirme Çin'de bir eksen kayması var mı? Sorusunu ortaya çıkarmıştır. Batı ve Türkiye için birbirinden kopuş her iki tarafa da büyük zarar ve zorluklar getirecektir. Ne batı ne de Türkiye kati bir ayrılığa yanaşmayacaktır. Dolayısıyla olaylar temelli bir dış politika mecburiyetini eksen kayması olarak adlandırmak yanlış olacaktır. İlder Turan bu durumu "Türkiye'nin dış politikasında son yıllarda dünya yönetişimine başkaldıran bir 'üçüncü dünyacı'" yaklaşımın izlerini görmek mümkün" diyerek açıklarken bir eksen kaymasından ziyade, bir eksensizleşmenin söz konusu olduğu üzerinde durmaktadır.¹

Bu tartışmaların Türkiye ile Çin arasındaki siyasi ilişkileri en üst seviyeye çıkardığı bir gerçektir. Ancak tarihten gelen yönetim anlayışı Türkiye'yi Çin karakteristikleriyle sosyalizm ideasına fazla yaklaştırmayacaktır. Ayrıca Xi'nin 2050 yılında süper güç iddiası gelecekte Türkiye ile Çin'i ayrı politikalarla karşı karşıya getirebilecektir. Ayrıca karantina halindeki Uygur sorunu en ufak bir ikili krizde iki ülke arasındaki ilişkilere fazlasıyla etki edebilecektir.

Sonuç

19. Parti Kongresinde Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in konuşmasıyla başlanan Çin'in etkisinde yeni bir çağ yaşanabilir mi tartışmaları bundan sonraki süreçte de gündemi fazlasıyla meşgul edecektir. Çin'in çağa etkisi Xi'nin ortaya koyduğu Çin karakteristiğiyle sosyalizm doktrinin başarısıyla la doğru orantılı olacaktır. Unutulmaması gerekir ki doktrinler her zaman

1 Ekin Karaca, "Dış Politikada Eksen Kayması Değil, Eksensizleşme Var", 19 Ekim 2017, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/190592-dis-politikada-eksen-kaymasi-degil-eksensizlesme-var>, (Erişim Tarihi; 24 Ekim 2017)

karşı bir doktrin doğurmuşlardır. Dolayısıyla Çin karakteristiğiyle sosyalizme karşı da yeni doktrinlerin çıkması kaçınılmazdır. Bu noktada rakip yalnızca Batı kapitalizmi olmayacaktır.

Çin'in 1950'de süper güç olma amacı ise zor gözükmemektedir. Bu kadar kısa sürede enerjide ithalata ve doğrudan yabancı yatırımlara bağıllığı azaltmak, orduyu modernize etmek, bölgedeki sorunların çözümünde ana unsur olmak, küresel sorunlara doğrudan müdahil olabilmek kolay değildir. Ancak Xi'nin koyduğu hedeflerin doğru ellerde doğru politikalarla buluşmasının Çin'i bir çekim merkezi haline getirebileceğini ve modern sosyalist devlet oluşumunun yeni bir ideolojik kamplaşmayı ortaya çıkarabileceğini söylemek gerekir.

Çin'in yönetim başarısı Türk-Çin ilişkileri üzerinde de etki yapacaktır. Bu etki özellikle Türkiye'nin bulunduğu bölgeye yönelik Çin'in girişimlerinde ve Uygur sorununda kendisini daha açık gösterecektir. Çin'in yönetim modeli Türkiye için örnek teşkil etmeyecek ancak Çin ile olan ilişkisine etki yapabilecektir. Bu model ideolojik bir kamplaşmaya evrilir ise NATO üyesi Türkiye bir eksen değişikliği yapmayacaktır.

Kaynakça / References

Xi Jinping, "Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era", http://www.xinhuanet.com/english/download/Xi_Jinping%27s_report_at_19th_CPC_National_Congress.pdf (Erişim Tarihi; 19 Ekim 2017)

Jon Pierre, ed., *Debating Governance*, Oxford: Oxford University Press, 2000.

"Report on China's economic, social development plan", http://news.xinhuanet.com/english/china/2017-03/17/c_136137416.htm, (Erişim Tarihi; 20 Ekim 2017)

Military expenditure, SIPRI, <https://www.sipri.org/sites/default/files/Milex-constant-2015-USD.pdf>, (Erişim Tarihi; 27 Ekim 2017)

<http://www.bbc.com/news/world-asia-china-39165080>, (Erişim Tarihi; 19 Ekim 2017)

<https://www.globalsecurity.org/military/world/china/budget.htm>, (Erişim Tarihi; 29 Ekim 2017)

Michael D. Shear, Jennifer Steinhauer, "Trump to Seek \$54 Billion Increase in Military Spending", <https://www.nytimes.com/2017/02/27/us/politics/trump-budget-military.html>, (Erişim Tarihi; 19 Kasım 2017)

https://www.timeshighereducation.com/world-university-rankings/2018/world-ranking#!/page/2/length/25/locations/CN/sort_by/rank/sort_order/asc/cols/stats (Erişim Tarihi; 19 Kasım 2017)

http://www.chinadaily.com.cn/world/2017-10/30/content_33891752.htm, (Erişim Tarihi; 04 Kasım 2017)

Zhou Xin, "China provides emergency food aid to Afghanistan before winter", 30 Ekim 2016, http://news.xinhuanet.com/english/2017-10/30/c_136713611.htm, (Erişim Tarihi; 05 Kasım 2017)

Mu Xuequan, "Azerbaijan, Turkey, Georgia inaugurate newly built Asia-Europe railway", 30 Ekim 2017, <http://news.xinhuanet.com/englis->

[h/2017-10/30/c_136715775.htm](http://2017-10/30/c_136715775.htm), (Erişim Tarihi; 14 Kasım 2017)

<https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/TUR/Year/LTST/TradeFlow/Import/Partner/all/>, (Erişim Tarihi; 14 Kasım 2017)

Mu Xuequan, "Bank of China issued license to operate in Turkey", 02 Aralık 2017, http://news.xinhuanet.com/english/2017-12/02/c_136794239.htm, (Erişim Tarihi; 03 Aralık 2017)

Ekin Karaca, "Dış Politikada Eksen Kayması Değil, Eksensizleşme Var", 19 Ekim 2017, <https://m.bianet.org/bianet/siyaset/190592-dis-politikada-eksen-kaymasi-degil-eksensizlesme-var>, (Erişim Tarihi; 24 Ekim 2017)

MEDENİYETLER ARASI İTTİFAK MI ÇATIŞMA MI?

Ramazan ALTINTAŞ¹

Öz

Yaşadığımız yüzyılda, doğrudan medeniyetler arasında değil ama medeniyetler üzerinden yürütülmeye çalışılan bir çatışmadan söz edebiliriz. İslam coğrafyalarında sömürgeci güçlerin bize dayattığı 'çatışma' temelli fikri ve kültürel yapıya nasıl direneceğiz? Bunun yolu ve yordamı, Batı düşünce yapısını iyi kavramak, Batı'nın zaaf noktalarını deşifre etmek ve alternatif projeler ortaya koymaktır. Eğer biz, düşünce planında Batı'nın açmazlarını ortaya çıkarabilirsek sadece İslam dünyasında değil, Batı toplumlarının merkezinde de adalet ve hakkaniyete dayalı söylem, anlamlar haritasını değiştirecektir. İslam dünyasının maddi anlamda güçsüzlüğüne rağmen, bizde hoşgörü, açıklık ve değerler çizgisi daima yukarı doğru çıkarırken, Batı'da bu çizgi sürekli bir düşüş göstermektedir. Olaya, mantıksal açıdan yaklaşmak gerekirse, biz ne Batı ülkelerine bir alternatif ve ne de Batı ülkelerinin bize alternatif olmasını istiyoruz. Aksine biz, sadece kendimiz olmak noktasında 'medeniyet özgürlüğü' istiyoruz. Bugün, entelektüel düzeyde Doğu-Batı kültür ve düşüncesine aşına olmuş ve kendi medeniyet evreninden beslenen ve seslenen entelektüellerimize büyük ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Medeniyetler İttifakı, İslamofobi, Öteki, Medeniyet Hastalıkları, Medeniyetler Özgürlüğü, Çatışma ve Çoğulculuk Düşüncesi

1 Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi. e-mail: ramazanaltintas59@hotmail.com.

Alliance of Civilization or Conflict of Civilization?

Abstract

In the century we now live, instead of focusing on conflict of civilizations directly, we can put our attention on conflicts that are being derived from civilizations. How do we resist the ideological and cultural structure based on the 'conflict' imposed by the colonial powers in Islamic geography? The way and the procedures include understanding the structure of Western thought well, deciphering the weak points of the Western world and proposing alternative projects. If we can uncover the dilemmas of the West, it will change the map of meanings based on justice and equity discourse not only in the Islamic world but also in the Western societies as well. Despite the material weakness of the Islamic world, while the line of tolerance, openness and values has always increased in Muslim societies, the line of tolerance has shown a steady decline in the West. If we approach this issue from a logical perspective, we do not want to be an alternative to the Western countries, nor do we want the Western countries to be alternative for Muslim societies. On the contrary, we want 'freedom of civilization' and we want to be ourselves. Today, there is a great need for intellectuals who are well-trained with East-West culture and thought at the intellectual level and who are nourished and supported by their own civilization.

Keywords: Alliance of Civilizations, Islamophobia, Other, Civilization Diseases, Freedom of Civilizations, Conflict and Pluralism

Giriş

Yaşadığımız yüzyılda küreselleşme politikalarının hızlandırıcısı durumunda olan iletişim devrimi, zaman-mekân mesafelerini ortadan kaldırarak dünyayı ‘küçük bir köy’ haline getirmekle kalmadı, adeta ulusların ‘mahremiyet’ alanlarını deşifre etti. Bu sebeple, küreselleşmenin, yereli yutucu ve tek tipleştirici işlevi karşısında, özünde, ‘çoğulculuk’ düşüncesi yer alan demokrasi kültürü sayesinde, farklı kültür dokuları ve inanç toplulukları arasında bir arada yaşamının ortak formülü etrafında zihnî çabaların yoğunlaştırılması bir zorunluluk haline gelmiştir. Son yıllarda farklı din mensupları arasında “çok kültürlülük”, “medeniyetler arası ittifak” ve “dindarlar arası çoğulculuk” gibi konu ve kavramların tartışmaya açılması, bunun en açık örneklerdir. İşte biz bu bildirimizde medeniyetler arası ittifak mı çatışma mı? sorusuna kendi medeniyet evremizden cevaplar bulmaya çalışacağız.

Müslüman Kültüründe Bir Arada Yaşamın Kodları

Türk-İslam Dünyasının ünlü mütekellimi Ebû Hanife (ö. 150/767) “din” kavramını, ahkâmın değişmez temelleri olan *inanç sistemi* manasında kullanır. Bundan dolayı peygamberler muhtelif dinlere mensup değillerdir. Allah bütün peygamberlere tevhid (Allah’ın birliği) demek olan aynı iman esaslarından ayrılmamalarını emretmiştir: “O size dinden Nuh’a emrettiğini, sana vahyettiğimizi, İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya emrettiğimizi, dini doğru tutun ve ondan ayrılığa düşmeyin diye kanun yaptı.”² Ebu Hanife’ye göre din *sâbit, ahkâm değişkendir*.³ Mâtürîdî (ö. 333/944) de aynı görüşü paylaşır.⁴ Her iki kelam âliminin bu dışa açıklık (inklusivizm) politikası, “kısmî çoğulculuk” yolunda atılmış önemli bir adımdır. Çünkü kapsayıcı bir tutum ya da dışa açıklık ortaya konmadan “çoğulcu” olmak mümkün değildir.⁵ Ebû Hanife ve Mâtürîdî’nin İslam yorumu ve semavî dinlere bakışı, hem aynı dine inanan ve İslam’ın farklı yorumlarını benimseyen Müslüman akımlar arasında ve hem de dinler-arası ilişkilerin kurulmasında bir yumuşama noktası oluşturabilir. Bu yaklaşıma her ne kadar “kendi dinleri-inançları dışında kurtuluş yolu yoktur” diyen mutlakyecileri ortadan kaldırmasa da, en azından “teocentric” bir bakış açısı ile küresel ölçekte

2 Bkz. 42 /Şûra 13; 21/Enbiyâ 25; 30/Rûm 30.

3 Ebû Hanife, Nu’mân b. Sâbit, “el-Âlim ve’l-Müteallim”, (İmâm-ı Azam’ın Beş Eseri içinde), çev. Mustafa Öz, İstanbul, 1981, s. 16.

4 Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Kitâbu’t-Tevhîd*, (thk. Fethullah Huleyf), Beyrut, 1979, s. 71, 94-95, 235, 377, 401.

5 Özcan, Hanefî, *Mâtürîdî’de Dini Çoğulculuk*, İstanbul, 1995, s. 23. bk. Mâtürîdî, *Kitâbu’t-Tevhîd*, s. 94-95, 213;

dünyayı tehdit eden yaşamsal sorunlara birlikte çözüm önerileri geliştirilebilir.

Bu sebeple tarihsel tecrübeye farklı din mensuplarıyla bir arada yaşama kültürünü ortaya koymuş olan Müslümanlar hiçbir zaman, medeniyetler arası çatışma düşüncesinden yana olmamışlardır. İslam, farklı kültürlerin bir arada yaşamasından yana bir rahatsızlık duymaz. Tarihte değişik din mensupları arasında görülen savaşlar, inançlardaki farklılıklardan dolayı değil, daha çok; askeri, siyasi ve ekonomik çıkarlar uğruna gösterilen çabalardan kaynaklanmıştır. Çünkü insanlığın mutluluğunu ve barışı amaçlayan ilahi dinler, özünde çatışmayı barındırmaz. Aksine insana varlığın en değerlisi olarak bakar ve çok kültürlülük zaviyesinden bir arada yaşamının imkânlarını ortaya koyar.

Günümüzde Çatışma Medeniyetler Arasında mı Yoksa Medeniyetler Üzerinden mi Yürütülmektedir?

Bütün bunlara rağmen medeniyetler arasında bir çatışma olabilir mi? Yakın dönemde bu soruya ABD ve Batı toplumlarında bazı stratejistler “evet” diyebilmişlerdir. Bunlardan ABD’li siyaset bilimci ve Harvard Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Başkanı Samuel Huntington, 1996 yılında kaleme aldığı *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması* adlı kitabında 21. yüzyılın savaşlarının, “medeniyetler arasında bir savaş” olacağını ileri sürmüş ve savaşın taraflarını da, “Hilal ve Haç” simgeleriyle tanımlamıştı. Ona göre bu savaş, dinler arasında değil, İslam ve Hıristiyan medeniyetleri arasında geçecekti.

Öte yandan, bir başka oryantalist Bernard Lewis ise, Huntington’un aksine, genel manada “medeniyetler arasında bir çatışması değil, asıl medeniyet içi çatışmalar yaşanacak, İslam kendi içinde çatışacaktır” iddiasını ortaya atmıştı. Özellikle gerek medeniyetler çatışması ve gerekse medeniyet içi çatışmalar tezini ortaya atan kimselerin stratejilerinin arka planında, İslam dünyası üzerinde fikrî ve fiziksel değişimleri gerçekleştirmek isteyen sömürüye dayalı yeni operasyonel hedefler yatmaktadır. Bu da sömürü projesinin bir parçasını oluşturan İslam âlemindeki “enerji koridorlarını” ele geçirme girişimleridir. Stratejik düşünce kuruluşlarında üretilen bu projeler, 11 Eylül (2001) olaylarıyla birlikte İslam Dünyası üzerinde uygulama alanına konmuştur. Genellemeler yapılarak “hiçbir Müslüman terörist değildir, ama terör yapan herkes Müslümandır” gibi bir mantıkla gerek Irak ve gerekse Afganistan işgal edilmiştir. Şimdi de Suriye.. Bu işgal ve saldırıların arkasında İsrail’in güvenliğini korumak, enerji koridorları-

nı kontrol altına almak ve körfez petrollerini yönetmektir.

İslam düşüncesi açısından medeniyetler arasında bir çatışma değil, ancak bir rekabet mücadelesi olabilir. Çünkü çatışma ve mücadele arasında ontolojik anlamda farklılıklar vardır. Eğer Kur'an'da anlatılan "te'aruf sosyolojisi"⁶ söyleminden hareket edersek, İslam'da çoğulculuktan yana olmak bir erdemlilikdir. Kültürel çoğulculuk içinde farklı dil, din ve mezhep mensupları olduğu gibi, aynı dinin farklı yorum çevreleri de olabilir. İslam noktai nazarında değil İslam içi farklı yorum biçimleri, farklı dil ve etnik yapıların varlığı bile bir çatışma nedeni olamaz. Hedefleri bir, yöntemleri farklı olan dini anlayışlar, İslam düşünce ve hayatının gelişmesi için bir rahmet olarak görülmüştür. Dil ve etnik farklılık ise, Allah'ın bir yasasıdır.⁷ Geçmişte bütün bu farklılıklarla yoğrulmuş olan İslam medeniyeti altın çağını yaşamıştır. Farklılıklar, kültür, sosyal hayat ve düşünce yapılarının gelişmesinde dinamizm kaynağı oluşturmuştur.

Tarihte din ve mezhep savaşları olmuş mudur? Olaya Yahudilik ve Hıristiyanlık hatta Hıristiyanlığın farklı mezhepleri açısından bakarsak, din ve mezhep farklılıkları çatışma ve savaş nedeni olmuştur. Hıristiyan mezhepleri arasında 30 yıl süren savaşlar hala hafızalarda canlı yaşamaktadır. Hıristiyan bir mezhep diğer mezhebin yorumunu meşru görmediği için güçlü olanın zayıf olanı ötekileştirmesiyle kalınmamış, farklı mezhep mensuplarıyla savaşılmış, galip gelen mağlup olanları ya sürmüş ya da mülteci konumuna düşürmüştür. Sorunun içinden ancak laikliğin kabul edilmesiyle çıkılabilmıştır.

Geçmişte İslam tarihine dönüp baktığımız zaman Batı'da olduğu gibi Müslümanlar arasında mezhep farklılıklarından dolayı savaş anlamında bir çatışma çıkmamıştır. Eğer küçük çaplı çatışmalar olmuşsa bunun sebebi mezhep farklılığı değil, *siyasi ve ekonomik nedenlerdir*. Yavuz Sultan Selim ve Şah İsmail, Osmanlı ve Vehhabiler arasında meydana gelen çatışma ve sınırlı savaşlar bunun örneğidir. Batı'da yaşandığı gibi doğrudan mezhepler arası ve mezhep temelli bir çatışma İslam âleminde olmamıştır. Aksine mezhep farklılıkları rahmet ve zenginlik kaynağı olarak görülmüştür. Hatta Hz. Ömer döneminde Hindistan'daki Budistler bile Ehl-i Kitap kapsamında değerlendirilerek onlarla birlikte yaşama tecrübesi ortaya konmuştur. Ancak İslam, bütün dönemlerde nereden gelirse gelsin saldırganlara karşı kendini savunma hakkını her zaman korumuştur.⁸

6 Bkz. 49/Hucurat 13.

7 30/Rum 22.

8 60/Mümtahine 9.

Yaşama Hakkı Evrensel Bir Değerdir

Savaş ve nefsi müdafaanın dışında can emniyeti dokunulmaz insan hakları alanında değerlendirilmiştir. İslâm'a göre insan hayatı kutsaldır. İnsan hayatına büyük değer veren İslâm dini, haksız yere bir kişiyi öldürmeyi tüm insanlığı öldürmekle eşit tutmuş; bir insanın canını kurtarmayı da, bütün insanların hayatlarını kurtarmaya denk saymıştır. Bu husus Kur'an'da şöyle geçmektedir: *"Kim, bir insanı, bir can karşılığı veya yeryüzünde bir bozgunculuk çıkarmak karşılığı olmaksızın öldürürse, o sanki bütün insanları öldürmüş gibidir. Her kim de bir insanın (hayatını kurtararak) yaşatırsa sanki bütün insanları yaşatmış gibidir."*⁹

Bundan dolayı Kur'an-ı Kerim'de geçen birçok âyette hem Müslümanların kendi aralarında ve hem de farklı din mensupları arasında barış çağrıları yapılmıştır. Konuyla ilgili âyetlerden bazıları şu şekildedir:

*"Ey iman edenler! Hep birden barışa girin. Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o sizin apaçık düşmanınızdır."*¹⁰

*"Allah ve O'nun Resulüne itaat edin, birbirinizle çekişmeyin. Sonra korku ile zaafa düşersiniz de kuvvetiniz elden gider. Bir de sabredin, çünkü Allah sabredenlerle beraberdir."*¹¹

*"Eğer inananlardan iki grup birbirleriyle dövüşürse aralarını bulup barıştırın. Onlardan biri diğerine karşı hâlâ tecavüz ediyorsa, Allah'ın emrine (barışa) dönünceye kadar o tecavüz eden grupla çarpışın. Bundan vazgeçerlerse ikisinin arasını adaletle düzeltin ve âdil olun. Çünkü Allah adaletli olanları sever."*¹²

Bu ve daha başka âyetlerde¹³ de görüleceği gibi, dünyada barışı temin etmek, Müslümanlar üzerine bir görevdir. İslam, her çeşit düşünce ve inancın ifade edilmesinden yana özgürlükçü bir tutum ve tavır ortaya koymuştur. İslam toplumunda ifade özgürlüğü yargının bağımsızlığı kadar önemlidir. Kur'an bu özgürlüğü *"iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak"* ifadesiyle açıklar: *"Sizden hayıra/iyiliğe çağıran, iyiliği emredip kötülükten sa-*

9 5/Maide 32.

10 2/Bakara 208.

11 8/Enfal 46.

12 49/Hucurât 9.

13 Bkz. 4/Nisâ 58, 114, 128; 8/Enfal 1, 60-61; 49/Hucurat 10.

kındıran bir topluluk bulunsun. İşte onlar, kurtuluşa erenlerdir.”¹⁴ İslam’ın bu ilkesi, hem toplumlar arasında ve hem de topyekûn tabiat alanında ahlakî duruş çağrısıdır. Bu çağrı yapılırken, farklı düşünce ve din mensuplarının ifade özgürlüğü ortadan kaldırılmamalıdır. Kaldı ki, ahlakî ilkeler evrenseldir. Bu ilkeleri ihya ve yaşatma konusunda inanç ve dine bakmadan insan tanımına giren herkes hakkında hassasiyet gösterilmelidir.

İslam “tesâmuh” dinidir. Tesâmuh; inanışların, fikirlerin ve uygulamaların konuşulmasında, tartışılmasında ve uygulanmasında ikna etme yönteminden ayrılmamak veya en azından ayrılmamaya azami ölçüde dikkat sarf etmek demektir. Her ne kadar *ötekine katlanma* anlamına gelen toleransın anlamlar dünyasında tesâmuh varsa da bu sözcüğün anlamını tam olarak yansıtmaz. Toleransta tekebbür, ikrah ve kabullenmemeye rağmen katlanma; tesâmuh da ise içten bir kabullenme ve ikna vardır. İşte İmâm-ı Mâtürîdî gibi âlimlerin temsil ettiği kapsayıcılık fikri, gücünü böyle bir özgürlükçü teolojiden alır. Bu bakış açısı sadece gayr-i Müslimlere değil, İslam toplumlarında yaşayan ama farklı İslam yorumunu benimseyen kimseler için de geçerlidir. Bunun için ‘*ehl-i kible tekfir edilemez*’ denilir. Çünkü ‘tesâmuh kavramının özünde, her ne kadar ‘öteki’ benden farklı düşünüyorsa da ben önyargısız olarak onun farklı varlığını benimsiyorum ve onun ahlaki sorumluluğunu üzerime alıyorum düşüncesi vardır.

İslam Medeniyeti Farklılıkları Dinamizm Kaynağı Olarak Görür

İslam’ın zengin entelektüel geleneği “öteki”ni bir realite kabul edip “ötekileştirmeden” onunla kendi anlam çerçevesinde ilişki kurmayı, onu kendi beyanıyla esas alıp konuşmayı temel alır. Hatta öteki konumunda olan şahıs ve dini akımlar kendilerini nasıl tanımlıyorlarsa öyle tanımlamayı önceler. Dışarıdan yapılan tanımlayıcı dil, beraberinde dışlama, aşağılama, tahkir etme gibi sonuçları doğurur. Böyle bir davranış ise, İslam’ın ahlak anlayışıyla bağdaşmaz. Ne yazık ki, İslam dünyasında bütün fırkaların ortak İslam zemininde buluşturulma isteğine rağmen, çoklu yorumdan tek tipçi yorumu seçen ve böylece *dışlamacı İslam* yorumunu benimseyen *neo-hârici* akımlar olmuştur.

Öte yandan Müslüman kültürü farklılıkların bir arada yaşamasından yana bir rahatsızlık duymaz. Bunun en iyi ve görünür laboratuvarı, İslam coğrafyalarıdır. Çünkü bu topraklarda asırlar boyu; İsevi’si, Musevi’si, Zerdüş’tü, Kipti’si vb. bilimum farklı din, felsefi inanç ve kültürler mensup

14 3/Âl-i İmran 104.

insanlar iç içe barış içerisinde yaşamışlardır. Bütün bu farklılıklar temelinde oluşturulan toplumların dokusu, asla çatışmacı ve ayrıştırıcı olmamış, aksine, her bir kültür deseni, İslam medeniyetinin inkişafında düşünce verimliliğinin yegâne unsuru olmuştur. Çünkü dinamizm, biraz da farklı olanla sağlanır. Aynı durum düşünce hayatı için de geçerlidir. Örneğin, düşüncede sürekli bir istikrar, durgunluğu getirir. Bu nedenle aklın, düşünce üretme yönünden geliştirilmesi gerekir. *Muhammed İkbâl* (ö. 1938), *Câvidnâme* adlı eserinde yer alan bir pasajda, akıl ve kalbin ölümüne ışık tutucu şu mısralara yer verir:

"Hint'li bilge sorar: "Aklın ölümü nedir?"

Cevap verdim: "Düşüncenin terkedilmesi."

"Kalbin ölümü nedir?": "Zikrin terkedilmesi."¹⁵

Bu mısralarda da görüldüğü gibi *M. İkbâl*, aklın ölümünü, düşünce üretiminin durdurulmasına, kalbin ölümünü de Allah'ı anmayı terk etmeye bağlamıştır. İşletilmeyen bir akıl, belki varlığını bilkuvve ve biyolojik bir düzeyde koruyacaktır ama asıl düşünce fonksiyonunu yitirecektir. Nitekim İmâm-ı Şâfiî bir mısraında: *"Ben, (akmayan) durgun suların bozulduğunu (kokuştüğünü) bilirim/Ama su akarsa temiz ve güzel olur"¹⁶*, demektedir. O, âtil duran aklı ve düşünceyi kokuşmuş suya, işlevsel hale getirilen akıl ve düşünceyi de akarsuya benzetmiştir. Bu açıdan meseleye bakacak olursak, nasıl ki bir insanın kendine özgü bir karakter farklılığı varsa¹⁷, insan ürünü olan medeniyetlerin de dokusal anlamda farklılaşması gayet doğal karşılanmalıdır.

Çatışma Temelli Medeniyet Bakışını Nasıl Açacağız?

Yaşadığımız yüzyılda, doğrudan medeniyetler arasında değil ama medeniyetler üzerinden yürütülmeye çalışılan bir çatışmadan söz edebiliriz. Bu çatışmanın baş aktörleri arasında küreselleşmenin aktörleri durumunda olan büyük güçler yer almaktadır. Onlar, sadece İslam Dünyasında değil, bütün *"güney"* ülkelerinde de güç merkezli hegemonyalarını sürdürmek istemektedirler. Bu hegemonyayı kırmanın iki yolu vardır. *Bunlardan birisi*, medeniyetler arasında güç dengesini adalet temelli bir etkileşim ve ilişkilerle gerçekleştirmek *diğeri de* İslam dünyası blokları arasında siyasi,

15 İkbâl, Muhammed, *Câvidnâme*, (çev. A.Schimmel); Ankara, 2000, s. 75.

16 Şâfiî, Muhammed b. İdris, *Divân*, Beyrut, 1974, s. 26-27.

17 17/İsra 84.

sosyal, kültürel, dini, fikrî vb. alanlarda bir dayanışma ve bütünleşmeyi sağlamaktır. Bu da halklarımızın bilinç ve bilgi düzeylerini artırmaktan geçmektedir. Ne zaman ki halklarımız etraflarında olup-bitenleri fark etme bilincine ulaşırlarsa, ortak coğrafyamız üzerinde yürütülen bütün emperyalist oyunlar bozulmakla kalmayacak, bütünleşme sonrası coğrafyalarımız üzerinde kötü niyet besleyenlerin projeleri de akamete uğrattılacaktır. Sonuçta, sömürgeciler yeniden politikalarını gözden geçirme ihtiyacı duyacaklardır.

İslam coğrafyalarında sömürgeci güçlerin bize dayattığı ‘çatışma’ temelli fikri ve kültürel yapıya nasıl direneceğiz? Bunun yolu ve yordamı, Batı düşünce yapısını iyi kavramak, Batı’nın zaaf noktalarını deşifre etmek ve alternatif projeler ortaya koymaktır. Eğer biz, düşünce planında Batı’nın açmazlarını ortaya çıkarabilirsek sadece İslam dünyasında değil, Batı toplumlarının merkezinde de adalet ve hakkaniyete dayalı söylem, anlamlar haritasını değiştirecektir. Yaşadığımız yüzyılda ‘seküler’ bir öz taşıyan Batı toplumları kendi medeniyetlerinin ürettiği ‘hastalıklardan’ büyük bir sıkıntı duymaktadır. İslam dünyasının maddi anlamda güçsüzlüğüne rağmen, bizde açıklık, insanî ve ahlakî değerler çizgisi daima yukarı doğru çıkarken, Batı’da bu çizgi sürekli bir düşüş göstermektedir. Olaya, mantıksal açıdan yaklaşmak gerekirse, biz ne Batı ülkelerine bir alternatif ve ne de Batı ülkelerinin bize alternatif olmasını istiyoruz. Aksine biz, sadece kendimiz olmak noktasında ‘medeniyet özgürlüğü’ istiyoruz.

Sonuç

Sonuç olarak, İslam dini, gerek aynı dine mensup olanlar ve gerekse farklı din, medeniyet ve kültüre mensup olanlar arasında müzakere, muarefe ve tanıtma gibi faaliyetlere soğuk bakmaz. Bu konuda gerek Kur’an’dan ve gerekse sünnetten çıkarabileceğimiz birçok delil vardır. Ayrıca, Müslümanların tarihinde gayr-i Müslimlerle yapılan tanıtma, müzakere ve tartışma örnekleri de mevcuttur. Bugün en çok müzakere ve muarefeye, aynı dine inanan Müslümanlar daha çok muhtaçtırlar. Irak’ta, Suriye ve Yemen’de ortaya çıkan mezhep çatışmaları bu tezi doğrulamaktadır. Müslümanlar arasında mezhep ya da etnik köken farklılığı bir çatışma sebebi olamaz. Çünkü Müslümanlar arasında *asgari müşterekler* değil, birlikteliği sağlayacak ve her türlü çatışmayı ortadan kaldıracak şekilde *azami müşterekler* vardır. Bu azami müşterek noktalarını koruma konusunda azami hassasiyetin gösterilmesi insani ve dini bir zorunluluktur. Müslümanlar arasında bizim farklılığımız *usulde* değil, yorumdadır. Dinin usulünde, yani iman esaslarında bütün mezhepler görüş birliğine sahiptirler. Fark-

lılıklarımız ayrılıklarımız değil, zenginliklerimiz olarak görülmelidir. Bu sebeple farklı mezhep yorumları arasında ittifak noktalarımızı artırmalıyız. Bu konuda siyaset, ilim, fikir ve kanaat önderlerine tarihi sorumluluk düşmektedir. Özellikle basın yayın organları bu ateşi yükseltmede değil, aksine düşürmede rol oynamalıdır. Dolayısıyla hem medeniyetler arasında ve hem de kendi medeniyet bahçemizde ittifak noktalarını geliştirirken ihtilaf noktalarını azaltmanın çabası içerisine girmeliyiz.

Kaynakça / References

Ebû Hanife, Nu'man b. Sâbit, *"el-Âlim ve'l-Müteallim"*, (İmâm-ı Azam'ın Beş Eseri içinde), çev. Mustafa Öz, İstanbul, 1981.

İkbal, Muhammed, *Câvidnâme*, (çev. A.Schimmel); Ankara, 2000.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Kitâbu't-Tevhîd*, (thk. Fethullah Huleyf), Beyrut, 1979.

Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *Divân*, Beyrut, 1974.

İRAN'DA ETNİK YAPI VE TÜRKLER

Yeşim DEMİR¹

Öz

X. yy. son çeyreğinden XX. yy. ilk çeyreğine kadar, yaklaşık 950 yıl, İran ya Türk hakimiyetinde ya da Türk hanedanı idaresinde yaşayan bir ülke olmuştur.

35 milyon Türk nüfusu ile Türkiye'den sonra en çok Türk nüfusu barındıran İran'da yaşayan Türklerin önemli bir kısmını Azeriler teşkil etmektedir. Ancak Türklere yönelik olarak İran yönetiminin 1925'lerden itibaren asimilasyon faaliyetleri artarak devam etmiş; siyasi ve kültürel olarak yasaklarla karşı karşıya kalmışlardır. Pek çok olumsuzluğa rağmen İran Türkleri bütün kültür ve sanat varlıklarını koruma ve geliştirme gayreti içerisinde olmuşlardır. Aynı zamanda Türklerin, İran İslamcı hareketinin ve İran İslam Cumhuriyeti kadrolarının içinde en tepeden aşağılara, bakanlar düzeyinden önemli siyasetçilere kadar belirli bir ağırlığı olduğu da inkar edilemez. Türklerin ekonomideki yerine bakıldığında hem Tebriz hem de başkent Tahran'da çarşuyu kontrol eden önemli bir unsurdur. İran Silahlı Kuvvetleri içinde yer almaları ve özellikle subay veya general olabilmeleri de rejime bağlılıkları ve Türk kimliklerini ön plana çıkarmamaları ile mümkün olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, Türkler, Asimilasyon, Siyaset, Kimlik

¹ Dr., Gazi Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü. e-mail: yesimdemir@mynet.com.

Ethical Structure and Turks in Iran

Abstract

From the last quarter of the 20th century to the first quarter about nine hundred fifty years İnan had become a country that live either fall under the hegemony of the Turk or under Turk dynasty.

The Azerbaijanis with thirty five million Turkish population constitute the major part of the Turks hosting the most part of Turkish population. But from 1925 the assimilation activities of the Iran administration intended for Turks have proceeded increasingly brought up against the political and cultural prohibitions.

Although so many negations İnan Turks have been in an endeavour for the protection and the progress of all the cultural and the art properties. At the same time the Turks have importance within the İnan İslamic movements and the Republic of İnan İslamic staffs from the top of the heap to the lower part, from at a level of front benchers to the important politicians. The Turks have an important factor for the checking of bazaar both in Tabriz and the capital Tehran. By means of dependence regime and concealing their identities they have become officer and general in İnan Armed forces.

Keywords: Iran, Turks, Assimilation, Politics, Identity

Giriş

Bünyesinde önemli oranda Türk nüfus bulunduran İran, Türk ve İslam Dünyası açısından tarihi öneme sahip bir coğrafyada yerleşik bulunmaktadır. Bugünkü İran coğrafyası, İslam tarihinde önemli sayılacak olayların yaşandığı alan olmuştur. Ayrıca, İran'ın Türkler açısından anlamı üzerinde ayrıca durulabilir. Türklüğün İran'daki varlığının genellikle bilinen Oğuz göçlerinden çok daha eskilere dayandığı, yakın dönemlerde yapılan çalışmalarla tespit edilmiştir. İran tarihi olarak bilinen tarihin 1000 yıldan daha fazla bir bölümünün Türklerin tarihi ile örtüştüğü açık ve nettir. Bu coğrafyada kurulmuş devletlerin en uzun ömürlü olanlarının ve İran tarihi denilen tarihi şekillendirenlerinin büyük ölçüde Türk devletleri olduğu gerçeği ortadadır. Anadolu, Balkanlar, Kafkasya, Suriye, Irak gibi coğrafyaların bugünkü Türk ahalisinin büyük oranda bu coğrafya üzerinden veya doğrudan bu coğrafyadan geldikleri açıktır. Günümüz İran'ında bu tarihi gerçeği önemli ölçüde doğrulayan pek çok kanıt bulunmuş olsa da, sayısı 30 milyona yakın olan İran Türkleri en canlı ve önemli kanıt olarak orada varlıklarını sürdürmektedir.²

Temmuz 2015 verilerine göre, 81.824.270'lük nüfusa sahip olan İran, 1.648.000 km² lik yüzölçümüyle Suudi Arabistan'dan sonra bölgenin en büyük ülkesidir.³

İran'da etnik grupların veya milliyetlerin nüfusları ile ilgili olarak elde bulunan veriler çok sağlıklı değildir, çünkü nüfus sayımlarında etnik soru sorulmamakta, veriler bazı araştırmalara dayalı olarak değerlendirilmektedir. Güncel Batı kaynaklarında, Farsların nüfusunun ülkenin yaklaşık yarısı olduğu, diğer etnik grupların toplamının ise diğer yarıdan ya biraz daha az ya da biraz daha çok olduğu belirtilmektedir. Yine Batılı her kaynakta, Azerbaycan Türkleri ikinci büyük etnik grup olarak ifade edilmektedir. Bunları, Kürtler, Araplar, Beluçlar, Lorlar, Türkmenler takip etmektedir.⁴

Araplar, Azeriler, Kürtler, Beluçlar ve Türkmenlerin günümüzde hem ülke içindeki hem de uluslararası alandaki hak arayışları ve mücadeleleri geç-

2 http://www.turkakademisi.org.tr/usr_img/yayinlar/raporlar/dpa_rapor_2_gecmis-ten_gunumuze_Iran_sarikaya_son.pdf, s.1.

3 <http://www.bilgesam.org/incele/2096/--1--iran-islam-cumhuriyeti--ic-durum-ve-genel-ekonomik-gorunum/#.Wb1g-8hJbIU>.

4 http://www.turkakademisi.org.tr/usr_img/yayinlar/raporlar/dpa_rapor_2_gecmis-ten_gunumuze_Iran_sarikaya_son.pdf, s.37.

miş nazaran büyük bir artış göstermiş olup bunda temel neden küreselleşme olgusunun, 1925'ten bu yana İran'da uygulanan/uygulanmaya çalışılan Fars kültürü ve Şia temelli "İranlılık" kimliğini sorgulamaya açması ve sistemden dışlanmış olan Sünniliği ve etnik kimlikleri siyasallaşmaya itmesidir. Ayrıca etnik milliyetçi yönleri güçlü bu azınlık gruplarının diğer tarafında soydaşlarının bulunduğu sınır bölgelerinde yaşamaları ve gerek bu soydaşları gerekse üçüncü devletler tarafından bağımsızlık için kışkırtılıyor olmaları da bugünkü hareketliliklerinin nedenini oluşturmaktadır.⁵

İran'da Etnik Yapı

İran'ın, diğer Müslüman ülkelerden farklı mezhepsel ve güçlü kültürel bütünlüğüne karşın, genelde beş bölgeye ayrılan coğrafi ve etnik yapının kendine has özelliklerini koruduğu görülmektedir. Bir bakıma İran, diğer Müslüman ülkeler tarafından, Şii yani mezhepsel ayrılık sebebiyle dışlanan halklardan oluşmaktadır. Şiiliği resmi mezhep olarak kabul edenler, dönemin Türkmen boyları ve günümüzün Azerileridir. Farslar, Pers İmparatorluğu'ndan arta kalan idari tecrübe ve kültür üstünlüğü ile ön plana çıkmaktadırlar. Kürdistan eyaleti, Kürtlerin ana vatanıdır. Arabistan eyaleti, Müslümanlığı getiren Arap istilasından sonra kalanların yaşadığı topraklardır. Belucistan da, Hint Yarımadası'ndaki toplumlarla akrabalık bağı olan halkın yaşadığı bölgedir. Bununla birlikte Şiilik devam ettiği sürece İran'ın bütünlüğünü korumakta fazla zorlanmayacağı söylenebilir ki bütünlüğü güçlendiren başka etkenler de vardır. Örneğin, Farslar kadim Pers İmparatorluğu'nun varisi olmakla öğünmektedir. Azeriler, Sasanî Hanedanı hariç, tüm hanedanların Türk kökenli olduğunu ileri sürerek ülkeye sahip çıkma eğilimindedir. Kürtler, ilk bağımsız devletleri olan Mahabad Cumhuriyeti'ni bu topraklarda kurmuş olmanın ötesinde, Farslar gibi Ari ırktan geldiklerini iddia ettikleri için bağlılık göstermektedir. Kuzistan bölgesinde çoğunluğu teşkil eden Arap asıllı İran vatandaşları, 1980 yılında patlak veren İran-İrak Savaşı sırasında, Saddam Hüseyin'in çabalarına rağmen, İranlı olduklarını ileri sürerek ülkelerine sadakatlerini göstermişlerdir.

Çeşitli etnik gruplar kendi dillerini muhafaza etmekle birlikte hemen hepsinin Farsça konuştuğu, gruplar arası evlilikler ve birlikte yaşamının sonucunda herkesin paylaştığı ortak bir tarihin ortaya çıktığı, değişik etnik gruplara mensup kişilerin kendi etnik kimliklerini açıklarken her türlü ayrılıkçı davranıştan kaçınarak İran milli kimliği çerçevesinde kalmaya özen gösterdikleri görülmektedir. Mezhepsel yönden de aynı

5 Keskin, 2006, s.68-69.

hassasiyetin gösterildiği anlaşılmaktadır.⁶

Tahran'ın oldukça merkezileşmiş gelişme stratejisi ve aynı zamanda değişken güç dağılımı, sosyo-ekonomik kaynaklar ve sosyo-kültürel statünün olduğu çevre arasında geniş bir sosyo-ekonomik görüş ayrılığı yaratmakta ve dolayısıyla İran'ın etnik azınlıkları, Tahran hükümetine karşı büyük bir ayrılık ve mahrumiyet hissi yaşamaktadır. Yakıt alıp vermede Tahran'a karşı sürekli ekonomik ve kültürel şikâyetler, yakınmalar, ülkenin büyük etnik grupları arasındaki huzursuzluğu artırmaktadır. Bu etkenler de bahane edilerek azınlıklar eskiden beri Tahran'ın uluslararası izolasyonu tarafından güçlendirilmiş, Irak'taki Kürtleri ve Türkmenleri örnek almışlardır. Bu duruma ek olarak sürgündeki İranlılar öncülüğünde milliyetçi muhalif gruplar uluslararası büyük bir destek toplamak için birlikte mücadele etmeye başlamışlardır. Örneğin 2006 başlarındaki Washington konferansı, İslami rejime karşı güçlü yaygın bir cephe kurmayı amaçlayan Kürt, Ahvazi, Baluchistanlı, Türkmen ve Azeri örgütlerinin temsilcilerini bir araya getirmiştir.⁷

İran Türkleri

Farslardan sonra ülkenin en güçlü topluluğudur.⁸ İran'daki milliyetler içinde Azerbaycan Türkleri'nin yeri oldukça farklıdır. Şöyle ki, geleneksel olarak kendilerini İran'ın azınlığı olarak değil, hakimi olarak görmüşlerdir. Diğer etnik kökenlilerde olmayan en önemli özellik ülkenin tarihini adeta yazmış bir kimliği temsil etmeleridir. İran coğrafyasında kurulmuş devletlerin kurucuları, sivil ve asker yöneticileri, ancak hepsinden önemlisi halkı olmuşlardır. 1925'ten itibaren yani Pehlevi dönemiyle Fars merkezli ulus inşası Azerbaycan Türkleri'nin kaderini değiştirmiştir. Buna rağmen ülkedeki Türkler de 1945 Azerbaycan Demokrat Hükümeti kurulması dışında azınlık hissine dayalı yaygın bir bağımsız milli fikir olmamıştır. Türkler, 1979 Devrimi'ne katkıda bulunmuş, İran-İrak Savaşı'nda ön safalarda yer almışlardır.

Azerilere göre, İslam Devrimi bir Fars devrimi olmaktan çok Azeri din adamları devrimidir. Dini anlamda oynadıkları rolden dolayı "İran'ın yapıtaşı" olarak nitelendirilebilecek olan Azerilerin, ülkedeki siyasi, kültürel ve ekonomik etkinlikleri hala devam etmektedir. Nitekim bugün İran

6 <http://www.bilgesam.org/incele/2096/--1--iran-islam-cumhuriyeti--ic-durum-ve-genel-ekonomik-gorunum/#.Wb1g-8hJbIU>

7 Bradley, 2007, s.226..

8 Saray, 1999, s.255.

ekonomisinin tamamen Azeri tüccarların elinde olması da bunun açık ispatı niteliğindedir.⁹

Türkler'in, İran'ın temel unsuru olduğunun bir göstergesi de Ayetullah Hamaney'den, eski Başbakan Mir Hüseyin Musevi'ye, Devrim Muhafızları'nın eski ve yeni yöneticilerinden, sanat, spor, fikir hayatının önde gelen simalarına kadar her yerde İran Türkleri'ni görmek mümkündür. İran'da sadece hakim gruplar ve elitler içinde değil, muhalif gruplar içinde de Azerbaycan Türkleri yer almış ve hatta yönetici pozisyonlarda olmuşlardır.¹⁰ Buna rağmen Türklere yönelik zaten var olan asimilasyon ve baskı politikaları dışında Fars milliyetçiliği altında Türk isminin geçmesine izin verilmemektedir.

İran yönetiminin Türklere yönelik çeşitli uygulamaları olduğu görülmektedir. Örneğin, bir Azeri'nin devlet kademelerinde yükselebilmesi, Molla rejimine olan sadakatine bağlıdır. Bu nedenle devlet kademelerinde bulunan Türkler, ulusal kimliklerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Diğer taraftan da Azeri adını ve nüfusunu zayıflatmak için Azerilerin yoğun yaşadıkları eyaletlerin ya isimleri değiştirilmekte ya da başka eyalete bağlamak suretiyle parçalanmaya çalışılmaktadır.¹¹

Yönetimde Türkler

Devletin kuruluş aşamasında Kızılbaş Türkmenler ile Fars bürokrasisi arasında yaşanan ihtilaflar, çevre ülke ve medeniyetlerle süren uzun mücadelenin etkisi ile öncelikli bir tehdit olmaktan çıkmıştır. Bununla birlikte, aşiretlere dayalı siyasi örgütlenme biçimi varlığını korumuştur. Merkezi şehirler başta olmak üzere, edebiyat, mimari, güzel sanatlar alanlarında özgün ve güçlü bir kültür de büyük ölçüde Safevi devrinde oluşmuştur. Düşünce ve bilim hayatındaki gelişmeler de dikkate alındığında, bugün İran'a atıfla anılan medeniyet mirasının önemli kısmının Safevi Dönemi'nin ürünü olduğuna şüphe yoktur. Bununla birlikte, Safevi Dönemi'nde, modern dönemlerde kullanıldığı anlamıyla bir "İran milleti"nden söz etmek mümkün değildir. Nitekim Safevi kaynaklarında devlet "İran", toplum da "İran milleti" olarak nitelendirilmemiştir.¹²

9 Ertuğrul, 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=211396>.

10 http://www.turkakademisi.org.tr/usr_img/yayinlar/raporlar/dpa_rapor_2_gecmisten_gunumuze_Iran_sarikaya_son.pdf, s.38.

11 Balbay, 2007, s.121-122

12 http://www.turkakademisi.org.tr/usr_img/yayinlar/raporlar/dpa_rapor_2_gecmisten_gunumuze_Iran_sarikaya_son.pdf, s.7.

Her dönemde devletin her kademesinde etkinliği olan Türklerin yoğun olduğu Tebriz, ayaklanmacı ruhunu yüzyılın sonuna doğru da gösterme fırsatını kaçırmamıştır. Şahlık rejiminin yıkılmasıyla sonuçlanan İslam Devrimi'ni başlatan ilk fiili ayaklanmalar da yine "Azerilerin başkenti" diye tanımlanan Tebriz'deki ayaklanmalar olmuştur. Ancak İslam Devrimi'nin ulus ölçeğindeki iki asli unsurundan biri olan Azeriler, devrimden sonra önce dini liderleri Ayetullah Şeriatmedari'nin sahneden silinmesi, daha sonra da devrime karşı Kürt ve Türkmenlerin ulusal ayaklanmalarının bastırılmasının ardından, baş başa kaldıkları yeni İslam Cumhuriyeti'ne başından beri egemen olan Fars milliyetçiliği karşısında kaderlerine razı olmak zorunda kalmışlardır.

Azerilerin, İran İslamcı hareketinin ve İran İslam Cumhuriyeti kadrolarının içinde en tepeden daha aşağılara, bakanlar düzeyinden önemli siyasetçilere kadar belirli bir ağırlığı olduğu da inkar edilemez. Bilinen örnekleri sıralamaya gerek yok, ancak bu insanların Türklükleri ya da Azerilikleri, artık sadece ailelerinin ait olduğu etnik grubun adı olmaktan öteye gitmemekte, bütün siyasetleri bir Fars milliyetçiliğinin egemen olduğu mevcut rejimin çerçevesinde şekillenip, yürütülmektedir denilebilir.¹³

İranlı Azeriler anadil sorununu yaşadıklarını dile getirmiş olsalar da, ayrılık fikrine karşı ve daha da ötesinde İranlı olmayı önemsemektedirler. İran tarih boyunca Azeri hanedanlar tarafından (Safevi, Kaçar) yönetildi ve Azeriler hiç ikinci sınıf vatandaş olmadı. Üstelik çoğu Azeri için İslam Devrimi bir Fars devrimi olmaktan çok Azeri din adamları devrimi. O kadar ki, devrim öncesi ve sonrasında İran'ın en büyük dini otoriteleri Ayetullah Hoyi, Ayetullah Tebrizi, Ayetullah Musavi Erdebili, Ayetullah Lenkerani, Ayetullah Şeriatmedari Azeri kökenli din adamlarıydı. Devrim sonrası da aralarında dini lider Ayetullah Ali Hamaney'in bulunduğu çok önemli yöneticiler hep Azeriler arasından çıkmıştır.¹⁴

İran siyasetinin her zaman çevresinde kalan Sünni Kürtler, Türkmenler ve Beluçlar'ın yanı sıra tamamına yakını Şii olan Azeri Türkleri de kamu ve özel sektörde aktif rol almakla birlikte anadil, kalkınma, gelir dağılımından daha adil pay alma gibi konularda itirazlarını her fırsatta dile getirmişlerdir. Bu durumun düzeltilmesi ve gerekli baskıyı oluşturmak amacıyla 2016 Eylül ayının sonunda Türk milletvekilleri tarafından İran

13 <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/778/iran-etnik-faktorun-populer-kulturdeki-temelleri#.Wdy4qY-0MdU>.

14 "İran rejiminin yapıtaşları Azeriler", <http://www.haberaktuel.com/iran-rejiminin-yapitaşları-azeriler-haberi-55331.html>

İslam Cumhuriyeti tarihinde ilk defa mecliste etnik kökenli “Türklerin Yoğun Yaşadığı Bölgeler Fraksiyonunu” kurulmuştur. 290 sandalyeli mecliste 100 milletvekilinin bir araya gelerek kurdukları bu fraksiyonun başkanlığına reformist cenahtan İran Parlamentosu Birinci Yardımcısı Mesut Pezişkiyan seçilirken fraksiyon başkan yardımcılığına da muhafazakar kimliği ile tanınan Urumiye Milletvekili Nadir Kadipur seçilmiştir. Ancak fraksiyonu büyük oranda muhafazakâr cenahtan Türk milletvekillerinin oluşturduğu dikkate alınırsa, sistemin kısa vadede etnik anlamda bir kaygıya kapılmasına gerek olmadığı gibi Türk milliyetçiliğini de kontrol altına alma çabası olarak görülebilir. Bununla birlikte diğer etnik grupların da benzer fraksiyonlar kurup kurmayacakları da merak konusudur. Özellikle devrimin ilk yıllarında Kürtler ile yaşanan sıkıntılar hala unutulmuş değildir. Kürt, Arap ve Beluç milletvekillerinin de benzeri bir yapılanmaya gitmesi demek İran’ın etnisite temelli somut bir kırılmaya doğru yol alması demektir.

İçişleri Bakanlığı’nın daha önce federalizm üzerine birtakım çalışmalar yürüttüğünü açıklaması, kamuoyunu ileride yapılacak birtakım siyasi ve idari reformlara hazırlama anlamına da gelebilir.¹⁵

Orduda Türkler

İran’daki sosyal yapıya bakıldığında, göze çarpan en önemli konu, nüfusun yaklaşık %60’tan fazlasının, Farslar dışındaki ayrı unsurlardan meydana gelmesidir. Farklı dil, din, kültür ve tarihe sahip bu etnik mozaik, doğal olarak İran Silahlı Kuvvetleri’nin de en ciddi hassasiyetlerinden birisini oluşturmaktadır. %60’lık bu farklı etnik yapının %40’tan fazlasını Azeri Türkleri’nin oluşturması, Türkiye açısından ayrı bir anlam ve önem taşımaktadır. Her ne kadar İran bu hassasiyetini İslami ümmet anlayışı ile örtmeye çalışsa da, başta Azeriler ve Kürtler olmak üzere, İran’daki etnik gruplar arasında ciddi bir bilinçlenme süreci yaşanmaktadır.

Farslar ve Azeriler’in, muvazzaf personel olarak İran Silahlı Kuvvetleri içinde yer almaları ve özellikle subay veya general olabilmeleri mümkün iken, diğer etnik grupların (özellikle Kürtler) subay veya general olabilmeleri oldukça zorlaştırılmıştır. Azeri Türk subaylarının da yükselebilmeleri rejime bağlılıkları ve Türk kimliklerini ön plana çıkarmamalarına bağlıdır. 1980-1988 yılları arasındaki İran-İrak savaşında, İranlı Sünni Kürtler’in Saddam yanında İran’a karşı savaşmış olmaları mevcut etnik hassasiyetin

¹⁵ <https://iramcenter.org/cumhurbaskani-ruhani-nin-azinliklar-politikasi/>

ciddiyetini ortaya koyan önemli bir gösterge olmuştur.

İran'ın homojen olmayan etnik yapısının sosyal alanda yarattığı problemler, aynen İran Silahlı Kuvvetleri için de geçerlidir. Dini duyguların her geçen gün azalması ile orantılı olarak, her etnik grubun milli bilincinin yükselerek İran'da ciddi etnik problemler yaratabilecekleri ve bu durumun da, İran Silahlı Kuvvetleri'ni çok olumsuz yönde etkileyeceği, en önemli motivasyon unsuru olan dinin zaman içinde zayıflayabileceği değerlendirilmektedir.¹⁶

Kültür ve Türkler

Kadim Türk yurtlarından biri olan İran, yaklaşık 35 milyon Türk nüfusu ile Türkiye'den sonra en çok Türk nüfusu barındıran dolayısıyla ülke nüfusunun çoğunluğunu Türklerin oluşturduğu bir ülkedir. Ülke nüfusunun çoğunluğunu Türkler oluşturduğu halde pek çok kültürel mesele ile karşı karşıyadırlar.¹⁷ İran'da önemli görevlerde bulunan ve İranlılık kimliğinin oluşmasında önemli bir işlev üstlenen Azerilerin bugün için en temel sorunları, anadilde eğitim haklarının olmayışıdır.¹⁸ Türkçe eğitim-öğretim yapmaları yasak, basın yayın hakları yok, güzel sanatlarda faaliyet göstermeleri imkânsız, kendi tarih, kültür, sanat değerleri ile ilgili faaliyet yapmaları imkansızdır.

Farsların bazılarında kendilerini kültürel bakımdan Türklere üstün görme duygularının Türklere karşı gizli bir düşmanlık duygusu ile birlikte geliştiği de görülebilmektedir. Bu düşmanlık duygusu, 997'den 1925'e kadar hemen hemen bin yıl boyunca İran'ın Türk egemenliği altında kalmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu bin yıl boyunca İran'da saray ve ordu mensupları ile soylular sınıfı Türklere oluşmuştur. İşte bu yüzden Pehlevi hanedanlığı döneminde, yani 1925'ten sonra İran'da Türklüğün kültürel etkinlikleri hemen tümüyle yasaklanmış, Türklere ilgili her türlü konuda bilimsel araştırma yapmak zorlaşmıştır.¹⁹

İran İslâm Cumhuriyeti tarihi açısından ikinci kırılma eşiği diyebileceğimiz eşik bu kez etnik-millî karakterli olmuştur. 12 Mayıs 2006 tarihinde "İran" adlı İran gazetesinin ekinde yayınlanan ve Azerbaycan Türkçesi ve Türkleri üzerinden Türkçe'ye ve Türklüğe hakaret içeren, karikatürlerin

16 Balbay, 2007, s.156-158

17 Doerfer, 1987, s.242,251

18 Bayır, 2003, s.58-59

19 Doerfer, 1987, s.242,251

ortak amacı olan “güldürme” amacına hizmet eden hiçbir yönü bulunmayan hakaret çizgileri İran’a, 25 yıl sürecek bir depreme mal olmuştur. Artçı sarsıntuları uzun süren bu sosyal deprem silinmeyecek izler de bırakmıştır. Karikatürde, Farsça konuşan haylaz bir Fars çocuğun karşısına Azerbaycan Türkçesi konuşan bir hamamböceği oturtulmuş ve Fars çocuğa “Türkler’in hamamböcekleri olduğu, dillerinin anlaşılmadığı, ülkelerini seviyorlarsa İranlılar’ın tuvaletleri yerine bahçelerini kullanıp bu böcekleri açlıktan öldürmeleri gerektiği” sözleri söylenmiştir.

İran Türklerinin, İbni Sina, Şemsi Tebrizi, Babek gibi önemli değerleri bayram veya matem niteliğinde özgün tarihi günleri vardır. Ancak Pehlevi yönetimi gibi bugünkü Tahran yönetimi de İran Türklerinin kendi dini liderlerini, kahramanlarını, önemli gün ve bayramlarını anmaya fırsat vermemektedir.

Bu kadar olumsuzluğa rağmen İran Türkleri, bütün kültür ve sanat varlıklarını koruma ve geliştirme gayreti içindedirler. İran Türklerinin kültürel meselelerinin hâlli için Tahran yönetimi ülke içindeki halkların dil ve kültürlerine koyduğu yasağı kaldırıp, çağın gereklerine uygun olarak her halkın ana dilinde eğitim öğretim yapmasına, radyo, televizyon ve matbuat imkânlarından faydalanmalarına fırsat vermelidir.

Doğunun en muhteşem üç tiyatro salonundan biri (diğer ikisi Moskova ve Bakü’de) olan “Şir-e Hurşid” adlı tiyatro salonu Tebriz’de yapılmıştır. Bu tarihi bina İran devriminden sonra yıkılarak yerine cami inşa edilmiştir. Doğu’nun üç tarihi eserinden biri olan bu binanın yıkılması zihinlerde büyük bir problem oluşturmuştur. İran Türk minyatürü, genel Türk minyatür sanatı içerisinde hatta dünya minyatür sanatında çok önemli bir yere sahiptir. İran Türk minyatürü, İran coğrafyasının bütün kültür ve sanat merkezlerinde hakimiyetini devam ettirdiği gibi İran dahilindeki Fars minyatürü ile birlikte komşu ülkelerin minyatür sanatlarının oluşmasına ve gelişmesine de büyük katkıda bulunmuştur. Tebriz minyatür mektebinin etkisi sadece minyatür ile sınırlı kalmamıştır. Onun yaygın bediî, estetik üslubu Azerbaycan ve İran’ın duvar resim ve dekoratif sanatını da etkilemiştir. Bu tesir halı, kumaş, metal ve seramik sanatlarında da kendini göstermiştir. Orta asırlarda Azerbaycan tasvirî sanatını dünya seviyesine çıkaran ve sanat tarihinde ona geniş şöhret kazandıran Tebriz minyatür mektebi olmuştur. Türk milletinin en özgün sanat ürünlerinden biri olan halı sanatının İran Türklerinde tarih boyunca olduğu gibi bugün de çok yüksek seviyede varlığını ve gelişimini devam ettirdiği görülmektedir.

İran Türk halısı dünyada özgün bir şöhrete sahiptir. Her ne kadar dünya pazarlarına İran halısı adı altında pazarlanmakta ise de İran Türk halısı bilhassa başta Tebriz halısı olmak üzere özgün kimliğini açıkça göstermektedir. Musiki eserleri olsun resim, minyatür, halı eserleri olsun ne yazık ki Fars kültürü ve medeniyeti adına dünya pazarlarına sunulmaktadır.

İran sınırları içinde yayımlanan televizyon ve radyo programlarında İran İslam Cumhuriyeti'nin dil politikası Fars milliyetçiliğine dayandığından Farsçadan başka dillere neredeyse hiç yer verilmemektedir. Radyo ve televizyonların Türkçe yayınları, İran Türkçesini bozmak maksadını taşımaktadır. Radyo ve televizyonların Türkçe programlarında kullanılan Türkçe kesinlikle Türkçe değildir. Türkçeyi Farsçalaştırmak maksadı güdülmektedir.

İran Türklerinin bütün kültürel unsurları ve kültürel araçları bastırılırken, Şah döneminde Tebriz'de, Urmiye'de, İsfahan'da, Tahran'da yayımlanan ve büyük güçlerin desteklediği Ermeni gazeteleri ile Amerika misyonerlerinin destekledikleri Urmiye'de yayımlanan Süryani-Keldani gazeteleri yayın hayatlarını geliştirerek devam ettirmişlerdir.

1979 İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulması ile birlikte İran Türk basını kısmen soluk almıştır. Milli meseleler gündeme gelmiş, milli hassasiyet gelişmiştir. İran Türk halkının bilhassa gençlerin Türk dili ve edebiyatına karşı ilgisi artmıştır. Bütün bunlara rağmen İran Türk basını layık olduğu yere gelememiştir. Uluslararası normlarda basın hürriyetinin olmaması, hatta çok sıkı devlet sansürünün devam etmesi İran Türk basınına geri bırakmıştır. Ayrıca Türkçe veya Türkçe-Farsça çıkarılan gazete ve dergilerin sık sık kapatılması birkaç sayıdan fazla yayımlanmasına izin ve fırsat verilmemesi İran Türk basınının en büyük engelleri olmuştur. Kitap basımının izne tabi olması da en büyük engellerden biridir. Her bir yazının sansürden geçirilmesi ve her yayının izin alındıktan sonra yayımlanabilmesi önemli sorunlar yaratmıştır. Diğer ülkelerde istenilen ve gerek duyulan hemen her konuda bir iki hafta, hatta birkaç gün içerisinde kitap yayımlanabildiği halde İran'da bir kitabın yayımlanabilmesi için aylarca hatta yıllarca izin beklemek gerekmektedir. Tabii ki Tahran yönetiminin bakış açısına uygun kitaplar istenilen süre içerisinde yayımlanabilmektedir.

1925 yılında yabancı güçlerin desteği ile iktidara getirilen Pehlevi yönetimi, etnik çeşitliliğe hatta Türklerin çoğunluğu oluşturmalarına bakmayarak Türkçe eğitim öğretimi yasaklamış, Fars dilini ülkenin tek

dili olarak uygulamaya koymuştur.²⁰

İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında İran Türkleri, Tebriz Tiyatro Cemiyeti'ni kurmuş, 1980'li yıllarda oynanan oyunlar İslam'a aykırı bulunmuş ve yasaklanmıştır.²¹

Ekonomide Türkler

Toplum üzerinde yaygın şekilde baskı kurulması, sivil toplum kuruluşlarının engellenmesi, sadece devlet güdümündeki siyasi ve ekonomik faaliyetlere izin verilmesi, toplumun mevcut rejime daha fazla yabancılaşmasına neden olmuştur. Ekonomik alanda, üretime dayalı yapının oluşturulmaması, adil bir gelir dağılım sisteminin kurulamaması, işsizliğin artması, petrol gelirlerinin üretimin artışı veya işsizlik sorununa çözüm bulunması yerine daha çok askeri yatırımlarda hoyratça kullanılması, şehirli ve köylü fakir kitlelerin sistemden duydukları hoşnutsuzluğu artırmıştır.²²

Tahran'da önemli düzeydeki Azeri nüfusu, Tahran çarşısında da ağırlığını belirgin olarak göstermektedir. Azeriler öncelikle ekonomi alanında önemli etkinliğe sahipken, bunu ikinci olarak politika izlemektedir.²³ Bu durumu daha iyi izah edebilmek için Hamaney'e yakın bir yetkili, İran Azerilerinin iktidarda olmadığını savunan ayrılıkçıları, "Bunu söyleyen iktidar nedir, nasıl kullanılır bilmeyen bir avuç köylü. İran tarih boyunca Fars olduğu kadar, hatta ondan da fazla Türk (Azeri) oldu. Şimdi de değişen bir şey yok" şeklinde eleştirmiştir.

İran ekonomisinin önemli merkezlerinden hem Tebriz hem de başkent Tahran'da çarşığı kontrol eden Azeri tüccarlardır.²⁴ Tebriz, İran'da yaşayan 18 milyon Türk Azeri için kültürel ve ekonomik başkenttir. Tebriz, eskiden olduğu gibi bugünde İran'ın en önemli siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve sanayi merkezlerinden biri konumundadır. Tebriz'in kapalı çarşısı sadece şehrin değil İran ekonomisinin de önemli temel taşlarından. Ülkeye birçok mal burada çalışan tüccarlar tarafından getirilmektedir.²⁵

20 Kafkasyalı, http://www.alikafkasyali.com/FileUpload/ks792947/File/iran_turkleri-nin_guncel_kulturel_meseleleri.pdf

21 Gökdağ ve Heyet, 2004, s.59.

22 Gündoğan, 2011, s.96.

23 Aktaş, <http://www.dunyabulteni.net/yazar/array/10047/azeri-karti>.

24 "İran rejiminin yapıtaşları Azeriler", <http://www.haberaktuel.com/iran-rejiminin-yapitaslari-azeriler-haberi-55331.html>.

25 Karaağaçlı, <http://www.2023.gen.tr/Arsiv/mart2011/10.htm>.

Tebriz'in büyük etkisi ve büyülenmesi, tarihi önemi ve önemli dönüm noktalarındaki kritik duruşunun yanı sıra, aslında temel olarak bu kentin ve Tebrizlilerin İran ekonomisindeki, daha doğrusu ticaretindeki büyük gücünden ileri gelir. Ayrıca, İran ekonomisinin %90'ına Tahran'daki Büyük Bazar (Bazar-ı Bozorg), buradaki ticaretin %80'ine de Azeriler, özellikle Tebrizliler egemendir. Büyük Bazar'a gittiğinizde bu hakimiyeti, özellikle halı bedestenlerinde olmak üzere, gözlemlemek mümkündür. İran'ın dünyaca meşhur halısı, birkaç güzel istisna dışında, aslında Tebriz halısıdır denebilir ve Tahran Büyük Bazar'ındaki halı bedestenlerini ve Tahran'dan Ankara'ya, oradan İstanbul'a ve Los Angeles'a (İranlılar Los Angeles'a, bu kent ve civarında yerleşik 1 milyonu geçen İranlı göçmen nüfusu nedeniyle İrangeles ya da Tahranglees da derler) uzanan yüzmilyonlarca dolarlık halı ticaretinin büyük kısmını, Tebriz ile civarındaki kasaba ve köylerde çoğunluğu sipariş üzerine dokutulan Tebriz halıları besler.

Tebrizlilerin ticarete hakimiyetleri ve ticari dehası o kadar meşhurdur ki, İran'da İranlı Türkler hakkındaki seyrek aşığılayıcı olmayan fıkralar hep Tebrizlilerin ticari zekaları üzerindedir.²⁶

Sonuç

1925 yılından itibaren Şia ve Fars kültürü temelinde izlenmeye başlanan "İranlılaştırma" politikası, İran'ın tarihsel özelliği olan çok kültürlülüğünü yok etmeye başlamıştır.

Bugün, İran'da mevcut rejime karşı toplumsal muhalefetin her geçen gün büyümesinin yanı sıra komşu ülkelerdeki etnik hareketlerden etkilenmek suretiyle, etnik haklar konusunda taleplerin sıkça dile getirildiği görülmektedir. İran'daki etnik grupların haklarını talep etme konusunda şiddet yanlısı stratejilerden kaçınarak, daha çok barışçıl yöntemlere baş vurma eğilimi söz konusudur. Örneğin, Meclis içinde etnik fraksiyonlar kurulması...

Ancak, nüfusunun yarısından fazlası Fars olmayan etnik gruplardan oluşan ve yaklaşık olarak 35 milyon Türk nüfusu ile Türkiye'den sonra en çok Türk nüfusu barındıran İran'da kültürel kimlik ve anadil haklarını savunan Türkler (gazeteci, yazar) İran hapishanelerinde çeşitli işkencelere maruz kalmıştır.

26 <http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/778/iran-etnik-faktorun-populer-kulturdeki-temelleri#.Wdy4qY-0MdU>.

İran'da yaşayan Türkmenler, kültürlerini, kimliklerini ayakta tutabilmek ve yaşatabilmek için tek başlarına mücadelelerini devam ettirmektedirler. Bunu da kurdukları ve son derece zor şartlar altında çalışan Mahdum Kulu Feraği, Miras Şiir ve Edebiyat Cemiyetleri aracılığıyla yapmaya çalışmaktadırlar. Kısacası, İran Türkleri, İran'da yaşayan bir toplum olarak, kültürlerini ve "Türklüklerini" yaşatabilmek, varlıklarını koruyabilmek için İran yönetiminden kendilerine biraz daha fazla ekonomik, kültürel ve sosyal anlamda hak talep etmektedirler.

Sonuç olarak İran, ülkesindeki azınlıkların haklarını tanıyarak ülke bütünlüğünü sağlayabilir. Aksi takdirde, 1925'ten beri uyguladığı İranlaştırma politikasını devam ettirdiği sürece ülkeyi etnik bir çatışmaya sürükleyebilir.

Kaynakça / References

"İran rejiminin yapıtaşları Azeriler", <http://www.haberaktuel.com/iran-rejiminin-yapitaslari-azeriler-haberi-55331.html>

"İran rejiminin yapıtaşları Azeriler", <http://www.haberaktuel.com/iran-rejiminin-yapitaslari-azeriler-haberi-55331.html>

Aktaş, Cihan, "Azeri Kartı", <http://www.dunyabulteni.net/yazar/array/10047/azeri-karti>

Balbay, Mustafa, (2007), İran Raporu, Cumhuriyet Kitapları, 3.b., İstanbul, 2007.

Bayır, Emre, "Güney Azerbaycan Milli-Demokratik Hareketi Yol Ayrımında", Stratejik Analiz, C. 3, S. 34, (Şubat 2003).

Bradley, John R., (Aralık 2007), "Iran's Ethnic Tinderbox ", Çeviren: Murat Yorulmaz, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C. 9, S. 2.

Doerfer, G., (Kasım 1987), "İran'da Türkler", Türk Dili, S. 431,

Gökdağ, Bilgehan Atsız, Heyet, M.Rıza, (Yaz,2004), "İran Türklerinde Milli Kimlik", Bilig, S.30.

Gündoğan, Ünal, (Mayıs 2011), "Geçmişten Bugüne İran İslam Devrimi: Genel Değerlendirme", Ortadoğu Analiz, C.3, S.29, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/29/8unal.pdf>,

<http://www.bilgesam.org/incele/2096/--1--iran-islam-cumhuriyeti--ic-du-rum-ve-genel-ekonomik-gorunum/#.Wb1g-8hJbIU>

<http://www.birikimdergisi.com/guncel-yazilar/778/iran-etnik-faktorun-popu-ler-kulturdeki-temelleri#.Wdy4qY-0MdU>

http://www.turkakademisi.org.tr/usr_img/yayinlar/raporlar/dpa_rapor_2_gec-misten_gunumuze_Iran_sarikaya_son.pdf

<https://iramcenter.org/cumhurbaskani-ruhani-nin-azinliklar-politikasi>

Kafkasyalı, Ali, İran Türklerinin Güncel Kültürel Meseleleri, http://www.alikaf-kasyali.com/FileUpload/ks792947/File/iran_turklerinin_guncel_kulturel_mese-leleri.pdf

Karaağaçlı, Abbas, “Tarihe Tanıklık Etmiş ve Tarih Yazmış Kent: Tebriz” <http://www.2023.gen.tr/Arsiv/mart2011/10.htm>

Keskin, Arif, (Nisan 2006), “ABD-İran Gerginliği Çerçevesinde İran’da Etnik Milli-yetçilik”, Stratejik Analiz, C. 6, S. 72.

Saray, Mehmet, (1999), Türk-İran İlişkileri, Atatürk Araştırma Merkezi yay., An-kara, s. 255.

